

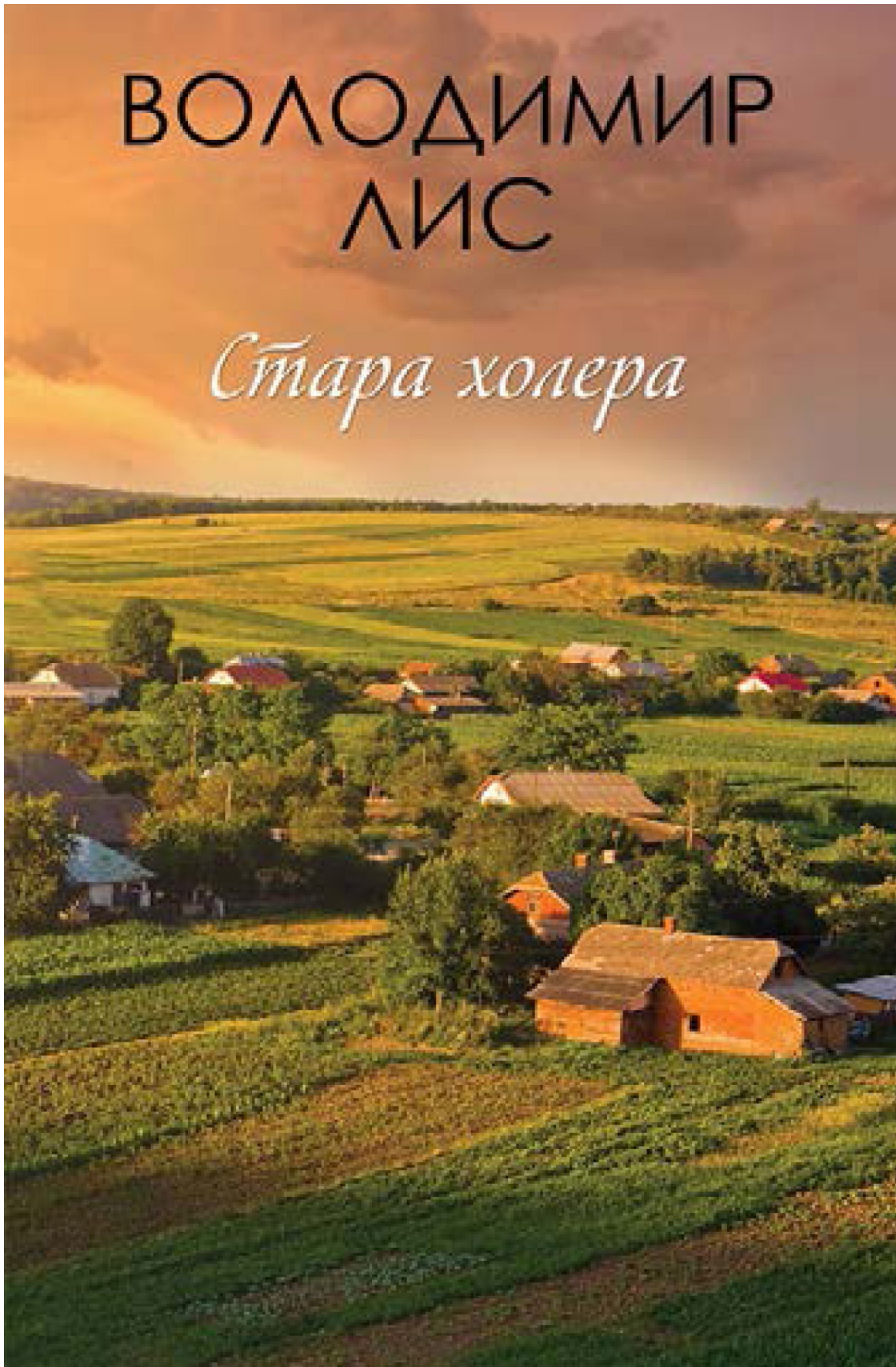
ВОЛОДИМИР ЛИС

Стара холера

ВОЛОДИМИР ЛИС

Стара холера

Володимир Лис

Стара холера

*Якщо ляжуть двоє, то тепло їм буде, а як же зігрітися одному?
Еклезіаст, 4—11*

«Любов непояснима».

Назва п'єси, прочитаної колись автором цього роману

*Ой ти, дівчинонько, та й зарученая,
Чом ти, дівчинонько, та й засмученая?*

Старовинна пісня

*В нас тепер Європа —
баба любить хлопа,
а стара холера
хоче кавалера.*

Сучасна пісня

Частина перша

Розділ 1

Їх було четверо. Троє – відомі сільські насмішники й пересмішники, а в минулому – хулігани, збитошники, пройдисвіти, яких колись не те що побоювалися, а таки боялися в їхніх Тупталах. Бо кожен з отієї трійці, далеко не святої, мав свої грішки й те, чим був знаменитий. Чимало навитворювали, як казав старий Пилип Лохасько, поставили догори дригом, а потому назад перевернули, щоб ще раз крутнути на їдній нозі. Були ровесниками з різницею в один-два, хай три роки, і так склалося, що компанію водили здавна, ще з молодих літ.

Найстарший за чином, як вони казали, Роман Корогода, по-сільському Байчик, крім того, що мав гострого язика, – вмів і байки та анекдоти травити, і слівцем до лавки прибити, – уславився тим, що, довгенько попарубкувавши, женився на сільській красуні Тамарі, котра ради нього вернулася з міста, де мала добру роботу і хлопця, якого вже привозила показувати батькам. А покинула його ради Романа й пішла робити в колгоспну ланку. А що ж Роман? Устругнув дитину, а потім вчинив повар'ятськи – подався-поженихався до дівки на своєму кутку, в якій, як мовиться, ні кола, ні двора, ні лиця, ні до кравця, – Кульової Маруськи. Та через два роки повернувся назад, видавши Маруську заміж за сусідського хлопця, котрий вірно неї ждав. Зате Байчикова жінка не стала ждати, подалася у світи. Байчик удруге привіз свою Тамарку з міста і потім устругнув ще трьох синів і дочку.

Омелян Ліщиця на прізвисько Луцений (бо били його і «луцив» він) замолоду, як казали, тоже чимало дівок перепробував, а взяв удовицю Катьку, чоловік якої перевернувся і згинув на тракторі на старому мості за Тупталами. Омелян признав Катьчину дочку за свою (себто удочерив), та ще й наполог, щоб його перевели робити на трактор покійного Максимка. Потому ще нажив двоє дітлахів, але то вже гинча пісня.

Платон Клок носив два вуличні прізвиська – Параний і Тежкий. Параний – бо мав доволі похмуру натуру і коли закипав, як те молоко, то вже було не спинити. Не одному досталося од його важкої руки (того й Тежкий). За побиття сусіда три роки в тюрмі одсидів. Жінку взяв собі тоже сусідську, тільки з другої доми¹ через хату, і на цільних десять літ молодшу. Колись вибрав неї зовсім дитиною. Як уже сказав, коли парубком був і з армії вернувся, тому дівчиську Маринці: будеш моєю жінкою, як виростеш, – то так воно й вийшло. Мусила рости і не сміти на

хлопців глянути, бо знала, що під боком неї доживався Платон Тежкий. Одне в Платона було не так, як тре' – мав п'ятьох дочок і жодного сина. Вже як набігло йому за п'ятдесятник, до копи літ діло йшло, то признався Марині: має гріх, в Ольги Луцьової його дитина, спеціально хотів перевірити, мусив же на сина спромогтися, та не – грішне дитя тоже дочкою вродилося.

Одне слово, їх троє за молодості нашкодило чимало: і кози на Маланку наводілися, і за дівками набігалися, і пик набили суперникам, і перепили горілки чимало (казьонки, а більше – самогонки), на свята нарізалися в карти (очко й трінька – то їхнє, бувало на свята од світання й до смеркання), хоч пізніше всі вдалися добрими господарями. Всі троє були статні, вродливі, а Роман з Платоном ще й ніби циганкуваті трохи, то не одна зі слабкої половини за ними вмирала. Та вибрали тих, яких вибрали, мали вже і внуків, а Роман і Омелян навіть правнуків. Літа збігли, як швидка вода, назбирали їх вже під чи за вісімдесяток, хоч діди ще трималися (чи намагалися триматися) ого-го, час від часу збиралися разом, аби згадати молодість та пограти в очко, як не на гроші, то хоч на щиглі, ще й якусь чарчину перехилити, та потравити анекдоти, та по-старечому посміятися. Ті святкові зустрічі лишилися як давній ритуал, без якого вже й життя свого не уявляли. Жінкам їхнім було на ті збориська зась, і вони те добре знали, та й Омелянова Катерина вже віддала Богові душу, жив коло дочки, що знала про батькові звички.

Четвертим же в їхній компанії був Адам Лесь на прізвисько Тихіський. Воно найбільше й пасувало до його вдачі. Адам виріс невисоким, худорлявим, із невродливим, хоча й не потворним, одне слово, звичайним обличчям, й більшою відзнакою серед інших лиць був хіба що його вираз. Здавалося, що і колись малий Адасько, і згодом доросліший Адамко, і тепер уже старий струхлявілий Адам хоче щось дізнатися в інших людей, але чи то не здатен висловити запитання, чи не одважується про щось спитати. Той вираз викликав не раз і не два в односельчан запитання: «Чого тобі, Адаську (Адамку, Адаме)?» Адам у відповідь мовчав, іноді збентежено і злякано одказував:

– Я... Я нічого. Нічого...

Люди здвигували плечима і давали і питати перестали.

А ще мав Адам Тихіський виразні світло-сірі, аж блакитні очі.

Вони – єдине, що привертало колись до нього увагу дівчат. І власник таких прикметних, таких досить гарних і виразних очей мав би неодмінно цим скористатися. Якби...

Якби не був за своєю натурою Адамом Тихіським.

У селі знали, що за ним криється якась загадкова, таємнича історія, бо народився Адам десь на Східній Україні, куди перед війною, ще за Польщі, його батьки подалися до «советів». Там, казали, й згинув його батечко, а мати вже у війну вернулася з ним малим назад у село, та через якийсь час попала у німецьку облаву, була вивезена до Німеччини, де й загубився неїн слід. Малого Адама взяла у свою сім'ю тітка Ярина. Там, серед тітчиної дитячої орави, жилося йому не вельми солодко, виріс – ніби й родич, але чужий, затурканий і тихий, аж став геть отим Тихіським, прожив непомітне життє, яке всеньке, вважай, був пастухом. Пас колгоспні корови, так і не женився, а тепер доживав свого трудного віку в старій хатині, яку викупив йому колгосп у родичів баби Параски Клецьової.

При такім мовчазнім характері, непримітності його колись, ще в юності, щось потягло до компанії найбільших тупталівських хуліганів, забіяк, пияків і насмішників. Раз, і два, і три прийшов до гурту, коли вони в старім Чумаковім садку різалися в карти на гроші, прийшов і зимою «водити козу», отримавши роль ведмедя, котрого тягли за собою на цепу. Роман, Омелян і Платон (а колись йому спокій, а з часом був у їхній компанії й Демид Вітрогон, який по тому подався на заробітки десь на Восточну, та там і женився й остався в приймаках) спершу проганяли його, насміхалися, а Адам терпеливо зносив їхні насмішки, в'їдливі підколки, при грі в очко чи тріньку вносив свої гроші, звісно, програвав, але не сперечався, коли батяри відверто мухлювали. Покірно пив з ними самогонку, хоч швидко впивався і новоявленим друзякам доводилося тарагунити його попід руки, щоб скинути, як куль соломи, коло його воріт. Ця дивна покірність і прив'язаність зрештою змусила махнути рукою на нього, що так відрізнявся од решти, прийняти до своєї компанії. Спершу до нього ставилися як до тіні, що набридливо волочиться за тобою і яку не можна одчепити, потому вже звикли, і з часом, коли Тихіський не приходив на гульки чи якісь їхні походеньки, вже й питалися з усмішечками: «А де ж то наш Адає?» Чи: «А чого ж то Тихіський сачкує?»

Хоч і рідше, та все ж час од часу збиралися й теперка, постарілі, полисілі й облізлі, бо досі, як мовив колись Роман, сидів у кожного в дупі магніт, що притягав їх один до одного і всіх їх до купи.

Ще сказав якось Омелян:

– Мо' , доки разом ото валандаємось, то стара карга й побоїться зі своєю косою підходити.

Цеї неділі, як позлазилися на лавку навпроти Ромкової хати, то й зауважив Байчик:

– Хлопи, а щось то Тихіського зновика нема...

– Точно, – Омелян Лущений. – Що ж він-то, стара холера, компанії цурається?

– Мо' грошей на тріньку жалько стало. – Тежкий, як завше, в'їдливо рештки жовтих зубів вишкірив. – Так би позичили...

– Яка там вже трінька, – зновика Омелян. – А просто посидіти міг би й прийти... ци може...

Роман тоді зразу:

– Що «чи може»? Що там уже в голову полізло?

– Та я нічо, – Омелян. – Тико ж не приходить... Другий раз... А мо' , й третій...

– Хоч сказати, що скапарався Тихіський? – Роман мало не визвірився. – Чого б то йому, без нашого дозволу... кінці отдавати... та чути було б, що вмер...

Омелян:

– Жарти жартами, а хто Адаська останній раз коли бачив?

– Та давно... Я вроді ще на Спаса...

– Точно, тогді ж збиралися...

– А він же, холерник, сам живе... Та й родаки його не вельми жалують...

І тут вони всі разом, гуртом своїм старечим, відчули, як подув вельми зимний вітер. Завіявся і накрив усіх трьох своїм холодним чорним крилом. Не того, що осінь, до Покрови близько, а того, що був той холод особливим.

Вони знали, що не так і багато кожному з них лишилося ще прожити. Ну, рік-два, ну, п'яток літ, а коли повезе – то й десяток. Як то в селі водиться, були готові, що рано чи пізно доведеться попрощатися з цим світом і перейти до іншого, як мовили богомільні їхні жінки – ліпшого. Але то мало бути колись. Кепкували часом з тої часниці, і тої росомахи, що має прийти і затулити білий світ своєю чорною тінню.

І от вона, вочевидь, прийшла.

До одного з них.

І тягне протяг, змушує нагинати плечі, бо одтулила заслінку од чогось такого, що зимніше за найлютіший мороз.

Боялися собі признатися, що вперше вони розгублені – не один, а всі разом.

– Ходімо, хлопаки, до того гицля, – перервав зимну мовчанку Роман. – Знайшов коли вмирати... Ще ж тико листя жовтіти почало.

– Ну, знаця, не схотів у мерзлу землю лягати. – Платон криво

всміхнувся. – Та й нам удобніше зараз буде...

Не доказав «його проводити», кволо змахнув рукою. Жарт завис, готовий таракнути, як мерзла грудка об землю.

Платон:

– Та, може, він вже й засмердівся там у своїй пустці...

– Ну, того ще не хватало... А щось таки сталося... Ходімо... І троє пішли до четвертого, що так відрізнявся од інших. Якого, може, й не було вже.

Яким же було їхнє обурення, коли вступили, потупцявши трохи перед порогом, до ще старезнішої, ніж він сам, хатини Тихіського. Хоч у хаті було задушливо од застоюного повітря, мертвим духом і не пахло. Не смерділо. А клятий Тихіський, котрого вони вже подумки поховали, сидів за столом і лушив горох². Спокійнісінько підвів очі, зиркнув трохи здивовано, мовляв, чого приваландалися? Чи питав: ага, то ви-те? Горошини у мисці, здавалося, засміялися.

Ну всі троє й видали, яка він зараза. Тако налякати, а потому розчарувати!

Горох він лущить!

– Хто багато їсть гороху, пердітимо потроху, – сказав Омелян.

– Вже вмер би він, то хоть би, може, чарку на поминках випили, і то була би користь, – видав Роман.

А Тихіський у відповідь:

– Так теперка батюшка те ни схвалює, а то й зусім заприщає.

Ну й далі тихо сказав, що ото йому нікуди йти не хочеться, тож рішив ділом зайнятися. Бо якось воно нудно, хоч вовком вий.

– То ми вже тобі й ни потрібні... – видав Платон з образою, а Тихіський на те:

– Я сам собі ни потрібен.

– Собі... – котрийсь із них те вимовив. Видихнув...

Десь далеко в селі щось гухнуло. Глухо й протяжно, мовби хто скинув з висоти мішок із залізяками, а може, й цементом, чи забив у землю одним ударом палю.

Чи щось обірвалося.

А таки обірвалося з тими Адаськовими словами.

Роман озирнув хату їхнього товариша самітника. Така сама, як у них. Така – і не така. Хоч довкола було чисто, відчув запусценість в цій бідній хатині. Роман міг би поклястися, що з печі визирає порожнеча. Виставила свою чорну пащеку і от-от вхопить усіх їх чотирьох. Не, трьох. Бо Адам Тихіський жив із цією порожнечею, вона, вочевидь, сідала йому на плечі,

обіймала, готова зараз ковтнути. Проте не ковтала, бо він був їй потрібен.

У них трьох було до кого прийти з чоловічих походеньок, з отих їхніх стріч, тріньок, а ще раніше – з роботи. Жінки й діти чекали вдома, а як і не чекали, то ти знав, що вони є. Є. І жінка сабанюща³, та жива й тепла, і діти замурзані, а потім більші й більші, з їхніми проблемами і турботами, а далі внуки, що забігали до хати, аби щось прощобетати чи просто тернутися об дідові коліна.

Роман раптом відчув, яке то щастя просто покласти шкарубню свою долоню на маленьку чубату голівку. Чи голівку з косичками. В нього тепер з'явилися й правнуки. Хай вряди-годи, а таки навідувалися.

До Адама не приходив ніхто. І ніколи не прийде. Роман зиркнув на своїх друзів і нутром відчув, що вони думають те саме.

Чи схоже на те.

А в розчиненій пащеці печі сміялася з них порожнеча. З якою жив Адам.

– Ну, тойво, треба було блешчину⁴ захопити, – порушив тишу Омелян. – Чи в тебе є?

Адам одказав, що нема. Раніше водилася, він у Ганки Трикальової, поки жива була, купував, альбо в Марини-сусідки, чи у Вітьки Смалунця, та зрозумів, що з часом йому все більше самому хочеться до тої блещини прикладатися, то й перестав купувати. Ну, якби знав, що такі гості заваляться...

– То що робити будемо? – Платон. – Мо', до когось із нас почалапаємо?

Оте «із нас» змусило посміхнутися. Бо Платон був із них найскупішим.

І тут Роман видав:

– Ми тутечки в Адамця посидимо та покалякаємо. А заодно подумаємо, куди його у приймаки оддати. Бо ж до цеї халупи яка баба піде?

Чоловіки засміялися. Спершу Омелян, а далі Платон. І сам Адам скуповсімівся. Мов боявся, щоб усмішку не забрали.

– А я й ни шуткую, – сказав Роман. – Тре' було раніше про те думати... А нашому Адамові і в приймаки мона пуйти.

– Та хіба ж ми про те ни казали? І ни раз...

Справді, вони ще й раніше заводили мову, що Адамові добре б женитися, та він тільки махав рукою. З часом вони переконалися, що товариш їхній боїться жінок, як вогню, і перестали навіть жартувати.

– Та хіба силою цього старого холерника під вінець поведеш? Та й з ким...

– А хотя б із Євкою Клепцьовою... Лицючкою... Ружею старою... – сказав Роман, ще й підморгнув.

– Євкою...

Роман значливо підняв догори великого пальця.

– Адаму що тре' яко чоловікові?

– Ну жінку, – озвався Омелян.

Роман:

– Ни просто жінку – Адамові потрібна Єва. А у Тупталах, щитай, тико ж їдна Єва й осталася. Єва – Красна Ружа.

– Та ж вона гордячка, – сказав Платон. – Ни для нашого Адама. Шмидко⁵ покине такого, як Адам. Якщо вже сватати, то тико ни тую Єву.

Роман:

– А чого б не? Якраз вони їдне їдному підходять. Адасько наш так дівичем і зостався... Та не червоній так... Ми ж тут всі свої... І не йорзайся... Гля, у нього ще й кров є... Аж бурячковим зробився. Та ж Євка, певно, тоже дівкою так і провікувала. Чим не пара?

– Та в нашого Адася і сили не стачить, щоб неї розпечатати, – вискалив зуби Платон. – Чи ще зможеш, га, Адаме?

– А воно йому тре' ? – Роман стукнув долонею по столу. – Як далі буде – то вже їхнє діло. А я, їй-Богу, їх засватаю. Бо обоє як теї дрючки на своїх городах стирчать.

– То, мо' зара й пуйдемо? – Ув Омеляна заблищали вицвілі очі, досі охочий був, як і Роман, до всяких витівок.

– Не, – сказав Роман. – То діло не шутейне. До тої баби серйозний підхід потрібен. Я сам за те візьмуся. Пом'янете моє слово – ще як не на весіллі, то на гостинах погуляємо.

Тут усі збагнули, що Роман справді всерйоз задумав нову авантюру. І Платон, і Омелян теж повеселіли.

Адам же злякався. І не на жарт.

– Ну добре, хлопці, пошуткували й хватить, – сказав поспішно, й було видко, що неабияк збентежений. – Я зара як не до Марини, то до Костика Рицька збігаю за блешчиною, то й вип'ємо. Сало й огірки на закусь в мене найдуться. І яйця є...

– Точно? – Роман реготнув. – Провіряти не тре' ?

– Та не мої, а курячі, ще маю пару несучок... То я пуйду?

Чоловіки загомоніли, що таке діло таки варто обмити.

– Яке діло... – Адам аж знову сів на лавку. – Романе, ни здумай щось робити... Бо присяй-бо, посваримося... Все ж село сміятиметься.

– А шо, ліпше, як сам загнешся та пару днів пролежиш, поки не

засмердишся? – уже сердито сказав Роман. – Цього ти хочеш?

– Та якось воно буде... Я вже звик сам...

– Звикнеш і до баби... Можеш сваритися скільки хоч, али я таки вас звезду...

– Та Євка за мене й не пуйде... Хіба ти забув – то ж Ружа... Красна Ружа.

Справді, Євку, Єву Клепцьову (покійного неїного батька Клепцьом прозивали) досі в селі позаочі кликали Ружею, або й Красною, Пишною Ружею. Бо, на відміну від незавидного Адама, колись була статною й вродливою, мала й багацько бажаючих на ній женитися. Та так на всеньке життя й зосталася незаміжньою старою дівою, а тепер і бабою старою, що не звідала сімейного життя. Про те багато в селі переговори́ли всякого, доки ще молодшою була. Та найбільше вважали: надто гордою, перебірливою виросла. Того й прозвали Ружею. Красною, Пишною Ружею. Ходила завше з високо піднятою головою, вся аж цвіла, мовби казала: он же возміте, зірвите. Тільки ж абикому не дамся. Одне слово, хтось першим сказав – Ружа, Красна Ружа.

– Вона ото зріла-дозрівала, та тобі на руки і впаде, – сказав Роман.

Адам йому:

– Поколюся, Романцю. І що тоді чинити? На пальці дмухати ци кров злизувати?

– Руками пригорнеш, то й пазурці свої сховає.

Адам подивився на своїх товаришів. Як то колись він прагнув їхнього товариства! А тепер ніби з нього виштовхували до тої Ружі.

Щось він пробував пригадати. Щось, пов'язане з тою надто вродливою, як для нього, жінкою. І не міг. Мовби колись їй навстріч ішов, хотів заговорити й не одважився. А тепер пізно, слова всенькі погубив, і де їх теперка знаходити? Пізно... На краю життя як на краю великого шляху стоїть.

«Не тра' тобі починати нові походеньки, Адаме, – подумав. – Спочивати пора. Там ніхто не провідає, і не треба».

– Адаме, – сказав Роман, – другий раз, присяй-бо, не прийдемо, як ото сьогодні до тебе прийшли.

Розділ 2

Адам провів товаришів до вулиці. Перед тим сховався до Костика, гості нарізали сала й огірків, на електричній плитці, що була в Адама хтозна з

яких часів, зготували яєчно з цибулею і старим салом. Посиділи трохи, випили. Скільки їм там треба тепер – пляшки на чотирьох цілком вистачало, то раніше, за молодості й блещини на їдного часом мало було.

Посиділи, побалакали про те, про се, і Адам таки взяв з Романа слово, що той облишить свою варіатську затію зі сватанням і женячкою на Євці – Красній Ружі. Звісно, посміялися: яка там уже Ружа та ще й тим більше – Пишна. Стара й висохла, хоч і намагається ходити прямо й дріботить, ніби біжить.

Адам стояв біля воріт, розсохлих і скрипучих, вдивлявся, як робилися все меншими троє старих, що віддалялися, й відчував з кожною секундою, як йому не хочеться вертатися до своєї порожньої хати. Хіба постояти надворі, де бродять п'ятірко курей та чужий півень, що хорохориться коло них... Тоже старий, як для свого півнячого віку. У Адама був ще пес Бобик, з яким колись стільки відпас худоби. Та пес отам-о під яблунею літ сім як лежить, а нового заводити не став – подумав, що Бобик хоч і на тамтім світі, а обіжатися буде. Зрослися обоє, то йому самому тре' ждати пори, коли не під яблунею закопають, а на могилки понесуть.

«Бач, таки згадали», – раптом подумав про своїх стариганів-товаришів.

Мовби тепліше стало на якусь хвилю. Притиснувся до нього хтось чи що...

Холерники!

Таки згадали, холерники старі...

І ще й женячку намислили...

Куди там, жив сам більше, проживе й менше.

Він кинув востаннє позирк на вулицю, бо хоч-не-хоч, а таки до оселі-пустки вертатися треба.

Часом йому здавалося, і тепер прийшло: от візьме свою хатину в торбу чи ряднину, закине на плечі й піде кудись світ за очі. Може, до якогось другого Адама, що десь там сидить, його дожидається.

Той Адам знав набагато більше про світ, в якому жив, і взагалі був розумніший. Бо то більший Адам.

Він скаже йому:

– Приймай мене до себе.

І другий Адам одповість:

– А чого ж, сідай. Бакуну^бприніс?

– Приніс, хоч і не палю.

Раніше, як палив, то кашляв. Так часом кашляв, що, здавалося, от-от хата розсиплеться.

Він тоді виходив надвір, щоб підперти хату. Стояв і дихав, одходив од

кашлюка. Той стихав і стихав у нього за спиною, й Адам боявся ворухнутися. Стояв, тулив долоні до стіни, мов збирався втримати хатину, якби раптом та почала розсипатися.

Може, на правду привести когось до тебе, хатино?

Привести? Хоть би й ту ж Євку...

Хай Ружа, хай Красна, Пишна, а вже не Ружа, саме бадиллячко, як і він сам.

Не така пустка була б у хаті.

А що вдвох робитимуть, як він на правду вже сили не має... «І ніколи ни мав, – подумав Адам. – Ни мав полюдської сили, а ще більше боявся бабів. Гой, боявся, страхолюднику...»

Аж почув сміх. То сміявся пес, закопаний коло старої яблуні. Бобик, що вірно пас худобу. Якому звіряв думки, і часом здавалося, пес от-от заговорить до нього. Так було, доки худобу пас, доки колхоз не розсипався.

«Мовчи, Бобчику, старий псуро, ще на тім світі наговоримося», – подумки насварився.

Йому хотілося, аби хтось почепив до ніг важкі гирі, щоб отак довше стояти, як стояв уже не раз, тулячись до хатини. Раз, коли отак стояв, підвів очі до неба, бо наче почув, що згори долинав якийсь дивний звук, зиркнув – а там боцюн⁷ летів і раптом став над ним кружляти. Виходить, його запримітив.

«Чи ж боцюн, як і я, старий?» – подумав тоді Адам.

Він стояв отак коло доми свеї, підпирав, а над ними обома – хатою і дідом – кружляв птах, мов чогось ждав. Може, що Адам справді закине хату на плечі й понесе.

Піде з хатою за плечима, а над ним кружлятиме птах, широко розпростерши крила. Вони йтимуть довго, може, до самого вирію. Йтимуть, доки стачить сил – йому нести хату, а боцюнові летіти.

«Йому добре, він летітиме й через море», – подумав Адам.

І став занурюватися у воду з хатою в ряднині. Йшов, доки вода його не накрила.

Адам ішов по дну моря й думав, чи воно таке саме велике, як їхнє озеро? Певно ж, більше.

А море глибшало й глибшало, і вже не було чим дихати. Товща води тисла його до дна. Адам заплющив очі, щоб вода не затекла в них, бо тоді ж нічого не побачить.

«А де ж риба?» – подумав раптом Адам і спинився.

Коли розплющив очі, то угледів перед собою стіну. Його хати. Поглянув у небо, боцюна там вже не було видно. Небо притягало його

погляд, воно було таке неозоре й далеке – аж не вірилося, що воно є.

Воно забрало до себе птаха.

«Забери й мене», – попросив Адам.

Небо мовчало, а він підпирав хату. Боявся одняти руки, мовби справді хата мала впасти. Знав – не впаде. А тра' щоб упала, тоді лишився б геть сам-один. А що тоді? Тоді було б ще зимніше.

«Ще тико осінь», – подумав тепер Адам.

Думати так було втішно.

Потупцяв на місці й поплентався. До порога – той наче виріс останнім часом.

А в хаті, як вже сів за стіл, щоб таки долущити стручки гороху, що у великій мисці лежали, крізь маленьке своє вікно побачив, як заходить на подвір'я той чоловік, що приніс колись звістку про батька. Про батька, а по суті і про його, Адамову, історію.

«Де то ви-те, тату, – подумав Адам. – Може, вас той чоловік у торбині приніс, а я й ни zobачив».

Чоловік казав, що десь там, на Півночі, де зима дев'ять місяців на рік, ще по місяцю весна, осінь і літо, разом з його батьком сидів у таборі як ворог народу. Батько Адамів Пилип і розказав колись гостю свою історію, як ішов на схід разом з Адамовою матір'ю назустріч своєму щастю, а виявився польським шпигуном, за що і поїхав у далекі сніги.

Адам лушив горох і враз відчув, як йому на потріскані пальці впало щось рідке. Одне, друге. Господи, невже він плаче...

Чого ж не заходить так довго той чоловік.

Розділ 3

Той чоловік приходив багацько літ тому. Адам тоді був геть молодим. А чоловік мав старезне лице, пооране-переоране глибокими борознами, й тихий голос. Потім, як став уже оповідати те, що колись йому передав Адамів батько, розповів про свій голос: його одбили, як і всі нутроші.

«Хіба голос всередині живе? – Адам тоді здивувався. – Ну так, всередині, але ж то не печінка, і не бочка⁸, щоб його одбити».

Голос плюскотів, і з того плюскоту народжувалась історія Адамових батьків, котрі жили в цьому селі, Тупталах, і полюбили одне одного. Адам дізнався, що вже тоді він існував, зачатий з великої тої любові, а його батько Пилип вирішив, що дитина має з'явитися на світ вільною, у великій країні робітників і селян, яка жила й процвітала десь там на сході. Бо

Пилип був комсомольцем, членом КСМЗУ⁹, і не вірив розповідям, що в тій країні пару літ перед тим стався голод. Такого не могло бути в прекрасному, омріяному ним місці, де мав народитися їхній син. А що Мокринка свято вірила кожному слову коханого, то одної літньої ночі вони і рушили на схід.

Пізніше, згадуючи розповідь того чоловіка, якого звали Артемом, Адам уявляв, як він також іде з мамою й татом крізь села й ліси, виходить з маминого живота і вони беруть його за руки, щоб разом перейти кордон. І вони переходять, уночі, в лісі, під совині крики, і дихають вільним, а не панським повітрям, і вранці мельдуються¹⁰ в маленькому містечку вже по той, не польський бік кордону. Та замість радісних обіймів їх трьох ждав арешт, звинувачення в тому, що насправді вони польські шпигуни, а заодно й німецькі, і Адам з переляку зновика ховався до маминого живота, чув, як маму Мокринку б'ють по тілу й по животу, де він сховався, і йому також боляче, і він плаче, хоч того плачу ніхто не чує.

Зате Адам почув од того чоловіка Артема, що його батька повезли ще далі на схід, на далеку Північ, будувати мідний рудник. Там його батько й познайомився з Артемом, який був також шпигуном, тільки японським, хоч жив неподалік радянсько-польського кордону. Бо план по польських шпигунах, як признався Артемові слідчий, уже виконали і навіть перевиконали, а от шпигунів японських бракувало. «Шпигуни» подружилися, й Пилип розказав другові свою історію, а коли почалася війна, то їх розлучили: Пилипа, як німецького шпигуна, що готував вторгнення Гітлера (хоч перед тим з фюрером нібито уклали спілку), повезли ще далі на схід, аж на Колиму. Обоє друзів-шпигунів дали слово, що коли залишаться живими, то обов'язково зустрінуться, і от Артем приїхав у село, про яке йому розказував Адамів батько. Йому й показали, де живе син Пилипа Леся.

– Може ж, твій тато вижив у тому проклятому казані, – сказав Артем, і хоч у його тихому голосі жив безпробудний сум, Адам довго вірив, що батько таки живий, що він ще вернеться й уночі постукає в його самотнє вікно. А може, й удвох з матір'ю, яка приїде з далекої Німеччини, куди неї вивезли.

Бо од тітки Ярини, в якій він виріс, Адам дізнався й мамину історію.

Маму тоді так само посадили, так само спершу били, так само вимагали визнати, що вона польська шпигунка, яка прийшла нашкодити славній і непереможній Червоній армії, підірвати її міць, а діставшись до Москви, заодно і вбити товариша Сталіна. Для цього в мами нібито й була велика

«циганська» голка, яку знайшли пильні спецагенти. Ту голку мама Мокрина мала встромити в саме серце вождя, і коли Адам уявляв оте, то здригався. Але водночас він бачив, як мама перелазить через стіни Кремля, щоб здійснити свій чорний задум. Їй було страшенно важко, бо ж Адає сидів ще в животі й мусив з того живота вилазити і підсадити маму, аби вона перебралася через ту стіну, вилізла на неї, щоб, зістрибнувши по другий бік стіни, піти вже вбивати товариша Сталіна. Бо товариш Сталін був і тим слідчим, котрий закохався в неї, як казала тітка Ярина, втопився в маминих синіх очиськах, синіших за льон на поліськiм полі. І Адає, почувши те од тітки Ярини, мусив потім уявляти ще, як слідчий, який був водночас товаришем Сталіним, підходить до великих маминих очей, схожих на озера з водою-синькою, залазить туди й бреде, доки не потоне.

Мама призналася сестрі, як вернулася додому з малим Адаєм на руках, коли вже почалася війна, що слідчий той змусив неї підписати бомагу, де було написано самим слідчим, як підло її обдурив тато Пилип, а вона сном-духом не відала, що насправді він іде до Країни Рад, щоб там щось вивідати й убити товариша Сталіна.

– Їй хотілося жити й тебе дурного врятувати, – казала тітка Ярина й зітхала. – Так во, таке діло, а вона й не призналася тому слідователю, що вже тобою груба¹¹, ну й той бандюга прямо в кабінеті, казала, неї товк, а ти ж там уже сидів... Ха-ха...

Адає при тому здригався, йому робилося нестерпно боляче, хотілося плакати й кричати од такої наруги, він дивився на тітку Ярину й починав дрібно-дрібно тремтіти. Взагалі тітка Ярина поділялася мовби на дві Ярини. Одна – коли мама, зібравшись купити в місті якусь взувачку й пальтечко Адаєві (йому йшов уже сьомий рік), потрапила в облаву і її повезли до тої Німеччини, – та тітка прийняла Адає у свою сім'ю, не дала загинути малому. І часом гладила його по голові, зітхала над його сирітською долею, бо певна була, що сестра там і згинула, в далекій Німеччині. Що й батько десь там у советськiм таборі згинув.

А друга тітка Ярина постійно штурхала його, докоряла шматком хліба, який мусила одривати од восьми своїх дітей, котрі тулилися з ними в кімнатці й кухоньці, покотом спали там, а коли вже вельми злилася, то називала його енкаведистським вилупком, якого вона тільки по доброті своїй не здала в детдом, як прийшли «другі совети».

Уже пізніше, як виріс, Адам збагнув (хоч тітка й казала, що в нього повно тарганів й мурах в голові), що насправді тітка Ярина дико, люто заздрила своїй сестрі – і її голубим очищам, і що неї так полюбив той голодранець-комсомоляка Пилип, за яким пішла світ за очі, аж у ту

Советію, і навіть той же енкаведист, котрий, по суті, врятував од смерті чи мук десь там в лагері, і що, як вернулася в село з дитиною, сваталися до неї не тільки вдівці, а й хлопці. А тітка ж спокусила колись багацького сина, хоч любила іншого, ввійшла в його сім'ю, а потім те тико восьмима дитиськами і обернулося, та й за її нелюбов мстився кулаками чоловік, а вона вже зганяла злість на дітях, найбільше на небожеві.

Адасеві у тітчиній сім'ї рости було не вельми солодко, часто зовсім гірко. Штурхали ще й дядько Марко і всі їхні діти – старші й навіть молодші, коли зрозуміли, що тут він насправді ніхто, п'яте колесо до воза, немовби нікому не потрібний. Та чим більше його зневажали й упосліджували, так що він зробився загальним поштурхачем і служкою навіть для наймолодших Ярининих і Маркових дітей, тим більше тулився до них, по крихті випрошував хоч маленький проблиск їхньої уваги, того, що було якось і чимось схоже на любов. Меншим за себе підтирав носи, як міг – доглядав, старшим старався допомогти в чомусь, мов той песик заглядав у вічі. І вирощував зернятко надії, що знайшов якось чи то надворі під порогом, чи в душі, в якомусь найпотаємнішому її закапелку: прийде час, і він вирветься на волю з цього пекла, бо десь же є світ, в якому він буде людиною, а не поштурхачем. Не була віддушиною й школа, коли пішов до неї й сьак-так вчився, бо там уже чужі діти теж сміялися з нього й штурхали на перервах, а то й давали щиглі або запускали в голову пижа з паперу прямо на уроках, підставляли ноги, коли вчителька викликала до дошки. Не вмів у відповідь здобути якесь гостре слово чи дати здачі. Винувато всміхався, і та усмішка й скупа сльоза, що часом викочувалася з ока, викликали до нього ще більше зневаги й жалю, схожого на черству шкоринку, що часом кидають бездомному псові.

Коли підріс, щось таки змінилося у ставленні до нього, та він того вже не здатен був помітити, бо над ним, наче в равлика, виріс невидимий панцир.

Той панцир звався відчуженістю, втім, Адам не знав такого слова.

Він мріяв, що після сьомого класу піде вчитися в якесь училище чи ремісничу школу, може, на тракториста чи навіть майстра, але раптом зрозумів, що боїться тих залізьяк. І ще одне збагнув з жахом: у тому училищі над ним також будуть сміятися і всім він буде чужим. Відкриття відкрило тіло холодним потом.

А потім сталося те, що мало статися. Він саме сьомий клас і закінчив, п'ятнадцятий рік навесні пішов йому...

Увалився тоді ввечері до хати дядько Марко, вже п'яченький, сів за стіл і до Адама, що бочкував, аби швидше з хати вибратися:

– Стій! Назад, вилупку!

– Дедьку, я надвір хочу, – Адам жалібно.

– Ни бійся, ни всцися, – реготнув Марко. – Я для тебе роботу напिताв. Якраз для тебе, бо ж на гинчу тобі кебети ни хватить. Ну, глень сюди...

Адам, що стояв перед дядьком, од якого йшов густий самогонний дух, боявся підвести очі. Одне було радісно: якщо дядько Марко про роботу каже, то не чіплятиметься й не битиме, як звичайно.

І дядько Марко сказав:

– У колхозі якраз пастух тре' . Завтра й пуйдеш. Я вже договорився. Крутитимеш коровам хвости. Разом з дідом Семенком. Там, у коровнику, й кімнатка є, то там і житимеш. Сам житимеш. Як пан. Ни то, що тут... Бо ж Тарас, холера б його взяла, ще й невістку скоро приведе, приспічило йому, бач... Де нам усім тут подітися? Чо ж ни декуєш, вилупку?

– Декую, – тихо сказав Адам.

– То-то. Доста нашого хліба наївся...

Наступного дня і почалося пастуше Адамове життя – довге й майже вічне.

Розділ 4

Роман не збирався відмовлятися від своєї варіантської задумки – женити хоч на старості літ непутьового Адама, оддати в приймаки до колишньої сільської красуні Євки – Красної Ружі. Тож ледь другої неділі дождався, зібрався, навіть маринарку¹² празничну вдяг, волосся поріділе й геть сиве п'ятірнею причесав.

– Зновика на старече своє збіговисько? – Тамарка його, тепер вже баба Тамара, з лежанки.

Роман вишкірив рештки жовтих зубів:

– Бери вище. Діло сторубльове, а мо' й на цілу тищу гривняків потягне.

– І коли ти вгомонишся, холернику...

– Як на столі в труні лежатиму...

Одною, другою вулицею Роман ішов певно, як ноги, що тепер кожного дня нили, дозволяли, а на Євчиній вулиці спинився. Не так щоб передихнути, як слова, що заготовив, докупи позбирати. Давно таких слів не казав, давно. І сватом літ зо двадцять, а мо' , й більше вже не траплялося бути.

Роман згадав одну зі своїх походеньок, коли Тимка Пиркаля за Варку Войтишину сватав. Чимось теперішнє його дійство нагадало. Тамика така

комизиста дівка була, дарма, що третій десяток добігав. Бач, вона за свого давнього ухажора, що десь там по світах, по морях-окіянах валандався, задумала вийти, тільки за нього – і квит.

А той дурницько Тимко – тико на Варці женюся. Ну й люди! Як геть уторопав Роман, що діло до диньки¹³ йде, що ніякі його слова до тої дурної Тимкової головешки не лізуть, як біб об стіну відскакують, скомандував до другого свата, Омеляна:

– А бери-но мотузок!

Омелян тоді витріщив очиська:

– Нащо?

– Будемо дівку цюю в'язати.

– Хоч в'яжіть, хоч несіть, а за Тимка не піду, – Варка. – Ци він зі мною зв'язаною спати буде?

– А ми тебе ни до Тимка понесемо, – сказав Роман, – а на пошту. Давай мотузок, Омеляне.

– Як то на пошту? – Варка аж назад відступилася.

– А так, що в мішок запакуємо і твоєму морячку пошлемо. Хай получає своє добро. Бачив я сон, що він там, ув Одесі, дівку має, і не одну, а з сином, то, може, й тобі десь місце найдуть. А не – так на кораблі, коло кочегара. Будеш там вугіль помагати в топку кидати. Все, в'яжімо!

– Ви-те, дедьку, брешете, – визвірилася Варка. – Нима в Петра ніякої дівки.

– Ну нима, то й нима, на нима й свекруха німа. Сама переконаєшся – як то я брешу, то й назад вернешся. А мо' морячкою зостанешся.

Не брав тоді дурну дівку на гачка Роман. Али й щось – може, та пташка-совість – не дозволяло сказати, що чула його Тамара од Мотрунки, Петрової матері: має от-от син привезти з тої Одеси городську невістку. Тико ж казав, бідкалася Мотрунка, що має та дівка хлопця нагуляного, світе ясний.

Таки пробував зв'язати Варку Роман, ледь батько відборонив, сватання ніби й нічим не кінчилося, а через днів п'ять Варка його перестріла та тихо так:

– Я згодна, згодна, дедьку Романе. Тимкові скажіте. Бо мені встидно.

Виявилось, таки приїхав Петро зі своєю морячкою і сином неїним.

«Чого ж мені те сватання поміж інших згадалось? – Роман аж спинився. – Ніц доброго тоді не вийшло. Тимко вже закомизився. Мо' вернутися, раз таке згадав?»

Але тут йому хтось ніби підказав порахувати, кілько то разів до сватання прилучався. Виходило, що багацько. Язик не раз його виручав.

Мо' й зараз виручить. Тутечки ж слова неабиякі заготовив. І дурня Адаська шкода, ще й як.

Ступив до Євчиної хати Роман вже певний себе. З блискітками в очах. Знав, що вони ще в нього живуть.

І Євка, яка саме з церкви вернулася, навстріч підвелася:

– Гой, який гість! Кілько то літ, Романку, ни заходив?

– Довго збирався.

Тут, в домі Євки – Красної Ружі, Роман раптом зачудувався. Як то так можна – хата-дома Євчина, що їй од батьків осталася, ни набагато більша буде за Адамову, а враження таке, що до господи ступив, а не до пустки, як в Адама. На образках – Ісуса, святого Миколи й Божої Матері з Дитям – рушники, і над рамками з карточками Євчиної родини – ще ліпший рушник, на яким дві пташки (зозулі чи що) серед квітів.

Роман пригадав: була ж Єва знатною в селі вишивальницею, дарма що все життя на «панській» роботі крутилася – на сільській пошті писала й сортувала газети, а ще раніше по селу їх розносила.

І подушки вишиті з дверей до другої хати¹⁴ виглядають. І чиста підлога, а на столі скатертина, мовби зібралася Євка гостей приймати чи знала, що він ото прийде. Навіть кіт, старий рудий котяра, який на лавку застрибнув, був із бантиком на шиї, і той бантик червоно-зелений якось вельми йому личив.

– Сідай, Романку, в ногах правди нима.

– І седу, – сказав Роман. – Бо діло в мене ни шутейне.

Ну, як на лавку вмовстився, то став, звісно, порядки в Євчиній домі хвалити і неї саму і сказав, що в хаті, хоч і осінь уже, соловейки живуть, ни тико на рушниках. І ще багато чого такого, що жіночу душу вмащує. Хтів було і про те нагадати, як хлопці колись штабелями перед вікнами цієї дома лягали, аби до Красної Ружі посвататися, та вчасно прикусив язика, бо ж згадав, що

Євка норавлива жедного так і не вибрала. Хтозна, що там у неї на душі зосталося.

Говорив усе із жартами та приказками, які ще не забув, бачив, як вогники зачудування блимають у Євчиних очах. Перейшов до того, як то добре та затишно в такій ошатній і причепуреній господі. А хтось же на самоті в холодній хатині й зігрітися не може.

– Господи Боже ти мій, – аж сплеснула руками Євка. – Ци ти ни свататися прийшов, Романе? Свят, свят...

– Та я би ни проти, – одказав Роман. – Чом би й не до такої пані. Од тебе, Євчко, ще б і в такого шкарбуна, як я, щось би заворушилося.

Присяй-бо, цапа ни дою. Тико ж у мене на печі моє чудисько зеленими очищами бликає. Неї же, як торбу, з печі ни скинеш, за ворота ни винесеш.

Ну, звісно, Євка взялася розпитувати, як там Томочка, нивже й ходити ни може? Щось давно в церкві не бачила. Та ходить ще, ходить, тарагуниться сяко-так, хоч і з паличкою, заспокоїв Роман. Ну, на дітей і на внуків Романових перекинулися. Та не дав Роман збитися розмові на манівці. Сказав, що гинчий чоловік є, котрий у самотині-пустці загибається, а його ж думка про Євцю – солодка, як груша на Спаса – тико на світі й тримає ще.

– Ни догадуєшся, хто то?

Євка гордовито:

– Тре' то й скажеш.

І Роман сказав. І розказав, голос на жалісливий перемінивши, про давню Адамову самотність, про те, що він, бідака, ціле своє життє любив неї, Євку золоту та ружану. Романа вже повело, як то не раз бувало, і його розповідь про давню Адамову любов до Єви (уже й сам починав у неї вірити) стала обростати деталями і споминами, насправді тут таки, на ходу, вигаданими.

– Спинися, Романе, – перебила його мову Єва. – Як ото він всеньке життє мене так любив, сох і жити не міг, то чого ж ни їдного разочку про те ни сказав, словом ни обмовився? Ци й до доми меї хоч разок ни заглєнув... Таки доїш цапа, Романе, тико ще ни пойму нащо... Нащо ото цілу годину тарандиш, як калатило...

– Нащо... Нащо... – Роман відчув, що от-от вислизне сплетена ним золота нитка. А вдруге він буде не годен сплітати... – Нащо... Ни таранджу, а правду кажу... Він же тебе як вогню досі боїться...

Єва дрібно-дрібно засміялася. Мовби пацьорки¹⁵ з неїної шиї зірвалися та по підлозі заторохтіли. Нявкнув котисько з бантиком на шиї.

– Боїться, кажеш? То нащо мені такий чоловік на старості літ потрібен? Щоб я за ним старі його сморки підтирала, а він од мене під помелом ховався?

Роман кліпнув очима. Засовався на лавці. Але здаватися не хотів.

– Та як пригрієш, то й диви, оживе чоловік... Удвох і веселіше буде...

– Ни чоловік, а їдна тїнь од нього, – рубонула Євка. – Ніж з таким віку доживати – ліпше вже з цим котом. Він хоч муркне коли-не-коли та об ногу тернеться. А з того Адася Тихіського користі насправду як із козла молока. Сам кажеш: жінок боїться, як той прусак¹⁶ – людського ока.

Роман подумав, що його затія мокрим рядом накрилася.

Холера ясна, до чого ж уперта баба...

Правдива Красна Ружа!

Досі Ружа, хоч пелюстки давно пооблітали.

І на ноги вже, бач, зводиться, знати дає, що пора балачку порожню кінчати. Мусив і собі на ноги ставати.

Спробував ще раз щось сказати:

– Він, Євцю, тойво, Адам... Сам збирався прийти посвататися... Та, казав, з півдороги вернувся... Жижки затремтіли, як то ни раз бувало...

– Кажеш, ни раз... Ну й дурень дурнем... Їдне слово – Тихіський... Вибачай, що блешчини у мене не водиться, а то б посиділи... Неділя все ж...

– І ти звиняй, Євцю...

Уже за дверима Роман сказав Єві, що правда неїна: дурень дурнем той Адам. Так і загнеться самотиною. Али й правда, що, може, його, Тихіського, тико на світі й тримає ще давня любов до неї, Єви. Тую любов, як дитину малу, у своїй хаті-пустці він гуцикає¹⁷. У долонях гріє, хукає з остатніх сил... Ци ж тико ще надовго духу стачить...

– Гарно продаєш свій крам, Романе, – одказала на його мову

Єва. – Тико товар твій давно запліснявів і протух...

Розділ 5

Її те питали не раз у вічі, а ще більше разів Єва читала запитання в людських очах: чого ж вона, вдатна та пригожа, так і не вийшла заміж. Знала, що та загадка множилася чутками, до неї долітали якісь відголоски: і про хлопця, котрого колись зустріла в місті, по тому їздила до нього, він був буцімто присланий на роботу зі Сходу, й батьки його не дали одружитися із «западенкою»; і навіть про її «не таку» любов до двоюрідної сестри Гафії, котра од неїної любові мусила втікати до міста; і про те, що картала себе за одказ Грицьові Лучикові, який неї вельми кохав, а потім на тій дурній Мартосі женився; і навіть про якусь обітницю, що мовби дала зайшлій черниці, котра й поставила на неї «знак безшлюбності», якого розірвати не змогла. І ще багато про що шепталися та і їй натякали... Хай. Єва тільки сумовито посміхалася. Правда була простішою й від того болючішою, набагато болючішою, і несла її, і відала про неї тільки вона одна.

Правда сиділа занозою, великою скіпкою в її серці, і знала Єва: коли ту скіпку-занозу витягти, розказати комусь про її біду, то серце не витримає, вибухне, з рани проллється велика кров і витече її життя великою червоною рікою.

А вона таки хотіла жити.

Життя ось воно, поруч. І в тих півниках та ружах – великих золотих кулях, – якими обсаджували хату, і оселя влітку сама, здавалося, цвіла. І в рушниках, які вишивала квітами й усілякими візерунками, малюнками, що сама вигадувала. Життя було в татові й мамі, яких доглядала до самої їхньої смерті. І внуках, хай двоюрідних, од братів Миколки і Дмитра, котрих любила няньчити. Часом вона навідувалася до Миколчиної доньки Софії, чи їхала в більше місто до Митрикової Маринки, а то й вони самі привозили в село нащадків, а для неї – радість. Не було таки неїне життя гіркою самотиною, як дехто думав, не було, то правда.

А до головної її правди й гіркоти, рани, яка ніколи не зарубцюється і болітиме, іншим – зась.

Їх вродилося в сім'ї також четверо, як тих сільських халамидників, до яких належав Роман, що ото надумав неї на старості за Адаська Тихіського оддати. Не, халамидників троє, а той Адам Лесишин (бо ж Лесь прізвище) у їхній компанії хуліганській – приший кобилі хвіст.

Їх було четверо по-інакшому. Двоє братів і дві сестри. Спершу Павлина

з'явилася на світ, потім Микола, далі вона, Єва, а тоді вже найменшенький пуцьвірінок, що вродився через дев'ять літ після неї, – Митрик.

Миколи вже нема, прожив, слава Богу, вісімдесят і п'ять літ, і Павлини нема, остались вона й Митрик, ще сивіший за неї, дарма що молодший.

Микола женився, вважай, у двадцять п'ять, за два тижні до дня народження. Знайшов собі суджену в сусіднім селі, зі сміхом потім розповідав, як познайомилися. Ждав автобуса на зупинці, щоб їхати до райцентру, а тут під'їхав автобус з другого боку. З нього й вийшла, разом з іншими пасажирами, дівчина з сумкою в руках, і рушила до дороги в сусіднє село (тоді ще автобуси в Кутівці не ходили), і щось побачив у її фігурці, а особливо в обличчі, коли на мить озирнулася до людей на зупинці. Угледів таке, що змусило йти за нею, і заговорити, і сказати, начеб теж іде до родичів у Кутівці. І пройшли ту дорогу разом, забув Євин братик за свою поїздку.

– Я питаю його: «А до кого йдеш?» А він очима закліпав, когось назвав, а я кажу: «В нас таких не водиться», – зі сміхом Миколина Вітка, вже як поженилися. – Ну він: «Все їдно до родичів іду». А я: «Може, дорогою мене пограбувати хочеш?» А він: «Хіба що тебе саму вкрати». Так і вкрав.

Віталінка була наймолодшою у своїй сім'ї. Старшу дочку вже оддали заміж, а старший брат, на три роки од Миколи старший, ніяк пари собі не знайде, хоч хлопець вдатний. І майстровитий, хвалила сестра. На техніці розбирається. І ім'я та прізвище підходящі – Арсен Соломаха, га, яке назвисько, і чого б такому старим парубком бути, казала сестричка.

Що не просто вдатний, а найвродливіший, найліпший у світі, Єва переконалася, вже коли зблизька побачила на весіллі брата і Віталіни. Високого, сильного, з дужими руками, виразними темно-сірими очима, що, вона бачила, пригортала її до себе. А ті дужі м'язисті руки обійняли й насправді пригорнули, коли запросив до танцю.

«Міцніше, міцніше», – подумки попросила Єва.

Він почув її думку, і світ поплив неї перед очима, світ теж кружляв од радості.

Світ був тепер зовсім інший.

«Дякую, Боже, що ти зберіг його для мене», – подумала Єва.

Бо ж, звісно, такий хлопець вже давно мав знайти собі пару. Зрозуміло, що чекав саме її – суджену свою, Єву. Теж гарну, справді, як та ружа, ще гарнішу. Що на неї задивляються хлопці, знала ще зі школи. Одним поблажливо дарувала усмішки, повз інших гордовито проходила. Вона ждала свого, тільки для неї призначеного. І дождалася, хоч не так і багато чекала. Ішов їй тоді двадцять перший рік.

Подумки благала ще покликати танцювати. І він запросив. І світ весь затанцював удруге. Після танцю вивів її з кола розпашілу й тернувся щокою об її лице. Сьоме небо, на якому досі була Єва, стало сімдесят сьомим. Чи й мільйонним. Мрія її, любов відтепер була небом.

Вона притулилася, теж на мить, до його рук.

– У мене руки пахнуть солярою, – тихо сказав.

«То й що?» – Єва відповіла подумки.

Знала вже: він працює на великому тракторі – справжня чоловіча робота.

В уяві майнуло, як він вертається після тої роботи, а вона зливає йому на руки. Він умивається, а вона подає рушника.

Арсен Соломаха! І вона, Єва, буде Соломахою.

Вона знала: через рік, а може й менше, заграє, зазвучить на їхньому подвір'ї ще одне весілля. Так бувало, що брати женилися на сестрах. Так мало статися і в них. І сталося. Тільки поруч з найліпшим, найвродливішим нареченим всього за півроку з хвостиком до вінця селом ішла не вона, Красна Ружа Єва, а сестра її старша – Павлина.

Та сама, що виросла худорлявою, невродливою, нескладною, вугловатою, не знала, де подіти дівочі руки, завше ходила з опущеними очима, ніхто неї не просив вийти заміж, і невідомо було, чи вийде вона колись взагалі. І в сім'ї вже звикли до того, що вона стара діва. Позаочі зітхали: може, й останеться такою.

Болючі спалахи пам'яті Єви.

Спалах перший. У них тоді не прийнято ще було відзначати уродини¹⁸. А вона наполягла: привітаємо Миколу з двадцятип'ятиліттям. І запросимо на свято свояків – Вітчиних батьків.

І, звісно, його, Арсена.

Братові своєму вишивала Єва сорочку. До весілля не встигла, а тепер вирішила – подарує Арсенові. А Миколі – рушника, стіл у свята застеляти. А захоче – над вікном повісить.

Навіщо вона подарувала сорочку, призначену братові, Арсенові, в якого без пам'яті закохалася?.. Може, тим і повернула свою долю в інший бік? Але ж ні – між тими двома ще до її подарунка почалося.

Коли?!

Арсен і не танцював з Павлиною, вона, те старе дівисько, і не вміла танцювати. Усеньке весілля простриміла в коморі, звідки виносила на столи то холодець, то гомачку¹⁹, то інші страви. З кимось розмовляла, та більше сиділа в тій же коморі, іноді присідала на краю лавки.

Танцювала Єва.

І неї, саме неї запрошував до танцю Арсен. І її обіймали його руки. І вона тулилася до них. І її після весілля проводив він на край села.

Тих «і» було ой як багато.

То чому сталось інакше?

Відповіді не було.

На уродинах Миколиних і виявилось раптом, що вже стрічалися вони з Павлиною. Арсен зі сміхом розповідав, як Павлина прийшла до клубу на танці, а він учив неї танцювати. І те одороблисько теж усміхалося. Хоч мало б паленіти від сорому. Єва також за цей час – два тижні – раз пішла до клубу. В таємній надії зустріти там Арсена. Його в клубі не виявилось. Не прийшов. То після кіно не було чого й зоставатися на танцях. Кольнуло тико: чого ж не прийшов, чого не відчув її таємного позову?.. Образилася, подумала, що сам до них прийде, тепер же вони родичі через Миколу й Вітку.

– Віта, Віта, затулила мені півсвіта, – сміявся Микола на тих уродинах.

– А ти мені цілий світ, – Вітка, ще щасливіша, дурна гуска. Не сміялася тільки Єва. Чого ж вона не помітила, як того злощасного вечора Павлина кудись зникла з хати, кудись повіялася? Думала, до родичів подалася, до тітки Мотрунки, а вона, зараза, до клубу. Певно, перший раз у своєму житті. Щоб той зрадливець учив неї танцювати! У двадцять вісім літ!

Теперішня Єва подумки, як не раз вже було, виходить із колись батьківської хати. І стає Євою тодішньою – молодою і вродливою. Може, і найвродливішою в селі. А може, й на цілім світі. Виходить з хати, йде до хвіртки, відчиняє, опиняється на вулиці. І розминається сама з собою, тодішньою. Та, друга Єва, озивається і питає – куди ти йдеш, Єво? Євко, дурна красуне, без тями закохана... А він закохався у ту тиху (ще тихішу і потворнішу за Адама Тихіського) почвару, її сестру. Стару дівку.

Спалах другий. Єва після півроку розпачу й ненависті, коли Павлина вже неприховано бігала до Арсена, Арсеника, Арсениська на побачення, а то й він до них навідувався (бо ж родичі вже, сьома вода по киселю) й брав Павлинище за руку, і обоє розтавали серед зимового, а потім весняного вечора, Єва таки зновика стала веселішою. На їхньому весіллі. Такою веселою, що сусіда Тиміш Рикун, котрий тоже колись до неї клинці підбивав, сказав зачаровано, захоплено:

– Ну ти й сьогодні, Євцю, в ударі!

– А чом би не, – зиркнула Єва так, мовби щойно виторгувала сто, не, тисячу рублів. – Чом би й не, Тимошику, сестру замуж оддаю! Старшу сестру! Скоро й мені пора прийде.

– Ну-ну, – сказав Тиміш. – Чудо ти, Євцю. Правда Красна Ружа.

Красна Ружа була мовби розпорядницею того весілля. І на столи подавала, і їсти-пити припрошувала, та все зі словами і лагідними, і такими квітчастими, що гості й собі розтуляли пащеки та всміхалися. І чарки перехиляли за здоровля молодих, і не захлиналися од тої смердючої самогонки. І вона з ними пила й не п'яніла, а ще більше веселіла. Танцювала – розпашіла, весела, задихана, з сяючими очима, червоними щоками, пишною косою, квітуча, бо надворі стояла весна (як вони поспішали з весіллям, прокляті безстидники), і ніхто не відав, яка безлистяна, чорна осінь, чорний понеділок в неї на душі.

Чи відав?

У них в селі була звичка – коли в хаті, де гуляли весілля, ще лишалася незаміжня молодша сестра (авжеж молодша, як і належало), то наречений, котрий брав старшу, після танцю зі своєю судженою запрошував меншу сестру на другий танець, який так і називали – сестринський. Вважалося, що то прикмета – молодша має незабаром також вийти заміж.

І Арсен запросив неї.

«Я вб'ю його зара», – подумала Єва, коли його руки торкнулися її стану, обійняли й вона знову, вперше після братового весілля, відчула дуже тепло тих наймиліших на світі рук.

Вб'є чим? Ножа під рукою не було. А руки, що мали б стискати ножа, пригорнулися до його тіла. І світ кудись поплив, тільки цього разу річкою, по якій, наче сміття, щойно викинуте в неї, пливла її, Євина доля.

Вони танцювали, пливли вже разом, поруч закружляли й інші пари.

І тоді він сказав пошепки:

– Прости, Євчко, що так сталося.

Вона звела очі, глянула в його очиська. Відповіла:

– Як сталося, Арсене?

Він, мабуть, прочитав німе запитання, що жило в її погляді всупереч словам, які вимовляла: «Навіщо? Чому?»

Він почув те неїне німе запитання-крик.

– Сам не знаю чого, – прошептав ще тихіше. – Хіба любов поясниш?

– А ти й не кажи...

Вона ледве дочекалася кінця того сестринського танцю. Усміхнулася, вклонилася.

Хтось крикнув:

– Єва!

І слідом за тим голосом інші:

– Єва! Єва!

Вона видала усмішку на всі свої зуби й чмокнула Арсена в щоку. Знову заграли троїсті музики, але то вже була музика не для неї. Єва вибралася з гурту, та ноги понесли її не до хати. Впораються і без неї. І веселитимуться без неї. Її весілля закінчилося не розпочавшись.

Єва йшла і йшла – спочатку через їхній город, потім сусідський. Довкола стояв теплий весняний вечір. Він пригортав неї за плечі, обіймав, пестив лагідним вітерцем. Але вона прагла не леготу, не тепла і ніжності. Чим далі її огортала темрява, чим більше віддалялася музика з подвір'я, тим більше Єва відчувала, що прагне холоду, хоче замінити весну осінню. А може, й зимою, яка б сікла її по щоках, руках, всій поставі колючим снігом, хугою, забивала б подих, брала в крижані обійми.

«Мамо, мені нема чим дихати, – подумала Єва. – Мені нема чим дихати і я не хочу дихати».

Ось-ось вона мала впасти, але не падала.

Ось-ось мала померти, але жила.

Зрозуміла: і житиме. І то було найстрашніше. Як там він сказав: «Хіба любов поясниш?»

– Хіба... поясниш, – крізь сльози шептала Єва. – Хіба по... по... ясниш...

Єва спинилася на березі річки. Їхньої річки Ситівки. Вода мала б остудити жар, що спалював усе її тіло, але не остуджувала. Вона теж була паркою, і дівчина відчувала її пар. Кинутися вниз, захлинутися у воді? Відчула – не хоче цього. А чого вона хоче? Відповідь була страшною: «Нічого». Нічогісінько. Не хоче жити, не хоче і вмирати. Але як жити у світі, де ті двоє вкрали її любов?.. Вона прислухалася. Тихі звуки музики долинали, як якесь марево. Під ту музику крутилися, вигиналися, показували язички чорти у відблисках вогню, що спалахнув і горів дедалі дужче – Єва раптом побачила це крізь весняну темряву під виразно байдужим блиском далеких зір. Їй хотілося дотягнутися до неба і позривати ті зорі. Навіщо вони світять, кому світитимуть? Тим двом?.. Вони вкрали її кохання, її щастя, її ненароджених дітей від найліпшого, найкрасивішого, найсильнішого у світі чоловіка. Вкрали його ніжність до неї, неїне щастя, що зав'яло, мов пуп'янок, який так і не розпустився. Вони мусили за те заплатити. За все в цьому світі треба платити. Єва випросталася, зникло полум'я і дідьки, що танцювали біля вогню на тім березі річки.

Розділ 6

Все, що відбувалося далі того весільного вечора, Єва пам'ятала виразно, але водночас наче крізь туман. Він то розсмоктувався, відступав, то огортав її ще сильніше. Вона повинна була помститися, але помста мала початися з мщення самій собі. Так вона отруїть своєю помстою тих, що потопили її радість і любов, посіє в їхні серця зерна блекоти, яким зійти блекотою долі. За те, що забрали долю і щастя в неї. Крізь туман Єва йшла, потім бігла назад, на подвір'я, там озиралася, проводила очима по натовпу, що чекав наступного танцю, перед тим як знову сісти за столи. Родичі й сусіди. Серед них і ті, що упали за нею. Яким відмовила, чекаючи свого справжнього. Арсена. Котрий так підло зрадив. Його одруження з Павлиною було зрадою. Так думала тоді Єва. Наштовхнулася поглядом на Тимоша. Він дивився на неї майже як колись – захоплено. Чи так їй тоді здавалося. Він дивився... Продивлявся неї наскрізь. Вона кивнула. Тиміш посміхнувся.

Єва пройшла мимо і тихо промовила:

– Ходи за мною.

Була певна, що піде. Так і сталося.

Єва знову вийшла за хлів, попростувала стежкою. Небо вкривали хмари, крізь які тепер тільки де-не-де проглядали зорі. Хмари огортали її душу, і подумки вона розсувала їх руками. Хай зорі дивляться на її ганьбу.

– Єво! – Вигук Тимоша почула вже на самісінькім березі.

Спинилася. Він підійшов і став поруч. Обдав горілчаным запахом.

– Чого ти кликала, Євцю?

– А то ти не знаєш, – сказала зло. – Чого стирчиш, як пень? Роби, що хочеш...

Мав би накинутися на неї, згребти в обійми, стиснути, притиснути до себе. А він стояв. Невже й цей гидує нею? Якщо ні, то чого пішов?

– Що з тобою, Єво?

– Що зі мною? Ти прийшов, щоб про те спитати?

Єва раптом щосили штовхнула цього теж підлого чоловіка. Та так штовхнула, що він не втримався на ногах, полетів униз, у воду. Вже коли шубовснувся й виринув, почула вигук:

– Здурила чи що?

Борсаяся у воді, та навіть не глянула. Знала: тут мілко, не потоне, хай і п'яний. Чи й собі стрибнути, потягти на дно і обом захлинутися?.. Завтра

знайдуть чи таки кинуться шукати ще сьогодні?

Доки міркувала, Тиміш вибрався на берег. Сказав ще зліше:

– І як тепер вернуся такий мокрий?

– Як хоч. – І тут її злість, гнів на нього і саму себе змінилися каяттям. –
Вибач, щось найшло... Думала, ти на мене кинешся...

Чийсь голос безмовний з-за пліч: «Ти ж сама цього хотіла».

Тиміш:

– Чого ж кликала тоді?

– Я кликала? І бровою не повела. Сам, як той пес, побіг за мною. –
Щоби вигоріло ваше дике бабське кодрло! – Тиміш далі матюкнувся й
подався у бік весілля. А може, й додому перевдягатися, йому ж недалеко.

Єва лишилася сидіти на березі. Холод дедалі дужче заповзав їй під
легеньку ситцеву сукенку. Стали бити дрижаки.

«Що ж робити?» – подумала Єва.

Вертатися назад не хотілося. Бачити щастя тих двох, рідних їй і
ненависних, було над її силу. І раптом зловила себе на думці, що їй
страшенно хочеться, аби сюди прийшла Павлина. Її старша сестра, що
вкрала в неї щастя. Хай би підійшла, поклала на голову руку, як не раз
робила, коли Єва була маленькою. Пригорнула, як то бувало.

Вона раптом почула Павлинин голос:

– Маленька моя, яка ж ти гарненька. Погляньте, мамо, якою красунею
росте наша Євочка.

Наша Євочка... Єва мимоволі озирнулася. Крізь темряву пробивалися
вогники в хатах і звучала далека музика. Їхнє весілля! А самої Павлини
поруч нема. А як би їй хотілося, щоб Павлина справді підійшла,
покинувши те своє несправедне дійство, гульбище, присіла поруч,
пригорнулася, сказала, як так трапилося між ними, коли почалося, чому...

Вона сама-самісінька. А Павлина разом з Арсеном. Сповна п'є келих
своєї радості, свого щастя. Єва підвелася, тепер у неї всередині все горіло
вогнем образи й ненависті. Ще більших, ніж досі.

А як сталося, з чого в них почалося, Єва почула ще за пару тижнів.
Коли старша сестра чогось навідалася до них. Може, щоб принести на
блюдечку, на тарілочці своє щастя. А може, в мішечку. І оте щастя
(щістечко, казали покійна мама) вивалилося і влізло до хати вслід за
Павлиною. Прийшла зовсім інша Павлина. Такою вона не була, коли бігала
до того свого трутня на побачення. Ні, не трутня, бо ж Арсен їздив на
найбільшому тракторі, який бачила до того у своєму житті. Як і мав їздити
справжній чоловік. Справжній чоловік, що незаслужено дістався іншій, її
сестрі. А та сестра зробилася геть певна в собі. Аж світилася, кудись

зникли вуглуватість і незграбність, дивилася так, мов щойно отримала велику спадщину або збирається будувати велику доминку замість старої халупи.

Пізніше Єва збагне, що так бачила сестру вона. А Павлина насправді лишилася такою, як і перше. Як була досі. Такісінькою. Тоді Павлина й сказала, що вона закохалася в Арсена майже одразу, як його побачила. Ну геть так, як Єва. Але головне, що пізніше вперше пішла до клубу на танці, бо сподівалася побачити там Арсена. І побачила. А що не вміла танцювати, то Арсен взявся її вчити.

А Єва не пішла до клубу. Арсен мусив неї завойовувати, як всі інші хлопці. І був би першим, чию увагу вона б не відкинула гордовито, а прийняла. А він уваги і не виявив. Хіба під час тих танців на братовому весіллі...

Коли Єва почула розповідь-одкровення Павлини, то якраз тримала щось у руці. Склянку або тарілку. І те *щось* впало й розбилося. Вислизнуло з рук. І розбилося. Ні, не розбилося, тільки покотилося долівкою. І дивна річ: вона, згадуючи, ніяк не може пригадати, що то було – склянка чи тарілка... Все пам'ятала – і розмову, і те, в яку хустину була тоді вбрана Павлина, а це ні... Хоч саме це, вона збагнула потім, було для неї важливе. Найважливіше.

Як Павлина пішла нарешті вже не зі своєї, з їхньої дома, Єва сіла на поріг і довго так сиділа. Заціпеніла, геть байдужа до всього на світі, в якому нічого не існувало. Ні неї, ні Павлини. Навіть Арсена.

Так сиділа, доки мама не спитали:

– Що з тобою, Євцю?

Що з нею... Нічого. Тоді Єва вперше подумала, що відіб'є, неодмінно відіб'є у Павлини Арсена. Спокусить, змусить зрадити сестру. А потім розкаже їй про те. Вона переграє їх обох. І сміятиметься, ой, як сміятиметься. Та коли уявила, що спокушатиме чоловіка, якого вже спокусило, невідомо чим привабило, як останнього дурня, оте незграбисько, одороблисько, подумала: «Завелика честь». І що їй буде огидно те робити – спокушати вже спокушеного. Надкушеного. Червивого. Схожого на виваляне в землі яблуко. А вона ж Єва – Красна Ружа.

А проте помста жила в ній, зріла, як болячка, як нарив, що мусить прорватися, інакше людина помре. Єва старалася ту болячку не помічати, коли в ній озивався, починав гарчати звір, що щирив свої ікла, гладила його, і звір (пес або й тигряка) перетворювався на слухняного муркотливого кота. Єва тоді спускала його на землю – ну, біжи геть. І він біг, щоб повернутися. Не котом, що мур-мур, що треться, випрошуючи

ласки, а тим грізним звіром.

Те сталося раптово, теж як спалах. Вийшла з пошти, а навпроти, коло сільмагу, трактор стоїть. Той самий, великий. Його трактор. Єву ноги самі потягли до залізного чудовиська. Рука сама, проти її волі, торкнулася, погладила ту залізяку. Від того залізний тракторисько став живим і теплим. Замуркотів, ніби кіт, а не гарчав, як досі. Єва стояла, наче поруч з Арсеном. А він вийшов з крамниці, насвистуючи. З пачкою цигарок у руці. Насвистуючи... І раптом Єва подумала, що там же торгує Софійка – підступна змійка, яка мала в селі репутацію розбитної, гулящої дівки.

Єва відступила, сховалася за трактор. Подумала: вона вистежить їх, неодмінно вистежить.

З того часу й стала часто виходити, вибігати надвір, ледь зачувала за вікном пошти якийсь гуркіт. Але жодного разу то не був Арсенів трактор. Мовби йому вже й не треба було цигарок.

Раз не витерпіла, забігла до магазину. Софійка відпускала хліб і консерву бабі Улиті, Євиній хрещеній мамі. Спокійна й усміхнена. Ось така ця спокусниця. Арсена в крамниці не було. А він мусив бути. Мусив, мусив...

Софія про щось спитала, здається, що відпустити, Єва відповіла, що сірників. І солі.

«Посипати... посипати», – подумала. Не знаходила слова.

– Солі нема, завтра завезуть, – сказала Софія.

– Тоді я прийду завтра...

Щось казала до Єви Улита. Якісь слова про свою сім'ю, про дочку свою...

– Мамо, – тихо зойкнула Єва і вибігла надвір.

Арсен мусив бути в крамниці, мусив підбивати клинці до грішниць Софійки, грішити з нею, зраджувати Павлину, а його не було. І не буде, зрозуміла Єва. Надворі вона заплакала тихими, але пекучими сльозами. Пішла вздовж вулиці, щоб не вернутися заплаканою на пошту. Вітер, шукала вітру, а довкола стояла безшелесна тиша.

Ще подумала: «Сіль, чого ж нема солі?»

Мовби справді хотіла купити солі.

Щоб посипати собі на рану.

Через місяць Єва сказала сестрі, котра навідалася до них, що бачила, як Арсен приїжджав не раз до крамниці, довго не виходив звідти, як садовив Софійку в кабінку трактора, кудись віз. Павлина сплотніла, очі її так розширилися, що здавалося, вилізуть з орбіт, покотяться по долівці. Або сплять Єву.

– Ти кажеш правду? – Павлина не спитала, а видихнула.

Єва мусила оборонятися, мусила.

– Не віриш, то спитай у свого чоловіка... Хай він тобі правду скаже... І що на твому весіллі мені казав... Про те, де ми стрічатися будемо... Псисько проклятий... Добре, що не мене вибрав...

Павлина дивилася на неї, а Єві здавалося, що сестра даленіє, що вона відступає кудись далеко, крізь стіну. Проходить стіну так легко, мовби та з ситцю чи картону.

– Спасибі, Євцю, – почула вона голос сестри. – Декую, що відкрила мені очі...

– Ти що, смієшся наді мною?

Єва крикнула, аж шибки у вікні задзеленчали.

– Що ти, Євцю... Я вірю тобі...

– Віриш?

– Звісно... Чом би я мала не вірити...

Павлина підійшла й раптом схопила Євину голову в руки, а тоді стала обціловувати.

– Яка ж я дурна була, Євцю... То ж він мав тебе вибрати... А тепер собі мстить, що так учварив... Пожалів нещасну стару дівку...

– Мовчи, Павлино...

Сестра одірвалася од Єви.

Єва здригнулась – сестра дивилася на неї світло і яось... наче прозоро, дивилася геть крізь Єву. І голубила своїми очима. Очиськами. Які зовсім недавно з бляклих зробилися молодими.

«Отак легко... Отак легко мені вдалося?» – подумала Єва.

Їй стало смішно, неначе хто залоскотав у неї під пахвами. От-от засміється.

Подумала: «Ну й дурна в мене сестра. Тико що тепер – покине Арсена, зновика в хату вернеться? Ще цього не хватало».

Сказала:

– Ти не гарячуй, Павлинко... Він ще перебіситься, от побачиш. Ще заживете й дітей наживете. Чи, мо' ти вже груба?

– А що, мені не можна? – Павлинині вуста раптом болісно скривилися.

– Чого ж не... Я ж і кажу, що все ще буде у вас добре...

...Єва таки почула, як спиняється коло пошти трактор. І виглядати не тре' безпомильно впізнала, що то його трактор. А потім і його побачила, коли вже вбіг, ввірвався до маленької кімнати.

Арсен, ввірвавшись, звелів, аби їх лишила удвох Олена, Євина напарниця по роботі. А тоді й випалив:

– Що ти їй сказала таке?

– Кому їй?

У нього був такий вигляд, що Єва воліла б померти.

– Я часто заходив до сільмагу? Коли возив кудись Софійку? Коли, Єво?!

– А хіба не заходив, Арсене?

– Раз чи хай два за три місяці... По цигарки і ще раз по хліб... «Коли ж я пропустила, як удруге заходив?» – Євина думка спалахнула, як блискавка.

– Куди вона поділася, Єво?!

– Хто подівся?

– Та ж Павлина! Я приїхав додому, а її нема... Ось, диви...

Він розтулив кулака, і Єва побачила клаптик паперу.

– Читайте!

Єва прочитала два коротких речення: «Не шукай мене. Мені буде ліпше самій».

– Я думав, що до вас вернулася, – сказав Арсен. – Де вона, Єво?

– Звідки я знаю? Ви-те посварилися, то й розбирайтеся.

Арсен схопив Єву за руку. Єва глянула на нього й здригнулася. Ні люті, ні ненависті в Арсенових очах не було. Тільки біль. Біль і здивування. Й очікування чогось невідомого, може, дива... То для неї було страшніше за ненависть...

– Знаєш, що вона мені сказала? Що ти не могла збрехати... Що ти завше правду кажеш... Що така гарна, як ти, не може сказати неправди... Що в тебе чиста душа... Що в твоїй душі соловейки співають навіть восени, ось що вона сказала, Єво... Що тобі не може не вірити...

Слова гарячково злітали з Арсенових вуст і пашіли, розпечені, мов клубки невидимого вогню. А серед того вогню стояла Павлина.

Та Павлина, яка завше дивилася на світ з приреченою насторогою і з любов'ю – на неї, Єву... Єву, яка покохала Арсена, яка пішла заради своєї любові на таку підлу обмову. Як могла Павлина їй вірити! Нащо? Чому вона вірила?

Єва спитала себе, і їй стало зимно. Так зимно, ніби на село враз налетіла хуга, од якої не знаходилося порятунку, не було де сховатися.

– Прости, Арсене... Мені здавалося, що ти... Якби ти міг простити... Вона повернеться, от побачиш.

Тоді Єва вірила в те, що казала. Її віра, віра у власні слова виросла з розпачу, що огортав неї, що огортав, наче білий саван, у якого вона сама себе загорнула. Але помирати вона не збиралася. Вона болісно хотіла

жити, бути поруч з чоловіком, якого вона так любила і який кохав її сестру... За віщо?

«Може, за те, що мене любить Павлина», – подумала Єва. – Добре, – сказала Єва. – Вона вернеться, і я все їй розкажу. – Я тоже розказав тій дурній. – Арсен скреготнув зубами. – Я насправді років два тому мав з тою сучкою діло...

– З Софійкою?

– Ну мав, мав... Вона ж як магніт притягує... Але то було тико їден раз. До того, як Павлину вперше побачив. За два роки до того... Я ж не знав, що неї стрічу...

– І ти їй про то сказав? – Євиному здивуванню не було меж. – А як я міг не сказати?... Я вже за ці місяці геть розучився брехати...

– Он воно що...

Єва раптом подивилася на Арсена так, як ніколи не дивилася. В одну мить її почуття, її любов кудись вилетіли. Цієї миті вона справді забажала, щоб Павлина вернулася. Щоб ці двоє знову стали щасливими. Щоб поруч з такими ними колись стала і вона, Єва.

– Павлина повернеться, от побачиш, – повторила вона.

– І ти їй розкажеш, як було.

Арсен вже не просив – наказував. Єва раптом зрозуміла, що боїться глянути на нього. Як вона може розлюбити такого чоловіка?

– А мене тобі не шкода, Арсене?

Слова ці раптом вирвалися проти її волі.

Хіба вона винна, що сестра в неї блаженна?

Але Арсен, котрий не зміг учора приховати від Павлини правду про своє минуле, був уже іншим Арсеном. Іншого ж вона любити не могла. Не могла.

Їй знову полегшало. Подумалося, що то не Павлина, а вона втекла. А Павлина, яка не вміє боротися за своє щастя, мусить повернутися. Приречена те зробити. Отже, вона, Єва, сьогодні знов не програла...

Єва-переможниця чула, як покидає пошту геть чужий їй чоловік. Останній спалах погас. Вона втопилася в чужій любові. Їй стало легко. Лишилося тільки каяття – як ритуал, що належало виконати, коли Павлина повернеться.

Розділ 7

Павлина не повернулася – ні завтра, ні післязавтра, ні через тиждень, ні через місяць. Зникла, наче справді розчинилася в повітрі. Пішла з дому, як була – в одному платтячку і пальтечку. Двоє коротких речень з тої записки, сім слів, з яких вони склалися (о, ти порахувала, добре порахувала, Єво) давали надію на те, що Павлина нічого з собою не зробила, що вона жива. Що справді колись повернеться – як не до Арсена, то до них.

Арсен, правда, таки звернувся в міліцію. Але там, коли вислухали його розповідь і прочитали записку, zostавлену зниклою жінкою, відповіли, що підстав для оголошення розшуку нема.

Плакала Євина мати, а Єві не стачило духу сказати, що то вона призвідниця того, що сталося. Не сказав і Арсен. Їй би було легше, якби сказав.

А він своїй тещі:

– Посварилися, а вона й поїхала... Гордячка вона, ой гордячка, мамо... Більша, ніж ваша Єва.

Єва ходила заціпеніла, сама не своя. У душі каялася, каялася посправжньому перед Павлиною, яка не вернулася, та що з того... Тільки й того, що збагнула: не одне, два життя зламала, зруйнувала. Ні, три. Павлинине, Арсенове і своє.

Десь через місяць од Павлини прийшов короткий лист: «Доброго дня, мамо, тату і Євочко! У мене все добре, не переживайте. Устроїлася на роботу. Передайте Арсенові, що якщо хоче, то може подавати на розлучення. Не сумуйте за мною. За такою дурниською не варто сумувати. Будьте щасливі. Дам про себе знати, а може, й приїду, коли переболить. Ваша Павлина».

Слова «Мамо, тату і Євочко» запекли. Особливо її ім'я у сестриному листі. Павлина простила її чи й досі не вірила у підлість?

Єва сиділа, тримала аркуш паперу в руках. Хотілося поцілувати сестрине ім'я. Сказати: «Мамо, то я все...»

Не сказала. Хтось причепив до язика пудову гирю, а в голові закрутилися, завертілися слова: «У мене все добре, не переживайте».

На конверті не було зворотної адреси, але стояв штемпель із назвою міста, звідки листа було відправлено. Через тиждень Єва взяла відпустку й поїхала до того міста. Там на вокзалі побачила віконечко з написом «Довідкове бюро» і звернулася туди. Пояснила, що розшукує сестру, котра

повинна жити в їхньому місті. Соломаху Павлину Пилипівну. Дівчина з віконечка порадила звернутися в адресний стіл при міській міліції. Після ходіння по кількох кабінетах і запитань, як трапилося, що вона не знає адреси, молоденький міліцейський офіцер з двома зірочками на погонах нарешті змилосердився над вродливою, хоч і сільською з виду та мови дівчиною. Подзвонив кудись і попросив сказати, за якою адресою значиться така-то. Лицюк Павлина Пилипівна. Через хвилину-другу повідомив, що така в їхньому місті не проживає. Тут Єва спохопилася, що ж, мабуть, Павлина досі під Арсеновим прізвищем – Соломаха. Але й під ним Павлина не проживала. Не тільки в цьому місті, а й цілій області, як сказав лейтенант.

– Вибачайте, нічим допомогти не можу, – ввічливо додав.

Єва йому явно сподобалася, то було її призначення і кара – подобатися чоловікам.

Дівчина збагнула, що листа того Павлина очевидячки вкинула в якомусь іншому місті, іншій місцевості. Передбачила, що шукатимуть? Чи, може, що саме вона шукатиме, Єва...

Як виявилось, шукав і Арсен, писав у різні міста. І цілих п'ять літ прочекав Павлину. А потім завербувався на заробітки, кудись на Північ. До того десь так раз на місяць регулярно навідувався на пошту й питав, чи не дає знати про себе Павлина? Єва хитала головою, вловлювала сум в Арсенових очах, поспішно відвертала свої, бо ж мав її ненавидіти, а вона боялася цієї ненависті. Лише хотіла, щоб Арсен навідувався частіше. Щоб їй боліло ще більше?

Павлина тільки двічі присилала вітання з Новим роком, давала про себе знати, що жива-здорова, а раз прислала листа, адресованого їй, Єві. І в тому листі просила написати до Києва, «до запитання» на незнайоме прізвище, з поміткою «Для Павлини»: як там, чи так само живі-здорові мама з татом та Микола і Дмитрик. Єва написала. Писала й ще двічі на ту саму адресу, але відповіді не діждалася.

Десь через півроку по тому, як Арсен поїхав з села, Єва визирнула у вікно пошти – вулицею йшла жінка з валізою в руці, а другою тримала за руку хлопчика, літ п'яти-шести. Єва мало не зойкнула – Павлина! Сестра! Вона кинулася на вулицю.

– Павлінко! Павлиночко!

– Євцю!

То були, напевне, найсолодші обійми в Євиному житті. Обійми, що пахли Павлиною, її тілом і ще чимось незбагненим, мовби Павлина щойно, десь там у автобусі, викупалася у воді з любистком і м'ятою. Чи так

пахли незнані Євою парфуми?

Коли вони нарешті відірвалися одна від одної, розтулили обійми, Павлина сказала:

– Познайомся з моїм чудом... А це, Олежку, тітонька Єва, про яку я тобі розповідала. Правда ж, вона диво яка гарна?..

– Та сама червона роза?

Малий зиркнув явно оцінювально, якось не по-дитячому. Але в глибині його зіниць уже заблимав справжній інтерес, а слідом за ним і захват.

– Не Червона Роза, а Красна Ружа, – поправила Павлина. – Ну, бачу, – сказав Олежко. – То й що? Я й так знаю, що красива.

– Не, ну яке! – Павлина сказала те не осудливо, а швидше захоплено.

– Твій син?

– Авжеж. Синулька-вередулька. Обійми тітку Єву...

– Не хо, – буркнув Олег. – Хай сама мене обіймає.

Єва засміялася, нахилилася і обійняла малого. На неї дивилася зменшена копія Арсена. Ті самі очі, лице... І ще щось невловиме...

«Боже, як він схожий на тата», – ледве не вирвалося в неї.

Прикусила язика. Виходило, що Павлина, коли втікала, вже була вагітною... Носила в собі Арсенове сім'я... Чи знала вона про те?

«Але й щось Павлинине є в цьому малому опецькові, – подумала Єва. – І навіть моє... Де він те навизбирував?»

Вона швидко вернулася на пошту, повідомила, висяюючи усмішкою, що проведе сестру.

– Павлина приїхала? – Олена. – Справді?

– Найсправжніша. І не сама, а з сином.

Звісно, колега по роботі забажала побачити Євиного небожа. Після привітань і розпитувань, чи надовго навідалася (тиждень побудемо – точно, сказала Павлина), Єва пішла їх проводити. Хоч би мама була саме вдома, бо ж збиралася до хворої баби Мокрини.

Дорогою вона переконалася, що малий таки вередливий. Уже за якусь сотню метрів запитав, чи далеко ще їм іти, запхинькав, мовби мав рочків три, і Єві здалося, що от-от попроситься на руки.

У тому, що Павлинин син варить з мами воду, Єва переконувалася з кожним днем їхнього гостювання дедалі більше. Побачила: Павлина пилинці не дає зі свого чада впасти, дмухає, мов на болячку, готова виконати будь-яку синову примху... А малий сприймав те, як належить, більше того, вимагав цілковитої покори... Видно було, що всю свою самозабутню материнську любов Павлина спрямовує на сина. І їй солодка та покора перед сином.

Якби ж Єва тоді знала, яку біду принесе в її життя цей хлопчисько, коли виросте.

«То що, задушила б?» – думає Єва.

І гірко посміхається. Гірко-гірко. До себе самої.

Теперішня Єва струснула головою, бо зрозуміла, що полізуть подальші спогади. Що замість квітів крізь пам'ять знов пробиватиметься бур'ян. Щоб не дати йому забуяти, вона подумала, що має згадати щось інше, приємніше, радісніше, ніж та зустріч...

Вона подумала, що ж є на світі людина, дівчина, таки схожа на ту неї давню, Красну Ружу... Хай не така вродлива, а чимось схожа. Авжеж, неїна невістка Лізка, Павлинина онука, а отже, і її двоюрідна... Щось давно не давала про себе знати... Певно, щаслива, як і належить молодим...

«Чи ж щаслива?» – подумала раптом Єва, і враз стало тривожно на душі.

– Павлино, – сказала Єва у голос. – Тобі добре на тім світі, Павлино. Як би ти, певно, посміялася, коли дізналася б, що мене сватають за Адама Тихіського... За Тихіського...

Єва стала перед образом. Нащо стала? Вона вже сьогодні молилася. Стала. А та жінка, Матір Божа, дивиться на неї. Щось питає?

Осміхнулася. Завтра вона піде до Романа. Давно Тамарку його не виділа. Жива, слава Богу...

«Боженьку, тож гріх, що мені вперше нічого робити не хочеться, – подумала Єва. – Старезна ти, бабо».

Вона почула молодий голос. Зовсім молодий. Лізин? І раптом Єва збагнула – свій власний. Йй захотілося, щоб став хтось поруч. Може б, разом заспівали чи побалакали. А так лишалося хіба що самій із собою...

«Життє пройшло повз мою хату, – подумала Єва. – Але то моє життє, моє й нічیه гинше. Моє, Красної Ружі, що геть обсипалася, так то, Павлинко. Хіба колючки осталися. Ще когось уколють».

Павлина заповідала наглядати за онукою, яка одночасно була їй мовби й дочкою. А як наглянеш? Павлинина онука далеко, в Києві.

Що вона, Єва, знала про Лізу? Зовсім небагато... Краплину... Те, що знала од Павлини, те, що сама спостерігала, коли гостювала раз в них у Києві, ну, ще як на похорон Павлини їздила. Як опустили сестру в могилу, ткнулося те дівчисько їй у плече, за руку схопило... Дрижало, як малейке деревце...

Єва раптом подумала, що Ліза була для неї навіть не як інша людина з іншого світу, а як далека зірка, про яку знаєш, що вона є, а збагнути не збагнеш, яка вона, чому світить, навіть якщо будеш довго на неї дивитися.

Довго...

Єва любила дивитися на зорі.

Єва любила людей, хоч і не всіх.

Але у Лізи була частинка крові її батька.

І позбутися цієї болючої краплі пам'яті Єва не могла. Не могла, хоч криком кричи.

Та Ліза не спішила, а може, не хотіла наблизитися. Що неї могло пов'язувати зі старою бабою, за тридев'ять земель од столиці, у якомусь поліському селі...

– Смішне у вас село, – сказала Ліза, коли вперше приїхала вже сама, без бабусі-мами.

– Чим же смішне?

– Я маю на увазі назву... Туптали. Туп-туп... Туп-туп...

Ліза заливисто засміялася. Вперше так, після того як маму-бабусю поховала.

Пусте дівчисько. Пусте, якому тепер тре' було якось жити самому.

А воно сміялося...

Такою, коли сміялася, Ліза стала схожа на свого виродка-батька. І скільки Єва не намагалася, не могла прогнати того видива. Переконувала себе, що є в цій дівчинці й Арсенова кров, що тепер вона не пусте дівчисько. Одна-однісінька на світі, без батька й матері. Та того дня найбільше бажала, щоб Ліза швидше забралася з її оселі. Щоб не вертався біль подвійний – і за Арсена, і за Олега. А може, й потрійний – і за неї саму. І за Павлину. З усіх кутків вилазив біль.

«Що ж це я тепер така? – Єва звелася на ноги. – Кого я суджу?»

А все той, Роман, збував. Жила б собі тихо, як той Тихіський. Якось дожила б віку. А Ліза, що Ліза... Вона ж ні в чім не винна. Вона – то й Арсен, і Павлина, може, і Єва. І матір неїна, що невідомо де?

Нащо їй, Єві, знати, чи щасливе те дівчисько? Чи таки треба, бо... Бо чогось треба, щось замуляло на душі...

Частина друга

Розділ 8

Ліза почувалася щасливою, дуже щасливою. Може найщасливішою у світі. Ні, не треба так казати, а то ще зіврочить, сполохає своє щастя. У тому селі, де народилася її бабуса Павлина й жила двоюрідна бабуса Єва, казали по-своєму, по-поліськи – щісте. А ще ніжніше – щістечко. Лізі це слово подобалося, шелестливе і якесь беззахисне, що от-от може зламатися. Тому його треба оберігати. Бо ж не щастя, не щастячко, а щістечко...

Ліза всміхалася, згадуючи гостювання й канікули в тому селі. Залицяння хлопців, коли ходила вечорами на дискотеку. То була інша планета.

А її персональна маленька планетка – маленька планетка, малесенька – однокімнатна квартира, що дісталася од мами-бабусі. Будинок їхній на лівому березі, зовсім неподалік від Дніпра, сто чи двісті, ну, може, триста, ну, хай чотириста метрів, та їхні вікна виходять на схід. З балкона і вікна можна побачити довгу вервечку багатоповерхівок, що тягнуться ген-ген, аж до Харківського шосе. Між ними те, що називають київськими селами в місті, – індивідуальні будиночки, яких звідси не видно, а видно садки, що їх покривають. Ліза ображена – сусіди з того боку бачать Дніпро, бачать той, правий берег, поруч Лавру – і який же краєвид! Раз і вона побачила, з сусідньої квартири, що виходила на той бік. Захопило дух, і звідтоді дівчина мріяла, що її вікно виходитиме на берег, вона дивитиметься на річку, на той Київ, що виступає з далини... Ліза таки знайшла спосіб, як побачити. Її цікавість привела до останнього, вісімнадцятого поверху. І з того дня стало мрією відчинити двері на горище, а звідти вибратися на дах. І побачити! Ліза знала, що дах у їхньому будинку майже плаский. Та двері були міцно зачинені. Як їх відчинити? Виявилось, дуже просто. Раз двері відчинилися – ледве Ліза до них доторкнулася – і одні, і другі. А на даху сиділа компанія хлопців – і з їхнього будинку, і незнайомих...

Вона почула вигук:

– О, Лізка!

Хотіла ступити крок назад, щоб зникнути на горищі, й не могла. Її кликав страх – і перед висотою, і перед цими хлопцями, біля яких стояла ціла батарея пляшок: вино, горілка. І пиво. Ще твереза Лізіна голова закрутилася, наче відділилася від тіла. Почала свій окремий танок.

То було в дев'ятому класі. Ту пиятику ліпше не згадувати. Як і те, що

сталося після неї...

Ліза дала собі клятву: вона востаннє була на даху. Та через пару тижнів полізла знову. Бо виявилось, що клятви (особливо перед собою) даються для того, щоб їх порушувати. А пласкі дахи над вісімнадцятиповерховими будинками (і вищими) – для того, щоб на них кайфувати, займатися любов'ю і підходити зі ще тверезою головою до краю, уявляючи, як стрибаєш вниз.

Ліза підходила майже до самого краю, коли виявилось, що вона вкотре нещасливо закохана. То була її карма – нещасливо закохуватися. Її колишня подруга Ірка (потім вона знову стала просто подругою) сказала якось, що в Лізи своєрідний синдром: кохання до хлопців (і чоловіків), котрі люблять інших. Ірка стала колишньою подругою тому, що Ліза закохалася в її хлопця. Звісно, вона не взялася відбивати його в Ірки, взагалі не мала такої звички. Вона любила страждати. Та Ірка, зараза, розкусила Лізину закоханість. І сказала, що їй не потрібна така подруга. Що Ліза взагалі таємна спокусниця. Потім були грубіші слова.

– Ах, так, – сказала Ліза. – Ти мене підозрюєш в тому, чого не було? Хочеш, щоб я справді спокусила твого задрипаного Володьку?

– Він Вовка, а не Володька, – сказала Ірка. – Облиш дурну сільську манеру.

– Я, між іншим, народилася і виросла в Києві, а не в якійсь Задрипанці, як дехто, – відрізала Ліза.

Одне слово, вони посварилися. І Ірка стала колишньою подругою. А Ірчин коханий таки перестрів Лізу біля її будинку. З його слів про те, про се, про їхню випадкову зустріч, яка, мабуть, була зовсім не випадковою, Ліза зрозуміла, що він таки запав на неї. А коли Володька (чи то Вовка) запропонував прогулятися, Ліза схопила його за руку.

– Ходімо!

– Куди?

Певне, цей чмурчикок подумав, що вона одразу веде його до своєї квартири. І злякався, хоч в очах і спалахнули недобрі вогники. Вовчики з лісу зирнули...

Ліза повела його на свій заповітний дах. На той час вона вже мала ключі від обох дверей – і на горище, і на дах. А коли вивела й почувала його вигук: «Ух ти!» – мовила:

– Роздягайся!

– Що?

Мабуть, подумав, що йому почулося.

– Хіба я не ясно сказала? Роздягайся. У мене такий ритуал – перший раз

трахатися тут, на даху.

Він відступив крок, другий від неї.

– Боїшся чи що? – Ліза вимовила це якомога презирливіше.

– Ти... ти це серйозно?

– Якнайсерйозніше. Як депутатка на трибуні.

– Виходить... Ірка правду сказала?

– Що я б... і відбиваю чужих хлопців? Я ще гірша...

Ліза ступила до нього і взялася за сорочку. Мовби сама хотіла його роздягти.

– Та пішла ти, – процідив Володька-Вовка і кинувся прожогом униз. По сходах.

Ліза подивилася йому навздогін, засміялася і раптом відчула, що їй хочеться співати. І вона заспівала. Розставила руки і уявила себе птахом. Птах, який співає на такій висоті! Птах, який не вміє літати. А потім їй щось залоскотало в горлі й вона обірвала співання на півслові. Відчула, що спів стає плачем, і собі кинулася до отвору, що вів униз. Бо інакше вона могла б кинутися вниз із даху.

А справді хотілося кинутися, коли вона дізналася, що її коханий Юрчик любить іншу дівчину, а вона, Ліза, була для нього так: ну, Лізо, це тобі теж подобалося, я думав, що... доки не зустрів іншу любов. Кохання. Ха-ха, он воно як! Юрчик-мурчик вимовляв наче й жалісливо, а їй здавалося, що гарчить.

Вона тоді подумала: «Як же я буду жити без нього?»

Але жила, не стрибнула з даху. Тоді на краю вона подумала інше: «А як же мама житиме без мене?»

Так і подумала, егоїстка нещасна. Заховала свій страх перед тим стрибком у ці слова. А у своїй квартирі кинулася мамі-бабусі на шию, обіймала, цілувала її спантеличену і ледь не сказала, що вона – мама, думка про маму – щойно її врятувала.

Мама-соломинка, за яку вона вхопилася. Ну, нехай бабуся, бо де її справжня мама і яка вона – Ліза не знала. І досі не знає.

А може, справді вона тоді не стрибнула, бо мала зустріти свого Степанка... Своє рябеньке, сором'язливе, таке закохане в неї щастя. Щістечко, як кажуть у тих Тупталах.

Мами-бабусі Павлини четвертий рік як нема, а Ліза щаслива. Їй трохи соромно від цього, й вона приховує сором думкою, що мама-бабуся Павлина теж би за неї раділа.

...Худющий, до того ж (матінко!) з обличчям, вкритим ластовинням, хлопець зазирнув до їхньої квіткової крамнички. Зазирнув якимось

невпевнено, ледь прочинивши двері. На його рябому обличчі було написано: «Я, мабуть, не туди потрапив».

– Заходьте, не бійтеся, – сказала Ліза. – Вам потрібні квіти? У нас гарний вибір.

– Я бачу, – сказав рябий хлопець і таки зайшов.

Ліза, як звичайно, спитала, які квіти він хоче купити, а коли він став розглядати букети й набори квіток – кому і з якої нагоди він купує, вона може підказати, що йому більше підходить. І головне – подобаються.

Покупець тупцявся біля прилавка. Щось ніякове, збентежене і сором'язливе воднораз проглядалося у виразі рябого лица.

– Вам дівчині, знайомій, мамі, на роботу?

Він ще сором'язливіше:

– Мені... Взагалі-то дівчині, але...

Його обличчя враз спалахнуло, і виразні червоні плями на якусь мить навіть заховали ластовиння.

– Бачите... Ви будете сміятися, але моя дівчина сьогодні виходить заміж...

– Ваша дівчина?..

– Так... Колись була моєю... – Він затнувся, а тоді додав: – Зовсім нещодавно... Вона запросила мене на весілля, я повинен би не йти, відмовитися, але я...

– Ви хочете її ще раз побачити? Востаннє...

– Ну так... Знаєте, сьогодні вранці я подумав, що маю побачити востаннє себе самого.

– І тоді покінчити життя самогубством? – Ліза вимовила ці слова майже весело. Глузливо.

Хлопець глянув на неї неприховано здивовано.

– Чому самогубством? Яюсь про те не думав... Знаєте, я, мабуть, не настільки був закоханий, щоб... Усе вже пройшло... А чого я хотів піти на те весілля – і сам не знаю.

– Значить, досі любите. І страждаєте, – безжалісно сказала Ліза.

– Ні-ні... Спершу страждав... Але я, очевидно, не з тих, що заради кохання жертвують собою... Такий собі бідний на почуття, як тепер кажуть, чувак... От і все...

Господи, такої роззброювальної щирості Ліза давно не зустрічала. Нащо вона їй... Тюхтій, що купує колишній коханій квіти на її весілля, а про смерть від нерозділеного кохання він, бачите, яюсь не подумав... І розкажує все незнайомій дівчині...

– Значить ви мені не підходите, – сказала Ліза. – А то я могла б

запропонувати вам стрибок з даху вісімнадцятого поверху...

– Та ви кепкуєте...

– Аж ніяк... – Лізі чомусь ставало дедалі веселіше. – Крім роботи в цьому магазинчику я ще маю підпільну фірму «Самогубець і К». Дехто, щоправда, називає її «Останній дах». То ви берете квіти? На жаль, чорних троянд у нас нема.

– Чорних троянд? – Хлопець вперше й собі скупю всміхнувся. А тоді обвів поглядом маленьку крамничку. – Дякую...

– За що?

– Ну, я, мабуть, ще не зовсім мазохіст... Спасибі за цю розмову...

– Будь ласка.

Він озирнувся біля дверей. Вернувся до прилавку.

– Знаєте, я, мабуть, таки куплю квіти... Ось ці троянди... Не для неї...

Він вибрав найпишніші й найдорожчі червоні.

«Якщо спробує всунути мені, я жбурну їх в його рябу пику», – подумала Ліза.

Хлопець узяв квіти, ще раз подякував і вийшов. Ліза не втрималася, підійшла до вікна, побачила, як він переходить вулицю, зупиняється і жбурляє букета в урну. Він озирнувся, і Ліза поспішно відскочила від вікна, хоч звідти навряд чи міг її побачити.

Решту дня Ліза боролася зі спокусою вийти з крамнички, перетнути вулицю і дістати з урни ті злощасні троянди. Навіщо? Вони ж призначалися не їй. А кому? Тій, що мала замінити дівчину-зрадливицю, яка сьогодні вийшла заміж? Чи комусь іншому? Чи взагалі нікому не призначалися, то був якийсь дивний спонтанний рух...

Ліза раптом зловила себе на думці, що це їй важливо. Чому? Рябий хлопчисько, певне, забув про неї, ледве перетнув ту вулицю. А раптом не забув... Раптом згадав саме тоді, коли викидав троянди?

До крамниці час від часу заходили люди, купували квіти. Все було як зазвичай.

«Все не так», – подумки казала собі Ліза.

А чому не так – вона не знала.

Щось наче продзвеніло у повітрі. Не дзвіночки збоку дверей, які дзеленчали, коли покупці заходили або виходили з крамнички. Щось невидиме, нечутне, котре вловила тільки вона.

«От іще, – сказала собі Ліза. – А чи не закохалася ти, подруго? – Вона пирхнула, наче кішка. – От іще... Було б у кого закохуватися... У те рябе чудовисько?»

О п'ятій вечора Ліза, як звично, зачинила крамничку. О п'ятій

зачинялися всі крамнички і кіоски на їхньому базарі (декотрі о четвертій, навіть о третій годині), бо то ж базар, чи як дехто казав – базарчик. Ринок.

Вона перетнула вулицю і пересилила себе, щоб не заглянути в ту урну. Що за химера – знати, лежать там чи не лежать ті злощасні, точніше, нещасні троянди...

Ліза раптом пригадала пісню, яку чула колись. Там були такі слова, що тепер зазвучали в її дурній голові:

На пероні, на люднім пероні,
Де розлуки і зустрічі плачуть,
Хтось розсипав троянди червоні
І ніхто їх, здається, не бачить²⁰.

Ці троянди в урні геть ніхто не топтав. Нема за що переживати. «От іще», – повторила Ліза свій улюблений вислів.

Вона подалася до ще однієї своєї подруги – Лерки-Валерки – пити каву, і за кавою в маленькому барчику розказала про смішного рябого хлопця, який купував троянди для колишньої своєї дівчини, що вибрала зрештою іншого. Щоб принести ті троянди на її весілля.

– У нього був такий трагічний вигляд, аж я запропонувала йому покінчити життя самогубством, – сказала Ліза.

– Так і сказала? – Валерка засміялася. – Певно, щоб кинувся з твого даху?

– Так і сказала. І порадила.

– Так ти розлякаєш усіх своїх клієнтів...

– Покупців.

– Покупців, якщо будеш робити їм такі пропозиції...

Вони вдосталь посміялися з почуттів невдахи-коханця, Ліза додала деякі вигадані нею деталі з його поведінки і раптом зловила себе на думці, що їй приємно кепкувати отак з того рябого чудиська, невдахи. Певне, не тільки в коханні, а й житті. Вони навіть замовили по п'ятдесят грамів коньячку, щоб випити за трррагічне кохання. Ха-ха і хі-хі... Далі за вигадану Лізою фірму для самогубців «Останній дах». До них, звісно, підклеїлися якісь хлопці, бо ж обидві мали симпатичні мордашки, й вечір удався.

Десь через п'ять чи шість днів, коли Ліза геть викинула з голови випадкового (так-таки, випадкового) покупця, вона глянула у вікно й побачила на другому боці вулиці начеб знайомий силует. Наступної миті серце у неї тенькнуло – рябий! Явився – не замочився. Що йому треба? Знову квіти для ще однієї, яка його покинула... Ха-ха...

«Ти знаєш, що йому треба, – подумала Ліза. – І що тобі треба...»

Вона розсердилася. На себе і на нього. Чого він там стовбичить? Хоче дістати з урни зів'ялі троянди?

Хлопець стояв і стояв, через хвилин двадцять Ліза подумала, що мав би піти дощ. Тоді, може, йому захотілося б сховатися в їхній крамниці.

Простовбичивши ще з півгодини, він нарешті перетнув вулицю і зайшов. Привітався і став тупцювати, як і минулого разу, біля прилавку.

«Ще затанцюй», – подумала Ліза.

– Вам щось підказати? – Ліза відчула, що голос проти її волі противно дрижить.

Він одважився підвести очі, які виявилися світло-сірими. Десь вона бачила такі очі... Чи хотіла побачити...

– Я... Я до вас заходив п'ять днів тому.

– До нас заходить багато покупців, – сказала Ліза.

– Але я... Розумієте, я тоді ще купив у вас квіти. Троянди... – У нас щодня купують троянди. І гвоздики, і гербери... Бувають ромашки і гладіолуси... Навесні тюльпани. Восени різні хризантеми. У нас великий асортимент. Великий вибір.

– Я бачу... Хоч не такий уже й великий...

«Ну нахаба, – подумала Ліза. – Він ще критикуватиме!»

– Який є, – сказала вголос. – То ви щось вибираєте? Рекомендую ці троянди...

– Знаєте, – його і так тихий голос зробився ще тихішим, – це, мабуть, було б дуже банальним, якби я купив у вас квіти і вам подарував?

Ліза ледве не підстрибнула. Але мусила вдати здивування.

Вдати? Ніби вона чекала цих слів...

– Це ви мене питаєте?

– Вас... Не дивіться так насмішкувато...

– А як дивитися?

Він не відповів. Зате спитав:

– Які ви квіти любите?

– Не треба, – сказала Ліза. – Я все одно не візьму.

– У вас хтось є?

– Це вас не стосується.

До крамниці зайшли дві жінки, і то був порятунок. Але тільки на кілька хвилин. Бо Лізу вже не можна було порятувати. Так само і цього хлопця, котрого, як виявилось, звали старим і вкрай банальним (так сказала собі Ліза) ім'ям: Степан. З того дня все й почалося.

У ньому дивно поєднувалися знання літератури, те, як розбирався в

політиці (так принаймні вважала Ліза), простота і гумор, сором'язливість із хвальковитістю, над якою Ліза підсміювалася! Він же не сердився і взагалі дозволяв із себе кепкувати. Іноді Степан і собі підсміювався з Лізи, але робив це якось так, що їй самій ставало смішно. Просто смішно, а не образливо.

Степан (її Степанко, казала подумки Ліза) у Києві закінчив педагогічний коледж, працював учителем початкових, чи, як тепер ще казали, молодших, класів у селі під Києвом. Ну, там легше живеться, казав. Кімнатку мав у бабці Марини, в якій є коза і молоко. А то розкіш – козяче молоко. Заочно навчався на філфаці столичного університету. На запитання, чому обрав таку дивну, як для чоловіка, професію, сказав із роззброювальною усмішкою:

– А я страшно учнів боюся. Вони б мене заклювали. А тут собі почувашся командиром. Часом і крикнути можна.

– Ти – крикнути? Не сміши, – сказала Ліза. – Та ти й мухи не образиш.

– А давай спіймаємо муху, і побачиш, – серйозно сказав Степанко.

– І що б ти зробив тій мусі?

– Крила пообривав би. Я, щоб ти знала, мушиний садист.

«Мушиний садист» дедалі більше подобався Лізі. Подобалося ходити з ним на каву і просто бродити Києвом. Розмовляти про геть усе на світі: про серйозне, ту ж літературу, і ні про що. Сваритися і миритися. Подобалося навіть те, як він приходив і ставав на другому боці вулиці. Ліза сердилася за ці його стовбичення, а він відповідав:

– А я, може, рахую твоїх колишніх коханців.

– Нащо ж їм приходити до мене?

– А щоб проливати сльози, що втратили таку дівчину.

– Зайшов би ліпше до крамниці... І взагалі, що за манера – стояти годинами на вулиці...

– А в мене відпустка. Канікули... Хоча ти маєш рацію – я марную час.

За два дні по тому прийшов уже якраз до закінчення її робочого часу. І хоч намагався жартувати, Ліза побачила – Степан дуже стомлений. Уже дорогою до зупинки допиталася. Він брехати не вмів, тож виявилось: влаштувався на їхньому ринку вантажником. І півдня носив мішки.

– З чим?

– З чимось. Не знаю.

Ліза змусила признатися – з цементом.

Сказала, що то робота не для нього. Що вона не хоче, аби він надірвався.

– Ходімо до мене. Ти не поїдеш сьогодні в те своє село. Тобі треба

відпочити.

– До тебе?

Він спинився. Глянув так, ніби вперше її побачив.

«Господи, з якого він століття?» – подумала Ліза.

Все ж взяла його за руку. Мусила взяти, бо здалося, що то не він, а вона стомлена.

– Ну, до мене. Здам тобі квартиру в борг. Хочеш – погодинно, а хочеш – на місяць наперед. Не бійся, я не кусатимусь. У мене є розкладачка.

Ліза казала, а в самої трусилися жижки. Може, він справді старомодний? Може, він ще й не спав з дівчиною? Хоча ж була якась, котрій купував квіти на весілля. А може, він імпотент?

Остання думка засоромила Лізу.

«Я геть заплуталася в цьому житті», – подумала вона.

– Я тебе проведу і поїду, – сказав Степан.

– А я й не напрошуюся, – сказала Ліза.

Вирвала свою руку з його і пішла геть. Подумав про неї погано?

І хай думає. Їй абсолютно все одно. Все однісінько. І хай не сміє більше приходити, якщо про неї погано думає.

Він швидко наздогнав Лізу. Схопив за плече і незвично різко повернув до себе.

– Лізо... не ображайся. Я тобі не хочу завдавати клопоту.

– Он як? Ти що, вважаєш, наче я тебе на цілу ніч наймаю в йо... – вона вимовила грубе слово. Дуже грубе. Далі сказала: – Гарно ж ти про мене подумав...

– А я так не подумав. І ніколи так не подумаю. Я, щоб ти знала...

Він затнувся. Щоки раптом спалахнули вогнем, як уже не раз бувало. Він соромився по десять разів на день, а може, й по сто. Треба буде порухувати.

Ліза дивилася на нього неприховано очікувально. Будь що буде, хай вважає її якою завгодно, тільки б сказав ті слова. Хоча б наостанок, перед тим як вона піде далі. А вона таки піде, хай тільки відпустить її плече.

– Я геть вже переповнений тобою, – сказав Степан. – Не смійся. Так воно і є. Як відро, що от-от вихлюпнеться – А я не вода, щоб вихлюпуватися, – сказала Ліза.

– Ти не вода, ти найліпша у світі Лізка – свавільна киска. І тебе треба приручити. Хоч я не вмю приручати дівчат.

Ось як він сказав. «Дивне освідчення», – подумала Ліза.

Що то було освідчення, вона вже не сумнівалася. Яке він незграбно намагався заховати словами про відро. Але відро, наповнене нею, Лізою.

Розділ 9

Проїшов день, другий, третій, четвертий... Цілий тиждень. І всередині Єви поступово наростала злість. На того дурного незугарного діда. Адама Тихіського. Якщо правду казав Роман, що Адам всеньке життя за нею крадькома сох і досі в нього те не минулося, то чого ж не йде хоч щось їй сказати? І раніше ніколи при випадкових зустрічах не почула ні словечка, ні півсловечка.

Село день за днем усе щільніше огортала осінь. Огортала як туманами по ранках і, коли не було туманів, густими холодними дощами вдень, так і невидимим покривалом щему, властивого тільки осені. Осінь роздягала село і наче питала: «Чи тобі не холодно?» Скидала не лише листя з дерев, а й з душі те, що було набуто роками. Питала: «То як тобі, ще годна стояти? Ще житимеш? Якщо так, то добре. Бо я, як і ти, постаріла на цілий рік».

Єва вслухалася в осінь, в шурхіт листя під ногами, який з кожною осінню ставав ще тихішим. Єва виходила надвір, і їй здавалося, що то навмисне листя падає тепер не так, як раніше. Безшелесно. Вона боялася стати геть глухою, їй думалося, що колись листя осипалося інакше – шумливо й весело. Єва взяла граблі, почала згрібати опавшину у своєму старому, як і вона, садку і раптом подумала, що то ж вона згрібає свої літа.

Ось вони, лежать під кожним деревом.

Дерева вже майже не приносять плодів, але Єва не дає родичам, тому ж Митровому Васькові, зрізати старі дерева. Навіщо? Щоб насадити нові? Вони не виростуть разом з нею, як колись росли. Їх шкода, бо кожне дерево – то ж вона сама. З неї так само опадає листя, і ніхто, крім неї, не відчуває його шелесту – ні в повітрі, на вітрі, ні під ногами.

Ніхто.

А якби й чув, то не скаже їй.

Бо, щоб почути той шелест, треба хоча б прийти в цей сад, а нащо комусь старий сад старої баби... Старої і самотньої, яка була самотньою всеньке життя.

«Як одкраяна скибка», – думала Єва. Наступна думка – скибка так і зосталася всихати. Стала сухою шкоринкою.

Єва сама себе відкраяла. Вона давно й не помічала, як скибка перетворюється на шкоринку. Шкоринку-життя!

«То пожуй ту шкоринку», – кпинить Єва.

І з кого б то... Невже з самої себе? Хоче втекти од тих думок у в'язання

чи шиття, та пальці в неї вже тремтять. Ледь-ледь відчутно, але то кепська ознака.

Ліпше надворі згрібати листя. Та сьогодні вона вже згрібала. Варити їсти не хочеться. Невже їй хочеться кудись іти? За самою собою чи до того діда? Дідиська. Що ніяк не збереться прийти до неї, бо, бач, боїться. А хіба вона кусається, щоби боятися?

«Я тобі дам боятися!» – подумки грозиться Єва.

Вловлює якийсь звук. Ага, то проситься з хати рудий котисько. Кудись у своїх котячих ділах.

– Зараз випущу, – каже Єва.

Дибцяє до кота, випускає, але кіт за дверима озирється на неї. Єва відчиняє й сінешні двері. Та кіт озирється й за ними.

Ба більше, спиняється, вертається і третється об Євину ногу.

– Ну, чого тобі?

Кіт нявчить, рушає й зновика спиняється. Наче кличе за собою. Куди? На свої котячі походеньки?

І тут Єва розуміє – кіт кличе йти до того діда. Адама. Тихиського. Чие життя було ще тихішим, ніж опадання листя в Євиному саду.

– Не піду, – каже Єва.

І вже подумки: «Котиську, я не піду».

І справді – куди їй іти? І тут у Єві наче озивається давня, затаєна з роками Єва – Красна Ружа. Як то він, люблячи, таємно, по-своєму, потихиському, посмів нею знехтувати?! А таки знехтував, так виходило... Боявся, казав Роман. Неї? Що ж то за чоловік такий... Єва думає, що таки мусить піти до нього, піти і провчити за те нехтування.

Свище хтось по-розбійницьки в саду, і Єва радіє, що може почути, вловити цей свист. То ж летить повз її хату осінній вітер, і вона простягає руку, щоб його погладити. Задоволений вітер лащить до руки, а тоді мчить далі. Несподівано приходить думка: тому дурному Адаськові, певно, ще самотніше, ніж їй. У нього ж і родини путньої нема. Нема куди піти, хіба до тих своїх старих гицелів. Ну, та як вони не хорохоряться, а тоже з них порох сиплеться. То більше сам, ще саміший, ніж вона, Єва. Жити ж ті дідки до Адама не прийдуть.

«Ми таки схожі обоє, – думає Єва. – Такі схожі й осталися, далеко ідне од другого. Бо ніколи й не зближувалися. Чипіли собі, як ті дерева, що з місця зрушити не можуть, еге ж».

Двоє старих дерев у невидимому саду літ.

Тільки на різних його краях.

Обвіває їх вітер і далі летить. А вони собі далі всихають.

Не, не таке дерево мало рости поруч з її деревом, думає Єва. Той Адам був як якийсь будяк у закутку, якщо рівняти його з нею, Красною Ружею. І бач, його будякове насіння так і не долетіло до Євиного обійстя.

А мав би прийти хоч тепер, чого то Єва повинна за нього думати. Його стежка мусила пролягти, протоптатися до Євиного обійстя, до Євиного вікна. Його пальці мали б постукати в те вікно.

Думка, що їм обом було б тепліше – наче запізнілий гість. Ніби вчорашній чи позавчорашній борщ, про який раптом згадала. І мусить розпалити грубку, щоб його нагріти. Нагріти для двох. Вони повинні його доїсти обоє.

Обоє? Чого б то...

Щось дивне оволоділо Євою. Ну хай, пройдеться, протрусить свої старечі кістки, а заодно й пересвідчиться, що той Тихіський геть не скапарився. Ова, то їй треба, щоб він жив? Не, не і ще раз не. Їй зовсім байдужісінько.

Але ж бісів Роман! Отак-о розворушити душу. Розгребти своїм приходом попіл її грубки. Якої ще іскри там шукати? Вона просто пройдеться, а заодно й насабанить²¹ на того Тихіського.

Єва вернулася до хати, вдяглася – у виткану колись власноруч спідницю з червоним узором, святочну кофту і празникове пальто. Осміхнулася й натягла давні червоні чобітки, що стояли з яких-то літ у коморі. Ніби ждали сьогоднішнього дня. Хай, вона й із себе сміється.

Коло воріт її дожидався кіт. Єва засміялася вже на всі зуби, що zostалися в неї. Взяла котиська на руки. Авжеж, добрий рудий сват.

– Сватисько, – сказала Єва. – Ходімо, котику-сватику, до того дурного діда. Може, разом дечому його й навчимо.

Так з котом на руках (зараза, бач, як вгодувався на дармових харчах) Єва пройшла через весь їхній куток і дісталася до вулиці на другім кутку, де й жив той Тихіський. Двом людям, що стрілися дорогою, зі сміхом сказала, що несе кота продавати. А як подумати, то йшла продавати саму себе. А може, купувати собі дідиська? Та скіко він там коштує... Хіба якого півмідяка.

Стара Адамова хата (дома, колись казали в них) світилася пусткою вікон. Єва бачила їдні, другі двері. В хаті-домі нема нікого. Куди ж то хазяїн поплентався? Тико кіт зістрибнув з ліжка. Сірий і облізлий. Побачив Євиного кота і засичав. Потому глянув ніби з цікавістю. Єва спустила свого котиська з рук.

– Ну йди, знайомся, – сказала. – Може, хоч висте порозумієтеся.

У хаті було геть не так, як у неї. Пустка. Ні тобі картинок на стінах, ні

рушників. Сльозилися давно не миті вікна. Порожнеча. І стіни давно не білені. І постіль на ліжку хтозна-коли прана. Добре хоч, сьак-так застелена. На плиті стоять немиті тарілки. Та що ж то таке, людоньки добрі...

«А холера б тебе взяла, старого чорта», – подумала Єва.

Чортиська згорбленого. Але хіба дідьки бувають такими?

Її злість, що наростала, мусила мати вихід. Вона озирнулася. Коти коло печі обнюхувалися. О, добре хоч, дрова коло грубки лежать. Єва знайшла сірники, наклала дров у грубку і взялася розпалювати. Коли язика полум'я обхопили поліна, знайшла баняка, зі старого облупленого відра налила в баняка води, поставила на плиту. Зновика озирнулася. Добре хоч, якийнеякий віник є. Зняла пальто, що вдягала тико по великих празниках. І нащо то було так вибиратися? Дарма, долівку треба все одно підмести. А потім помити. Чорна ж долівка, як та земля, а місцями полуплена. Бач, який хазяїн-дурнисько. Навіть підлогу вкласти не спромігся. Не, підмести підмете, а мити не буде. Що їй, спідницю святочну псувати?..

Хтозна, скільки часу порядкувала в Адамовій хаті Єва, доки не причалапав нарешті господар. Явився із сіточкою в руках, з якої стриміли хлібина і пляшка олії. Зиркнув на Єву ошалілими очима.

– Євка... Ото так гостя... Доброго дня... Що ти тут робиш?.. – Здоров був, босяцький пане, – відказала Єва. – Довше десь там валандатися не міг? Хоть би домину свою зачинев. А то усеньке твоє добро могла покрасти.

– А що там у мене красти? – Адам почухав потилицю. – Хіба кішку? Так вона, як і я, стара і облізла.

– То ж бо й воно, що нема чого красти. Як ото за цілий вік геть нічого не нажити?

– Ну, так воно якое... Міні й ніц ни тре' було... Ого, ще чиїсь кіт коло моєї господині трется... Твій чи що?

– Мій, – сказала Єва. – Ти мені зуби не заговорюй. Скидай свою куфайку та сідай. Бо тупцяєш, як на вгостинах.

Адам поклав сітку на стіл. Руки в нього дрібно тремтіли. Видно було: якби міг, то втік би зі своєї хати.

Він таки почувався геть не у своїй тарілці. Поглянув – а його тарілки й миска помиті. І чого то було самому не помити... Думав, як вернеться, то помиє. Пішов, бо ж хліба не мав. Взявся сало з цибулею їсти, такий сніданок вийшов, а от хліба одні крихти zostалися. Того й пуйшов. Ну, щось таки покликало з дому.

Адамові стало вкрай незручно, аж соромно.

Раптом постав перед очима сьогоднішній сон. Давно ніц не снилося, а тепер щось прибудилося. Ніби їхав кудись. На хурманці, а мо', й на

машині. Ще як встав, то подумав: «Авжеж, скоро поїду. Так далеко, що не вернуся».

А бач, що означав сон. Гостю, та ще яку!

Адам озирнувся. Потім поглянув на Єву. Він просив до голови якусь думку, хоча б маленьку, незугарненьку, а вона не приходила. Бо більшу, яка лізла до голови, сам проганяв.

– Я, може, щось зготую...

– Що там готувати будеш... Не монькайся, пане господарю.

Сідай, гривняка все їдно не вистоїш.

– Добре, добре...

Адам нарешті таки присів, але куфайки так і не зняв.

– Той же во... До гамазину ходив... Ну, хліба й олії купев... Забув цукру взети... А то би чаю попили. У мене деся там липовий цвіт є. Так во...

– Другий раз поп'ємо. І чаю, і, може, чогось крепшого, – сказала Єва. – Можеш іще чогось міцнішого, ніж чай, випити?

– Та якусь там грамульку хіба... Я своє вже одпив... Ти, дійсно, звиняй, Євцю, що мене дома не було... Якби я знав, що таково прийдеш...

– То чо б, короваю спік би? – покепкувала Єва.

– Короваю ни короваю... А щось би приготувив... Кажи, чого прийшла... Бо ж ни тико того, щоб тута лад навести.

– А то ти не знаєш...

Адам засовався на лавці. Йому враз стало душно. Душно і мулько. Ніби хто шпичака під дупу підклав.

– Та, їй-бо, ни здогадуюся...

– Ни про що?

– Та їй-бо... Хотя...

Адам згадав про халамидську Романову задумку – женити його, Адама, на цій Єві – Красній Ружі. Нивже ж Роман до Євки ходив? Той варіят усе може вчварити...

– Ну... Бачу, щось у твоїй лисій бумбешці²² заворушилося...

Євина злість зновика почала переростати у веселість. Господи, стико літ прожила, а не знала, що й такі чоловіки, як ото перед нею, бувають...

Адам раптом нагнувся, захрипів. А далі його став душити кашель. Єва аж злякалась:

– Що з тобою? Мо' води дати?

– Ни тре'... Холера...

Адам справді, якби міг, утік би з власної доми. Та куди втечеш?..

По довгій мовчанці спромігся на слово:

– Євцю... Що тобі той псисько набалаболив?

Єва простягла до Адама руку. Але не доторкнулася, забрала назад.

– Адаме, не ворохобся... І не бійся... Ти ж не баба... Мені Роман сказав те, що ти мені давно сам би мусив сказати.

– А що я мусив? – Адам не вимовив, а видихнув з присвистом. До Єви вернулася злість. Ну, не чоловік, а помело з-під припічка.

– То ти не знаєш...

– Йй-бо ни второпаю... Знаю тико, що Роман нас нібито женити надумав. Та йому ще й не таке до голови прийти може...

– А ти що – не хочеш?.. Любив, чи й любиш – і не хочеш...

– Я – тибі?

«Що ж він таке напридумував, той бандитський зарізяка?» – подумав Адам, і йому все похолело од здогадки.

Думка, яку проганяв?

Єва звелася з лавки – розпашіла й ніби помолоділа. Давня Красна Ружа заклекотіла в ній.

– То що, Роман, може, неправду сказав?

– Чого ж...

Адамові не стачило духу признатися – таки неправду. Що для нього Красна Ружа й була Красною Ружею, на яку тико й того, що здалеку, а часом і зблизька, помилуватися мона. Що ще вигдав той Роман? Нивже якусь любов до цієї бабці, що колись славилася першою дівкою на селі, хоч, правда, заміж так і не вийшла...

– Що «чого ж»? – сказала Єва й кинулася до свого празникового пальта, що не знати навіщо вдягла, як надумала йти до цього трухлявого пенька.

– Ну, того, – сказав Адам. – Того... Я ни вмю добре говорити...

– Ни вмієш? А я повинна до тебе телющитися... Де ти такий взявся?

– Далеко звідси, – сумно сказав Адам. – Куди ж ти, Єво? Єва спинилася коло порога. У її грудях щось запекло. Далі наче хтось почав свердлити дірку. Серце? Серце з перцем, як про неї казали?..

Вимовила рішуче, зле:

– Ти ось що, Адаме... Щоб на другу неділю прийшов до мене свататися, як і належить. Можеш навіть свого того Романа взяти... Як не ти, то, може, хоч він скаже те, що тре'...

– Я той...

– Спробуй не прийти, – пригрозила Єва.

Її погляд упав на піч, на якій сиділо двоє котів. Бач, уже куди забралися... Подружилися... Ци, може, в Адама не кіт, а кішка?

Ще гірше... Точно, казав, що кішка...

– Ходи сюди, руда холеро, – сказала Єва. – Пригрівся вже... Якби я тут не напалила, то нагрівся б... У цій пустці всі миші й без kota пропали б...

Взяла kota на руки, сердита, зла, як добре нагострена бритва – на себе, на цього дурного, нездалого ні на що діда, на цілий світ. Грюкнула з усієї сили, яка ще лишалася, дверима.

Розділ 10

«Прости, Єво, – подумав Адам. – То була не ти...»

Він справді півжиття, а може й більше, любив жінку. Вірно любив, як умів, як міг. То була трудна любов, але його, Адамова.

«Адасьова», – сказала б вона.

Бо так і називала його – Адасем. А ще Адамчиком. Якось ще покликала – Дамчику.

Адам гірко усміхнувся тепер – «Дамчику». А кому й що він дав, зумів дати? Що дав їй і що дала вона?

...У п'ятому класі до їхньої Тупталівської школи, тоді ще семирічки, додалися учні з двох сусідніх сіл – Кутівців і Терешок. Бо там були тико початкові школи. Їхній клас розділили на два – п'ятий «А» і п'ятий «Б».

Він потрапив до «Б»-класу, і з них дражнилися – «бекали», а вони відплачували «паралельникам» – «аками» або «гаками».

Серед трьох дівчат-«бекалок» із Терешок була і вона – Катя. Катруся, Катеринка, Катюня, Котюня, а ще – Котенятко. Так йому чомусь найбільше подобалося, так називав подумки, хоч була Катруся-Котенятко статною, високою, на півголови, а може, й на цілу голову вища за нього – недомірка Адама. Дамчика. Коли він уже оселився в цій хатині й завів собі кішку, то навіть коли та стала дорослою, великою кошицею, все одно називав її Котенятком. І жінка – Катруся, Катеринка, Котюня, Котенятко – сміялася:

– Яка ж вона котенятко?

– Котенятко і є, – уперто одказував Адам.

– Та ж стара вже котяра, а ти – Котенятко... Назвав би вже ліпше Мурка. Або Сірячок. Або Білолапка. А то – Котенятко.

– Котенятко, – ніжно вимовив Адам.

– Дивний ти, – казала Катя-Котенятко.

Тоді ж, у п'ятому класі, найбільшим щастям для нього було, коли його Котенятко повертало голову – сиділа на три парти попереду – і, угледівши Адамів захоплено-закоханий погляд, глузливо всміхалась або показувала язика.

Мала довгу – довжелезну, нижче пояса – косу. За яку любили смикати хлопці. Катя-Котенятко сердилася, біла по руках, а іноді заливисто сміялася й показувала язика. Язичок у неї був великим, гострим на слівце і теж найкращим, найліпшішим, як і все в неї. За косу Адам смикати не смів, але норотив тернутися об ту диво-косу, а кілька разів крадькома погладив.

Через пару днів навчання він сказав до Котенятка:

– Давай, піднесу портфеля.

Катя глянула на нього своїми очищами з паволокою:

– Бери, як хочеш.

То було велике, незміряне ніким щастя – нести її портфелика цілих два кілометри, до повороту на Терешки. Адам ніс би й далі, та вона не давала:

– Хватить, а то ще скажуть, що я собі кавалера найшла.

І сміялася. Йому здавалося, що той сміх ще довго котився за нею різнокольоровими горошинами по дорозі, доки Котенятко не зникало разом з іншими дівчатами й хлопцями, котрі теж підсміювалися з Адама, за ще одним поворотом на терешківській дорозі.

Таке зримає, всеохопне його щастя тривало недовго, бо знайшлися інші бажаючі нести Котеняткового портфеля. Один з них, Вітька Бурець з шостого «А» класу, наказав Адамові коротко: «Брись!», геть як до kota, і ще й дав болючого щигля. І Адам відступив. Завше звук відступати.

Йому лишилося те, що було його, Адамове, те, чого ніхто не міг забрати. Ніхто не міг забрати його милування Котенятковим обличчям, поставою, косою. Не міг забрати таємного вдихання неповторних запахів її коси, доторків крадькома до диво-косиці. Насолоди від її голосу – переливчастого, часом воркїтливого, що розпадався на десятки барв і сотні скалок. Зазирання крадькома в очі – світло-сірі, трохи зеленкуваті.

А ще була особлива радість. Катя мала коротке прізвище – Без²³. І в травні, коли справжній квітучий без наповнював сільські вулиці своїм ароматом, Адам прокрадався в чужі садки, де той без ріс, відламував гроно та приносив до школи. Для Катрусі з пахучим прізвищем Без. Це стало своєрідним ритуалом, аж на третій рік спитала у травні:

– А де ж твій без?

– Без? – Адам збентежився. – Ще ж не цвіте. Коло нас не цвіте.

– Як добре пошукаєш, то знайдеш, – сказала ця примхливиця.

І Адам знайшов аж на другім кутку.

І вручив галузку своєму дивові.

З його любові і відданісті підсміювалися однокласники. Ніхто не міг поставити їх поруч, у Каті, що стрімко виростала, хай не в писану красуню, як та Єва, а ставну миловидну дівчину, були свої прихильники, хлопці, яким дарувала підліткову симпатію.

Після того пам'ятного дарування раннього безу (пес коло тої хати порвав Адамові штани, за що він мав доброго прочухана од тітки Ярини) настав кінець шкільному навчанню. Адам пішов пасти корів, а Катя поїхала вчитися в більше, приміське село.

На пасовиську Адама не раз зігрівала згадка про його Котенятка.

І воно не раз приходило до нього. Допомогало пасти корів. Сміялося. Він досхочу смикав її за косу і гладив те косище. Він підсаджував Катю на хмарку, яка поволі пливла в літньому небі над пасовиськом. Дівчина сиділа там, метляла босими ногами (неодмінно босими) й просилася зняти неї.

«Зніму за поцілунок», – ставив умову Адам, і вона згоджувалася.

Бо та ж хмара могла її забрати з собою далеко-далеко. І таки забрала. Катя-Котенятко даленіла й даленіла. Хоч згадував і коли була перерва в його пастушому житті на службу в армії. Хоч лишилося щось таке, наче роса на стеблі: зачепи стебло – і легенькі бризки розсиплються на сонці.

Він зустрів її через вісім років після випускного вечора в їхній школі-семирічці. Цілком дорослу. Вже коротко підстрижену. То була вона й не вона. Село посвітлішало од її присутності. Прийшла. Не важливо чому. Адам зрозумів: завітала, аби він її побачив, прителіпавшись для чогось (рідко коли сюди приходив) до центру села. Прийшов, щоб неї побачити. Згадати. Бо почав забувати. Витворити нову її у своїй уяві. Заново народжену.

– Чого ти так дивишся, Адамчику? – спитала вона, і очі неїні побільшали.

«Голос зовсім не змінився, – радо подумав Адам. – Такий, як у школі. То ж вона моя».

Спитав натомість:

– Де твоя коса?

– Відрізала і продала, – засміялася вона. – Якби знала, що ти купиш, то привезла б для тебе. Тільки ж у тебе таких грошей нема.

– Нема, – згодився Адам. – Якби були, то купив би. А хіба коси продають?

– Все продають, Дамчику. Навіть душу.

– Душу? За скіко?

Адам дурнувато всміхнувся. Колись тітка Ярина сказала, що душа міститься всередині, у тій ямці, що під шиєю. Що там вона кукурікає або соловейком співає, як людина добра. І гавкає, якщо погана.

«А моя ж як озивається?» – Адамова думка довго не давала йому спокою.

Врешті вирішив, що його душа більше плаче. Тихенько скиглить, тико того ніхто не чує. А може, й добре, що не чує, бо інакше б украли чи набили таку надокучливу душу.

А виходило, що душу можна було продати і купити. Катя, звісно, все знає. Бо й вчилася набагато ліпше за Адама, Адася і Адамчика. І Дамчика.

«Нас троє, – признається Адам в душі, котру ще не продав, бо його душу ніхто й не купить, кому вона треба, бідна, як і він, душа. – Не, четверо. А штиром легше, ніж їдному. І всі люблять Катю. Котенятко».

Як ішов з того несподіваного побачення з Катрусею-Котенятком, то його душа усміхалася й співала. Він зрозумів, що так не раз уже було, коли згадував Катю. Коли вона сиділа на хмаринці і метляла босими ногами, а він хотів дотягнутися до тої хмаринки, щоб полоскотати їй п'ятку. Його душа вміла не тільки скиглити, а й співати.

Адам дізнався, що Катруся-Котенятко вже закінчила медучилище і працює в їхньому медпункті медсестрою по Терешках – тоді кожне село мало свою медсестру. То було гірше, бо якби вона була медсестрою по Тупталах, то він би приходив до неї лікуватися, знайшов би собі якусь болячку, а так хоч бери та переселяйся в Терешки.

Адам ще спитав, чи вона не замужем. Катруся-Котенятко сказала зі сміхом, що ніхто полюдський не бере, бо липнуть усе якісь п'янички, а з хлопцем своїм вона посварилася. Назовсім.

Адам і подумати не міг, щоб собі позалицятися до свого Котенятка. Вона була його богинею, яка їздила на хмарці, а до богинь не залицяються. Їх люблять хіба звіддалік. І дивляться, як вони мотуляють ногами, що звішують зі своїх теплих білих хмаринок.

Та через кілька днів після тої зустрічі в Адамовій голові зблиснула думка – рятівна і гарна. Така гарна, як гілка безу, що колись дарував Котеняткові, і ще ліпша. Поруч з Адамовою хатиною, яку на той час колгосп викупив у родичів старої Буцихи для пастуха Адама (бабу забрала до себе в гинче село дочка), жила стара Хитручка, або ще по сільському Патичка. Неїн син Федот пару літ як вернувся з армії, робив на тій же фермі, що й Адам, підвозчиком кормів, гуляв з дівками, часом закладав за комір, а стара Патичиха гризла йому голову, коли вже він жениться та за розум візьметься. Те було не просто зробити, бо час від часу в Федота заводилася дівчина зі свого чи сусідських сіл, але Патичиха, коли дізнавалася про те, бракувала кандидаток у невістки, якими любив похвалитися Федот. Та була ряба, та гуляща, третя до роботи не годиться, тико й може, що насінням через губу цвенькати. А Федот же, Федот, хлопака хоч куди, як дзвін! І пара йому така потрібна.

І Адам сказав тому хлопаці якомсь, що в сусідньому селі, в Терешках, є вельми файна дівчина. І гарна, і статна, як пава, і характером бойова, одне слово – люксова.

– Люксова, кажеш?

Федот прискалив око, і в тому оці застрибали чортики інтересу.

- Ну, правду кажу. У школі разом училися.
- Чого ж сам клинці не підбив, раз така люксова?
- Куди мені до такої цяці.
- Точно, куди тобі до полюдської дівки, – сказав Федот.

Наступної суботи Федот пішов на танці в Терешки, де й познайомився з медсестрою Катрусею Без. Котенятком. Подобиць їхнього зближення Адам, звісно, не знав. Та через пару місяців Патичиха похвалилася, що в неї скоро буде панська невістка. Дохтурка. Присяй-бо. І хай буде. Хіба неін Федотик не заслужив, щоб у нього неабияка жінка... А вона якось поладиться і з тою панею. І не таких об'їжджала.

- Узнає, по чім сотня гребінців, – дрібно засміялася Федотова матінка.

Перед Адамом вона не соромилася й не таке казати. Адам же ледь здригнувся, почувши ту мову, але подумав, що швидше його Катя зігне цю бабу в три дуги. Головне тепер – Котенятко буде поруч, зовсім поруч, він знову бачитиме його кожного дня.

Так і сталося. Адам – звісно, як сусід – побував на весіллі, випив чарчину-другу, дивився на гарну молоду пару і бажав Котеняткові справжнього щастя, тільки коли кричали «Гірко! Гірко!» і молоді сповняли волю гостей, опускав голову і брався їсти огірки чи холодець – несила було дивитися, як ті двоє солодять весільну їжу та випивку.

Так починав розмотуватися новий клубок його тихого (тихіського, як і він сам) щастя, яке згодом переросло в невігойний біль.

- «Пробач, Єво, таке було», – думає теперішній Адам.

Розділ 11

Ліза купалася у своєму щасті, а воно ставало все зримішим і певнішим. Все усміхненішим, як і належало справжньому щастю. Їй дедалі більше все подобалося в її Степанкові. «Геть усе!» – переконувала себе Ліза. А якщо й не все, то те, що не подобалося, – геть, геть, геть!

Їй подобалися ті слова, з якими раптом з'являвся в її крамничку. Любив складати нібито віршики з її ім'ям, зі словом «Ліза». Запитував:

– Чому Ліза велика підлиза? – І тут же: – Наша Ліза зовсім не підлиза. – При цьому додавав із набурмосеним виглядом: – Правда! І не смій заперечувати.

Ліза й не заперечувала. Їй подобалося, як він балаболить.

І таки згодилася, щоб він підробляв, аби мати гроші для походеньок в маленький, але дорогий барчик, оформлений у вибагливому

модерністському стилі з народними елементами – його визначення, Ліза б до такого не додумалася, навіть слова такі довелося б позичати.

Ліза визначила для себе: Степашко – так почала його називати, й це здавалося особливо ніжним – у майбутньому переїде в її квартиру й знайде собі роботу в Києві. Досить їздити в те село. Ревниво допитувалася, чи є в тій сільській школі молоді вчительохи.

– Краще вже вчительці, – сказав Степан. – Культурніше і ефективніше. А ще продуктивніше. Телиці в майбутньому даватимуть молоко, а льохи вже привели поросят. Тобто ти підозрюєш, що вони...

Далі був хуліганський і трохи брутальний монолог. З якого Ліза зрозуміла – нікого там у Степанця нема. Але змії ревнощів підгризав її серце.

Він несподівано зупинився і сказав:

– Вибач.

– За що? – Ліза справді була подивована.

– Вчительці нещасні люди, особливо філологині. А я познущався над жінками.

– Але ж ти сам хочеш бути філологом?..

– Я – інша річ. Я викопний екземпляр, якого, сподіваюся, полюбила... – Тут він затнувся, наче намагався щось пригадати. Сказав: – Ще раз вибач – лізе в голову всіляка банальщина. Типу «найкраща у світі дівчина». Не можу знайти підходящого слова.

– А ти й не шукай, – сказала Ліза. – Мені й ці слова підходять.

– Тоді порядок.

Отакий він був. Ліза дочекалася, що він сказав:

– А знаєш, насправді мені страшенно хочеться побувати в тій твоїй маленькій фортеці. Фортеці твоєї душі.

– То в чім річ? Поїхали?

– Я боюся. – Він дивився так, що Ліза подумала: цього разу не підроблено-наївно, а щиро.

– Чого? Я не кусаюся. І навіть не боюся, про мене погано.

– Зате я боюся, що ти мене вже не виженеш з тої фортеці. Я її завоюю.

– Завоюй, – сказала Ліза. – Чи теж трус-трус?

Він схопив її за плечі. Вперше рвійно. Притяг до себе.

– Мала моя, – сказав. – Ох, моя маленька. Я сам себе боюсь.

А тебе... Ну, хіба трішки.

Ліза якимось шостим, десятим чи сто п'ятдесятим чуттям зрозуміла – його кохання має дозріти. Впасти їй на долоню соковитим плодом. А тоді вона його схрумає. Ще й оближеться.

«Я терпляча», – сказала собі Ліза й погладила котика свого нетерпіння, що випустив пазурики, аби дряпнути Степашка.

Їхні зустрічі тривали, розширюючись до походеньок у кіно, на концерти. Причому виявилось, що її Степашко, як він сказав, не любив «відвертої попси», а захоплювався джазом. Ліза пішла на той концерт якогось заїжджого, не вельми й відомого музиканта, як визнав сам Степан, і намагалася врубатися в повільну тягучу музику, зрозуміти чим вона так подобається її коханому. Але після того концерту його обличчя стало особливим, він узяв Лізу за руку і йшов, не відпускаючи її пальців. Легенько їх погладив, потім підніс до губ. Вони цілувалися й раніше, вже цілувалися, але цей поцілунок пальців був особливим. Ніжним-ніжним, хоча й ледь відчутним. Так він обцілував усі її пальчики.

Ліза хотіла сказати жартома: «Поцілуй ще й другу руку, а то вона ображатиметься». Але не сказала. Вона боялася сполохати щось таке, чого не можна було вимовити словами. Тіло її солодко мліло, але це була не жага. Вона не могла й сказати, що це таке, якби хто запитав.

«Ох, біда, – подумала Ліза. – Що, мені тепер полюбити джаз? А як він мені не подобається?»

І раптом збагнула: не обов'язково повинен подобатися. Але їй по-особливому подобався Степан цього вечора.

Тільки в душі сердилася, що він кепкує з її донедавна улюбленої співачки, каже, що, крім довгих ніг, у тої ніц нема. Подумала, що ти подумаєш що на зло йому, крадькома від нього піде з Іркою на концерт своєї довгоногої улюблениці, вона вже бачила афішу. Туди треба вистоювати в черзі за квитком.

«А на твої джаз не треба», – Ліза подумки показала Степанові язика.

Щось їй підказувало, що в цьому кепкуванні її порятунок. Порятунок від чого? Прийшла відповідь – від неї самої. А може, й від цього вечора, який вона хоче оборонити від того занудного джазу. Бо джаз хоче вкрасти... Не Степашка, а літо, що отак спливає, а в ньому сталося так багато. Мабуть, якось треба затримати це літо.

Ліза пила каву і йшла по місту, де народилася й виросла, поруч із хлопцем, про якого зовсім недавно нічого не знала. Але хіба тепер знає... Їй просто добре з ним і, напевно, в цьому її порятунок. Від цього відкриття Ліза аж спинилася.

Літо сплигло, і в Лізине житття ввірвалася ціла галаслива юрба малечі. Малих школяриків-третьокласників. Із Степанового класу, про яких він тепер їй розповідав щовечора. Про їхні характери, захоплення і вредність. Очі його блищали. Ліза слухала про Вітю, Катю, Еріку (вже й у селі так

називають, обурювався Степан), Олега і ще десяток тих пуцьвірінків. Хоча які пуцьвірінки – у кожного був свій характер. Принаймні у розповідях їхнього захопленого вчителя. Лізі непомітно стало цікаво слухати. І вона якось подумала, що її Степан таки хороший учитель. Не просто хороший, а гарний. Степашко признався, що боїться – ще цей рік, і ще один, і йому доведеться з ними прощатися. Звик до цих малих зараз.

Поступово на деревах більшало жовтого листя, а в парку, яким вони бродили, дерева вкривалися яскравим багрянцем. Степан любив збирати опалі листки і церемонно, ніби велику коштовність, вручати букет Лізі. Ліза привозила ці букети додому і ставила на підвіконня.

Цього разу букет вийшов особливо великим. Коли вони спинилися біля Лізиноного будинку, Степан сказав:

– А знаєш що... Ну, що...

– Що?

– Мені хочеться самому занести цей букет у твій замок.

«Нарешті», – подумала Ліза.

Ліза вже не раз піднімалася ліфтом на свій дев'ятий поверх (рівно посередині будинку, якщо брати його вертикально) з хлопцями. Які знали, для чого вони піднімаються. Ліза пережила два великі чи то кохання, чи то захоплення, і кілька маленьких інтрижок. Цього разу їй було не пристрасно і не байдуже, що буде далі. Як поїхали, стало страшно, що ліфт раптом зупиниться. Вона вже двічі потрапляла в такі пастки – раз сама, а раз із старшою жінкою, яка хапалася за серце і все боялася, що, доки їх визволять, їй не стачить повітря. Що вони робитимуть удвох у ліфті?

«Ну й дурне, – подумала Ліза. – Ти ще ж ніколи не кохалася в ліфті».

І раптом їй стало страшно соромно від самої появи такої думки. Зникли смішечки, зник будинок, а вони вдвох серед простору підіймалися на сьоме небо. Неймовірно високе. Майже недосяжне. Ліза притулила своє розпашіле обличчя до Степанового плеча.

Як на зло ключ не ліз у замок. Ліза подумала, чи не пробував хто проникнути у її «замок». А раптом за дверима хтось стоїть?

– Давай я, – сказав Степан.

І двері легко відчинилися. За ними, звісно, нікого не було.

– Ну ось, моя нора, – принизила статус своєї оселі Ліза.

Її кохане чудище не накинулося на неї відразу, як то вже бувало в цій квартирі з іншими. «Чудище» сказало, що воно дуже хоче чаю. Не кави, якої вони випили разом вже не одне горнятко, а саме чаю.

– А чаю в мене – йок, – мстиво сказала Ліза.

– Йок? Як це?

– Мені один узбек на нашому базарчику сказав, що це означає «нема».

– А я так мріяв випити чаю...

– Обійдеся, – Ліза почала сердитися. – Обій і деся.

Він взяв неї за руку. І його рука... його рука тремтіла. Дрібно-дрібно. Ніби в «зámку» стояв мороз-морозище.

Він підвів очі й одразу опустив. У них розпачливо махав крилами птах переляку.

«Хлопчєня, – подумала Ліза. – Ну зовсім хлопчєня. А ще в когось там було закоханє... Та ж таких і кидають».

– То, може, підєш по чай? – раптом спитала вона.

– Ну що ти, я не наполягаю...

– І за те велике вам мерсі... Вип'єш кави.

«А потім я вип'ю тебе, – подумала Ліза. – До краплини». Вона зробила жест – широкий, великодушний. Сама не знала, що він означає. Чи то запрошення до її оселі, чи запрошення до раю. Щось у ній самій затремтіло. Ну й сміхота... Чого він стоїть і тупцяє на місці, цей довготелесий бєвзь?..

Розділ 12

Лізина двоюрідна бабуся Єва вернулася зі своїх дурних походеньок до того басурмана. Потурмака. І взагалі дикого чоловіка, що не став свійським, людськішим навіть на старість. І вже не стане. Їй було соромно, що вона начеб сама напросилася тому дідуганиськові. Вона, Красна Ружа! Даремно вона казала собі, що та Ружа давно вже обсипала пелюстки, загубила свою красу, яка так нікому й не дісталася. Хіба колочки лишилися, ще не всохли. Красна Ружа жила в ній усередині й досі не може всохнути.

Єва не звикла сидіти без діла. Та що б вона не робила – поралася в хаті, на городі, годувала курей, качок і свинку, потроху вишивала, долаючи тремтіння в пальцях, – думки, покружлявши десь там (бо ж проганяла), верталися назад. Навіть коли гладила свого рудого котика.

До дикого Адама верталися. І до Павлини.

Адам, Адамисько насміявся з неї. Бо нащо признався, що й не збирався до неї свататися? Помовчав би про те. Одне слово – дикий. Потурмак. Тихіський.

Павлина жила тільки в пам'яті й уже звідтам неї не прогнати. Доки ще пам'ять є. А Євина пам'ять нікуди не дівалася.

...Тоді, під час першого свого приїзду, Павлина призналася: – Я ж, Євцю, подумала, що Арсен мене просто пожалів. Ну, бачить: стара дівка, ні на що не здатна, вродою обділена. Дай, думає, пригрію. А потім за те прикро стало, що таки вибрав. Того й вернувся до тої Софійки-повійниці. І ніщо мене переконати не могло, що то не так. Любов мою було не загасити, то я втекла од неї. Прости, Євцю...

– За що? Я ж його обмовила. І тебе, як подумати, обмовила. Та й себе.

– Мовчи, Євцю

Єва й мовчала. А найбільше вмовкла її любов до Арсена. Назавше. Вона її втопила у своїй провині перед ним і перед сестрою. Любов померла на самотині.

Після того як Павлина поїхала, Єва сходила у Кутівці й узнала в Арсенових батьків теперішню його адресу – десь там на Півночі, в далекій Тюменській області. Написала про Павлинин приїзд, що знає, де сестра тепер. А головне, що в Арсена є син, син є в тебе, Арсене! На тебе схожий, ще й як! З сином в собі Павлина втікала.

Десь через місяць Арсен відповів, що він, звісно, радий за таку звістку.

Радий на правду і дякує. Тільки пізно вона прийшла. Бо ці п'ять уже й з гачком літ поволечки витікала його любов до Павлини, котра його покинула, наговору повірила. Як вода, не, ніби кров з рани точилася. І вся виточилася. І вже не пече, а ніє хіба що. Тут він приклав до тої рани зілля, листок. Зустрів на теперішній своїй роботі жінку, кухарем робить у них, в управлінні, що нафту і газ шукає. У неї тоже життя не склалося: од чоловіка-п'янички, котрий смертним боєм неї лупив, на Північ утекла. Ну й зійшлися.

«Прости, Євцю, але мушу я з нею, з Любою своєю, остатися, – писав Арсен. – Носить вона вже під серцем дитину мою. А про сина свего я не забуду. Чим зможу, допоможу. Прощай, Єво, хай і тобі щастя усміхнеться. З добрим привітом і подякою, Арсен».

Не всміхнулося Євине щастя. Сховалося в залізну скриню, яку Єва своїми ж руками, своєю заздрістю, ревнощами й закувала. Часом Єві здається, що й досі чує його квиління. Відчини, Єво, випусти. Єва відчиняє ту скриню: йди вже, йди, он який великий і гарний світ. А Євине щастя, щістечко, там на дні скрині тремтить, боїться вилазити.

Арсен так і не побачив свого сина. Через пару літ Віталія, Миколина жінка – вони збудували собі хату й жили окремо, двох дітей вже мали – вбігла до їхньої хати, припала до свекрухи:

– Мамо, мамочко, нема вже нашого Арсена. Ой, нема, матусю.

Виявилося, що Арсен загинув, коли нафтову вишку монтував. Зірвався з висоти, як упав, то ще пожив трохи, але врятувати не вдалося. У Єви все затерпло. Сиділа, чула Вітин плач і собі плакала. Тільки тихо-тихо. Потім відчула, що задихається. Не було чим дихати. Хтось чаду в хату напустив. То ж вона, Єва, на ту смерть Арсена послала. Підвелася, вибігла з хати й довго по вулиці летіла сама не своя, мов оглашенна.

Спинилася аж на другій вулиці. Стала простоволоса, дивилася й не впізнавала нічого довкола себе. Очі затягла пелена, сивий туман, щось шептали на вухо.

Почула далекий крик:

– Єво!

І зрозуміла, що то ж Арсен кличе зі своєї далини, такої далекої, що й не дістатися ніколи.

Єва затрусилася, стояла й тремтіла, і не знала, як їй до хати вернутися, де плакали Арсенова сестра і Євина мама. А вертатися треба було. І голос даленів з її ім'ям: «Є-во!»

А до хати заходила знову Віта, тепер з хлопчиком, котрого вела за руку.

– Єво, а вгадай, кого я тобі привела...

Єві й угадувати не тре' було – Арсен. На неї знову, як і тоді, коли Павлина знайомила зі своїм сином, дивилися Арсенові очі. Пронизували душу й наче вбирали в себе. Геть усю, ці чисті, здивовані, зацікавлені, трохи налякані дитячі очі.

То був справді Арсенів син. І Віталія, тепер уже Віталія, сказала, як перед тим Павлина:

– Познайомся, Петрусю, це твоя тітка Єва. Правда ж гарна? Справжня Красна Ружа!

Малий простяг руку, глянув захоплено-оцінювально:

– Як вона Єва, то яка ж вона Ружа? Так не буває.

– Буває, – сказала Віталія.

– Ну й нехай, – згодився Арсенів син. – А я – Петрусь. Тільки мені кажуть, що у вас так комашок²⁴ звуть. А я ж не комашка.

– Ти справжній Петрусь. Петро! Як апостол.

– А хто такий апостол?

– Я тобі розкажу, – пообіцяла Єва.

І розказала. З цим Арсеновим сином їй було легко спілкуватися. На відміну від вередливого, примхливого і жорстокого сина Павлини. Петрусь-Петро був справжнім чомучкою. За кілька днів здався Єві вже її сином. Аж затерпла від думки, що то міг бути її син. Синочок. Петрусь. Може, Арсен і вибрав це ім'я... Вона бігала навіть у Кутівці, де Люба з сином гостювали в Арсенових батьків цілих два тижні.

І Арсенова вдова їй сподобалася – проста, товстенька, хоч і не балакуча. І невродлива, красень Арсен мовби спеціально підбирав собі таких дружин. Чи йому такі судилися?

Петро став, як і батько, монтажником. Потім інженером, після проголошення незалежності перевівся десь на Полтавщину, тепер йому й до пенсії близько. Раз приїжджали звідити – то й до них заглядали. Віталії вже не було, а Микола ще жив, тільки більше лежав, ніж ходив.

Олег, перший Арсенів син, вдався зовсім іншим. Точніше, якщо по правді, таким його зробила, виростила Павлина. З раннього дитинства не давала пилинці впасти на свого чада, себе саму підставляла під будь-які падіння й болячки синочка, будь-які примхи виконувала. Життя, присвячене синові, як найчастіше буває в таких випадках, виявилось кинутим йому під ноги. А він топтався по ньому, по матері дедалі з більшою насолодою. Павлина стала навіть не служкою його – рабинєю.

Навідувань їхніх удвох було кілька. Через два-три роки. При кожній такій зустрічі Єва бачила, як дорослішає і нахабнішає небіж, а Павлина маліє. Сестра ставала старою кішкою, а швидше собачкою, котра лащиться

до ніг свого господаря, заглядає у вічі, випрошуючи хоч крихту ласки, а отримує грубого штурхана ногою.

Олег міг почати верещати, мов недорізаний, бо чогось не дали чи здавалося, що його незаслужено образили. Міг дати матері штурхана, сказати до баби Параски: «Мовчи, бабище!» Наче ненароком зачепити відро з водою або баняка з їжею. Зробити якусь дрібнішу капость. І завше на його захист ставала Павлина.

Навіть тоді, коли Олега викрили в крадіжці грошей з бабусиної «скарбнички».

Олег:

– І скільки там було? Мільйон? Нате ваші мідяки, – і висипав копійки на підлогу.

– Йому цукерками захотілося себе побалувати. Я тобі дам своїх грошей, Олежку, зараз дам, – заметушилася Павлина.

Одного разу Єва побачила, як Олег, злодійкувато озирнувшись, щосили штовхнув діда Пилипа, коли той ніс дрова. Поліна впали й розсипалися, а на них важко гепнувся дід.

Єва закричала й кинулася до напасника:

– Що ти робиш?

Олег засміявся їй у вічі:

– Нічого особливого, тітонько Розо. Зачепився за траву і заточився. А дідуля наш слабкий...

– Брешеш, негіднику! Я все бачила. – Єва схопила поганця за вухо. – Вибачся перед дідусем і збери поліна.

Олег не закричав, не зарепетував, як звичайно. Тільки засичав. Єва могла б поклястися, що то було зміїне сичання, вона одного разу, коли збирала в лісі ягоди й ненароком наступила на гадюку, чула таке. А може, чула в кіно... Сичання розсипалося по подвір'ї, а коли Єва глянула в лице небожа, аж відсахнулася – з такою ненавистю й презирством дивилися його сіро-зеленкуваті очі.

Зате з хати вибігла Павлина. Кинулася до них.

– Єво, що ти робиш! Що ти робиш з дитиною! Своїх нема, то над чужими збиткуєшся!

– Він мені не чужий і навмисне штовхнув тата, – сказала Єва, дивлячись на перекошене обличчя сестри. – Діда свого штовхнув. І він уже не дитина...

– А хто ж! Єво, ти могла відірвати вухо!

Павлина люто штурхонула сестру. А тоді взялася дмухати на вухо свого опецька, вже підлітка. Бо ж ішов дванадцятий рік, а сили, вочевидь, мав на

всі п'ятнадцять.

Єва не впала од штурхана сестри... Тільки заточилася. Нахилилася до батька, що досі лежав на землі.

– Тату, болить?

Пилип сказав:

– Нічого, нічого... Не там болить, де ти думаєш...

Батько простяг їй руку. Єва допомогла звестися. Павлина гладила Олега, який стояв, широко розставивши ноги, й мовчав. На його вустах зміїлася посмішка.

Дід Пилип підійшов до старшої дочки.

Тихо вимовив:

– Ти, слухай, другого разу приїжджай сама. Я старішатиму, а він ростиме.

І нахилився, щоб підібрати поліна. Єва допомогла, а коли занесли дрова до хати, відчула, як їй зробилося душно і стає все душніше. Вибігла надвір і зіткнулася з небожем і Павлиною, яка вела сина за руку, мов маленького. Коли порівнялася з ними, Олег процідив притишено, але виразно:

– Сука-Роза...

Єві хотілося ще раз схопити поганця за вухо, але передумала. Швидко пройшлася подвір'ям, вискочила на вулицю. Куди ж вона йде? Озирнулася і побачила жахливу картину: Павлина стоїть біля хатніх дверей і копає щось городником²⁵. Яму копає.

«Вона ж копає могилу», – пронизала думка-блискавка Єву. Заплющила очі, а коли розплющила – ніякої Павлини там не було. Вона пішла вздовж вулиці, і ніби молоточки застукали у скронях: «Він же мій син! Він росте таким, бо то мій син».

Єва спинилася, сказала вголос:

– Я ні в чому не винна.

Але почувалася таки винною. Був би з ними Арсен, ріс би Олег із батьком, все було б інакше.

А може, й не інакше... Може, може, все в цьому світі не пригоже.

«Зайти до дядька Осипка й попросити самогонки чи що?» – Єва подумала це, і їй трохи полегшало од самої такої думки. Рідко коли пила, а тим більше не гасила життєві прикрощі чаркою.

Ввечері за столом Олег процідив:

– Прості, дідуль... Пошутіл... Ти ходи уважніше... Дорожки у вас нерівні...

– Нічо-нічо, – сказав дід Пилип. – Я так і ходитиму, з увагою.

А наступного ранку Єва побачила, як Павлина збирає речі.

– Куди ти? Ви ж мали ще два тижні побути... У тебе ж відпустка, і в Олега канікули. На річку мали ходити...

Павлина повернула розпашіле обличчя, чи не вперше Єва бачила сестру такою, наче хто їй на щоки вилив каструлю окропу.

– Дякую, сестричко... Ти чула, що вчора батько сказав... Ну, чула?.. Що я маю наступного разу сама приїжджати... А сьогодні мені каже, що Олегова доріжка, як так себе вестиме, може до казньонного дому привести... На що він натякає? Що мій син може бандитом стати? Більше моєї ноги тут не буде.

Єва зрозуміла: щось заперечувати, нагадувати про Олегову поведінку недоречно. Сестра не почує, бо тільки на свою хвилю налаштована.

Вони таки поїхали достроково. Сестру Єва побачила через три роки. Саму, геть почорнілу й постарілу.

А тоді на прощання Павлина сказала:

– Живіть собі своїм життям, а ми будемо своїм... – І, нахилившись до Єви, тихо: – Я дуже люблю сина, сестричко... І Арсена досі люблю, вірю, що він живий... І тебе люблю досі. Чуєш, люблю...

– Чую, – прошептала Єва.

Розділ 13

Єва думала про Адама і Павлину, Адам думав про Єву і давню свою болісну любов – Катрусю. Котенятко, котре якоїсь днини перетворилося на іншого звіра.

Катруся після весілля перебралася в Туптали, поселилася у Федотовім домі, в Патиків, як і мало бути, як і задумував, і бажав Адам. Вона спершу намагалася годити свекрусі, та скоро їй те набридло. Обидві мали неабиякий норів, поступатися не хотіли, і почалася одвічна й нескінченна війна між двома великими і могутніми державами – Свекрухою і Невісткою. Часом їхні крики долинали до Адамової оселі, і Адам сильно за те переживав, аж втягував голову в плечі, коли чув розгнівані жіночі голоси, які сварилися на подвір'ї. Та більше долинав голосок старої Патичихи, пронизливіший, ніж десяток свистків од паровоза. Катруся ж говорила тихо, проте знаходила такі дошкульні слова, що Патичиха мусила зриватися на крики і прокльони. Сварилися вони переважно вранці й увечері, в неділю і навіть по великих святах, крім хіба Різдва, Великодня і Трійці, бо ж у будні обидві були на роботі – Катруся в дільничій лікарні та обходах по своїх Терешках, а Патичиха в колгоспній ланці. Стара ж любила приходити до Адама (втім, як і до інших сусідів) і скаржитися на те зміїще, потурманисько, задрипану паню, общипану гуску, підтикану засранку, пашекувату сучку, терешківську відьму й тому подібне – Патичиха була вигадлива на такі словечка. Адам норувив од тих слів, скарг і прокльонів (тим більше на адресу його Котенятка) триматися подалі, вислизав з хати та вдавав, що має роботу на дворі чи городі, як була тепла пора. Щоправда, Патичиха й там знаходила і таранділа, хоч вуха затикай.

Одного разу Адам не витримав і сказав, що даремно ви-те так-о, дедино²⁶ Насте, Катруся добра, ви-те би з нею мирно, ладком.

– Вона – добра? Катруся, кажеш? – Патичиха подивилася, мов уперше побачила Адама. – А щоб ви-те вигоріли разом зі свею Катрусєю. Той дома – Катюня, а цей – Катруся! Тьху на вас, окаянних! Може, й тобі вже дірку свою підсувала?

– Йдіть собі, дедино Насте, – твердо вимовив Адам. – У мене робота є.

– І піду. – Патичиха підтисла губи й вийшла, розсипаючи по дворі прокльони вже на адресу Адама.

Десь із тиждень Адам мав спокій, але всидіти вдома після сварки Патичиха не могла й прийшла знову. Втім, виливала свої образи вже

спокійніше.

Катруся ж часом теж забігала, але про свекруху казала зі сміхом, дзвінким, хоч і дошкульним. Мовби промовляла: «Бач, я не сварюся, я граюся».

Раз мовила:

– Казав мені Федотик, що ти мене йому нараяв. Правда?

– Правда, – підтвердив Адам.

– Щоб мене бачити?

– Ага.

– Лицарю мій ненаглядний, – засміялася Катруся. – Воздихателю таємний... Досі не пройшло?

– Досі. І не пройде, – пообіцяв Адам.

– Ну-ну... Дивися на мене. Безплатно.

Катруся-Котенятко крутнулася перед ним. Обдала дивними запахами чи то парфумів своїх (Адам уже знав те ненаше слово), чи свого тіла, чи того й того разом. У Адама запаморочилося в голові. Попросив подумки: «Йди вже, йди собі».

– Якби ти ще цю почвару поміг отруїти, – сказала вона.

– Ти що, Катю?

У Адама всередині все похололо. Його Котенятко здатне на таке?

– А нічого, – сказало Котенятко. – Нічого. Хай живе. Я добра. Я така добра, що дозволяю їй жити.

І розсипала сміх по долівці. Змахнула рукою, мовби пригоршню того сміху на стіл, на стіни кинула.

Адамові хотілося оборонити цю жінку від зла. Від усього зла на світі. Поділити світ на дві половинки й у ліпшій, добрій половинці поселити себе і неї. Себе і неї. Бо ж насправді вона не Федотові, а йому належала. Федот не вмів так тулити неї не до свого тіла – до душі. Федот не вмів колихати його Котенятко (він, певне, й не знав, що ця жінка так називається), на руках колихати над хатою, над стріхою і комином, з якого йшов теплий дим. Федот не вмів, як він, викликати сонце, що ждало за садком Катрусю, коли виходила вранці, аби скупати свої ноги – не ноги, а ніженьки – в росі. Адам навіть запізнювався на вранішню пашу, просив діда Панаса, з яким пас корови, аби той сам вигнав їх, він потім підійде. А сам у цей час ждав. І дивився, як виходить в самій нічній сорочці жінка, як її ноги цілує і обмиває росною трава, а білі плечі й руки, підняті над головою, обцілює сонце. Заради таких картин і хвилин варто було жити на світі.

Життя, проте, тривало, Настя Патичиха сварилася з невісткою, Федот старався їх примирити. Але коли одного разу він став на бік матері, ще й

нагримав на свою жінку, Катруся швидко зібрала речі й вернулася в Терешки. Патичиха зраділа тому, прибігла до Адама і стала казати: пішла, то хай іде, Федот найде собі ліпшу, просту, не таку гордячку, як ця дохтурка задрипана. В Адама од раптової думки, що більше не побачить свою Катрусю-Котенятко, все похолело. Його душа вирвалася з-під кадика, впала на долівку й ледь не розбилася. А як жити без душі?

– Бабо, – сказав Адам. – Ви-те сієте чортополох, бабо. А може, й блекоту. А та, як зійде, то геть обсипле вашу хату.

Він замотався по своїй домі. Почувався птахом з обрубаними крилами. Такий птах нікуди не зможе злетіти. Адамові ж треба було літати. Над світом, де вранці мусить зійти сонце й де живе його жінка з таким лагідним іменем.

Він спинився, закашлявся і мовив:

– Хай ваш Федот піде й перепросить Катю (ледь не вимовив – Котенятка), хай перепросить і привезе назад. Бо він без неї не зможе жити.

– І ти туди ж? – Патичиха визвірилася і вже не могла зробити очі меншими. – І ти туди! Гвалт, підговорив той дурень! Людоньки!

Вона вибігла з Адамової доми, а Федот через пару днів таки подався перепрошувати Катрусю. При її поверненні не грали труби, але співало Адамове серце, аж мусив його стишувати. То не до сусідської, а до його хати вона заходила гордою переможницею.

Патичиха мусила капітулювати. Та ненадовго. Уже десь за тиждень зірвалася на сварку. І тоді Федот згріб неї на руки й виніс за ворота, а там посадив на землю. Патичиха заголосила на всеньку вулицю. Адамові стало неї жалко, набрав у кварту води й виніс бабі – та все ще сиділа на землі. Баба взяла кварту й стала жадібно пити.

– Куди ж мені тепер податися? Хіба до тебе, Адаме?

– У мене багато мишей, – поспіхом сказав Адам. – І щур здоровецький завівся. До мене ни мона, бабо Насте.

Патичиха мусила вертатися до своєї хати. Та ще десь за два тижні зібрала свої пожитки в клунок і пішла жити до старшої дочки. Йшла по селу й кожному зустрічному жалілася, що ото неї прогнали з доми: невістка – чужа кістка, що так рідною й ни стала, і синочок, який тико з-під спідниці тої гаспидниці визирає. А вона могла б поглядіти дітей, бо ж невістка вже груба, тільки ж вони не хочуть.

Дітей у Патичихи було шестеро, Федот – найменший. Троє доньок повиходили заміж, один син, одружившись, зразу ж одділився, а ще один пішов у приймаки. Чоловік давно помер, у селі казали, що Патичиха його загризла. Фінал її життя був сумним.

До Федота не вернулась, категорично відмовлялася, все чекала якихось перепросин від сина й невістки, а їх не було. Хоч допомога бабина, коли з'явилося на світ перше, а потім і друге дитя, згодилася б. Але Катя сказала, що коли мати сама вернеться – приймуть, а перепрошувати не піде, бо ніхто неї з дому не проганяв. І Федот не піде.

Патичиха переходила від одних старших дітей до інших, скрізь її норів довго не могли витримати, а часом баба Настя й сама себе не витримувала і йшла шукати ліпшого прихистку. Зрештою опинилася в місті, де люди бачили, як вона просила милостиню біля церкви. Дізнавшись про те, Катя сама сказала Федотові, аби поїхав і забрав маму. Патичиха всю дорогу додому плакала і тихо жалілася синові на свою долю. Вдома ж вона як побачила внуків – до того часу в Федота й Каті вже підросли син і дочка, – то впала на коліна і почала молитися до святої Діви Марії, дякувати, що подарувала їй на старість таких гарних діток, вона ж якби знала, то привезла б їм солодких півників. Вона стала доброю і тихою, але одного разу, коли Адам вертався ввечері з пасовиська додому, то при наближенні до своєї хати почув дивний звук. Хтось наче скавчав. Пес? Його пес, з яким пас корови, був біля нього. Забрався всередину чужий псисько? Чи вовк, аж здригнувся Адам. Обережно наблизився, заглянув у вікно. Посередині кімнати стояла Патичиха і вила. Адам відсахнувся од вікна. Що ж робити? І раптом його пронизав здогад – баба вила в чужій хаті од неможливості вилити злу силу у своїй, де неї позбавили права сваритися, де вона тепер мусила бути доброю і до невістки, і до сина, і до онуків. Адам злякався, що тепер в його домі заведуться справжні щури, а може, й таргани, бо те виття до добра не доведе. Адам заплакав і став ждати, доки баба навиється.

Патичиха вмерла десь через рік. Відійшла тихо, а Катя розповідала: як баба прилягла на ліжко, то покликала до себе внуків. Сказала, що хоче покласти їм на голову руки. Так лежала, тримала руки на дитячих голівках і щось шептала. Потім перестала шептати, а руки самі попадали додолу.

Катя казала, що тепер боїться, чи не станеться чогось поганого з дітьми.

Адам заспокоював і сказав, що такою смертю баба подарувала їм довге життя. Катя подивилася недовірливо і спитала, звідки таке йому відомо? Адам відповів, що чув таке од діда Панаса, а той багато чого знає. Насправді він те вигадав сам, але бажав, щоб так і було. Катрусині діти мусили бути щасливими і довго жити.

Біда прийшла в його хату, в його душу десь літ через п'ять чи сім після смерті старої Патичихи. Діти Катрусині вже підросли, стали підлітками. Адам любив колись вирізати їм пищики і сплітати з соломи смішних бичків, корів і птахів. Тепер Вітя й Маринка зневажливо пхинькали,

приймаючи його дарунки, але що майструють і дарують старшим дітям, Адам не знав. На канікулах Катруся відправляла дітей до піонерського табору, домовлялася одразу за дві зміни. Федот останні роки їздив на заробітки десь аж у Сибір, звідки привіз кожушки й Катрусі, й собі, й дітям, і Адамові продав, як він казав, за півціни. Кожух був теплим, тико Адамові здавалося, що смердить вовком. Не знав, які запахи у вовка, але чогось так здавалося. Заспокоїв себе, що тепер його боятимуться всі сільські псиська, може сміливо йти вечорами по селі.

Того літа ввечері Адам, який вийшов на двір по своїй потребі, побачив, як до хати сусідів наближається, а точніше, крадеться якийсь чоловік. У напівтемряві не міг розгледіти, хто ж то. Може, Федот вернувся? Так вроді ще рано. Чи хтось вирішив пограбувати сусідів?

Чоловік зник у хаті, але світло Катя не запалила. Адам трохи пождав і пішов до своєї оселі. Та там йому стало ще тривожніше. А що, як таки справді до сусідської дома пробрався чоловік з недобрими намірами? Може, доки Адам сидів у хаті, той напасник щось спробував потягти, а як Катя озвалася, то міг її вдарити, або, не доведи Господи, задушити...

Адам одягнувся, вийшов надвір. У сусідів не світилося. Тиша оповивала велике село, тільки десь далеко брехали пси. Адамів пес тернувся об ногу. Йому захотілося, щоб пес загавкав, але Бровко мовчав.

– Ходімо-но, – сказав Адам.

Він наблизився до Катрусиної хати. Відчинив хвіртку, зайшов у двір. Тиша мовби ще більше погустішала, й від того Адамові стало тривожніше. Він підкрався до вікна. Роздумував, чи постукати, і тут до його слуху долинув стогін. Адамові зробилося зимно від думки, що той нападник душить Катрусю. Що вже не буде, а тре' рятувати... Та раптом до його вух увірвався смішок, а потім і сміх. Щасливий сміх.

А далі почув Катрусин голос:

– Павлусю, як мені було добре.

Адам нічого не розумів. У хаті явно був чоловік. Чужий чоловік. Якийсь Павлусь. Павло. І Каті-Катрусі, його Котенятку було з ним добре. Судячи з щасливого, радісного сміху – вельми добре.

Він почув її голос:

– Ще. Я хочу ще. Чи ти вже не хочеш?

І цього разу дрібніший смішок.

Басовитий голос:

– Я все можу.

Адам подумав, що голос мовби знайомий. Десь він його чув. За вікном у хаті завовтузилися, й Адам зрозумів, що треба йти додому. Вертатися до

свої порожньої темної хати. Тепер вона буде ще порожніша. Підбіг пес, і Адам зловив себе на думці: йому вперше хочеться вдарити Бровка ногою. Наче той був у чомусь винуватий...

Біля хати Адам опустився на низеньку лавочку, яку сам колись збив. На душі було вкрай муляко. І не тільки образливо – за Федота, якого Катя зраджувала, за себе, дурного Адама, якого Катруся називала Адамчиком і Дамчиком. І за Катю, наче вона зраджувала й саму себе. Не тільки образливо. Відчував щось більше, гірше.

«Катрусі нема, вона померла, – раптом подумав. – Померла, зусім померла, от яка біда».

Серед вечірньої, чи вже й нічної, пори почулися голоси. Вони посилювалися, розривали тишу на клапті: «Гірко! Гірко!» Йому й справді було дуже гірко. І ще якимось, ніби найвсья чогось такого, що від цього довго доведеться одмивати рота.

Він устав, випростався й ледь не впав. Тіло огорнула втома, мовби розсувала його, робила ширшим й рідшим, дивна млість.

«Павлику, мені було дуже добре».

Ні, не так. «Павлусю, як мені було добре».

Невже Павло Грицишин, чоловік, який возив на машині голову колгоспу... Схожий голос... Молодший за Катю (Катрусю, Котенятком Адам уже ніколи її не назве), кажуть, от-от має женитися на молодій бухгалтерці з їхньої контори... І ходить до Ка... Адам не зміг вимовити це ім'я. Може, й воно вмерло?

«Я ніц не розумію в цьому світі, – подумав. – Адаме, треба втікати до тих стовпів, що мусять тримати небо...»

І вирішив, що до хати не піде. Перекочує, доночує десь на фермі. А то ще вранці, як встане сам, щоб іти до корів, яких треба пасти, пасти, пасти... побачить, як той виходить з її хати.

Розділ 14

З того пам'ятного вечора Степан став ночувати у Лізи, щоправда, тільки з п'ятниці на суботу і з суботи на неділю. Бо в решту днів, щоб встигнути на маршрутку, яка доведе до уроків у те його село, треба було вставати дуже рано – о п'ятій. А Ліза не хотіла, щоб він з'являвся до своєї дитлашні невиспаним. Хоча й бажала, щоб він лишався в неї якомога довше. Цей худющий сором'язливий довготелесик виявився на диво ніжним. У коханні й ставленні до її тіла. А коли він проводив довгими пальцями («У мене злодійські пальці», – усміхався він. «Музичні», – заперечувала Ліза) по її плечах, а особливо хребту, Ліза мліла. Всі на світі мурашки танцювали під його «злодійськими» музичними пальцями, а потім непомітно розбігалися, й на Лізиній спині росли маки. Принаймні їй так хотілося.

Він сказав:

– Навчи мене кохатися...

Так просто, ніби промовив: «Навчи мене добре заварювати каву, як ти вмієш», чи смажити деруни, які він, виявляється, дуже любив, чи робити ще щось... Ліза хотіла розсердитися (що він про неї думає!), але не вийшло. Не сердилося. Не гнівалося. Гнівалка зламалася перед його роззброювальною наївною усмішкою.

Тільки й відповіла:

– Хіба цьому вчаться?

– Ага. – Він дивився чомусь щасливо, так вона вирішила, майнуло, що щасливо. – Вчаться. А я твій першоклашка. Степашка – першоклашка...

– Степашка-першоклашка, – повторила Ліза, а він, Степашка-першоклашка, раптом взяв за руку і підклав її долоню під свою щоку. А перед тим, як підкласти, поцілував. Швидше просто торкнувся губами. Але той доторк зробив Лізу ще щасливішою, ніж була до цього моменту. І їй захотілося стати вчителькою Степашки-першоклашки. Цього дурника, вчителя малих вредних розумах, як він казав. Її дурника. До якого вона потяглася вустами. І тілом, всім тілом.

Її Степан хотів, щоб вони вже подавали заяву до РАЦСу, чи куди там, одружилися, як він бажав, до Різдвяного посту, а перед тим поїхали б до його батьків на Вінниччину. Ліза відповіла, що спішити не тре' вона хотіла справити весілля навесні, коли зацвітуть садки, у неї був пунктик: сфотографуватися, зазнімкуватися, зрештою, зробити селфі в білій фаті на

тлі весняного білого шумовиння. Хіба не клас?! І Степан згодився – хай вже так буде, до того часу й він підзаробить десь грошенят. «Не треба», – казала Ліза. «Треба», – впирався він.

Осінь уже переставала засипати листям Київ, її місто, і потроху лякливо готувалася до приходу зими. Дразнилася теплим подихом, бо їй, як і Лізі, дуже хотілося жити. Втім, Лізі не просто хотілося жити, вона цього не помічала, жила, щасливо жила. Розширювала, розсувала життя коханням. Дихала. Подумки співала. Продавала квіти, і її дивувало, як люди не помічають, що вона щаслива, й не купують більше квітів. Квіти ж самі тепер просилися до їхніх рук.

У Лізи, як і всіх базарників, великої армії людей, які працювали на ринках і риночках, вихідний був у понеділок. Раніше, влітку, коли в Степана ще тривали канікули-відпустка, то був день їхнього свята вдвох.

Тепер Ліза сказала, що то буде їхній «розвантажувальний день від кохання». Бо в нього, її коханого, були уроки, а в неї... просто вільний день. Іноді вона вешталася Києвом, сама чи з подругами, а частіше сиділа вдома й сумувала. За Степашкою-першоклашкою. Сум був особливим, трішки дратівливим і довгим, наче розтягнута гумова стрічка, але й приємним своїм чеканням наступної зустрічі. Ліза заварювала каву, опісля слухала музику чи дивилася черговий ранковий серіал і ждала його дзвінка, коли закінчатся уроки.

– Я тебе ревную до понеділка, – сказав Степан.

– А я тебе до всіх інших днів, – сказала Ліза. – Коли ти не зі мною.

І вирішила, що то дурня, оті «розвантажувальні дні від кохання». Дурня, бо... бо дурня...

«Я їх скасовую», – сказала собі Ліза.

У понеділок, коли й прийняла таке рішення, вона зібралася з'їздити на Правий берег, заглянути в якийсь бутик-шмутик. Так і зробила. Деякі бутики, особливо на Хрещатику, були для неї недосяжні за ціною, але Ліза втішала себе тим, що тепер і в «секонд-хендах», яких у Києві, як і скрізь, хоч за псами кидайся, іноді можна придбати за копійки-гривняки таку ж новеньку річ, яка в бутиках дразнилася ціною в тисячі. То була одна з життєвих загадок, які Ліза не могла розгадати, просто тішилася, що таке іноді трапляється.

Вона вирішила назад піти пішки через міст, крайній міст, як його називала, хоч він таким не був: часу багато, погода гарна, тепла, куди їй спішити. А ще Ліза любила... боятися. Ставати, спершись на поручні, дивитися вниз на далеку сіру і глибоку воду й уявляти, як вона туди падає. Летить, а потім вода її поглинає. Від того страху більше хотілося

жити. Поспішно рушила і старалася не дивитися вбік. Де вода... Після такого манливого страху хотілося швидше перейти міст і річку, а на підході до кінця мосту оглянутися на річку. Щоб востаннє злякатися і звільнитися від страху, в якому вона не признавалася навіть Степанові.

Десь на середині мосту в однієї з машин, які рухалися повільно, майже в ритм її ходи, поруч з нею відчинилися двері й вона почула голос:

– Девушка, садіться, подвезьом...

– Тут не можна, – сказала Ліза, не повертаючи голови.

– Можна, – відповіли їй. – Усьо можно.

Ліза йшла далі, й машина їхала далі. Поруч з нею. Водій не звертав уваги на наполегливі дразливі сигнали тих, хто їхав за ним. Ліза, якій хотілося бігти, нарешті повернула голову й побачила, що машина неабияка, дорогуца, такі, вона знала, називаються позашляховиками. І ще якось. Тим, хто їздить на таких машинах, плювати на будь-які сигнали. Але чого той, у машині з темним склом, заповзвся їхати поруч з нею? Лізі стало страшно. Хотілося вже не бігти, а летіти. На крилах, яких не мала. Вона чула, читала і дивилася по телевізору про всілякі викрадення, про те, що люди зникають навіть серед білого дня і їх не знаходять. Невже прийшла її черга? Її пора. Страшна пора.

«На мосту не посміють», – втішила себе Ліза.

Але міст ген там закінчується. Виїзд роздвоюється на звичайні київські лівобережні вулиці. Рядові, метушливі, й... що далі, то менш людяні. Правда, до її будинку не так і далеко. Але будинок стоїть обіч вулиці, в закутку, що тоне в деревах. Місцина якраз зручна для викрадення. Вона нізащо не звертатиме на ту їхню вуличку. Йтиме далі, а тоді пірне в якийсь людніший магазин.

Викрадення сталося майже відразу за мостом. Задні двері машини, яка все ще їхала поруч з нею, відчинилися, звідти вискочив чоловік. Негайно відчинилися й передні двері, Лізу підхопили й посадили на сидіння. Все відбулося дуже швидко. Ліза не те що ойкнути, дихнути не встигла. Викрадач плюхнувся на заднє сидіння, й машина рушила.

«Я пропала», – подумала Ліза.

– Не хвилюйтеся, дівчино, – сказав той, що був за кермом, поруч з нею.

– Вибачте, що вдалися до таких методів, але ж ви не хотіли сідати. Ще раз вибачте.

– Куди ви мене везете? – Ліза намагалася говорити спокійно, але голос зрадницьки дрижав.

– Куди ви захочете. – Водій говорив непідробно спокійно, може, трішки іронічно.

– Я нікуди не хочу, – відказала Ліза.

– Тоді проїдемося трохи, просто проїдемося.

Чоловік за кермом повернувся до того, котрий схопив Лізу й запхнув до машини.

– Слиш, Коля, тебе придется сойти. Сьогодні можеш вообщє бить свободен, а завтра, как всегда, на фірме. Доберьошся на метро ілі на таксі. Я компенсірую.

– Хорошо, – тільки й сказав той, що сидів ззаду.

Машина спинилася, він вийшов. Вивалився. Зник. Ліза спробувала відчинити двері біля неї, але вони вже були заблоковані. Машина рушила і почала набирати швидкість. Холодок пробіг по Лізиній спині, став заповзати під пахви. Мокро й противно.

– Заспокойтеся, дівчино, це зовсім не викрадення, – сказав, як Ліза вже зрозуміла, не водій, а власник машини.

Говорив тепер чистісінькою українською. Голос його був твердим, приємним і якимсь ніби... ніби теплим. Справді заспокійливим. Лізі трохи полегшало.

– Куди ви мене везете? – Ліза спромоглася на запитання через метрів сто, а може, й двісті. Міст даленів, це вона спиною, лопатками відчувала.

Почула:

– Куди ви захочете.

– Але я нікуди не хочу, – сказала Ліза.

– Ми могли б випити кави чи що ви забажаєте, як компенсацію за ваш переляк.

– Ви, мабуть, вважаєте, що вас усі бояться? – Ліза почула, як ледь-ледь, але противно тремтить її голос.

– Ну ви ж не боїтеся?

Ліза на початку справді злякалася, але переляк уже минув. «Уже минув», – подумала. І вона зрозуміла: це справді не викрадення. Тоді що?

– Ви будете сміятися, але я зрадив, коли побачив вас на мосту, – сказав її викрадач, котрий виявився явно не викрадачем.

– Любов з першого погляду на мосту? – Ліза покепкувала і від того почувалася впевненішою.

– Ні. Я колись бачив вас у місті, але ви тоді були не самі.

– Очевидно, я була з охоронцем, – сказала Ліза.

– Навряд. Хоча якщо в переносному значенні, то можливо.

– Ви вважаєте, що в такої, як я, не може бути охоронця?

– Я такого не сказав... Навіть не подумав...

І він замовк. Після того кепкування. Машина вже наближалася до

східної межі Києва, і Лізі знову стало страшно. Страшнісінько. Повні жмені колючого страху. Він же може завезти її куди завгодно, хоч і запевняє, що їй не варто боятися. Не варто, не варто, не вар... то...

Він вчасно порушив паузу, що затяглася:

– Тут неподалік є гарний затишний придорожній ресторанчик. Давайте посидимо годинку, півгодинки чи скільки ви захочете. Я вам дещо розповім... А потім відвезу до міста. Висаджу, де забажаєте. Згода?

Ліза не відповідала. Так минула хвилина, дві, й раптом хтось невидимий підказав їй, що треба ввімкнути захисну систему під назвою «Ні». Ні, ні і ще раз ні!

– Ні, – сказала Ліза вголос.

– Гаразд, – легко погодився він. – Доїдемо до найближчого розвороту і поїдемо назад. Я вже зрозумів, що ви велика примхлива цяця.

– Я не цяця, – сказала Ліза. – Просто я вам не рівня.

– Не рівня в чому? Що в мене є ця машина?

– Не тільки.

Він продовжив рівним, як дорога, по якій мчали, голосом: – Значить, ви повні деяких стереотипів. Не заперечуйте. Дайте я висловлюсь. Розумію, що ви ображені, бо вас посадили силою в цю машину. Вибачайте вже, але коли я побачив вас, то злякався, що знову можу втратити. Чи точніше – загубити. Все ж у Києві, кажуть, більше трьох мільйонів жителів. Шанси ще раз випадково зустріти – мінімальні. Не буду ж спеціально їздити і вдивлятися. Чи проїжджати мости. Тому й наказав своєму...

– Амбалові, – вставила слово Ліза.

– Микола не амбал, а просто мій охоронець. Що ж, я така бяка, що маю охоронця. Навіть не одного.

– Навіть так...

– Дуже прикро, але так...

Машина дісталася місця, де, очевидно, можна було розвертатися, що він і зробив. Помчали назад. Це Лізі сподобалося, одлягло, одхлинуло.

– То ви не хочете зі мною пообідати? – Він трохи пригальмував швидкість. Був готовий спинитися.

– Не хочу.

– Воля ваша.

Ліза справді хотіла одного – щоб швидше закінчилася ця дивна незрозуміла пригода. Схожа на примарний сон, що не міг наснитися посеред білого дня. До того ж у понеділок. Чи такі сни сняться, такі пригоди трапляються тільки в понеділок? Десь вона чула цей вислів: «Найкраще помирати в понеділок»²⁷. Може, то назва якогось фільму,

книжки? Але ж вона поки що не померла і пригода не пахне смертельною небезпекою... Пригода як стрічка, що от-от змотається...

– Це у вас такі розваги, – сказала якомога іронічніше.

– Я ж вам уже дещо пояснив. Хотів пояснити більше. Але далі насильства не буде. Куди вас відвезти?

Він говорив уже з нотками образи в голосі. І тут Лізі вперше майнуло в голову: а раптом цей чувак справді якимось чином запав на неї? Але чому? З якого дива?.. Молодий, дужий, доволі вродливий. Трохи, але не набагато старший, ніж вона. Хоча надворі осінь (хай і тепла), одягнутий у сорочку з коротким рукавом. Певно, десь у машині є куртка чи піджак. Однак не обов'язково, якщо їздить від офісу до офісу. Чи ресторану. Може, й хизується, що так легко вдягнутий посеред осені. Руки, які виступають з-під коротких рукавів, міцні, накачані. А далі, очевидно, ще міцніше тіло. Мабуть, саме про таких кажуть «качок». І видно, що живота, «комка нервів», нема.

«Ідеальний супермен», – подумки поіронізувала Ліза.

Їй стало соромно за ці оглядини крадькома. Вона чогось хотіла? Вже на щось сподівається? Лізо...

Він знову першим порушив тишу:

– То куди вас відвезти? Де висадити?

– Біля мосту, на якому ви мене вкрали.

– Скажемо так, зробив невдалу незграбну спробу. Добре, я там і висаджу, але з однією умовою...

– Ніяких умов, – нахабно сказала Ліза, сама дивуючись цій нахабності й твердості.

– Ні, умова таки буде. Навіть дві. По-перше, ви скажете, як вас звати. Мене, наприклад, Максимом. Друзі й батьки звать Максом.

– На цю умову я можу пристати. У мене ім'я не таке модне. Ліза.

– Дякую. – Цього разу іронії в голосі не було. – Напевне, вам не скажеш, що ви Ліза-підлиза.

«Якраз Степашко-Степанко каже», – злегка всміхнулася Ліза. Хотіла сказати, що так жартома називає її наречений, але чомусь не сказала. Може, тому що її Степашко називав ще й по-інакшому: Ліза – не підлиза.

– Я не підлиза, – сказала Ліза. – А ось і мій міст.

Максим-Макс слухняно зупинив джипа біля краю дороги, хоч тут явно не можна було зупинятися. Дістав із бардачка клаптик цупкого паперу.

– Ось, візьміть. Це візитівка. Тут і телефон.

І сунув візитівку в кишеню її куртки.

– Я вам не подзвоню, – сказала Ліза.

– Не сумніваюся. – Він усміхнувся швидше сумно, ніж іронічно. – І вашої візитівки не дасте, навіть якщо дуже попрошу?

– У мене немає візитівки й ніколи не було.

– Ну й дарма, – сказав Макс. – Зручна річ. І номери мобілки не дасте?

– У мене нема і мобілки, – сказала Ліза і почула:

– Оце вже не вірю. Тоді скажіть хоч, де працюєте? Тільки без обману, інакше завезу хтозна-куди...

Доки Ліза міркувала, як відповісти, відбрити дошкульніше, озвався її мобільник. Дзеленькав довго. Степашко. Зараз вона до нього защебече, хай начувається цей накачаний нахаба.

Але Ліза тільки сказала:

– Я тобі передзвоню.

Вперше так сказала. І вдруге за цю поїздку їй стало соромно. Тому вимовила вголос, мстиво і весело, весело і мстиво:

– Це дзвонив мій наречений.

– З чим і вітаю, – сказав Макс. – То де ви все ж працюєте? Це вас ні до чого не зобов'язує, навіть якщо у вас десяток наречених...

«Качок», – подумала Ліза зло. І злість невідомо на кого й на що (на цього нав'язливого нахабу, що прилип, як листок до дупи, на себе, на Степана, який так невчасно подзвонив) стала заповонювати Лізу.

Випалила сердито з притиском:

– Я працюю на ринку, в крамниці, торгую квітами. Навіть не власниця магазину. Все? Ви мене випустите нарешті?

– Після того, як ви скажете, на якому ринку. – У його голосі бринів крижаний спокій. – Тільки без бре...

Ліза хотіла таки збрехати. Але назвала їхній ринок. Їхній. Нехай. Чого їй боятися? Справжнього викрадення? Завтра чи через тиждень? Та він одразу забуде про цю пригоду... Порозважався і досить. До вечора знайде десяток таких, що згодні їхати з ним куди завгодно. У міські й заміські ресторанчики, бари й барчики, сауни й що там ще...

Перш ніж вона відчинила дверцята, він ледь-ледь торкнувся її руки. Обережно, ніби боявся обпектися.

– Не гнівайтесь, колюча Лізо. Сподіваюся, до зустрічі...

Машина рушила. Повільно. Та швидко дала газу.

«Не сподівайся, – подумала Ліза, і тут до цієї думки додалася інша: – Ха, я можу поставити собі п'ятірку за поведінку».

Їй раптом захотілося підлизатися до самої себе, й вона поставила собі п'ять з плюсом. Чи дванадцять з плюсом, так навіть ліпше. Розкаже Степанові, вдвох посміються над її пригодою... Чи не розказувати, а то ще

ревнуватиме... Вирішила, що не скаже. Передзвонила. З кимось розмовляє. Почула механічний голос:

– Ваш дзвінок переадресується на автовідповідач. Будь ласка, зачекайте.

Вона сказала на автовідповідач:

– Ти вредний і розмовляєш з коханкою-вчительцею. Можеш мені не дзвонити.

Вона йшла до свого дому й боролася зі спокусою заглянути до кишені та витягти ту злощасну візитівку.

Вирішила, що викине її не читаючи. Навіть не заглядаючи. І все ж вона заглянула в цей заглянцований клаптик паперу. І прочитала з одного боку українською, з другого англійською: «Максим Качула, бізнесмен». Назву його фірми (тільки англійською), а під назвою номери телефонів: стаціонарний і два мобільних. Вона викинула візитівку в урну для сміття.

І тут сигнал сповістив, що прийшла есемеска. Звісно, від Степашка. Ліза прочитала: «Ага, ти ревнуєш». Одразу задзвонив її стільничок (так називає Степан), і вона почула його голос:

– Що сталося, мала?

Розділ 15

Збігали дні, наближаючи неділю, й Адам розумів – треба йти свататися до Красної Ружі. А то, чого доброго, зновика до нього припреться. Адам привик слухатися жінок, до того ж знав, що жінка, волю якої зневажиш, стає схожою на справдешню фурію. А фурій Адам боявся. Хоч саме слово йому подобалося. Воно було якимось... летючим чи що... Адам подумав, що фурія схожа на пташку. Тільки як прилітає, то починає геть усе скльовувати, що бачить, що до неїного дзьоба гострого трапляє.

«Ніщо вже мине од тої жінки не порятує», – приречено подумав Адам. І тут прийшла інша, мовби злодійська думка: а йому й не вельми хочеться рятуватися. Візьме і здасться, як ото солдати в плен здаються, і хай вже вона робить з ним, що захоче. А що з ним мона зробити? Нічого путнього. То Адам і вернеться назад. Добре, що є куди вертатися. Раз їй буде не потрібен, то й вернеться. І вовки будуть ситі, і кози цілі.

Уже в суботу надвечір Адам подумав, що, може, й не тре' завтра йти. Може, якось обійдеться. Од такої думки стало веселіше на душі. Та тут Адам почув нявчання. Кішка! Його кішка... Він же зовсім забув про неї. Тая Євка-Ружа приходила зі своїм котиськом. І, видать, котам було добре, ліпше, ніж їм з Євкою. Зразу познайомилися, як він ступив до хати, то вже терлися їдне до другого, мурчали собі. І нехотя розлучалися. Ото теперика радітимуть, як стрінуться.

– То ж ти, певне, скучаєш за тим котиськом, – сказав Адам до кішки. – Признайся, скучаєш?

Кицька нявкнула, й Адамові здалося, що вона підтвержує його слова. І він сказав, що таки завтра підуть до тої баби і неїного kota.

– Будеш ти мати повне удовольствіє, побачиш того котяру, – сказав Адам. – Атож, чом би й не? Хоть носами потретеса. До кошенят ти вже не гожа, зо три літа, як не приводиш. А помуркати – то всіди пожалста, буде тобі повне удовольствіє.

Адам пригадав, як не раз він ходив по селу й пропонував кошенят, що приводила його кішка Нюрка. Люди спершу не вельми охочі були до його приплоду, а потім стали брати, ще й приходили питати, чи, бува, його кошиця не окотилася. Адам дивувався такій переміні, а потому Роман, халамидник, і признався зі смішком, що то він розпустив чутку: коти од блаженного дурника Адама-пастуха удачу приносять. То люди й поперли за кошенятами.

Роман міг ще й не таке придумати!

Адам поміркував, що без Романа йти свататися якось негоже. Ну, а де Роман, там і Омелян, і Платон. Чом би не... Мо' й своє яке слово скажуть за нього. І чарчину вип'ють у тої Євки. Всім користь.

Поки що ж Адам узяв кішку Нюрку на руки, а як прийшла пора лягати спати, то поклав неї собі під бік. Йому було тепліше спати. Все ж кішка гріла, та й неабияк. Адам подумав, що тій Красній Ружі ще далеко до його кішки, з тим і заснув.

А вранці, як розплющив очі, кішки не було під боком. Адам роззирнувся по домі й побачив, що вона сидить на підвіконні. Застрибнула на лавку, а далі на стіл. До вікна. Те видалося доброю прикметою. Треба таки йти свататися.

Адам прошвендявся до Романа, потім до Омеляна і Платона. У Омеляна, правда, боліла нога, аж ступити не міг. А Роман і Платон згодилися піти до Красної Ружі

І по обіді Туптали побачили, як троє дідів – ціла процесія – йшли по одній, потім другій і третій вулиці. Спереду поважно простував Роман із хлібиною в руках, далі Платон з вузликом, у якому було два великих зимових яблука. А останнім, як звичайно, Адам, цього разу з кішкою Нюркою на руках. Він гладив кішку й тихо наказував, аби вона не боялася. Колись же й до неї приходили свататися коти, по-своєму, по-котячому.

Дехто з тупталівців, котрі були на дворах або вийшли присісти на лавочках, дивилися на чудернацьку процесію: куди ж то шпацірують цеї діди? Та угледівши на чолі походеньок трьох стариганів Романа Байчика – всміхалися. Знову старий хитрюган і варіят щось учварив чи задумав учварити.

Роман тихо і значливо сказав комусь із цікавих:

– Велике діло сьогодні в Тупталах. Мона сказати – гісторичеське.

Адам спробував було пояснити, що діло його стосується, та йому стало ніяково, й на третьому слові збився. Далі ступав уже геть несміливо. Що то таке вони дурне учварили! Геть зваріювали. І він першим. Бо добро би Романа женили, так він звичний до всяких авантур. А то Адама! Таково щось не те, несусвітнє виходить...

Адамові ноги стали заплітатися, далі самі спинилися, не слухаючи свого хазяїна. Адам погленув, як віддаляються Платон і Роман, потупцяв трохи на місці погладив кішку, сказав:

– Та ж тогіво, тебе той Євчин котисько, певне, обіжати буде. Здоровецький котяра в тої баби.

Розвернувся і почалапав назад, пришвидшуючи, як міг, ходу. Те

трапилося неподалік од повороту на Євчину вулицю. Роман озирнувся, щоб перестроїти свою сватальницьку команду в інший ряд – троє поряд, – і побачив, що лишився їден Платон, Адам же, петляючи, як той заєць, віддаляється й ген уже коло Мотрунки Дрикальової.

Роман матюкнувся і скільки було сили крикнув:

– Стій, стрілятиму! Стояти, твоя тарабарська мати! – І вже тихіше: – Нувилупок! Охверма²⁸ Тихіська!

Адам чи то не почув, чи вдав, що не чує, але почалапав, хитаючись, далі.

– До своєї доми, щоб залізти під припічок разом зі своєю кішкою, – сплюнув Роман.

– От зараза пастуська, – сказав Платон. – Що робити, Романе? Будемо й собі вертатися?

– Ну я йому сьонне випишу по перше число, – пообіцяв Роман і став гарячково міркувати, що чинити далі. Не звик він відступати, викручувався ще й з гірших придибенцій. Може, справді плюнути та й собі вернутися? Хай той дурень зачинається сам у своїй халупі.

І тут Романів погляд упав на подвір'я, навпроти якого вони стовбичили. Там у глибині двору стояла і зирила на двох чудернацьких дідів бабця Ганна Митрикова, до якої він колись підбивав клинці й таки дечого добився. А коло неї... Коло неї походжав, як заморський султан, розкішний різнокольоровий півень з пишним гребенем, що притягав до себе очі, горів навіть на осінньому сонці.

Романа неначе вдарила блискавка, як то вже не раз із ним бувало в критичні хвилини. Він рушив до хвіртки.

– Здорова була, Ганнусю – сказав солодко, як міг. – Така файна, і зодягнута, як пава, мабуть, і в церкві сьонне була...

– І тебе, Романе, зі святою неділею, – одказала Ганна. – Я і в церкву, аякже, ходила, ни то що деякі гріхководники, які хіба на Паску до Божого храму навідуються.

– Та ти ж у нас колись і в хорі співала, – нагадав Роман, знав-бо, чим змастити Ганнину душу.

– Ой, коли то було...

– Та твій голосок досі по селу чути, – мастив далі Роман. – І в моїх вухах як той соловейко сидить. Залетів колись і вилазити не хоче.

Ганна усміхнулася. Замріяно. Відлітала кудись далеко-далеко. Роман пождав, доки повернеться, й собі усміхнувся.

– Кажи вже, чого хоч' . – Ганна глянула так, що Роман порадів. – Бачу, що в'юнком в'єшся і хвостом по воді б'єш.

– Та ж правду кажу...

– Ой Романе, ой халернику... Кудись шпаціруєте своєю кумпанією, бачу... Може, од мене блешчину тре', так вибачей...

– Яку там блешчину. – Роман змахнув рукою, мов одганяв Ганнину підозру. – Позич, Ганцю, свого півника... Ну, отого, царя свого...

Ганна явно була спантеличена. І неабияк.

«Що ще задумав цей пройдоха?» – читалося в її очах.

– Нащо тобі мій півень? Хіба свого чи сусідського нима?

– Та не для того, – сказав Роман. – Для гинчого діла тре' Для церемонії їдної. Через годинку, а може й менше, верну тобі твого царя живого й здорового, з усім пір'ям і гребенем. Присяй-бо. Хіба я тибе колись обманював?

– Та ни обманював... Але таки разок було... Клинци ж до мене підбивав, а до своєї Тамарки перекинувся... А як од Тамарки було свиснув, то не до мене, а до тої Маруськи подався. А що з того вийшло, га? Мусив Тамарку перепрошувати...

«Ти диви, пам'ятаєш», – ледь не прохопився Роман, та вчасно прищемив язика.

– Та я до тебе тоді приходив, як пойняв, що з Марусею не складається, – сказав жалібно, аж самому в грудях защеміло і в горлі запершило од спогаду, до того ж був Роман артистом неабияким, ним і досі лишився.

– Ой бре, Романиську, ой бре. – Ганна погрозила пальцем. – Яким ти був, таким остався. А в мене з моїм Прокіпцьом все до ладу і ліпше склалося... Так то во...

– А я що кажу? – Роман був радий підхопити й кудись приладнати Ганьчині слова. – Нащо тобі такий варіят, як я? А Прокіп був же в тебе хазяїн неабиякий, на трахтурах як розбирався!

– Твоя правда, – сказала Ганна, зітхнула і дозволила: – Бери вже півня, як зловиш.

– А хіба він тобі не дається до рук?

– Ну тобі й у рота все поклади... Добре вже, зловлю мого гребінястого. Він же у мене й сусідських курочок покриває. А так – рахманий.

– Та ти хоть чоловіка, словесного хмизу Роман.

Ганна засміялася, оголюючи щерби в роті, і взялася примовляти всілякі лагідні слова до півня – ловити. Ціла вистава наближення до півня і його ловитви закінчилася тим, що мусили помагати і Роман з Платоном. Птах, притиснутий до хліва, таки опинився в Романових руках. Тепер з півнем, приказуючи до нього, який то він хороший, Роман ішов попереду, а за ним з хлібом і яблуками у вузлику – Платон. З тим і ступили на подвір'я

Красної Ружі, і до хати зайшли. А там Роман сказав до вельми хоть півня причаруєш, – підкинув спантеличеної Єви, що хай вона не дивується, бо йшли до неї з чоловіком, а дорогою він перетворився на півня. А як добре почаклувати, то зновика стане чоловіком.

– Що то за кумедія, Романе?

Єва не знала, з кого посміявся цього разу Роман – з неї чи з того, котрий став півнем?

– Якби я знав, Євцю, як тоє чародійство назвати! – сказав Роман. – Али ти-но одчини двері, я півня випущу, то, може, він скоро й ступить до твоєї хати чоловіком.

Єва так і зробила. Півень за порогом щось сердито закричав на своїй півнячій мові й чимдуж кинувся на вулицю.

Роман відчував нутром, що той боягузливий Адам таки мусить вернутися. Щось йому підказувало, що так буде. Так і сталося. Коли Єва поставила на стіл купу наїдків (готувалася таки до приходу, правда, самого Адама) й на додачу пляшечку «казьонки» і коли Роман підняв чарку за те, щоб чоловіки ніколи не ставали півнями, двері відчинилися, й на порозі постав Адам. У руках він тримав щось накрите білою хустиною з квітами.

– Доброго здоров'я, Євцю, – сказав Адам. – Я тойво, згадав, що забув же подарок, ну, забув же, геть забув. Того й вертався...

Єва, яка всередині кипіла від злості й тільки гасила неї, щоб не вилити перед Романом і Платоном, ще й піджартовувала собі на Романові баляндраси, відчула, як щось всередині неї обривається. Чого б то? А може, то падає й от-от упаде вона сама? Вона була готова розірвати Романа за його витівку з дурною женячкою і саму себе, що таки ждала Адамового приходу. І за півня злилася, хоч і розуміла: щось сталося, що Роман приніс півня, а не привів Адама. Коли ж Роман признався, що Адам ганебно втік, подумала, що, може, то й добре, що таким чином – хоч смійся, хоч плач – все й завершилося. Нащо їй такий чоловік навіть на старості? Роман заварив цю кашу, хай неї й розхльобує.

Вона собі посміється, хоч сміх і буде з гірчинкою.

Адам підняв хустину. У величенькому кошику сиділа Адамова кішка. І не просто сиділа, а в невеличкій рамці, вочевидь, свіжопофарбованій. Адам дістав кішку, опустив на підлогу, і до неї, де не взявся, зістрибнув з печі Євин кіт. Адам вийняв з кошика рамку й сказав, густо почервонівши й часто кліпаючи очима:

– Я знаю, Євцю, що в тебе багато вишивок, рушників і карточок. То й змайстрував тобі цю рамочку. Звиняй, яка вже вийшла. Вчора й пофарбував.

Розділ 16

Лізина мама Павлина (вона ж бабуся) на відміну від Лізи не любила телесеріалів, навіть знаменитої «Рабині Ізаури», про яку в Тупталах з усмішками згадували, що господині кидали поратися по господарству і на городах, в розпалі роботи переставали копати картоплю та бігли дивитися на душевні страждання нещасної бразильської рабині. Єдиний виняток становив фільм з Висоцьким «Місце зустрічі змінити не можна», який бабуся-мама Павлина дивилася не раз. І могла безліч разів переповідати його зміст. Коли ж Ліза вже старшокласницею побачила серіал, він їй не сподобався. Хіба трохи посміялася з Маньки-Облігації. Але запам'яталися чомусь слова старого діда з того фільму про еру милосердя, яка, мовляв, колись порятує людство. Ліза сумовито всміхалася, згадуючи цей епізод.

До ери милосердя досі було далеко, а в Лізиному житті настав час, який можна було б назвати ерою збентеження. Збентеження і тривоги. Ерою нерозуміння себе самої. А може, й ерою спокуси, від якої намагалася знайти порятунок. Ера була нестерпно довга (на те й ера) і не збиралася покидати її планету й життя. Чомусь була дуже довгою, хоч розпочалася зовсім нещодавно. З того напіввикрадення.

Час тепер тягся, як довжелезна гумова стрічка, і обмотував Лізу дедалі щільніше. З ніг до голови, а потім з голови до ніг. Час робився невидимим коконом.

«А я в ньому як той китайський шовкопряд», – думала Ліза. Макс, накачаний олігарх чи хто він там (бізнесмен, значилося на візитівці, яку викинула Ліза), не з'явився у квітковій крамничці ні наступного дня, ні через день, ні через два. Зате у вівторок зайшли двоє дужих хлопців.

– Ви Ліза? – поцікавився один з них.

– Так, – відповіла Ліза. – Он у мене і на бейджику написано.

– Ми хочемо купити ваші квіти.

– Будь ласка, – зраділа Ліза. – Які саме? Що ви хочете вибрати?

– Всі. Ми вибираємо всі. – Хлопчисько нахабнувало і в той же час доволі привітно всміхнувся.

– Всі? – Ліза майже вигукнула.

– Так, всі.

Вони справді купили геть усі квіти, які були в крамничці. Сформовані Лізою букети і жужмом окремі квітки. До того ж усі вазони, які стояли на прилавку й полицках.

– Підрахуйте, – сказав той самий покупець.

Другий мовчав. Пальцями, які трохи тремтіли, Ліза підрахувала на калькуляторі. Назвала суму. Хлопець – Ліза розгледіла, що в нього геть блакитні очі – дістав гроші. Акуратно відрахував, попросив, щоб Ліза перерахувала. Коли дівчина зробила це, сказав, що решти не треба. Ліза подякувала. За плечима в неї віяв холодок.

Вони винесли все куплене й повантажили в бус, який стояв біля крамнички. Ліза лишилася у геть порожній крамничці і не знала, що їй робити – радіти чи сумувати, плакати чи сміятися?

Вона вже здогадалася, що всі квіти й вазони купив бізнесмен Максим Качула. Той самий, котрий вчора спробував її викрасти. Саме він подарував їй такий фантастичний денний виторг. Крамничка, яка, знала Ліза, належала до мережі інших більших і менших квіткових крамниць, була складовою квіткового бізнесу великого міста і приносила невеликий прибуток. У дівчини декілька разів виникала підозра, що вона взагалі існує як прикриття чогось більшого і їй незрозумілого. Власниця, котру Ліза бачила двічі за час роботи, попереджала, що взагалі збирається закрити цю крамничку. І Ліза або перебереться у квітковий кіоск на іншому краю міста, або взагалі хай шукає собі нову роботу. Дівчина з острахом чекала, коли це станеться. Хоч їй не хотілося йти з цієї крамнички. Вона звикла до неї, добиралася з дому якихось півгодини на метро і дві зупинки на маршрутці, а більше просто шпацірувала собі, тренувала свої гарненькі струнки ніжки. Мала стабільну ставку і п'ять відсотків від денної виручки. Їй називали ціну за букети й вазони, і вона її дотримувалася, лише зрідка ризикувала, накидаючи кілька гривень або якусь п'ятірку. Ліза дарувала покупцям усмішки і весь свій шарм, вигадувала різні комбінації для букетів. Навіть купила собі брошурку за назвою «Повсякденна ікебана». Були в неї й постійні клієнти, у кількох із них Ліза виховала смаки. Іноді їй замовляли букети наперед. Як і скрізь, виручка збільшувалася (відповідно привозили більше квітів) напередодні й у дні свят, таких як Новий рік, День закоханих, 8 Березня, День матері, ще кількох, перед закінченням і початком навчального року. Ліза жила серед особливого ритму і не хотіла б його позбутися. Вона вже була частинкою цього ритму, маленьким гвинтиком доволі великого бізнесу. Щосили старалася торгувати так, аби крамничку не закрили. Поки що це вдавалося, хоча вимоги й апетити власниці зростали. Зрештою крамничка подарувала їй знайомство зі Степаном-Степашкою, і з того часу дівчина по-особливому любила свою роботу, своє квіткове міні-царство.

Водночас Ліза була готова до гіршого і його боялася. І ось сталося таке.

У неї вже траплялися випадки, що закупували на якесь торжество десяток букетів, але такого, як сталося сьогодні...

«Ну що ж», – сказала собі Ліза.

Але якби її хто спитав, що означають ці слова, вона б не знала, що відповісти.

– Тебе що, пограбували? – спитав хлопець, котрий перед закінченням робочого дня забрав виручку.

– Купили, – сказала Ліза.

– Все? Навіть вазони?

– Всеньке.

– Геть усе?

– Як бачиш.

– А хто?

– Не знаю, – збрехала Ліза.

А може, й не збрехала, бо ж не могла стверджувати, що купив той загадковий Максим. Не стане ж вона розповідати про те, що з нею вчора відбулося.

У середу, як звичайно, їй привезли вранці квіти. Ліза попросила привезти ще, що й було зроблено. А під обід знову з'явилися двоє вчорашніх типів і геть усе купили. Навіть нові привезені вазони.

– Ви від пана Максима? – Ліза наважилася таки запитати.

– Яке це має значення? Ви незадоволені?

– Дуже задоволена, – сказала Ліза.

Після їхнього від'їзду Ліза набрала номер, за яким тре' було робити замовлення, й попросила привезти ще квітів.

І несподівано додала:

– Удвічі більше, ніж завжди.

– Маємо замовлення?

– Майже так, – сказала Ліза.

Їй привезли удвічі більше товару, як вона й замовляла. Наступного дня геть усе було викуплено. Лізу охопила злість і водночас азарт. Вона замовила ще більше квітів, і їх купили.

У п'ятницю їй подзвонила власниця:

– Мені повідомили, що в останні дні у вас незвичний виторг?

– Так, – видихнула Ліза.

– Ви знаєте, хто це робить?

– Ні, – сказала Ліза.

– Ви кажете правду?

– Так, Світлано Ігорівно. Хтось купує всі квіти.

– Як його звати?

– Я не знаю.

– Але купує той самий?

– Так. Ті самі. Приїжджають двоє. Беруть квіти і вазони, платять гроші і їдуть.

– Ви питали, від кого вони?

– Так, Світлано Ігорівно. Вони не відповідають.

– Ну що ж, – сказала власниця. – Хай купують, доки купують. Чи ви таки маєте якогось таємного багатого прихильника?

– Ні, – голос у Лізи вже тремтів. – Я не знаю, хто це робить. Я... Я трохи боюся.

– Не бійтеся, – сказала власниця. – Ви під моїм захистом. Якщо той хтось невідомий хоче погратися – пограємось. Хоча в разі небезпеки відразу телефонуйте мені або за номером, який ви знаєте.

– Добре. Дякую.

Небезпеки? Якої ще небезпеки? Ліза опустила на стілець.

«Хтось хоче погратися – пограємось», – подумки повторила.

Максим Качула, якщо це він, грається? Звісно, грається. А як же ще назвати ці дії? Навіщо? І доки триватиме ця гра, яка коштує йому чималих грошей... Чи він, точніше його помічники, слуги, хто вони там, перепродують букети квітів і квіти у вазончиках? Як вона відразу не здогадалася... Але ж купують і граються. Чим усе це закінчиться?

І тут Ліза зловила себе на думці: вона в ці дні й одягається інакше. Вона старанніше наводить марафет, вчора зробила нову зачіску. Вона чекає Максима? А головне, чому вона не сказала про те дурне викрадення чи його спробу Степанкові? І про купівлю квітів. Боялася, що він у чомусь підозрюватиме? І так, і ні. Вона вже на щось надіється? Ліза розсердилася. На себе. Але якщо скаже зараз, то матиме тим більше підозрілий вигляд.

«Лізо, ти потрапила в пастку». Думка, що з'явилася, змусила її затремтіти.

Як вона може так легко здатися? Ні-ні, вона не здалася і ні на що не сподівається. Вона прийняла виклик, гру, що б там не було...

Ліза набрала номер Степана. Сказала, що хоче негайно його бачити.

– Що трапилося, мала? Сьогодні ж п'ятниця. Я приїду надвечір. То що сталося?

– Ти вже питав мене про це в понеділок, – сказала Ліза.

– Але ж ти відповіла, що нічого не сталося... Що так, дурниця... – Степанку, я не хотіла казати. Я не хотіла тривожити. А зараз я тебе хочу бачити. Негайно.

– Добре, я приїду. Тільки-но буде маршрутка. Вже виходжу.

Ліза вимкнула мобільник. Стільничок, як називав Степан, який першим ніколи не закінчував розмову. Сиділа в крамничці, де не було чого продавати. Зайшов чоловік років п'ятдесяти, один з її не постійних, а, як вона казала, регулярних покупців. Раз на місяць або й два. Вона не питала кому. Навіщо? Дружині? Коханці? А може, старенькій мамі. Питала тільки, які квіти хоче купити. Він завжди купував білі троянди.

«Я зараз таки запитаю, кому він їх купує», – подумала Ліза. Спитає, бо... бо треба спитати? Чи тому що їй цього разу нема чого запропонувати? Та першим спитав цей чоловік.

– Вас що, пограбували?

– Ні, – сказала Ліза.

...Колись у дитинстві Ліза бігла берегом Дніпра. Бігла, доки стачило сил, а потім ішла. Тоді їй забаглося отак пройти (спершу пробігти) аж до краю міста. Бігти сил вистачило ненадовго. Потім набережна вперлася в огорожу над самісіньким берегом. Ліза подумала, що хтось цю огорожу поставив, щоб вона не здійснила свого задуму. Навмисне.

Це був зручний привід, щоб повернути назад. Бо сам по собі задум пройти обов'язково берегом до краю міста був дурною примхою.

До того ж на зворотньому шляху назустріч їй вийшла згряя хлопців. Незнайомих, чужих, загрозливих.

Ліза спинилася. Вона була в пастці. Вона стояла і тремтіла. Вирішила, що стоятиме. Нехай підходять і роблять з нею що хочуть. Убивають, гвалтують, знущаються. Але хлопці раптом спинилися також. Ліза сіла прямо на асфальт. І хлопці сіли й собі. Вони розпочали з нею гру на витривалість. Зрозуміла, що сидітимуть, доки сидітиме вона. Або здасться. Вона тоді вирішила – сидітиме, доки стачить сил. Відваги підвестися і йти назустріч небезпеці не мала. Зробилися ватяними руки й ноги. Обхопила коліна руками. Так сиділа, доки не... заснула. А коли прокинулася, ніяких підлітків, котрих так злякалася, вже не було.

«Як я могла заснути?» – подумала тоді Ліза.

«Мені страшно. Страшно й цікаво, що ж буде далі, – подумала Ліза теперішня. – Коли ж прийде Степан?»

Вперше назвала, хай і подумки, не Степанком, а Степаном.

Степан-Степанко приїхав аж через дві години.

«Пізніше не міг?» – дорікнула Ліза подумки, а вголос нічого не сказала. Вона припала до нього і обцілувала. Степанко теж здивувався, що в крамничці не було квітів. Ліза геть про все розповіла.

Наречений сприйняв усе на диво спокійно. Сказав:

– Хоч заробиш трохи більше.

– А ти мене не ревнуєш?

– Чого б я мав ревнувати, – безпечно сказав Степан. – Ти ж моя?

– Абсолютно і досконально, – сказала Ліза. – Навіки.

Степан усміхнувся. Але якось збентежено. Безжурно і водночас збентежено.

«Що тобі здається, дурна Лізо?» – подумала це, і їй полегшало на душі.

І чого б то так переживати? Багатенький чувак затіяв якусь гру? Вона його лише раз бачила й більше не побачить.

Тієї ночі вони кохалися натхненно. Ліза була щасливою. Щасливою по особливому.

Лежачи на Степановому плечі після кохання, Ліза несподівано подумала: а раптом завтра, коли Степан, як зазвичай, в суботу піде до неї в крамничку, приїде Макс, Максим? Ну мусить же він колись і сам заявитися, якщо затіяв цю авантюру з квітами... Нащо вона про це думає...

Ліза тихенько встала і пішла на балкон.

– Куди ти? – Степашко спитав те сонним голосом.

– Політаю трохи...

– Не дурій, Лізо...

Їй справді хотілося літати. Добре б зараз, серед ночі, залізти на дах. Може б, і справді вирости крила. Та вона б і без крил полетіла.

На балконі було прохолодно, а потім стало геть холодно.

Осінь. Осениця...

«Треба вертатися», – подумала Ліза, хапаючи дрижаки.

Але вертатися не хотілося. То чого ж їй хочеться? Там, у кімнаті, лежить хлопець, якого вона кохає, її майбутній чоловік. Уже її чоловік, як тепер прийнято казати... Цивільний чоловік... Ні, ліпше її хлопець... Але куди б завтра його спровадити, щоб він не зустрівся з Максимом? Ліза раптом зрозуміла – ця можлива зустріч несе небезпеку саме для Степана. Того Степана, який теж виходить на балкон і кладе їй руки на плечі... Чи вона сама себе обдурює?

Ліза не знала, що найбільша небезпека чатує на неї саму. Ця небезпека десь чверть години тому спинила свого улюбленого джипа біля її будинку. Максим Качула мав й інші машини (і свої, і користувався батьковими), але найбільше чомусь любив свого джипа. Легкого в управлінні і в той же час потужного. Броньованого. Що ніби зливався з його залізним, добре натренованим тілом.

Нащо він сюди приїхав? Звісно, посиділи в барі, випив трохи, але не хміль погнав його сюди, на лівий берег. Для нього не становило труднощів,

знаючи ім'я й місце роботи тієї дівки, встановити, кому належить квітковий магазинчик на базарчику, а відтак послати свого чоловічка, який проник у ту фірму і довідався прізвище, інші анкетні дані й адресу Єлизавети Соломахи, нещасної продавчині квіткової крамниці. Власниця її, як двох десятків інших більших і менших крамниць та кіосків, була такою собі стервозною дамочкою, мала впливового чоловіка і ще впливовішого коханця, але не з першого ряду впливу. При бажанні можна було запросто викупити в неї той магазинчик.

Хай би собі дівуля на ім'я Ліза торгувала як його продавчиня. Але навіщо? Ну, Макс, ти таки запав на неї. Чому? Може, тому, що Ліза має характер? І це після тої поїздки (ха-ха, якби він хотів її викрасти!) притягувало його більше, ніж її досить-таки симпатична мордашка, стрункі ніжки й фігурка. Щось у цій дівчині було напрочуд звабливе. Так, і те, що легко не піддалася, хоч, вочевидь, дуже боялася. Але переборола страх. І Макс розпочав свою гру з нею. Поки що все йшло згідно з наміченим планом. Кинуте ним ласо, він певен, уже охопило ту струнку фігурку, а головне – голівку. Лишилося затягнути.

У неї є так званий наречений? Чхати ми хотіли на цього чмурика, певне, такого ж бідного, як і ця Лізуля. А чого він сам, Максим, поперся серед ночі під цей стандартний будинок? Що покликало, хто сказав – їдь?

Відповіді не було. Можна й постукати в ту її квартиру. Зараз, серед ночі. Але він цього не робитиме. Він вдихає свіже прохолодне повітря. Пропускає його крізь свої легені. Йому легко дихається і без цієї дівки, але ще легше дихатиметься, коли завоює її без насилля, за всіма правилами гри.

Частина третя

Розділ 17

Адам перебрався жити до Єви. На тому невеличкому застіллі – Єва, Роман, Платон і він, Адам – рішили, щоб він так і зостався жити у Єви. Одразу. Та Адам сказав, що так не годиться – з гопки та на піч. «То зараз у них як заручини, а ще, може ж, і весілля устругнуть», – усміхнувся щербато Адам. «Яке там весілля, Адасю», – і Єва продала рештки своїх зубів. Тільки в неї було їх більше – і двійко залізних, і навіть двоє золотих, певно, устала колись, бо ж на пошті робила, не те що він, пастух Адам.

Адам пішов додому з Платоном і Романом. А кішка зосталася. Вони як сиділи за столом, то двоє котищ стали проситися на двір. До дверей підійшли і занявчали їдне за одним. Їх випустили, вони й здиміли. Адам думав, як ішов додому, що його кішка сама прийде, коти вміють знаходити дорогу, нюх у них на те, а кішка й день, і два не приходила. Зосталася при чужому котові, безстидниця. Півдня Адам думав, що йому робити – йти тико повертати назад кішку чи й собі здаватися у полон? Рішив, що таки доведеться здаватися. І раптом подумав: а йому ж хочеться здаватися. У Євиній хаті йому було тепло. І затишно, і п'ярко не від випитої краплі горілки, скільки він там тепер може, а від особливих запахів – трав, засушених колосків, незнаного зілля, чогось такого, чому не було назви і що жило у Євиній хаті. Якоїсь миті Адам загадав: а що було б, якби колись, у молодості, посватався до Єви? Ні, тоді така думка не могла прийти до його голови. Єва була птахою не його польоту. До того ж у нього тоді була його Катруся-Котенятко. Од згадки про ту жінку Адамові стало млосно. Хтось знову влив до грудей чашу гіркоти й болю. Гірше самогонки.

Те не проходило, коли й додому вернувся.

Жінка його життя, його тихого щастя, а потім гіркоти й болю ділилася начеб надвоє. Одна була та, яку він знав іще з дитинства. Яку обожнював, дарував бузок, якою милувався, як іконою, навіть не іконою, а зіркою, що сходила й заходила на його небі. А як він вдихав її – не тільки запахи, а, здавалося, геть усю, всю, – коли заходив у гості чи вона забігала до його хатини, доми-халупи! Носив її у собі ще довго після тих зустрічей. Уже коли поселилася поруч з ним, то якось прийшла до нього й спитала з порога:

– А в мене сьогодні уродини. То де ж твій без, Адамчику?

– То зара піду наламаю. Зара, зара.

І пішов, і наламав. Прямо на дворі, бо ж посадив без і коло своєї хати. Як ламав, згадав: у Котенятка восени уродини. Нагадала, бач, що без

дарував. Захотіла, щоб ще подарував... Адаму стало тепло-тепло. Він і сам хотів наламати, все вагався, бо ж боявся, що Федот здогадається про його потаємну любов. А вона мовби вгадала його думки. Вгадала і прийшла.

Адам ще не раз дарував запашні квіти жінці, що жила поруч. Ждав, коли зацвіте без. А після того вечора, того темного-темного вечора, на другий же день, як вернувся з пасовиська, Адам узяв сокиру й вирубав кущі біля вікон своєї дома. Геть, до останнього. Тоді став на порозі й хотів заплакати. А сліз не було. Його сльози полетіли, як ранні стрижі, що першими покидають село серед теплих пташок, себто тих, що відлітають у вирій. Здалося, у вирій полетіла його душа. Полетіла далеко, так далеко, що й не побачити і, боявся Адам, не впросити, щоб вернулася. А як без душі жити? Ходити з порожнім тілом? Їсти, пити, пасти корови, сповняти якісь потреби?

Адам подумав, що, може, душа згадає, що рано ще відлітати, ще ж тільки літо надворі. І хай, може, вона й птаха, може, справді живе у його горлі, та ж тоді виходить, що має своє гніздо й ще не висиділа пташенят. Вона ж не зозуля.

Так він міркував. У ті дні йому було особливо важко. Навіть думав, чи не вернутися зновика жити на ферму, як жив колись. Йому ж багато не треба, завше вдовольнявся малим. Та враз майнуло: а як лишити самою хату... Їй же буде порожньо, незатишно, боляче стояти пусткою. Вона ж обижатиметься. Бо в хати мусила бути своя душа. Адам, звісно, не був тою душею, але начеб її охоронцем. І десь на покуті мусила жити душа його хати. То було підходяще для неї місце. І раз його колись поселили в цюю хату, був за неї відповідальним.

Катя прийшла до його дома, його хатини десь днів через три. Стала на порозі, сяйнула:

– Щось ти довго не заходив, Адамчику. А я ж тепер сама, міг і прийти, утішити. Як не полюбилися б, то хоч побалакали.

– У тебе є кому втішати, – сказав Адам.

Катя зновика спробувала сонце засвітити:

– Ревнуєш чи що?

– Я все знаю, – сказав Адам.

Незвана гостя стояла – руки в боки – й дивилася вже відверто насмішкувато.

І тривожно, то він добре побачив.

– І що ж ти знаєш?

Тут Адам підвівся й собі з лавки.

І видав те, чого б ще нізащо не сказав хвилину тому. Але щось сталося

за цю хвилину, відколи Катя з'явилася в його домі. Щось сталося недобре, от яка біда.

– Що ти сучка!

– Що?!

Мабуть, якби раптом стеля обвалилася, вона б так не здивувалася.

– Як ти могла?

– Що могла?

– Я бачив. І чув.

– Що бачив? Чи тебе Федот зайняв за сторожа? Ти тільки й можеш, що сторожувати коло чужої жінки!

Вона це випалила вкрай гнівно й зневажливо. Стояла, здавалося, готова його роздерти. А може, так просто здавалося...

«Що ж гинче сталося?» – болісно подумав.

– Йди собі, – сказав Адам. – Йди і більше не приходь. Між нами все скінчилося.

Жінка в його хаті, ще пару днів тому найдорожча для нього, глузливо і дивилася, і всміхалася. Зовсім інша жінка, ніж він знав досі.

– А що було, Адаме? Що між нами було?

– Все, – сказав Адам. – Все, Катю. В моїй душі було. А тепер мої душі нема.

Вона кинулася й учепилася йому в плечі, сорочку потягла, ледь не роздерла.

– Що, тепер донесеш Федотові? Ну й донось, чортів євнух і збоченець. Ти ж, певно, й не знав ніколи жінки! А я жива, Адаме! Жива... Думаєш, там, на заробітках, Федот святий? Ну й хай. І він погуляє, і я не сама, як його дома нема... Чи тобі розказати, як любов проходить, коли раптом пелена спадає з очей?

Катя щосили штовхнула його й вибігла з хати. Адам ледь не впав, але схопився за стіл. Хатина пливла довкола нього.

Опустився на лавку. Довго не міг нічого міркувати. Злякався, що так буде тепер завше.

Сидів як заморожений. Коли вернулася здатність щось думати й відчувати, не вперше подумав, що він чужий на цьому світі. Чужаниця. Кукіль, а не пшениця.

«Нащо ти мене, Боже, таким створив?»

Адам озирнувся, пошукав того, хто це сказав. Нема нікого. Дідько, певно, заховався десь під стіл чи за піч. Його звідти не добути і страшно добувати. А що б зробив, якби й дістав? Набив би? Зроду-віку й комашку боявся образити, не те що людину. А проти дідька стати й поготів...

Раптом зрозумів, що дідько в ньому самому. Його дідько. Тільки відтепер поділений навпіл між ним і тою жінкою.

Бач, не стала ні в чім виправдовуватися. Але й вини своєї не визнала. Виходило, що добре знала його, Адама. Вивчила. І не могла грати й брехати. Те втішило, але ненадовго. На якусь мить.

Адам подумав, що світ відтепер буде геть чорним. Що треба буде навпомацки йти, пробиратися крізь темноту.

Від того страшного вечора він жодного разу не переступав порога її хати.

А ще через пару днів після сварки-розмови побачив увечері, як скрадається тінь до сусідської хати. Як шарпає двері, стукає у вікно, а потім матюкається і йде геть. Каті не було вдома. Навідувався Павлик? А якщо так, то виходило, що Катя ще гірша, що правда те, що говорили на фермі про гулящу медсестру, покійної Патичихи невістку. Він тоді посварився з жінками, мовляв, Катя не така, що на неї безневинну наговорюють. Більше при ньому нічого не казали.

А може, Катя тепер мстилася і собі, і йому.

Вона несподівано ще раз навідалася, десь через тиждень. Стала, як і тоді, на порозі.

– Я тут вареників тобі наварила. З вишнями, як ти любиш...

– Не треба, – сказав Адам. – Я все їдно не їстиму.

– Тре' Адамчику. Оно який худий, як трясця.

– Не, – Адам похитав головою.

Вона все ж поставила миску з варениками на стіл. Простягла руку, щоб, здогадався Адам, погладити його по голові. Він відсахнувся.

– Адамчику, Дамчику... – промовила жалібно.

– Я не Дамчик, я Адам.

– Звісно, ти тепер чужий. І простити не можеш. Як з Федотом, то спати мені мона, а з іншими – ні?

– Федот законний твій чоловік.

Вона відступила крок, другий назад.

– Нещасна ти людина, Адаме. Нещасна і, видко, добра. Сторож моралі... Ха!

І пішла до дверей. Адамові хотілося сказати, щоб забрала свої вареники, хай і з вишнями. З вишнями! Та не відважився. Нехай. Свинці чи псові згодує. Чи на ферму дояркам занесе. Ні, на ферму не можна. Спитають, хто їх наробив і зварив.

Катя коло дверей сказала:

– Ти таки мене доконав. Все, з Павликом зав'язано. І з тим, другим,

тоже. Чесне слово. Як ми колись казали: хрест на церкві ще й з бамбулькою. Буду вірна чоловікові до гроба. Не дай Біг, мо' й померемо разом.

– Я й так би не сказав Федотові, – озвався по паузі Адам.

– Ой Господи, ви ж, блаженні, якусь заразу праведності сієте між нами, простими людьми... Ох, Адаме, Адаме... Адамчику-Дамчику...

З тим і вийшла. Тільки коли виходила, Адам зауважив, що на ній нове квітчасте плаття. Що руки відкриті й уже засмагли. Вдихнув пахощі, які лишила по собі. Йому захотілося плакати. Попросив у Бога сліз, а сліз зновика не було. Не знаходилися, не схотів дати, пожалів Боженька. Хто такий Адам, щоб на нього витрачати сльози? То ж ту рідину й посолити тре'. Не перший же чоловік на світі Адам, як той, що з Біблії, а навіть в їхніх Тупталах останній, щоб на нього Божу сіль витрачати. Блаженний... Чув уже таке про себе Адам. А який він блаженний? Простий пастушисько.

Адам тернув рукавом те місце, де мали бути сльози, і... взявся їсти вареники. Вони спершу здалися гіркими, потім солоними, ніби Катерина посолонила їх своїми сльозми.

«А може, й напrawdę так», – подумав Адам, і тут сльози самі покотилися з його очей.

Їв вареники з вишнями і тихо плакав.

І радів, що Катя-Катерина знову стає для нього Катрусєю і Котенятком. Грішним, замурзаним від гріха, але Котенятком. Він дякував Богові, що Той дав йому сльози і повернув грішній жінці її справжнє ім'я! Ще не знав, які випробування його ждуть.

Щоб позбутися найгіркіших, найстрашніших спогадів, які стосувалися Каті-Катрусі, жінки його життя, Адам зачинив скриньку пам'яті й став збиратися, аби теліпатися до Єви – Красної Ружі. До старої потертої сумки вклав дещо з одєжини, що згодиться на перших порах. Тоді вклав банку з опеньками, яку недавно приніс Роман, що сам ті гриби й закривав. Поверх поклав Святе Письмо, книжку, яку на пасовиську перечитав уздовж і впоперек і багато разів чудувався написаному – і стражданням Авраама, якого так суворо випробовував Бог, і пригодам праведного Йони, що опинився в череві дивного звіра – кита... І ще багато чому... Книгу ту Адам купив у місті, коло базару, ще десь перед тим, як на їхній сільраді замість червоного повісили синьо-жовтий прапор і почали розвалюватися колгоспи. Коли чоловік, котрий продавав Біблію, назвав ціну, Адамові очі полізли на лоба. Сорок рублів!

Спитав несміливо, чи не мона хоч трохи дешевше.

– Хіба для вас, дядьку, – сказав чоловік. – Бачу, ви людина богомільна,

святі заповіді поважаєте і до церкви ходите...

– Та не те щоб часто, – признався Адам. – Хіба що зимою. І на Великдень. А так я і на Трійцю, і на Спаса, і на Покрову корови колхозні пасу.

– То нічого, – заспокоїв чоловік, не зовсім старий, але вже й не молодий. – Давати корівкам пашу Господню – тоже богоугодне діло... Так і бути – двадцять п'ять рублів.

Адам почухав потилицю – плакали його чоботи на зиму, по які й приїхав до міста, й теплі штани, але ж він давно мріяв прочитати Святе Письмо. Як казали батюшка, наймудрішу з книг. Адам дістав гроші. А вже вдома прочитав на самому початку книжки: «Цю Біблію можна лише подарувати, купувати або продавати її заборонено». Виходило, що Адам теж вчинив гріх, купивши книгу з книг, Святе Письмо. Як же то? Але ж той чоловік продавав, та ще й за такі гроші... Як він ще більшого гріха не боявся? Може, поїхати та віддати Біблію тому ошуканцеві? Адам так і зробив, дочекавшись у страшному сум'ятті наступної неділі, але чоловіка ніде – ані коло базару, ані в усьому місті, їхньому райцентрі, – не знайшов. Тільки холодний осінній вітер котив по вулицях останне опале листя. Адам залишив Біблію, хай придбану таким неправедним шляхом, собі.

Тепер він із сумкою, в якій лежала його одежа, банка грибів, а зверху Біблія, йшов до Єви – Красної Ружі. Дибцяв, як завше, поволочки. Куди йому спішити? Як дожив до таких літ, то й до тої бабушенці встигне. Якби не його кішка, то, може, й не пуйшов би. А то замучить бідну кицьку той Євин котяра, бач якого здоровецького вигодувала!

А придивився до жінки, що ген простувала йому навстріч – Єва. Господи Боже мій, Красну Ружу гонить уже теперішній осінній вітрисько. Чого б їй ото йти, хіба він сам дороги не знає? Може, кішечку його несе?

Адамової кішки Єва не несла, а відразу, без привітання і здоровкання, напустилася на Адама:

– Ну ти не зараза ж, не стара холера, Адаську чортів? Хтів, щоб я до тебе з помелом прийшла та на цепа посадила?..

Адам мусив якось виправдатися:

– Я, тойво, то ж до тебе сам іду. То ж тре' було поснідати й курам їсти дати... Та й во, нога було щось заболіла...

– З тебе, Адаську, такий брехун, як з мене попадя, – сказала Єва. – Іди вже та не жванди²⁹. Ти, видко, як був диким, то так диким і остався. Ото вже посіяв Роман чортополох на мою бідну голову!

Вона ще щось бурчала, Адам плентався поруч і відчував, як йому стає все тепліше. Ніби й вітерець полагіднішав, й осінь ще не всі листки з дерев

на землю пострушувала. І жіноче буркотіння потроху стало не сердити, а заколисувати.

«Жванди собі, – подумав Адам. – На всяку стару жванду найдемо кріпку узду».

Він подумав далі, що на таку метку бабцю, як ото Красна Ружа, уздечку нелегко буде знайти.

Розділ 18

Єва прокинулася, розплющила очі й побачила коло свого ліжка чоловіка. Здрігнулася легенько. Чого він стовбичить? Звідки взялася ця мара? Господи, то ж Адам! Нібито неїн чоловік, ще не законний, а чоловік.

– Чого тобі, Адаме? Щось болить?

– Дивуюся, – сказав Адам. – Я у твоїй хаті, дай, думаю, перевірю, чи те мені не сниться. То ти, Єво?

– А хто ж би мав бути? То й мені тре' вставати? Одвернися, то й устану.

Адам не знав, чи тре' конче одвертатися, як твоя жінка встає з постелі. Хто б підказав?

«Я ніц не знаю», – подумав Адам.

– То ти, може, ще поспи, а я коло тебе постою, – сказав. – У тебе підлога тепла, не те що моя долівка.

– То ти босим і стоїш?

– А чом би не стояти, як ноги є?

Так розпочинався перший день у Євинім житті, коли в її хаті ночував чоловік.

І тут Єва згадала, що другий день. Удруге вона прокидається і бачить коло свого ліжка чоловіка. Першим був син Павлини – Олег. Її небіж.

...Павлина приїхала в Туптали сама, без сина, через три чи чотири роки після того, як сказала, що більше ноги її не буде в батьківській хаті. Єва на подвір'ї годувала гусей, коли побачила сестру. Та зайшла з невеличким чемоданчиком у руці, стала й застовбичилася. Ні слова, ні півслова. Тільки дивилася, мов питала, куди то вона потрапила?

– Доброго дня, Павлинко, – першою озвалася Єва. – Заходь, чого ж ти?

Павлина зрушила з місця, підійшла ближче. Сказала:

– Можете радіти. У мене біда.

– Біда? Щось з Олегом, Павлинко?

– З Олегом, – відповіла сестра. – Я ж кажу, можете радіти. В колонії Олег.

Коли спала з неї крига, Павлина розповіла, що сина посадили нізащо, звинуватили в нападі разом з хлопцями на якогось діда, мовляв, побили й гроші забрали, а ще приписали, що нібито перед тим чинось там квартиру обікрали. А вона ж знає, що в душі Олег – добра дитина і на того діда нападати не міг, тим паче, в чужу оселю забратися. Певно, треба було розкрити чийсь злочин, от і «розкрили»... Так казала Павлина, і Єві було нестерпно шкода сестру. Дивилася на постарілу й змарнілу Павлину, і

злість проходила. Кудись дівалася. Заспокоювала, як могла. Навіть перед батьком виправдовувала.

Павлина все своє життя кинула до ніг синові. Почувалася винною, що лишила його без батька. Намагалася дати тепла за двох, та так передала, що тепло стало вогнем і спалило Павлину.

Поступово, рік за роком, по днях, а то й по годинах у Єві росла її ще більша вина, ніж Павлинина. Бо все ж почалося з її заздрощів, ревнощів, неправди. З тих почуттів і виріс великий змій, що з'їв обох. Що тепер сміявся і з неї, і з Павлини.

Вона сидить і гладить сестру. Обіймає і голубить. Павлина тулиться до її грудей, живота.

«То ж моя дочка», – несподівано думає Єва.

Ненароджена її дочка. Чи дочка, старша за неї саму?

Туга співає над нею свою пісню. Над ними обома. Птаха-туга схожа і на голубку, і на ворону. Вона туркоче і каркає. Кого ж покликати, щоб неї прогнав? Єва не знала тоді, не знає й тепер.

Адам, певно, таки пішов у другу кімнату, на своє ліжко. Відтепер його ліжко. Бідний чоловік, і вона бідна. Бач, що надумав – стояти коло неї босим. Він не прийде, як той прийшов.

...Павлина тоді сказала, що ждатиме Олега, що то її мука й надія. Ждатиме всі п'ять літ, а як треба, то й більше. Така її планида.

Ждала. Єва їздила до сестри. Потім вони їздили в ту колонію, де відбував покарання Олег. З пам'яті Єви впливає постать у чорній робі. Велика стрижена голова. Погляд, який її притягує, поглинає, а потім виштовхує, випльовує – вже зіжмакану, побиту, хоч Олег пальцем не зачепив і слова не сказав.

Хіба ці слова:

– Шо, маман, і цьотушку прітащіла? Небось васпітивать хочеш, цьотушка...

Що вона, Єва, казала небожеві, пам'ять геть стерла. Що б не казала, ті слова були нічого не варті для цього хлопця. Єва тоді збагнула, що завше стоятиме, як і Павлина, за залізною, хоч і прозорою стіною. А якщо й скляною, то ту стінку ніч їм не пробити.

Лишився спогад, як Олег жадібно їсть пироги, сало, ще якісь смаколики, як бере банку з огірками, дістає звідти руками огірок і простягає Єві:

– Бері, еш, цьотушка. Брезгуєш із зеком?

Єва бере. Трясуться руки. Приходять слова – рідна кров. Хрустить в зубах огірок, якого несила їсти.

Дорогою назад Єві хотілося вийти і бігти поруч з потягом. Бігти, щоб задихатися од того бігу. Бо їхати з сестрою, котра сиділа поруч і казала, що Арсен її не мав права помирати, що Олег схожий на батька і в душі дуже добрий (те слово – добрий, добрий, добрий – було її закляттям), тільки світ зробив його іншим, що вона не порятує сина од того неправдивого світу, – їхати і слухати те було також несила. Але їхати мусила. Там у колонії щось лишила. Віддала Олегові разом з грошима, коли він простяг руку і вимовив два, три слова: «Цьотушка, деньгі! Ну?»

Те залишене – то не тільки несказані слова. Щось більше, думає Єва і не може пригадати що. Наче половина відкраяного життя, того, яке прожила досі.

– Єво! – То не вона, а хтось інший біжить за потягом і кричить.

Може, Арсен?

Через два з чимось роки після тої поїздки Єва отримала лист від Павлини. У ньому були два короткі речення: «Олег повернувся. Як жити, Єво?»

Цифра «два» – то вже як її закляття. Пробираючись крізь те закляття, Єва поїхала до Києва. Павлина зустріла її з великими синцями під очима і на руках, розбитою губою.

– Господи, сестричко, – тільки й вимовила Єва.

– Мовчи, – видихнула Павлина. – Мовчи, раз приїхала, прошу тебе. І більше не приїжджай. – Відступила й додала: – Тато ж наші тоже били маму.

– Так то ж тато свою жінку. А тебе твій син!

– Я завинила перед ним, Єво... Дуже завинила...

– Чим? Своєю любов'ю?

– Тим, що не достукалася до його серця. Не змогла його зігріти.

Павлина сказала, що відразу проведе Єву на вокзал. Єва розуміла – сестра боїться, що як син прийде, то може вдарити і Єву. Або взагалі боїться їхньої зустрічі. Що Олег видасть таємницю, якої Єва не знає і не повинна знати. Думка про те і мука в очах Павлини, якій нема чим зарадити, змусила її сказати:

– Добре, я поїду.

Єва поїхала, і разом з нею на лавці у дизель-поїзді їхали її темна жагуча печаль і втрата того, що жило в ній досі, а ще сама Павлина, колишня, якої Єва зовсім не знала, але яку тепер відкривала в пам'яті.

«Ой, жалю мій, жалю, – раптом згадалося, – й ти, печалице-сестрице...»

І від того хотілося вистрибнути з поїзда. Або зупинити його. Хай хтось знайде, хто міг би відповісти на Євині запитання: «Навіщо я так зробила?»

Навіщо так тепер робить Павлина? Хто кого продав дияволу? І чи є він, і за що купує душі? Як повернути те, чого не годна повернути?»

Наплакавшись дорогою (сльози народжувались і вмирили в ній), вдома Єва написала сестрі короткого листа, в якому просила вернутися в село, де знайдеться для неї й оселя, й робота. Тут її люблять і любитимуть. Коли закінчила писати, відчула, як затерпли пучки. Наче од морозу серед літа.

Павлина не вернулася, а через більш як десяток років, уже коли Олег зробив другу свою «ходку», себто відсидів цілих десять років, він приїхав сам. Єва вернулася з роботи і застала в хаті (жила вже самотою після смерті тата й мами, які відлетіли у вирій одне за одним) розгардіяшпогром. Одяг викинутий з шафи, а посуд – з мисника. Олег... Олег сидів за столом і їв сало. Коли вона, ошелешена, постала перед ним, сказав саркастично:

– О, цьотушка... Ізвіні, зделал маленько експропріацію... Не густо ж ти живьош...

Єва здогадалася: забрав, певно, її сережки, які купила в місті, срібного ланцюжка, який подарував колись брат Микола, і ті пару десятків рублів, що лежали в шафі. Вже знала: дорікати, соромити, достукуватися до решток совісті (та чи й були вони) – дарма. Кинулася до дверей, але небіж потужним стрибком наздогнав, схопив за руку.

– Сразу заложить решила? Да, сука...

– Я... Хотіла щось принести до сала...

– Не врі... І не бойся. Убивать і даже біть не буду... Нужна ти мне, как зайцу стоп-сигнал. У меня временные трудности, вот і решил наведаться, погостить... Завтра сам уеду, не переться же против ночи... Извини, похозяйничал маленько, да я же по-родственному...

Євина ненависть до вурдалака-небожа запекла всередині (серце чи душа?), чорними колами спалахнула перед очима. Висмикнула руку з його лап, спитала:

– Де сестра... де мати твоя?

Він сказав, кривлячи свої соковиті губи:

– Дома, где ж ей бить, мамашке...

– Жива?

– А как же? Жива, здорова, чиво і тебе желает... Да не смотри так, не б'ю я ейо уже. Поучил когда-то, хватит...

Далі він сказав, що переночує і справді поїде. Що потягло його чогось в ці краї, в це село. Що тітку рішив провідати. Коли до нього тоді в колонію приїжджала, побачив, яка вона красива, і не міг її забути. Досі гарна. Деякі його шалави і в підметки не годяться, хоч і набагато молодші. Закінчив

питанням:

– Чего же ти сама-то осталася, красівая цьотушка? Мамка как-то сказала, що ти папку могого очень любіла... Да?

Єва не відповіла. Ненависть її згасла. Тому, що прийшло на заміну, не знала назви. Порожнеча? То було щось більше. Наче світ перевернувся, а вона впирається ногами в стелю. Хоче неї пробити і не може. Сказала:

– Можеш переночувати... Я ні до кого не піду і доносити не буду. Що взяв, те взяв...

– І на том спасібо... Я уеду і ваше вонючєє село трогать не буду... Сейчас отдохну маленько і утречьком тю-тю... Но еслі попробуєш ментов прівесті, із-под землі достану... Всьо... Что-то уморіла меня ваша самогонка... Вонючая, а крепкая...

І справді ліг спати. Як був, зодягнений, поверх постелі на її ліжку. Вдома горілки Єва не тримала, отже, напився деінде. Когось змусив дати самогонки? Яке їй діло. Єва поскладала речі, помила посуд. Переконалася, що таки забрав і сережки, і ланцюжок, і гроші. Може, поклав у куртку, яка висить на стільці... Забрати? Може ж, не стане віддирати... Та вже коли дістала з кишені куртки свої прикраси, раптом відчула, наче щось гидке, волохате поповзло по її пальцях, долоні. Сахнулася, вернула вкрадене назад. Нехай, носити ці речі вона все одно не зможе...

Подумала: міг і тихенько вкрати, нащо було геть усе викидати з шафи... Ні, не міг, така вже натура, звик по інших топтатися – і людях, і речах. Владу свою показувати, зіткану зі страху. А тут ще й з нею, «цьотушкою», були свої порахунки. І випив перед тим. Чи справді вже не бив матері? Як там тепер Павлина?

«Треба видоїти корову та свинку нагодувати», – подумала Єва. Попоравшись, Єва постелила собі на лавці на кухні. Довго не могла заснути, вслухаючись у звуки, що долинали з кімнати. Олег не хропів, тільки іноді похропував, час від часу скрикував, матюкався уві сні й далі спав.

«Павлино-Павлиночко», – подумала Єва.

Вкотре попросила у сестри пробачення. Попросила, а що з того?

Раптом подумала, що цей (не могла знайти слова) міг би бути її сином. У них з Арсеном. Не такий, звісно... У неї був би зовсім інший син... І якби Павлина лишилася...

«Я його задушу, – подумала Єва. – Або просто вб'ю. Його, а потім себе... Бог мене простить...»

І зрозуміла, що не зробить цього. Навіть не тому, що досі ні на кого не піднімала руки. Не тому, що боїться гріха.

Прийшла думка: «А Павлина б плакала, якби не стало її сина – мучилася?»

Напевне. Напевне, ой напевне...

Що вона знає про роки, прожиті там Павлиною? Чому люди од добра найріднішої людини стають такими, як її небіж?

Думка витекла, як вода крізь пальці. Єва ще й подивилася на свої пальці. Життя теж витече. То, може, не треба й думати. Добро, воно тоже витікає? Якби вона була трохи грамотніша, може, знала б відповідь... А може, і ні.

У хаті стояла задушлива нічна тиша. Не чути і звуків з кімнати. Чи він умер, здох, як той бездомний лютый пес?..

«Хай би так сталося», – подумала Єва і засоромилася грішної думки.

А коли нарешті заснула, то прокинулася од того, що на неї навалилося щось велике. Страшне і смердюче. Душить своєю вагою, здирає з неї одягу.

Спалах пронизав мозок. Олег, її гвалтує Олег, небіж.

– Олеже, що ти робиш?

Він долонею затулив Єві рота.

– Молчі, б... Попользуюсь твоєю красою... Тільки і всего. Не отпірайся, сука... Не pomoжет...

Єва все ж опиралася, як могла. Та відчувала: він от-от перемаже. І справді згвалтує. Рука, яку вдалося вирвати, ковзнула по столу біля лавки. Чогось торкнулася. Зрозуміла – то залізна ваза, куплена колись у сільмазі, в яку вона іноді ставила квіти, а літом колоски. Схопила вазу й щосили вдарила насильника по голові. Раз і вдруге – вже по плечу.

Олег захрипів і посунув донизу. Звалився на підлогу. Єва зірвалася з лавки, щоб утекти, та коли взялася за дверну клямку – спинилася. Олег темнів на підлозі й не озивався жодним звуком. Господи, вона його вбила?.. Єва ледь не закричала. Пересильюючи страх, наблизилася. Торкнулася. Гвалтівник мовчав і... начеб не дихав. Ні, здається, ще дихає, але ледь-ледь. Що ж робити? Пождати до ранку, а там будь що буде... А раптом він помре до того часу?.. Єва намацала на плиті сірники, запалила, подивилася на годинник на стіні. Чверть на другу. До ранку ще далеко. А якщо цей вивертень, гидотник, але ж людина, до того ж її небіж, не доживе до ранку? Та й боїться Єва лишатися з ним у домі.

Забрала постіль з лавки, вдягнулася і пішла крізь хляпанину ранньої весни будити фельдшерку – натоді їхня дільнична лікарня стала вже ФАПом³⁰. Добудившись, пояснила Тоні, що так і так, грабіжник до неї вламався, став душити, вона й стукнула його по голові, як не убила, то

покалічила, мабуть. Що то її небіж, рішила поки не казати. Фельдшерка відповіла, що обов'язково треба до участкового зайти. Дільничний міліціонер, видать, трохи причмелений з вечора, довго не міг повірити, що якийсь грабіжник посмів ломитися до хати на довірній йому території. Все ж пішов, при повній формі, з пістолетом у кобурі, якого дістав, щойно наблизилися до хати.

Та коли запалили світло, нікого у Євиній домі не виявили. Тільки коло лавки темніла невелика пляма крові. Не було Олега і в кімнаті.

– Ожив чи що? – сказав лейтенант.

Дільничний обійшов подвір'я, заглянув до хліва. Над селом висіла нічна тиша, тільки десь озвалися перші півні. А може, вже й другі.

– Що ж, тітко Єво, уранці прийдіть до сільради, складемо протокола, – сказав дільничний.

Козирнув і розтав у темряві разом з Тонею-фельдшеркою. Над селом погустішала тиша. Єва не заснула до ранку, сторожко прислухаючись до звуків за вікном. Та Олег не вернувся.

– Стогнала ти вночі, Єво, – каже тепер Адам, – ще й як стогнала. Щось кепське снилося?

– То я так... Щось, певне, заболіло...

Єва думає, що той час і теперішній такі далекі, що й у пам'яті щілина, з якої дме вельми холодний вітер.

Розділ 19

Чим довше жив Адам у Єви, тим більше наче роздвоювався. З одного боку йому тут подобалося. Чисто, прибрано, не те що в його халупі. Фотографії та картини на стінах – у рушниках. Геть довкола чистота. Затишок, який заколисував і наче пригортав до себе, гладив по голові.

«Ти мій, чоловіче, і сиди тут, радій, – мовби казав той затишок. – Чого тобі ще тре' ?»

Адам і сам не знав чого. Ніби й нічого. І тепло, і смачна їжа, щодень зготовлена його турботливою жінкою.

«Моєю жінкою», – казав собі Адам, і в тім була неправда. Бо й спали окремо, Адам боявся торкнутися до Євиної руки, а коли торкався, гладив, то ніби крадькома. Чим міг допомгти Єві по господарству? Хіба бульби начистити для супу і смаження. Хіба дров до хати сяк-так принести. Грубку розпалити. У грубці тоді потріскував огонь, танцювали тіні по хаті. Наче геть здалеку торочив щось своє телевизор, який дивилася Єва. Адам під те бурмотіння починав пливти, боявся заснути і... засинав.

– То вже йди на ліжку, – казала Єва.

– Я ще трохи посиджу, – відказував Адам і знову починав дрімати.

Удень Адам тим більше не знав, що йому робити. Майструвати не вмів, та й сили вже не мав. Хіба цвяха якого прибити, а скільки їх наприбиваєш? Умів пасти корови, але давно вже колхозу і корів нема, і осінь надворі.

– Ти кажи мені, що зробити, то я й зроблю, – винувато просив Адам.

– Дивись, що треба поладити, – казала Єва. – Ти теперка тут хазяїн.

Адам дивився й нічого не бачив. І від того його вина більшала. Пробирав про щось заговорити, згадати, і губив слова. Не знав, чи то Єві цікаво. Часом вона йшла кудись, разів два приходила старша сусідка Ганька і молодша Маринка, жебоніли, як то їм добре тепер удвох. Мудро зробили на старості. Як належить Адаму і Єві.

– Мені добре тепер, – казав Адам.

І з кожним днем відчував, як йому хочеться вернутися додому. Ішов, годував курей, які ще zostалися на хазяйстві, й вертався до Єви. Раз пропалив грубку, бо в його хаті стояла холоднеча й Адам подумав, що хата на нього обіжається. Тре' було чалапати до Єви, яка все бурчала, щоб не здумав там остатися.

– Нащо я тобі, Єво? – спитав раз Адам.

– Та я ни чую, що ти там жвандиш, – сказала Єва.

Насправді ж Єві хотілося часом розказати про Павлину і сестрину тяжку долю. Про пережите колись. Про страждання од сестриноного сина. Вона таки не втрималася, дещо розказала. І засоромилася – наче викладає Павлинине життя на стіл, на оглядини. Думала останнім часом про сестрину внучку, яка називала Павлину і бабусею, і мамою. Ліза була донькою Олега і якоїсь малолітньої шалави. Встрюгнув неї, коли вернувся з другої відсидки, через пару літ після тої поїздки в село. На волі погуляв ще десь із рік, а тоді знову заgrimів за грабунок. А та дівчина й принесла до Павлини свій дарунок, сказала, що коли папаші дочка не потрібна, то і їй не треба. Робіть із нею що хочете. «Мать ваша жєнщина», – сказало те засушене дівчисько, може, й наркоманка, як вважала Павлина. Звісно, вона залишила Олегову дочку в себе. І справді була для неї і бабусею, і мамою. Так само виховувала з усією душею, як і сина. Інакше не вміла. Ліза зірок з неба не хапала, так собі вчилася, але потяглася до мами-бабусі, ставилася до неї по-людськи. Що Павлина казала їй про батька і матір, Єва не знала. Знала тільки, що з третьої відсидки Олег не повернувся і вже не повернеться, зарізали десь там у тюрмі такі, як і він. Лізина мати жодного разу не з'явилася, здиміла, розчинилася в якихось притонах. А може, й вийшла заміж. Павлина якось сказала, що тепер у неї є нащо жити: дотягти

до того часу, коли Лізочка стане дорослою. Дожила. Писала до Єви: «Євочко, мені хочеться пісню співати, денно і нічно співати, і Богові дякувати за те, що Лізочка моя виросла гарною, розумною, чуйною дівчинкою. Що на світі є така правда й що добро теж може прорости добром, а не злом. Ліза мене оживила, я тепер той листок, якого нікому не зірвати. Бог є, бо він подарував мені цього янгола».

Єва вдивлялася в букви, вони виростали, і кожна з них теж вдивлялася в неї, в Єву. Тепер вона хоча б чимось могла і себе виправдати. Лізою. Виходило, що Павлина таки поборолала зло – і від Олега, і від тої дівчини, матері Лізи, котру бачила лише раз у житті. Якийсь час Павлина боялася, що вона з'явиться, вирине, забере доньку. Не з'явилася. Про неї нагадувало тільки ім'я у свідоцтві про народження, яке чомусь лишила у Павлини, – Ангеліна. Ось так. Ангеліна. Павлина сказала, що коли Ліза подорослішала, геть все їй розказала. І про матір, і про батька, винесла себе на суд, так би мовити. Сама не знала нащо. Потім Павлина писала, що нічого насправді не розказувала, що розповіла подумки, бо не могла травмувати Лізу. Павлина наче задумала якусь гру. Казала – не казала. Ліза знає – не знає.

«З чим же живе тепер Ліза?» – думала Єва.

Прийшовши додому від сусідки, вона не застала Адама. Подався годувати своїх курей? Але його не було півдня, не з'явився він і ввечері. Ну й нехай.

Єва поралася в хаті. Сердито гриміла горщиками. Почала замітати й кинула віника. Все чогось виходило не так. Не так, не так і ще раз не так.

Вона знову почала думати про Лізу. Миколині й Дмитрикові діти й онуки – то зовсім інше. У них свої долі, добрі й недобрі, але свої, як заведено в селі.

Десь там далеко живе Ліза, про яку Павлина сказала, що за нею тепер треба наглядати їй, Єві.

«А як наглядати?» – думала Єва і сердилася.

Знову сердилася. На Павлину, у якої вже ніц не питаєш. На Лізу, яка далеко і не дає про себе знати. І тут зрозуміла, що найбільше сердиться на Адама. Як він смів неї покинути? Що він думає про себе, цей навіть не чоловік, а чоловічина, не дід, а півдіда, дідуган, що дмухні – й завалиться. Навіть дмухати не треба. Взяв, здимів і не вернувся. І нехай, повторювала Єва.

Велика цяця! Цяця-нездара. Єві полегшало. Життя тепер верталосся на колишню добре наїжджену колію. На дорогу.

«На дорогу до смерті», – пронизало Єву.

Але хіба Адам порятував би од того, що судилося? Чим? Підставив би руки? Прогнав би стару каргу од воріт? Не сміши, Єво.

Єві й не смішно. Єві вперше було самотньо якомсь по-особливому. Наче й добре, що провалилася Романова авантюра. Але чого б то щось смокче в грудях, витягає якісь невидимі клапті з хребта... Єва тупцяє по хаті. Погляд падає на чужу кішку. Тепер чужу. Бач, як призвичаїлася в теплі та добрі жити. З молочком та сметанкою, не те що в свого липового хазяїна. Забула про дому. Там досі стадо мишей розвелось. А вона коло Євиного кота все треться. На весну ще, чого доброго, принесе кошенят. І що тоді Єва з ними робитиме?

– Ану марш додому, до свого старого нечупари! – Єва взяла віника й прогнала кішку з хати. Та слідом з печі зістрибнув її котисько. І до дверей. Занявкав.

– Чого кричиш, як недорізаний? – Єва по-справжньому сердилася. – За своєю кошаницею хочеш? А ни пушу, сиди вдома. Отак-о.

Кіт ображено відвернувся. Чмихнув.

– Отак-о, – повторила Єва.

Все ж випустила кота в сіни.

А що їй робити, як не лягати спати? Але вночі Єві не спалося. Майже цілісіньку ніч. За вікном стогнав вітер, і під вікном явно хтось ходив. Нехай. Що в неї красти? Якоїсь миті їй вчувалося за вікном котяче нявчання. Плач. Тоже нехай. Нема чого чужим котам, а тим більше кішкам, попід вікнами волочитися.

А може, то вона сама там за вікном на холоді? Може, то проситься впустити її неприкаяна душа? Кішка-душа.

«А хай тобі», – подумала Єва.

Встала. Спершу до хати з сіней зайшов неїн кіт. Знов нявкнув. Холодною шерстю потерся об Євину ногу. Єва відчинила сінешні двері. Покликала:

– Киць-киць.

Залетів до сіней холодний вітрисько, шарпнув за сорочку. А кішки того одоробла нема.

– А хай тобі, – вимовила Єва вголос.

Сердилася сама на себе за таку дурницю. Стояла на холоді й чогось ждала.

Кішки? Свеї душі? Та ж душа при ній, хоч і не на місці.

«Ще скажи, що того старого чорта, – дужче сердилася Єва. – А нащо він тобі? Та ще й посеред ночі...»

Вона питала наче в когось іншого, чужого. Того, хто стояв там за

порогом. Хто прийшов і просився впустити, щоб Єва йому все розказала. А про що вона має розказувати? Могла б Адамові, так його нема. Спало, напевне, дрихнуло старезне порохно.

Розділ 20

Єва не знала, що Адамові теж не спалося. А коли не міг заснути, сів на ліжку, обхопивши коліна руками. Так мовби піднімав самого себе і кудись ніс. Влітку виходив з хати, сів на лавочці – тут йому легше дихалося. Або тинявся по маленькому городцю, прикидав, що де посадить на другу весну. Більшу частину городу ще колись, коли та хатина стояла пустою, забрала собі Патичиха. Йому ж Катруся з того городу приносила і свіжі огірки, і заквашені, і помідори, кабачки, бульбу й навіть моркву.

– Хіба я заєць? – казав тоді Адам.

– Зайчик-побігайчик, – усміхалася Катруся.

Якщо подумати, доброю вона була, Катруся.

Мала гріх, та його замолював перед Богом, проказавши перед тим «Отче наш», Адам.

Він і після неїних гріхів любив Катрусю.

І вона йому гріха приписувала. Великого гріха. Він тоді неї простив і помирився. Федотові, звісно, нічого не сказав, хоч мав би сказати, бо знав: ховати чужий гріх ще тяжче, ніж носити свій. Ніби по шматку, по маленькому його відщипувати й собі забирати. Ходив Адам до сусідів і на гостини, і так часом забігав – поговорити, розказати про те, як сьогодні паслися корівки. А то й Федот сам приходив – пішли, сусіде, по чарочці бахнемо, а Катя якраз вареників наварила. Або бульби насмажила з цибулькою та салом. Мовляв, посидимо, самому невдобно, а при тобі Катя не сваритиметься за стограмчика. Пішли?

При тих заходеньках став помічати Адам, що Катруся почала марніти. Хтось поступово стирав рум'янець зі щік. Згасав погляд, ще донедавна веселий, сміхотливий, сонячний. Менше жартувала. На очах тихішала і ставала мовби зовсім іншою Катрусєю. Не Котенятком, а постарілою смутною кішкою. Спершу думав Адам, чи, бува, Федот дізнався, що Катруся без нього грішила, то дорікає, а то й, не доведи Господи, б'є. Але ж ні, Федот, він бачив, ставиться до своєї жінки ще ліпше, ніж раніше.

Того вечора, як прийшов Адам з роботи – вічного пастухування, – Федот до хати. Не кликати на вечерю, як то бувало, а з кишені блещину дістав. На стіл поставив.

– Вип'ємо, сусіде, знайди якусь закусь. Дай щось на зуба покласти, бо мушу чарчину перекинути. Муторно на душі, якби міг – світ би перевернув.

«Чого б то, – подумав Адам. – Мо' з Катрусєю щось сталося чи з

дітьми?»

Коли вже випили, чимось там сзакусили, Федот по столу тукнув.

– Чого то так, Адаме, на світі стається? Живе людина, гинчих од болячок рятує, а тут на тобі...

– Що сталося, Федоте?

– Сталося, сталося, сусіде.

І після того як налив собі й Адаму по другій чарці та випив, а тоді сам і третю перехилив, вимовив, тяжко добуваючи слова:

– То ж у меї Каті та зараза. Рак, або, як покійна мама казали, пістряк. Ото у больниці районній була. І до Луцька ми їздили. Кладуть в обласну, ту, що по раку. Як там неї... Завтра рано повезу.

Адам похолов, та взяв себе в руки.

– Вилікують, – сказав Адам. – От побачиш – вилікують. Ще не раз співатиме твоя Катруся.

«І моя», – подумав.

Вірив у те, що казав. Інакше й не могло бути. Інакше було б несправедливо.

Того вечора він зовсім не сп'янів. І відчув, що не засне. Як пішов Федот, сидів і хитався на лавці. Хить-хить. Ніби колихав чи то самого себе, чи Катрусю. А може, обох. Як же то так сталося? Звідки взялася та болячка? Невже із гріха цієї жінки, котру любив навіть вельми грішну? Болячка, од якої нема рятунку...

І вона того вечора з'явилася. Катруся. Як Адам уже й збирався трохи передрімати. Бо ж уранці корови все їдно треба було пасти. Постала на порозі, зирнула якомсь так, як ніколи не дивилася. Пронизливо і жалісливо. Мов блискавку послала. І ще він подумав, що просити щось прийшла Катруся. Не помилився.

– Я бачу, ти тоже не спиш, світиться вікно. Дай, думаю, зайду перед від'їздом. Може, вже й не побачимося.

– Що ти таке кажеш, Катрусю? – Адам вимовив з мукою. Вирвалася вона зсередины, його мука. Третьою постала у хатині.

– Сідай, – сказав. – Посидимо, раз обом не спиться.

Вона не сіла поруч. Стояла перед ним, бачив – щось таки сказати хоче. І не може. Але сказала. Видихнула. Тоже з мукою.

– Адамчику, я ж знаю, що то ти ту біду наслав... Чорт блаженний!

– Що? Що ти кажеш, Катрусю! – Адам вигукнув сам не свій. І не стримався, виказав те, що жило в ньому всі роки: – Я ж люблю тебе більше за все на світі. Як я міг щось тобі наслати?..

Катруся всміхнулася гірко-гірко. Захиталася, Адам злякався: от-от

упаде. Вона не впала, тільки раптом опустилася на коліна.

– Адаме, я ж знаю, як ти мене осуджуєш за мій гріх. Ну прости, прости, Адамчику... Прости, дурню проклятий. Я ж більше вже ні з ким, крім чоловіка свого, Федота... Що ж ти простити не міг!

Вона майже вже ридала. Гарячка-пропасниця, видно було, біла, витрушувала її всю. Змарнілу, розпатлану, страшну. Не схожу на себе саму.

– Я би сама Федоту призналася, так боюся, що й він не простить... З ким же я остануся така... Дітиська ж малі ще... – І по хвилі: – У мене рачище не кишку, душу з'їдає...

– Я не... То не я... Не я... Не...

Адам затрясся, заплакав. І став тоже на коліна перед жінкою, яку любив усе життя, яка зараз простягла до нього руки. Схожа на дерево, що просить його не рубати. А що він міг?

– Я уже давно простив... Майже одразу... Я тобі не суддя... Направду дурний, раз узявся судити...

Зойкнули майже одночасно. Потяглися одне до одного.

– Адаме!

– Катруся!

Вони тоді вперше обнялися. Не так, як досі, коли Катруся могла жартома тернутися, а то й пригорнути, мовби на ходу. Притислися міцно, стоячи на колінах.

Адам трусить старечою головою, щоб струсити той болючий спомин. Який ніколи не загоїться, не зникне, не відійде, скільки б не просив.

Але він мусить ще раз пережити ту останню їхню зустріч. Коли його Катруся вернулася додому. Вмирати. Адам пару разів за ті місяці збирався поїхати до Луцька в ту лікарню, де вона лежала. Та так і не зібрався. Боявся. І не знав, як до того міста дістатися. І лякався, що жодного слова розради не знайде, щоб допомогло. Тільки Федота часто питав, як там Катруся. Мав надію, що станеться диво. Молився за те – і вдома ввечері, і вранці, і вдень на пасовиську. До церкви ходив, ставав у куточку й молився. Дива не сталося, і Адам відчував, як росте його вина. Як його самого роз'їдає страшна болячка з клешнями – саме так уявляв її Адам. Підбиралася до нього і шкірила зуби. Тягла клешні й хапала його.

Він зайшов до сусідської хати. Катя лежала на ліжку, і погляд її, здавалося, теж усох. Була геть не схожа на ту, яку він знав. І любив. Та він любив і таку, зболену. Почорнілу й худюшу. Він плакав, не випускаючи сліз зі своєї середини.

Присів коло ліжка, взяв її руку у свою, бажаючи одного – щоб до нього перейшла та болячка. Перелізло рачище.

Сказала:

– А мені вже не страшно. Зовсім не страшно, Дамчику. Ти ж мене не забудеш, правда?.. Шкода, що діти не вирости. Та вже якось Федот доведе до пуття. Прости, що я таке на тебе наговорила... Хіба ти міг бути винним... Блаженний мій...

– Нічого, нічого...

Адама затрусили ті слова, які вона сказала потім, із вимученою усмішкою. Наче та усмішка з вікна прийшла, разом із сонячним променем, що до хати заглянув.

– Ти, Адамчику, доки житимеш, принось мені на могилу бузок. Принось, він мене грітиме. Коли ти дарував – од нього тепло йшло. Як од дитини.

– Я тобі ще не раз у цюю хату принесу, – пообіцяв Адам, певен, що так і буде.

Не приніс. Бо Каті, Катрусі, Котенятка вже не було, коли без біля його хатини зновика навесні запахтів.

Адам сам викопав той без біля ферми й посадив на місці свого, який вирубав, коли дізнався про Катрусину зраду. Як помирився з Катею, відчув: не може жити без бузку-безу. Порожньо без нього у дворі. Посаджений без прийнявся. І з того, що раніше ріс, молоді пагінці потяглися.

Буйний був тої весни без-бузок. Тільки, мабуть, без жодної квіточки з п'ятьма пелюстками, котрі щастя приносять, – він любив такі знаходити перед тим, як дарувати їй букет.

Потім Адам викопав два паросточки з куца під своїм вікном і посадив на могилі Катрусі. Теперка там цілий великий куц. Хто ж його доглядатиме, коли Адама не стане? І Федота вже нема. Діти їхні давно дорослі, пороз'їжджалися по світах, на проводи хіба навідуються, та й то не щороку.

«От я й попрощався з тобою, Катрусю», – думав Адам.

Він знав, що уже не засне. І не задрімає. Що ж його робити? Запалити грубку? Ни зігріється, відчував, та й не вельми йому зимно. І тут він приречено постановив – треба йти. До Єви. Бо ж подумає про нього хтозна-що. Виходить, що втік, а хіба він хтів утікати...

Адам устав, запалив світло. Пів на четверту. Поспішно, мов на пожежу, вдягнувся. Сердився, що не може втрапити рукою до рукава куфайки. Врешті втрапив і, вже вдягнутий, ополоснув водою лице. Що б його взяти ніби як на подарунок тій общипаній Ружі, та ще й Красній? Тут він пригадав: кішка! Таки знайшла учора ввечері дорогу додому. Певно, там її

жде той котисько, не те що його Єва не жде... Адам відчував: добре було б, якби ждала.

Адам узяв кицьку, котра зістрибнула з печі й терлася об його ногу, і рушив у свій похід. Уже надворі подумав, що кішка кішкою, а без подарунка невдобно. Тупцяв на місці й раптом вирішив, що ще принесе до Єви. Зайшов до хліва, запалив світло. Його штири курки, які zostалися на хазяйстві, ще сплять. Повагавшись трохи, Адам підійшов до сідала й вибрав білу з чорним комірцем коло шиї. То найліпша несучка. Тепер для них обох нестиме яйця. Потому й тих трьох забере.

Курка сердилася, мабуть, що так рано розбудив.

– Та вже пора, – мовив Адам. – Я оно не сплю, то чого тобі спати? Ти ж рання птиця. Так і сонце проспиш.

З куркою під однією пахвою і кішкою під другою Адам ішов через півсела. Туптали ще спали, оно десь тільки блимає вогник.

Певно, там дитина мала є. А може, комусь тоже не спиться. Кішка тихо замуркотіла, а от курка далі сердилася.

– Цить, – наказав Адам. – А то сьогодні ж до супу підеш. Ци в борщ. Я ни подивлюся, що ти добра несучка.

– Ко-ко, – сказала курка. – Ко-ко-ко.

Себто: що там ти патякав! Адам подумав, що треба було кубло куряче в хліві помацати, може, є свіжі яйця.

Врешті-решт, супроводжуваний гавкотом сільських псів, яких він також розбудив, Адам дістався Євиної хати. Спинився коло воріт. Нащо він приперся так рано? Шкода, що в Єви нема біля самої хати лавочки, як у нього, тико за ворітьми, а там не-вдобно сидіти отак посеред ночі. Адам став на подвір'ї, потім прихилився до яблуні. Та так довго не настоїш. Холод заповзає під куфайку, під штани. Осінь – то тобі не літо. Тоді би постояв. І нащо було ту женячку на осінь вигадувати... Нарешті він зрозумів, що в нього два шляхи на вибір: або вертатися додому, або будити Єву. А то пропаде ні за цапову душу. Холодно. Як додому вернеться, то чи й вернеться... раз уже прителіпався... Та й чи кішка його знайде дорогу до того kota... Будити Єву тоже не-вдоба. Чого те старе так довго спить? І тут Адам здогадався, що, може, й не спить, тико світло економить. Або лінки з-під перини вилазити, оно які в неї теплі перини, не те що в нього одіяльчина сяка-така, латана-перелатана.

Адам пустив на землю кішку й загадав: якщо побіжить до Євиних дверей, то і йому тут оставатися. Погладив рукою курку. Кицька побігла до дверей. Знала дорогу, негідниця, звикла вже в теї двері заходити.

Мовби і його за собою кликала.

Адам потупцяв на місці й рушив. А що мав робити, як ноги самі за кішкою пішли...

І все ж він не відразу відважився постукати у вікно. Спершу поторкав двері. Коли натис на клямку, вони легко відчинилися. Ну, а другі двері, ясно, були не замкнені. Адам зайшов до хати й прислухався. Тихо. Мо', Єва віддала Богові душу? Цього тільки не хватало на його голову.

Адам пустив на землю курку і пройшов до кімнати. Побачив, як біліє у темноті сива Євина голова. Спить, слава Богу, жива. Він не знав, що Єва, зморена безсонням, десь із півгодини як заснула. Якраз коли Адам заходив на її подвір'я.

Адам у темноті намацав очима стільця й присів на нього. Так він сидів довго, боячись поворухнутися. На кухні поворохобилася трохи курка і собі стихла. Нарешті Єва заворушилася, закректала. Адам подумав, що, чого доброго, перелякається як побачить, наче хтось сидить, і сказав:

– Не бійся, Єво, то я, Адам.

Єва таки злякалася. Сіла на ліжку схарапуджена.

– Господи Боже мій, як ти тут опинився, Адаме?

– Як, як, – сказав Адам. – Як у тебе двері не засовані, то треба ж було комусь Ружу повартувати.

– Та кому тре' таке добро, як я, – Єва дрібно засміялася. – Велика манація, якби і вкрали. Хіба довелося б кістки збирати та назад нести. А яке лихо тебе так рано приволокло?

Адам погадав, що якби розказати, що цеї ночі пережив, Єва здивувалася б. А може, й не... Та чи й треба їй оте, що він передумав і Perezгадував...

– Та я ото, тойво, кішку тобі приніс, – сказав зрештою Адам. – Вельми вже до твого kota просилася.

– Кішка... До kota, кажеш, просилася... І не могла ранку діждатися...

– Та ж ни могла... А ще я тобі курку приніс. Найліпшу мою несучку.

– Та чи в мене курей нема...

– Тепло в тебе, – сказав Адам. – Не те що в мене холодрига...

– Напалив би грубку, і в тебе тепло було б...

І тут Єва замовкла і вперше подумала, що ото ж треба було стільки прожити, щоб діждатися такого Адама. Але якось не зі злом і навіть не зі співчуттям до самої себе...

«Де ж ти був досі, Адаме?» – подумки спитала Єва.

Розділ 21

Максим Качула не з'явився у квітковій крамниці ні в суботу, ні в неділю. Зате в ці дні незмінно вигулькували незвичні покупці – тепер вже інші – і знову викупали всі квіти, що лишалися. Їхній приїзд перетворювався в дивний обряд. Але тут Ліза завважила: перші два дні двоє з'являлися під обід, а в наступні – після обіду, ближче до закінчення робочого дня. Вони мовби вгадали бажання Лізи. Бо якщо ті люди, які приходили до крамниці в обід чи після обіду, заставатимуть лише порожні прилавки і полиці, то чи не відіб'є це в майбутньому інших потенційних клієнтів? Не вічно ж у неї викуплятимуть усі квіти, колись же ця благодійницька комедія мусить скінчитися. Щоправда, за цей неповний тиждень Лізин заробіток, вона підрахувала, мав значно зрости, а в неділю хлопець із фірми, який забирав уторговані гроші, вручив їй конверта і сказав, що це премія за добру роботу. Ліза відкрила конверт – там лежало п'ятсот гривень. За шість днів! Гарна премія.

«Можна жити», – подумала дівчина.

Хлопці, які забирали квіти оберемками, поводитися як звичайні покупці. Розмовляли привітно (а ті, що приїхали в неділю, ще привітніше), жартували, кидали компліменти. Так реагувало на неї багатенько молодих людей, котрі зазирали до крамнички. Єдине, в чому вони не признавалися, – навіщо їй для кого купують квіти. Ліза добре знала закони нової, не совкової торгівлі. Втім, ту, давню, вона їй не застала. Вона не тільки віталася до всіх, хто приходив, а відразу прагнула чимось зацікавити, звертала увагу на особливості квітів і вазончиків. А ще була її усмішка, яку Степашко називав сонячною.

Від одного з покупців Ліза якось заслужила двозначний комплімент:

– Ви така безпосередня й хитра, що хочеться купити.

– Хіба безпосередня людина у вас неодмінно щось може бути хитрою?
– Ліза справді здивувалася.

– Ще й як може, – сказав чоловік. – Ну, не ображайтеся, вважатимемо, що це вас не стосується. А букет у вас я таки візьму. Ось цей.

Але такі покупці були не всі, а то Ліза жвавіше продавала б свій пахучий сезонний товар.

Ну а «жентельмени» просто купували, бо їм треба було брати, бо їм так веліли. Хвалили квіти, бо їм наказали. А може, їй не наказали, та все ж мали щось говорити.

Ліза помітила, що й Степашко, який завітав до крамнички,

насторожений.

Раптом її вразило відчуття: вона таки не хоче, щоб Степан і Максим зустрілися. Не тільки в магазинчику, будь-де. Чому? Ліза не могла відповісти, а здогад її злякав.

Ні, ні і ще раз ні. Вона лише раз у житті бачила того Макса. Того мажора, яких у Києві тисячі. Накачаних і нахабних. Їй нема до них діла, а якщо комусь із них є діло до неї, то це його справа. Вона завжди зуміє дати одкоша.

Так переконувала себе Ліза. І доки переконувала, повітря наче чимось наповнювалося. Не запахами, а чимось, що не пахло, не промовляло, не звучало, але жило. Вже жило. Звідки воно взялося, таке відчуття? Треба швидше його позбутися.

Звісно, в тому секторі їхнього ринку, де Ліза торгувала, було багато інших крамничок, кіосків, яток. З жінками й дівчатами (переважно дівчатами) Ліза спілкувалася. Час від часу вона заходила, а вони заглядали до неї. І раптом перестали заглядати. Вона старалася в робочі години сидіти у своїй крамничці – раптом хтось прийде по квіти? У кого весілля, хрестини, ювілей чи просто побачення. Кому заманулося мати вдома ще один вазончик. Подарувати квіти, хоча б з нагоди примирення з кимось чи просто гарного настрою.

А тут Ліза помітила (чи їй здалося), що сусідки в останні дні аж надто дружно перестали заходити. Коли в суботу ті нахаби в черговий раз навалом вигребли в неї весь пахучий і квітучий товар, Ліза замкнула крамничку й побігла до сусідки по ряду, Лесі, котра продавала посуд.

Між ними відбувся діалог, в якому Ліза потім довго шукала підтекст.

Ліза:

– Привіт, подруго, як справи?

Леся:

– Ліпше всіх. А в тебе?

– У мене ще ліпшіше. Ти помітила, що в мене з'явилися хвеноменальні покупці?

– Ну?

– Що «ну»? Щодень купують усі квіти. Одні й ті самі телепні.

– То й радій. Маєш прибуток.

– Тебе це не дивує?

– А чого б мало дивувати? Купують то й купують.

– І відразу всі...

– Якби у мене хто відразу купив ці чортові горщики й каструлі, я б тільки пораділа.

По паузі Леся:

– Що, справді купують? Всі квіти?

– Не віриш? Піди глянь. Як казав мій учитель, одна торрічеллієва пустота.

– Хтось у тебе закохався чи що?

– Я не знаю, – збрехала Ліза.

– Так, Лізок... Спитай, може, їм мої горщики або миски треба...

Ліза запідозрила: Леся щось знає. Щось знає. Про неї і тих загадкових покупців. А може, й про Макса. Звідки? А може, їй наказали не дивуватися? Мовчати й не дивуватися. Не сунути свого носа куди не слід.

– Бувай, подруго, – сказала Ліза.

– Бувай.

– Ти щось знаєш?

– Що?

– Про мене.

– Знаю. В тебе з'явився чувак. Уже пару місяців як ходить. Довготелесий і худючий. Тичка тичкою. Горщики й чашки можна вішати, як руки розставить. Щаслива ти, Лізко, от і дурієш... Чи в тебе є вже хтось інший?

– Все, – сказала Ліза. – Чао-какао.

І пішла. А що «все»? Більше не заїде? На весілля зі Степаном не покличе Леську?

«Швидше б кінчилася ця комедія», – подумала Ліза.

У понеділок вранці вона відчула, що їй не хочеться виходити з дому. Може вона хоч один вихідний повалитися в ліжку?

Але через півгодини настрої у Лізи круто змінився. Їй захотілося, навпаки, вийти кудись. Їй захотілося... Захо... тілося... Перевірити, чи десь не чекає той... Інший чувак, як сказала б Леська... Вона... вона стала потроху наводити марафет, а далі й збиратися... Ну пройдеться, проїдеться до центру, на Хрещатик чи Володимирську... Чи й на Банкову... Біля якої, певне, знову мітинги... Щось побачить... Може, й купить щось... Хоча б вип'є кави... З кимось чи сама. У неї є цілих зайвих п'ятсот гривень. «Моя премія за доблесну працю», – посміхнулася Ліза. І вона таки вийшла і пошпацірувала до метро.

І почула знайомий голос:

– Щось ви довго спите, принцесо...

Звісно, то промовляв з-за відчинених дверцят свого джипа він. Той, той самий. Липкий страх враз огорнув Лізу. Все похололо і затерп живіт. На додачу й ноги. Але це... Це був приємний страх. Як у дитинстві – страх-

дражнилка.

Вона пішла далі, не повертаючи голови.

– А привітатися? Доброго ранку, Лізо. Чи вже й день?

Ліза спинилася. Глянула в той бік. Звісно ж, біля неї їхав його джип з відчиненими дверцятами. Як тиждень тому. І їхатиме далі, зрозуміла Ліза. І йому плювати з високої каланчі, що хтось там роздратовано сигналить ззаду.

– Ну, доброго дня, – сказала Ліза.

– Тепер інша справа, – сказав Макс. – Тепер ви чемна дівчинка. Може, чемна дівчинка сяде поруч з дядьком Максом? Який простовбичив дві години, чекаючи вашого виходу... У робочий час...

«Дві години!» – серце у Лізи ледь не вистрибнуло.

– Нам не по дорозі, – сказала Ліза.

– У мене інша думка, – заперечив Макс. – То сядете?

– Не маю бажання.

– Ви ж уже переконалися, що я не викрадатиму. Можете подзвонити подрузі чи ще комусь. Назвіть ім'я й прізвище, щоб знали, якщо вас оголосять у всеукраїнський розшук...

Він явно кепкував. Нахабнішав на очах. Ліза спинилася. Спинився і він.

– Можете мене викрадати, – сказала Ліза. – Ви все можете. Але я вас поки що попрошу про одне – перестаньте знущатися.

– Я знущаюся? – Лізі здалося, що його здивування непідробне. – З вас? Чим?

– Чим? Навіщо ви купуєте щодень всі квіти?

– Я купую?..

– Не ви, так ваші гевали, – сказала Ліза, хоч хлопці, які забирали квіти, були зовсім не гевалами.

– Добре, – сказав він. – Даю слово. Віднині жодної квіточки. Навіть півквітки. Тепер сядете?

– Ні, – сказала Ліза, але зовсім не сердито, і за це розсердилася на себе.

– Що ж, будьте, – сказав Макс. – До зустрічі, дика гордючка.

Зачинив двері й поїхав. Рвонув з місця! Здимів. Серце в Лізи раптом заспівало. Господи, що ж це таке? У неї противно тремтять коліна і руки, але вона... Вона отримала перемогу. Над собою і... Тут Ліза розуміє – і над ним також. Над цим нахабним мажором. Тепер він дасть їй нарешті спокій. Перестане купувати квіти. Не буде прибутку й премії, які звалилися на неї?.. Ну й нехай. Якось проживе без них. У неї є її коханий.

Степан. Степашко. Степашечко. Степанурчик.

Зараз вона набере його номер (в нього урок? то й що?) і розкаже про

свою перемогу і свободу. Обоє порадіють.

І тут Ліза почула чийсь голос. Доволі приємний (чого там) голос: «До зустрічі, дика гордячко». Цей так не дасть їй спокою, не залишить, не перестане переслідувати.

«Що ж мені робити?» – подумала Ліза і вирішила, що нічого не треба робити. Якось саме вирішиться. Розсмокчеться. Зникне. А вона проведе сьогоднішній день, як їй хочеться. А тут хочеться радіти. Головне, й надалі тримати марку. Ну, це вона, виявляється, вміє.

Ліза побродила по бутиках. І приєдналася до якогось мітингу. І щось навіть крикнула. Ліза викликала на Хрещатик ще одну подругу – Славцю – й шиконула з нею в кафешці (чи барчику) на цілих навіть не п'ятсот, а вісімсот гривень. Трохи сп'яніла від випитого винця. А ще трохи... від цього тримання марки (марочки, ха-ха) і від просто гарного настрою, від якого навіть доволі прохолодна осінь ставала теплішою. З тим і поїхала додому.

Дорогою подумала: «Ну, де ти, мажорчику? Може, підвезеш?»

І посміхнулася. Розкуто. Вона тепер нічого не боялася.

У вівторок вранці Ліза вийшла з дому (невже знову чекатиме, подумала) й остовпіла. Вся доріжка від її під'їзду і до вулиці була всипана квітами. Ліза спинилася. Стояла, а в голові раптом закрутилася мелодія, а потім і слова дурнуватої пісні, яка їй колись подобалася, «Мілліон аlich роз». Але тут вона побачила ці троянди не з вікна, а біля своїх ніг. І не лише червоні троянди, а й білі, рожеві. І не тільки троянди, а й гвоздики, хризантеми й гербери.

І ще якісь, назви яких навіть вона, квітникарка, не знала.

«Він розкидав ті, що купили “гевали”», – подумала Ліза геть обурено.

Але придивившись, зазначила, що то не її квіти, не з її крамнички. До того ж свіжі. Свіжісінькі. Ще не встигли зів'янути. Розкинуті явно сьогодні вранці.

«Твою дивізію!» – Ліза ледь не присвиснула.

Дівчина не знала, що робити. Може, квіти призначаються не їй, а комусь іншому? Однак відчувала – саме їй. Невідомо, чи тут є мільйон, але багато. Треба йти. Ліза й пішла, обережно, боячись наступити. За нею йшли якісь жінки, дивувалися, а вона почервоніла. Густо-густо. Назустріч трапилася сусідка, тітка Люда. Сказала:

– Що ж це таке? Ти не знаєш, Лізо? Хтось жениться чи, може, не доведи Господи, помер?

– Не знаю, – сказала Ліза.

«Я померла і народилася», – раптом подумала вона.

Знайомий джип знову стояв біля тротуару. Відчинилися дверцята.

– Доброго ранку, – почувла вона.

Прошептала:

– Доброго ранку.

Хотіла випалити гнівно, а вийшло пошепки.

Вона пішла далі, а він рушив. На своєму суперджипі.

– Сподіваюся, я вас не образив? Сядете? Просто підвезу на роботу.

Ліза не відразу, не відразу, не відразу, але сіла поруч з ним. У голові в неї виникали хаотичні думки, слова, наштотувалися одне на одне, породжували дику, справді дику какофонію. Вона знала це слово. Воно раптом припливло чи прилетіло звідкись. Какофонія. Какофонія. Кака...

Їхали мовчки. Кілометр, два. Ліза не витримала й спитала:

– Чому ви мовчите?

– Боюся щось сказати. Боюся, що ви накажете спинити машину. Тому й мовчу.

«Він бреше чи каже правду?» – спитала себе Ліза і не знайшла відповіді. А хотіла б знати.

Вони рухалися в щільному потоці машин. Дорогих і не дуже. Дорогими їхали господарі всього міста і цього життя. Чи й вона вже його господарка? Пані. Мадам. І як там ще... О, леді. Леді Ліза, хитра підлиза. Безпосередня і хитра, як сказав той чоловік... Вона така?

Рух машин сповільнився. Через пару хвилин вони вже поповзли, а потім і зовсім спинилися.

– Проклята пробка, – сказав Максим. – Чи українськи. Корок?

– Може, – відказала Ліза. – На метро я уже б доїжджала.

– Вибачте. Я стараюся у години пік не їздити, але сьогодні особливий випадок. Ви, звісно, в цьому не винні.

– А ви винні, – нахабно вимовила Ліза. – Будете знати, як підвозити таких, як я.

– Заради таких, як ви, можна й витерпіти пробку чи корок. Тільки не ображайтеся, будь ласка. Я кажу правду.

Ліза чула чимало приємних слів. Їх казали ті, котрі в неї закохувалися. І хто не закохувався, вдавав любов, удавав почуття. Навіть коли знала, що кажуть неправду, обдурюють, або кому просто не вірила, їй було приємно чути такі слова. Ну, приємно і все. Лоскотно на душі. Вона була дівчиною. Але вже не такою наївною, як раніше. Вона була жінкою, хай ще не зовсім дозрілою. Яка інтуїтивно відчуває радість, наближення щастя, але й небезпеки.

Хлопці вміли й не вміли казати всілякі просто слова й компліменти.

Ліза почуті слова сортувала, сприймала або не сприймала, викидала або засовувала у далекі куточки пам'яті. Чи брала відразу до серця.

Слова Максима Качули звучали якось особливо. Вони мовби притягували до себе і в той же час просили вірити тому, хто їх вимовив. Вони роззброювали.

«Ну чому в мене такі відчуття?» – Ліза вдихнула ледь вловимий запах дорогих парфумів, ні, не парфумів, які йшли від цього чоловіка в дорогому салоні дорогої машини, а мовби від самої машини, від чогось такого, що давно поселилося в ній і тепер як там позапрошувало поселитися і Лізу. Треба якось захищатися. Вона тоне в чомусь липкому і водночас ніжному. З нього слід вибиратися. Негайно. Але як?

«Заради чого ти брешеш?» – Лізі хотілося спитати це, щоб позбавитися незрозумілого зачарування й несподіваної довіри.

Не питає. Не тільки тому що це неввічливо. Несподівана думка пронизує її мозок: «А раптом такі, як він, теж можуть закохатися?»

Вона ще подумала: «Не сміши, Лізо».

Але чому «не сміши»? Можуть закохатися і мажори. Можуть. Правда, не в таких, як вона. У них своє коло, для них призначені довгоногі грудасті красуні. Або доньки таких же олігархів. Пахучі, як тисячі апельсинів. Напарфумлені по самі вуха.

«Ну от, ти, здається, готова повірити у казку про Попелюшку, – подумала Ліза. – Не сміши, не сміши, Лізок. У тебе ж є голова на плечах. Ціла головешка. Правда ж, мамо Павлинко?»

Згадка про маму-бабусю трохи заспокоїла. Вона придумас, вигадас, як від нього відкараскатися.

– Лізо, – озвався Макс. – Не ображайтеся, але хочете відгадаю, про що ви думаете...

– Спробуйте, – дозволила Ліза.

– Ви думаете про те, навіщо ви мені потрібна. Не заперечуйте. – А я й не заперечую, – сказала Ліза. – Я справді про це подумала. Може, скажете навіщо? Тільки правду, якщо можна.

Він відповів також не відразу. Машина рушила і вже поволі повзла в колоні таких же господарів життя, іноді залежних від банального міського транспортного корка. Все ж він їхав у машині, а не йшов чи тиснувся у вагоні метро, або салоні маршрутки, або ще гірше – тролейбуса. І в якій машині!

Нарешті вимовив:

– Якщо правду, то я й сам не знаю. Щось таке... Якщо скажу, що ви час від часу з'являєтеся перед очима, навіть коли я мчуся за містом, ви не

повірите. Я в ці дні дуже хотів бачити вас і обдумував, як це ліпше зробити, щоб ви вже назовсім не відштовхнули. Тому й придумав і цю купівлю квітів, і квіти на доріжці. Пробачте, що вийшло якось не так...

«Або він хитрющий, або... А що “або”? Здається, ти вже віриш у його любов?»

Ліза думала, а збентеження не проходило. Ставало дедалі відчутнішим. Якби хтось щось підказав...

– Ви мені не вірите?

Він простяг до неї руку, але не торкнувся її руки.

– Не знаю, – чесно сказала Ліза. – Може, й вірю. Але в мене є хлопець, якого я кохаю. Ви ж знаєте про це...

– Що ж тоді накажете робити мені?

Максим не вигукнув, а спитав якось так, що в Лізи мурашки побігли по спині. Їй раптом не знати чому захотілося погладити його руку, що спинилася на півдорозі до неї. Звісно, не погладила. Зникла від такої думки.

– Ви дозволите іноді навідуватися до вас? У магазинчик, зрозуміло.

– Навіщо?

– Не знаю. Щоб вас побачити. Може, вам чимось треба допомогти?

– Нічим. І не купуйте більше квітів.

– Гарзд, не буду. Я ж дав слово. Я попрошу вас лише про одну послугу. Ви зі мною пообідаєте. Лише раз.

– І ви дасте мені спокій?

– Так. То згода?

Ліза згодилася. Лізі зараз хотілося тільки одного – щоб швидше закінчилася ця дорога. Вона подумки подякувала, коли він звернув на якусь бічну вуличку. Вони майже вчасно дісталися до її ринку. Макс зупинився коло крамнички і сказав:

– До майбутньої зустрічі на обіді. Ви дали слово.

– Я пам'ятаю, – сказала Ліза.

Машина рушила. Ліза провела поглядом по ряду крамничок. Побачила Леся, яка стояла біля своєї крамнички й дивилася на неї.

Ліза кивнула їй головою, угледіла, як Леся посміхається, і прожогом кинулася до дверей своєї крамнички. Тремтіли руки, коли вставляла ключа в замок.

Вбігла всередину, впала на стілець і опустила голову на прилавок. І тихо заплакала.

Частина четверта

Розділ 22

Обід Лізи і Максима відбувся наступного понеділка. Ліза мусила признатися собі: вона готувалася до нього. Крім того, вона його прагла, їй було цікаво, як той обід відбудеться і де. Максим дав слово, що надалі вона матиме від нього спокій. Ліза була переконана (чи переконувала себе), що так воно й буде. Отже, одним днем, а швидше половиною дня, можна пожертвувати. Щоб потім викинути зі свого життя, лишити як химерний спогад цю чудернацьку пригоду з мажором, олігархом чи хто він там. Який до того ж купив стільки квітів, але послухався її та, мов по команді, перестав їх купувати, про що Ліза вже пошкодувала.

«Хай би купував», – сказала собі Ліза.

Звісно, хай, ще зайвих п'ятсот гривень премії їй би не завадили. І відсоток від проданого зріс би. Потрібні їй гроші. Навіть для того, щоб проциндрити їх із подругою. Хоча цього разу вона знайшла б їм краще застосування. Та дармових грошей більше не очікувалося, ну й нехай, не все кішці Лізочці масниця, порозкошувала й досить.

Так міркувала Ліза, їй хотілося й погладити себе за правильні дії, й відлупцювати за відсутність тієї самої хитрості, нібито властивої Лізі-підлизі. Дні потяглися як зазвичай. Зателефонував Степашко, й вона сказала йому, що все окей, квітів більше не купують. І не купуватимуть.

– Ти ніби про це шкодуєш, – вловив якусь там не ту інтонацію в голосі ревнючий коханий.

– Авжеж, – відповіла Ліза. – Я думала, це триватиме до моєї пенсії. Я стану доларовою мільйонеркою. А тут – ай-я-яй...

– Може, матимеш спокій, – сказав Степашко. – Я на це сподіваюся.

– Ага, ти ревнуєш, – сказала Ліза.

– Ревную. А що, я міг би не ревнувати?

– Ти не міг би, – полестила Ліза. – Хоч і нема чого.

Далі було звичне ля-ля про те, про се. Лізин голос тремтів, як мембрана якогось незнаного інструменту, як струна гітари, яку ледь перетягли. Ліза колись (у минулому) навчилася грати на гітарі й мріяла (у майбутньому) купити цей не вельми доступний для неї інструмент. Гроші на гітару можна було взяти з того «ензе», котрий лишився від мами-бабусі Павлини, але Ліза й так уже двічі запускала туди лапку, купуючи собі шмотки – ну, кофточку й незаплановані чобітки. Отож, по пальчиках дзвяк, хай не лізуть, куди не тре', обійдеться й без гітари, вийшла вже з тінейджерського віку, коли охота брень-брень.

У середу незаплановано примчався зі свого хутірця, чи то села, Степашко.

– Ну, переконався, що більше не обчищують? – Ліза вимовила це трохи іронічно.

– Я можу й образитися, – сказав Степашко.

– І на здоров'я!

– До речі, в мене розпочалися осінні канікули.

– З чим і вітаю.

– Але директриса до школи.

– Фе на твою баберу, – сказала Ліза.

– Лариса Платонівна зовсім не бабера, тільки трохи пухкенька й хоче вислужитися перед начальством.

– Тоді пів-фе, – сказала Ліза. – То що ми будемо робити?

– Сьогодні десь покавуємо, а взагалі-то...

Що взагалі-то, Степашко виклав за кавою. Пора нарешті їй познайомитися з його батьками. Пора-пора, – канікули підходящий момент, тільки в неї графік роботи не як у людей. «Ми ж базарники, – нагадала Ліза, – і мені доплачують за вихідний, який я не використовую. Забув?» «Не забув, але ти могла б і відпроситися або взяти відпустку за свій рахунок, я тобі компенсую». «Який ти добрий», – сказала Ліза. «Прямо фонтан доброти, – засміявся Степашко. – То що, майнемо у мою вотчину?» Ліза: «Нехай якось, може, наступної неділі й понеділка». Степашко: «Тоді вже канікули закінчаться». Ліза: «Яка різниця, сказала, що мусимо все одно приходити тоді в суботу й неділю, я спробую взяти відпустку». Степашко згодився, а ще додав, що поїдуть у його Варварівку на Різдво.

Отже, все було таки окей. У повному ажурі. Степашко лишився ночувати. Все добре – і все якось не так, як завжди. На краплю, краплиночку, але не так. Лізине тіло під час кохання зі Степашком не співало, не бриніло, от яка біда. «Ти сучка», – сердито дорікнула собі Ліза. «Хіба маленька песя», – відповів хтось за неї.

У четвер Ліза великодушно заявила, що вона дозволяє Степашкові гайнути самому до батьків.

– Їдь, їдь, якщо твоя баберочка Лариса дозволить, тільки довго не затримуйся. Побудеш вихідні, а в понеділок чи вівторок вернешся, вдвох дотягнемо твої канікули. Ще й привезеш чогось смачненького, – додала Ліза.

– Ти ніби вже не хочеш, щоб я вертався в понеділок, – запідозрив щось Степашко.

– Тричі ха-ха-ха, – сказала Ліза. – Я завела собі ще одного коханця.

Вони останнім часом чіпляються до мене, як реп'яхи до старої сучки.

Грубістю на свою адресу вона щось гасила. А що? Тоді, в четвер, вона посиділа, покачувала трохи з Іркою, з якою то сварилася, то мирилася, але якій найбільше могла вилити душу, як Ірка – їй. Подруга встигла вже збігати на півроку заміж, тепер крутила з кимось роман, йшлося ніби ще до одного заміжжя, про що Ірка й розповіла їй. Але дивна річ: Ліза не змогла розказати подрузі про Макса, про свою придибенцію з ним. Іра знала про Степашка, Ліза навіть познайомила їх... Іра порадила знайти соліднішого й серйознішого жениха, раз уже припекло поставити штамп у паспорті. А от про Макса розповісти не змогла. Ще колись розкаже, разом посміються.

Тоді вона ще не знала, що в п'ятницю Максим заявиться до крамнички власною персоною. Але щось наче підозрювала.

Чи бажала цього?

Бажала, Лізо. Не бажала, Лізо. Вона співставляла ці вислови, потім розсипала їх. І виходило, що не хоче навіть собі зізнатися в чомусь такому, в чому зізнаватися гріх. Може, й не гріх, але близько до цього. До чогось такого, що поза її волею. Що керує нею.

У п'ятницю Ліза тільки-тільки закінчила розмову зі Степаном, який повідомив, що дістався благополучно, він уже писав батькам, а тепер розповів, яка в нього є прекрасна дівчина Ліза, і як вони цьому зраділи й хочуть побачити майбутню невістку. Ліза скривилася на слово «невістка», але передала велике вітання. Вони ще трохи побалакали, і після традиційного «цьом-цьом» і вимкнення стільничка Ліза побачила, як до крамнички заходить Макс.

«Добре, що не хвилиною раніше», – встигла подумати.

– Ну от я й потрапляю в царство квітів, – сказав Макс після привітання.

Ліза вчетверте побачила його, але вперше відчула, що хвилюється. Не дратується, як ті рази, а хвилюється. Цього ще бракувало!

– Тільки не кажіть, що хочете купити квіти, – вимовила дівчина, щосили гасячи зрадницьке тремтіння голосу.

– Не скажу, бо боюся це сказати. Ваше ставлення до мене – це така пташка, яка в будь-який момент може сполохатися і злетіти. От я й боюся її сполохати.

«Ну, це ж може бути правдою», – подумала Ліза.

Того надвечір'я, яке огортало вулицю перед ринком і все місто, Ліза почула, що прийшов, аби просити, щоб наступного понеділка вона сплатила данину.

– Данину?

– Так. Сподіваюся, ви не забули, що дали згоду на обід.

– Не забула. А обід має бути саме цього понеділка?

– Обід буває кожного дня, а наш із вами чекає наступного понеділка. Дуже чекає.

– Пізніше не можна? – спитала Ліза й затамувала подих, мовби попросив лікар.

Максим сказав, що ні, пізніше не можна. Бо він і так ледве дочекався цієї п'ятниці. Розуміє, що це майже вчинок самогубця, бо позбавляє себе можливості надалі бачити її, Лізу. Проте й мучитися не здатен.

– Ви, звичайно, не вірите жодному моєму слову, але це так. Я десь читав, що хтось там писав: якщо треба вибирати, хто більше любить, то нехай більше люблячим буду я... А в нас із вами я маю тільки іншу розкіш...

– Ви гарно говорите, – поспішно перебила Ліза, наче боялася почути щось зайве, саме тепер зайве.

– Ні, не гарно. То в понеділок я приїду за вами?

– Я дала слово, – сказала Ліза. – О котрій?

– Ну, скажімо, о третій. Якраз закінчиться в інших обідній час, а в нас розпочнеться. Згода?

– Добре, – сказала Ліза. – О третій я вийду на вулицю.

– Себто ви вже мене проганяєте...

– Чому ж? Ви умовний покупець.

– І умовний покупець може купити для вас букет у вашій крамниці?

– Навіщо? Ви й так купили в мене сотні букетів.

– Але цей особливий. Дозвольте? Всього лиш букет...

І Ліза дозволила. Максим вибрав троянди, про які Ліза казала, що вони з підсвіткою. Справді, по блідо-рожевих квітах проходили прожилки-промені, які, розширюючись до країв пелюсток, створювали ілюзію підсвічення. Наче за ними стояв невидимий прожектор (краще свічка), вміло підсвічував пелюстки, а відтак і всю квітку. Ці квіти Ліза дуже любила. Вона якось сказала про це Степашкові й отримала в подарунок букета. Степан ще двічі купував такі – майже найдорожчі – троянди. Дорожчими були тільки великі розкішні яскраво-червоні. Ліза насварилася за це на коханого, сказала, що він може купувати й простіші, але їй було приємно.

Тепер її улюблені троянди подарував інший хлопець. Ще й який. Притому вибрав сам. Звідки він міг знати, що їй найбільше подобається? Вгадав? Виходило, що якось вгадав, якимось шостим чи десятим чуттям відчув.

Ліза на мить зашарілася, приймаючи квіти.

Може, він це не помітив?

А як помітив, то що?

Вона гречно й трохи іронічно подякувала. Хотіла сказати, що це її улюблені троянди, але стрималася. Обійдеться. Переживе.

Він сказав:

– Може, я підвезу вас додому? У вас же закінчується робочий день...

Ліза була за півкроку, щоб погодитися, але знову себе пересилила.

– Дякую. У мене ще є справи.

– Гаразд, воля ваша. Тоді до зустрічі в понеділок?

– Що ж, до зустрічі.

Він ледь-ледь, кінчиками своїх, видно, дужих пальців торкнувся Лізиних. Струм пробіг не лише рукою, а й усім тілом Лізи.

Він вийшов, а Ліза на хвилинку чи й дві занурила обличчя в подарованого букета. Господи, що ж це діється...

Ледве нежданий гість від'їхав, як примчалася Леся.

– У тебе з'явився клієнт на такій потрясній тачці...

Обвела поглядом крамничку. А тоді поглянула на букета, якого Ліза все ще тримала в руках.

– Він?

– Що він? – Ліза вдала, що не розуміє.

– Не прикидайся, подруго, – сказала Леся. – Той, що купував усі твої квіти?

– Ну, він...

Леся крутнулася на підборах. Глянула очима, в яких було і здивування, ні, справжній подив, і захоплення, і неприхована заздрість. Клацнула пальцями.

– По-моєму, подруго, ти зірвала величезний куш у цій паскудній штуці, яка називається життям...

– Ще не зірвала...

– Не прибіднюйся. Може, підкажеш, як це робиться? На який гачок ловлять чуваків з крутими тачками, що заради таких, як ти, згодні купувати цілі магазини квітів?..

– Лесько, я не знаю... Я нічого не знаю, – сказала Ліза. – У мене є наречений.

Леся присвиснула. Знову крутнулася. Торкнулася рукою щойно подарованого Максимом букета.

– Степашко, як ти його називаєш... Не сміши, подруго... Все... Тримайся за цю кадру, як воша за кожуха. З тебе могорич і три пончики... Я побігла. Може, ще сьогодні хто купить якогось горщика чи паршиву

каструльку. Чао-какао, фартова подруго. – Леся спинилася на порозі. Спитала: – Хто він?

– Я не знаю, – сказала Ліза. – Лесько, їй-Богу, не знаю. Якийсь бізнесмен.

– Ну-ну, – мовила Леся.

І розтала за вікном. Сутінки все більше огортали Київ. Ліза поспішала додому з величезним – сім квіток – букетом улюблених «троянд із підсвіткою». Подумала, що сім – щасливе число.

Вдома вона насамперед ввімкнула свого старенького компа, купленого для неї ще мамою-бабусею Павлиною. Влізла у «Гугл». І знайшла того, кого шукала.

Качула Дмитро Пилипович. Качула Максим Дмитрович. Старший Качула виявився одним з найбагатших людей України. Входив до першої півсотні найбагатших. Його статки оцінювалися у майже півмільярда доларів. Доларів, а не гривень! Він був багатопрофільним могутнім бізнесменом, якому належали будівельні фірми, переробні підприємства, аграрні фірми, заводи і заводики, велика нерухомість. Йому належали телеканал і газета. Його інтереси в парламенті лобіювали відомі депутати. Під час Революції гідності, іронізував (чи захоплювався) автор коментаря, Качула-старший зорієнтувався і, коли ще нічого не було відомо, підтримав повсталих. Йому належали два маєтки, квартири в Києві, гараж дорогих машин. Конюшня і власна тваринницька ферма. І ще йому приписували палаци і замок за кордоном. Підозрювали, що той замок не єдиний. Підозрювали великі кошти в офшорах.

Максим Качула закінчив Оксфордський університет, був економістом за освітою. Майстром спорту з боксу. Власником колекції дорожньої китайської порцеляни. І нащадком, співвласником статків Качули-старшого.

З портрета в Інтернеті стримано, напівіронічно посміхався саме той Максим Качула, який годину тому подарував їй букет квітів, Лізиних улюблених, і запросив на обід у понеділок. Який явно був до неї небайдужим. Був? Справді?

Чим далі читала Ліза, тим більше її кидало то в жар, то в холод. Вона відчувала, що таки нічогісінько не розуміє. Невже вона і є тою Попелюшкою, котра от-от може стати принцесою? Чи це якась гра, якась дика пастка?

А як же її любий Степашко?

Втім, вона сама поставила умову і Максим Качула погодився, що буде тільки обід. Єдиний обід і все. Світ, про який вона прочитала, до якого

мимохідь доторкнулася, не для неї. Вона в ньому нічого не розуміє, і слава Богу. Це надто фантастично, аби бути правдою. Справу закрито. І все ж... Все ж... Все ж...

«Доживемо до понеділка», – подумала Ліза і пригадала, що так називалося кіно про школу, яке вона колись дивилася.

Розділ 23

Звісно, вона прожила суботу й неділю. Дні були тягучими, наче кисіль, якого береш у маленьку ложечку і пробуєш так їсти. Ліза їла свій кисіль повільно, насолоджуючись знуцанням над собою: ага, ти хочеш, ти прагнеш цієї зустрічі, то от маєш чекання – розсипане, розтягнуте, – ну й переживай, перемотуй себе. Ліза була на диво веселою й жартівливою з покупцями, котрі заходили до крамнички, але на дні її веселощів і безтурботності все одно жив черв'як страху, який роз'їдав ці довгі тягучі дні. А може, й навпаки – ненаситне пташеня, котре хоче з'їсти побільше черв'ячків. Шукай їх, Лізо, годуй, хай лопає ненажера.

Ліза побігла до Лесі й сказала, що має для неї сюрприз. Який – скаже під вечір. Але не сказала, бо сюрприз був такий, що вона надумала собі й тому мажорові на зло взяти з собою Леську. Ото злитиметься на неї той мажорчик. Однак не розповіла про майбутню зустріч, обід і не взяла Лесью з собою. В останній момент хтось сказав: «Лізо, не будь дурна і шалена». Вона й перестала такою бути, вернулася до своєї крамнички, підперла щоку рукою і втупилася у вікно. Сказала собі, що це для неї найліпша поза.

Одне слово, вона зрозуміла, що досі була сама не своя. Що надто багато важила для неї та зустріч, той обід. Ніби дійсно на щось надіялася. Насправді вона була маленькою мишкою, котру хочуть заманити у пастку, й сир у мишоловці вже просочений отрутою. Так вкотре подумала Ліза і несподівано... заспокоїлася. Смішно уявити, що нащадок власника імперії Качули (чи Качул) має до неї якийсь справжній інтерес.

«Ти наїлося, пташенятко?» – спитала Ліза у малого ненажери. І відчула, що пташеня вже спить.

Вона подзвонила до Ірки – ля-ля, ля-ля про все й ні про що, до Людки, подруги по торговому училищу – ще більше ля-ля про велику ніпрощоху, до Лерки-Валерки, до Степашка-Степанка – ах, милий мій, ах, любчику, я знаю, як ти без мене сумуєш, мені тутечки теж сумно-сумненько. Пресумненько, ха!

– Тебе хтось образив, Лізо? – спитав пронизливий і всевідаючий Степанко (віднині геть Степашку, сказала собі Ліза). – А ми тут з хлопцями

п'ємо пиво.

– Ах, ти п'єш пиво! – Ліза вигукнула, ще й засміялася – трохи істерично, але таки весело.

Отакий сум за нею був у її Степанка! То й вона відповість тим же.

Ліза пішла до піцерії через вулицю й замовила величезну піцуху. Таку велику, що всю не злопала сама. Принесла шматок Лесі.

– Ти якась така сьогодні, Лізо, – сказала Леся. – У тебе, випадково, завтра не весілля?!

Ліза засміялася і раптом зрозуміла, що знуцання над самою собою вдалося, що чекання розсипалося й вона вже спокійна, як десять, а може, й сотня удавів.

І прийшло вирішення питання, над яким таки мучилася ці два дні: що вдягти на ту зустріч, на той обід. Перебрала в уяві все найліпше, що в неї було, навіть подумала, чи не купити нову гарну сукню в магазині на їхньому ж ринку, яка їй кілька днів тому сподобалася.

– А дудочки, – сказала Ліза вголос. – Дудоньки з гармонькою! Я ні до чого не готуюся.

Вранці в понеділок вона пішла до невеличкої перукарні неподалік їхнього будинку і попросила перукарку Віруньчика зробити їй на голові дві косички, та чимсмішніші.

– Як у маленького клоуна, – сказала Ліза. – Такі відстовбурчені, як у першокласниці. Ні, в манюні з дитсадка.

– Бу зроблено, – відповіла Віруньчик.

І зробила. Із такою смішною зачіскою, в джинсах і ще шкільній своїй рожевій курточці Ліза й постала перед джипом того мажора, спізнившись на цілих двадцять (хотіла на сорок, але не витерпіла) хвилин. Максим Качула був у звичній своїй шкірянці.

Не дорікнув за запізнення (ввічливий), тільки сказав, побачивши Лізин прикид:

– А ви симпатична хуліганка, Лізо.

І далі додав, що можуть поїхати в будь-який ресторан (найдорожчий, хотіла сказати Ліза, але не сказала), а можуть у той ресторанчик за містом, куди він хотів завезти її минулого разу.

– Не будемо міняти планів, – сказала Ліза.

– До ресторанчика в ліску?

– Так.

Проте зіграти «дурочку з переулочка», як вона було намітила собі, не вдалося. Щось в ній знову заморозилося. А мо' й зламалося. Трах-таррах – і все. Але вже в ресторанчику, в маленькій кабінці, куди завів її Максим,

коли вона у відповідь на його питання «То що ви хочете замовити?» сказала: «Замовляйте що завгодно, мені все одно», Ліза вирішила, що буде сама собою, тільки й всього. Грає цей тип, безумовно, грає, а вона не буде навіть розкачувати цієї гри, відбуде цей обов'язковий обід. І розійдуться, як у морі кораблі.

«Не розійдемося», – сказав хтось Лізі.

Той «хтось» останнім часом надто часто став навідуватися до неї.

Ліза не підозрювала, що це говорить до неї її друге «я». А може, частинка першого «я», яку вона мовби комусь позичила, і тепер їй повертали його. Повертали, щоб вона пізнавала себе?

Доки вони чекали, щоб їм принесли замовлення, Максим спитав, чи раніше Ліза любила носити такі хвостики.

– Любила, дуже любила, – відповіла Ліза.

Насправді ж вона завжди любила стригтися коротко і навіть сперечалася з мамою Павлиною, яка хотіла, щоб у доньки-внучки було пишне, розкішне волосся. Відпускати довге почала недавно, коли одного разу згадала маму Павлину. Згадала той день, коли їй захотілося бабусю називати мамою. Тоді вона була ще школяркою. Тоді...

– Якщо ти так хочеш, – сказала бабуся Павлина, – називай і мамою. Хоч твоя справжня мама ще приїде, от побачиш.

– Ти вже приїхала, – вперто сказала Ліза. – Я хочу, щоб ти вже приїхала, мамо.

Тоді мама Павлина відвернулася, й Ліза зрозуміла, що на очах у неї з'явилися сльози. Їй стало незатишно, наче раптом подув легкий, але холодний вітерець. Вона підійшла й пригорнулася до бабусі Павлини, котра стала мамою. Бабуся-мама була теплою, і Лізі стало тепліше. Тепліше. Мов маленькому пташеняті у мамиптахи під крилом.

«Тепліше», – подумала тепер Ліза.

І сказала вголос:

– Насправді я не любила носити хвостики.

– Отже, я першим їх побачив, – посміхнувся Максим.

– Справді, чисто хуліганська витівка.

Вони помовчали. Зайшла офіціантка й поставила на стіл фужери, хліб і салати, поклала виделки й ножі.

«Вона, певно, не вперше бачить тут Максима, – подумала Ліза. – Котра я в його колекції? Перша Попелюшка?»

– Лізо, я буду відвертим, – сказав Максим. – Я підозрюю, що ви вже дещо знаєте про мене. А може, й більше, ніж дещо. Правда?

– Правда, – сказала Ліза.

– Дякую. Але я, по суті, нічого не знаю про вас. Те, що ви знаєте про мене, ні до чого вас не зобов'язує. І ніяких потаємних планів щодо вас у мене нема. Крім одного. Але я скажу про нього потім... А сьогодні я хотів би дещо і про вас дізнатися. Якщо ви, звичайно, захочете розповісти...

Ліза глянула на нього:

– Що розповісти?

– Що захочете...

– А якщо не захочу?

Максим промовчав. Зважував, що відповісти? Мабуть, не зважив, бо сказав:

– Ось, здається, нам нарешті несуть вино...

Розділ 24

Максим Качула відвіз Лізу до її будинку і поїхав додому, в лісовий маєток біля приміського села. Він сам вів машину, свого надпотужного модернізованого «хаммера». Після того як вернувся до міста, міг заїхати в офіс, взяти охорону, але не став цього робити. Нехай, полоскоче трохи нерви, тільки й усього. Він знав, що за його пересуванням стежить потужна конкуруюча група, втім, як і вони за своїми найбільшими конкурентами. Знав також, що одне з найсильніших кримінальних угрупувань, не тільки в столиці, а й усій Україні, багато б дало, щоб його виловити. Нехай. На зустріч із Лізою він мусив, повинен був поїхати сам. Треба й завершити цей день на такій же ноті. Джип мчить чудово, машина броньована, скло куленепробивне. Дістав пістолет, поклав перед собою. Чи він просто боїться? Боїться, щоб щось не трапилося саме після такої зустрічі...

Знав, що чим далі від'їжджатиме від міста, тим траса ставатиме вільнішою від транспорту. Коли зверне на бічну, взагалі їхатиме «в гордій самотності».

За його плечима – сьогоднішній день і життя, в якому було перемог більше, ніж поразок. Вдалих нейтралізацій більше, ніж ситуацій, де його перегравали. Ситуація, в яку потрапив він, випадала з усього можливого. Саме так, з усього можливого. Досі він вважав, що все підвладне його розуму. Потужному розуму, що визнає, хай із якоюсь долею іронії, він сам, визнає (що для нього дуже важливо) його вітчим, визнають його конкуренти. Ті, хто вже бореться з ним, і ті, з ким він ще боротиметься в майбутньому. То в чому ж річ?

У нього було багато жінок для тіла. Гарного, сильного тіла, яке має свої фізіологічні потреби. Він жива людина й реагує на інших людей, надто жінок. Він сміявся, що є закон «Ось ця моя». Досі закон спрацьовував безвідмовно. Іноді треба було тільки подати сигнал – для тих, хто його знав, чи інший сигнал – для тих, хто його не знав, але інтуїтивно відчував, з якої він породи. За фізичними даними і соціальним станом. Вони відгукувалися на його поклик, корилися його примхам і бажанням, крім того, вони самі бажали його примх. Іноді треба було пофліртувати, поінтригувати, погратися, якщо дамочка належала до вищого рівня. Таке манливо більше подобалося. Знав, що його зв'язки несерйозні. Вони це не завжди знали, але їхні знання не мали жодного значення. В його колекції були тільки вродливі, вродливі й багаті або менш вродливі, але з родзинкою.

Бізнеследі, доньки відомих просто бізнесменів і навіть одного олігарха, так звані мисткині (актрисульки, художниці, одна відома скрипалька), політиканші, нарешті, дорогі повії – вони пройшли через його життя, частина через постіль, були використані й забраковані, декотрі ображалися, але зберегли хто захоплення, а хто повагу. Хто й острах, який тішив його. Страх перед ним лишав свою тінь, і вона бігла, як вірна йому собачка. Він мав репутацію одного з найбажаніших женихів, але водночас одного з найуміліших, найпотужніших коханців. Таким він мав лишатися ще якийсь час, доки не поведе під вінець ту, яку в їхній сім'ї виберуть. Тоді він, Максим Качула, набуде трохи іншого статусу. Новий статус буде як дорога обручка на пальці.

Він побачив цю дівчину на київській площі, про яку не часто згадують у пресі. Це був один з небагатьох випадків, коли мусив сам під'їхати до фірми, з якою треба вирішити термінове питання. Не його представникам, а йому самому. Потрібно було його негайне втручання, бо ситуація виходила з-під контролю. Був бунт малої сошки, котра не хотіла коритися правилам гри. Передчував коротку дискусію і перемогу. Мусив припаркувати машину на площі й пройтися пішки в супроводі охоронців.

Тоді й побачив її. Маленька худорлява дівчина в дешевій курточці йшла назустріч, а коли порівнялася з ними, то повернула голову і ковзнула поглядом, трохи його затримала. І пішла далі. Нічого не сталося. На мить їхні погляди зустрілися. Він побачив великі світло-сірі очі. Під одним з них – правим – невеличка родимочка, схожа на маленький чи то ромбик, чи овальчик. В руці у дівчиська погойдувалася світла сумочка.

На мить майнула думка: «Затримати?» Саме так – зі знаком питання. Щось підказало – не треба. Вже як відійшов трохи, то подумав: а все ж родимка під оком у неї – ромбик чи овал? Мало не засміявся: йому це важливо? Пішов далі. Пішов далі. Далі...

Того дня він отримав ще одну перемогу. Коли виходив із фірмочки, котра віднині була його, а її бунтівний власник покійно схилився до його ніг, раптом пригадав цю дівчину, з якою розминувся. Диво – йому захотілося ще раз побачити її. Він пройшовся майданом до краю, в бік від того місця, де стояла його машина. Дівчини ніде не було.

Ну й нехай. Що за дурня – шукати якесь дівча в дешевій курточці, яких сотні тисяч у Києві! Сотні тисяч вродливіших і багатших! Проте дурня міцно засіла в голові, щоб час від часу повертатися. Вже пізніше він зрозумів: дратує неможливість нової зустрічі, те, що вона так байдуже розминулася, що кидала підсвідомий виклик своєю безтурботністю і байдужістю. Вона була ніхто і звати її тоді ще було ніяк, але під оком у неї

була родимка невстановленої форми. І виявилось, що для нього, Максима Качули, це мало якесь значення.

Велике значення!

Хіба не дурня?

Він розсердився на себе, але його гнів не проходив з часом. І до видива дівчини, з якою розминувся, він став час від часу повертатися. Ідіотизм. Через три дні звелів їхати на ту площу. Лишив охоронців у машині, а сам попрямував через майданний простір. Куди? Він цього не знав. Просто йшов, сподіваючись зустріти ту дівчину. Це була дурня у квадраті. І вона стала розсмоктуватися, бо мусила зникнути, як дивна безглузда пригода.

Коли вже став забувати – і дівчину, і пригоду, – раптом побачив її на мосту. І хоч дівоча фігурка праворуч од машини, яку цього разу вів сам, була не в куртці, а білому плащику, він її – диво з див – упізнав. Пригальмував машину, побачив обличчя й упевнився – вона. Серце у нього не забилося сильніше. Тільки майнула дурна думка: так мало трапитися. Він хотів – і так трапилося. Йому й це підвладне.

Дівчина йшла собі, а він їхав поруч, не звертаючи уваги на сигнали позаду. За мостом наказав охоронцеві вистрибнути, захвати дівчину в машину, посадити на переднє сидіння поруч з ним. Такі фокуси він уже робив. За переляком «викрадених» наставало їхнє захоплення і добровільна здача в полон.

Тут здачі в полон, чи куди там, не було. Спочатку страх. Він відчувався в її голосі. В очах, коли поглянула на нього. Але за страхом почало рости щось інше. Не тільки опір. Максим відчув, що вона переборола страх. Що її опір – то не опір від страху. Не від бажання просто жити. А від чого? Відповіді не було.

Він, коли признався, що вперше уледів її на площі, чомусь сказав несподівано для самого себе, ніби вона йшла разом із хлопцем. Підсвідомо чекав заперечення?

Вона не стала заперечувати, якимсь виправдовуватися.

Ще й сказала, що то був її наречений.

Отже, наречений у неї таки був. Чи й досі є... Наявність нареченого тільки додала йому азарту. Чи посіяла перші зерна азарту. Він звик перемагати. А хто міг бути нареченим у тихої простенької дівчини? Але дівчини з характером... Хлопець, такий же, як вона? Такий самий босяк. Чи приручений з іншої породи?

Максим тоді відчув, що є ще один привід для змагання і перемоги. Не грубої, а за всіма правилами. Елегантної. З торжеством. Але не лише це.

У цього дівчиська слідом за явним страхом виростало щось невидиме,

таке, чому Максим не міг знайти назви. Зате воно й підказало подальшу тактику дій. До цієї дівки не можна застосовувати насилля. Не варто тиснути – навіть легко, а тим більше грубо. Годилися два слова на одну літеру: заінтригованість (ненав'язливо) і захоплення (не відверте, але відчутне). Що він успішно й застосував. Спрацювало хоча б тому, що дізнався її ім'я й місце роботи. З цього можна було стартувати, що він і зробив. Навіщо? На...

...Озвався айфон. Вітчим.

– Так, папа́, – сказав Максим. – Перебуваю в квадраті «один – Л». – Це означає, що під'їжджає до лісової дороги – на випадок, якщо хтось би прорвався крізь захист його апарата і слухав розмову. – Настрій чудовий.

– Ти вирішив учорашню проблему?

– Ні, папа́, я сьогодні гарненько побайдкував, – весело сказав Максим.
– Признаюся, з дамою.

– Сподіваюся, з Альбіною?

– На жаль, ні, папа́.

– Я її знаю?

– Теж ні. Але, сподіваюся, скоро познайомишся.

– Ти жартуєш, Максе? Чи маєш на увазі зовсім не те, про що я подумав...

– Якраз те. Але не лякайся. Все буде окей.

– Тоді добро, – сказав Качула-старший. – Я теж рухаюся в заданому напрямку. Скоро зустрінемося і побалакаємо.

– Значить, до зустрічі.

Альбіна. Альбіна Андрієвська. Батько (колись і подумки називав тільки так) гадав, що він зустрічався з цією панночкою, як тепер модно казати. Вони називали її між собою АА. Вона була розбещеною і досить манірною, завсідницею світських раутів, вечірок у дорогущих ресторанах, обожнювала прийоми в іноземних посольствах, на які мав доступ її батько, а через нього й вона. Альбіна щонайменше третину свого часу тратила на шопінг і раз чи два на місяць їздила заради чергової партії шмоток, каблучок з діамантами і дорогих кольє за кордон. Злітати в Париж, Мілан чи Барселону, а то й у Маямі для неї було все одно, що для пересічного киянина – з'їздити в Бровари, Бориспіль чи якийсь закуток Київського водосховища. Мала за свій недовгий ще вік безліч коханців. Одне слово, ця дівка була яскравою і гіршою представницею того прошарку, який в народі називали «золотою молоддю». Найбільшим її достоїнством було те, що вона була донькою того самого Андрієвського.

Донька дорого обходилася старому Андрієвському, але він беріг її, як

найкоштовніший камінець, що дедалі більше робився його оберегом. Не шкодував нічого.

Юрій Андрієвський належав до того ж рівня олігархів (чи майже олігархів – це вже як визначити), що й Дмитро Качула. Статки Андрієвського оцінювалися десь на двадцять-двадцять п'ять мільйонів доларів менше, ніж статки Качули-старшого. Притому сфери бізнесових інтересів у них збігалися. До того ж Андрієвський мав доступ до надр, чого лише добивався Качула. Дмитро Пилипович мав жагуче прагнення якомога швидше ввійти до кола доларових мільярдерів і докладав до цього героїчних зусиль, головними з яких були розширення бізнесу, вхід до тих, кого протегують на самій горі, збільшення експорту, купівля фірм та акцій за кордоном і, звісно, поглинання менш удатних і менш зубастих конкурентів. Останнім часом до цього додалося нав'язливе прагнення поєднати капітали Качул і Андрієвських. Зробити це можна було, з'єднавши сімейними узами Максима Качулу й Альбіну Андрієвську.

Максим уже знав, що його батько (папа) одружився з маман далеко не з любові. Навіть зовсім не з любові. Одруження відбулося, коли Дмитро Качула вирішив зав'язати з рекетирством і ввійти до інших, вищих сфер. Доступ туди міг пришвидшити батько Регіни Вітвицької, вже немолодої, старшої за Дмитра на сім літ і двічі розлученої доньки колишнього партпрацівника, з якою Дмитро познайомився в барі. Точніше, яку вираховував з числа постійних клієнток цього модного бару. Максимів вітчим умів «охмуряти» осіб протилежної статі, особливо Perezрілих, таких, що самі просилися до рук.

Згодом Максим дізнався, що він був найбільшим «приданим» мами Регіни, яке прийняв його названий батько, бо народжувати дітей його мати вже не могла. Але навіщо вони Дмитрові Качулі, який отримав готового розумного нащадка? Тим більше, що усиновлений хлопчик мав риси, які його тішили.

Дмитро Качула вклав у несподіваного сина що міг, йому було досить мати спадкоємця володінь, які з невеличкою мініатюрною князівства поступово виростили в імперію. З одруженням це стало можливим у пришвидшеному темпі. Тесть знав, у що вкладати бабло, нажите новоявленим зятем в епоху пізньої перебудови і дикого українського капіталізму. Крім того, побачивши вовчу хватку зятя, віддав у надійні руки і свій капітал в обмін на спокійну старість. Удвох вони перетворили Качулу на того, ким він був сьогодні. Удвох дали внукові блискучу освіту і всі навички майбутнього господаря життя. Варто було зробити ще крок-два. Вирішальною подією й мало стати одруження Максима з Альбіною.

Старший Качула розумів, що його пасинок – вродливий, міцний, освічений, хваткий, хитрий і безжалісний на шляху до будь-якої мети – міг розраховувати й на ліпшу партію. Він прикидав, і не раз, входження в сім'ї високих посадовців, дипломатів першого ряду, навіть більших, ніж він сам, бізнесменів. І українських, і зарубіжних. Він не підганяв Максима на шляху до маршу Мендельсона. Хай нарозважається. Він уміє дозувати діло і розваги. Був певен – Максим не помилиться, вибере сам, кого треба. Але тут був особливий випадок.

Максим добре пам'ятав той вечір наприкінці минулого літа, коли батько запросив його до себе в кабінет. Обоє майже не вживали алкоголю, були байдужими до дорогих сортів коньяків, але не проти перехилити чарочку справжнього віскі, добре зготовленого і витриманого десь там в Англії чи Шотландії. За чаркою такого віскі батько й повів обережну розмову про його, синові, плани щодо одруження. Такі розмови вже виникали, але вони вдвох бракували можливі кандидатури. І батько, і син чекали єдиноможливого вдалого шансу. Колись Дмитро Качула вже називав Альбіну Андрієвську, та зауваживши, як кривиться Максим, згодився – ця фіфа, хай і донька Андрієвського, не для сина. Пождемо.

Цього разу після обережної розвідки Дмитро Пилипович сказав, що хоче говорити відверто. Що треба все ж поєднатися їхній сім'ї й сім'ї Андрієвських. «І справа не в мільярді, не посміхайся іронічно так, я хочу стати мільярдером, від тебе не приховую. Річ у тому, що ти сам можеш стати спадкоємцем Юрія. Але й ми не ликом шиті, і обставини складаються на нашу користь».

І тут батько ошелешив: Юрію Андрієвському лишилося жити від сили рік-півтора, а може, й того менше... Лікар, який недавно обстежував Андрієвського, був добрим знайомим вітчима, майже другом. Він і продав інформацію. Саме так – продав, у буквальному значенні, за дуже великі гроші, зважаючи на важливість новини й загрозу для лікаря, якщо вона буде розголошена. Довелося заплатити двісті тисяч доларів. Але інформація того вартує: у Андрієвського рак легень, крім того, лікар пообіцяв, що повідомить самому Андрієвському про страшний діагноз в кінці грудня. Це й була більша частина ціни. Отже, до того часу потрібно облаштувати справу з одруженням. Ну, а ти знаєш, що Альбіна – єдина спадкоємиця.

Максим знав. У Андрієвських, на відміну від Качул, було четверо дітей. Але старший син загинув ще молодим, сівши за кермо добре «піддатим». Другий син став наркоманом і нині перебуває в клініці для невиліковно психічнохворих. Донька поїхала в Голландію і там лишилася в якійсь

комуні. Від перипетій з дітьми два роки тому віддала Богові душу після інфаркту дружина Андрієвського. Отже, єдина спадкоємиця – Альбіна.

– А та друга, що в Голландії? – Максим спитав тоді без емоцій, швидше з інтересу.

– Про ту я сам подбаю, – сказав старший Качула. – Займися Альбіною. Коли проведемо в кращий світ Юрія Петровича, ти станеш власником того, що він має. Навіть якщо спадкоємицею буде Альбіна. Я потурбуюсь через нашого адвоката, ну, й відомого тобі нотаріуса, щоб шлюбний контракт був правильно складений. Та гадаю, Юрик теж не проти, якщо його добро потрапить у такі надійні руки, як твої, а не буде за два-три роки розтринькане Альбіною. За тобою лишається ця сучечка, все решту я беру на себе. Тільки треба діяти оперативно. Згода?

– Згода, – сказав тоді Максим. – Ти, папа, великий стратег і тактик.

– Отож-бо, вчися, поки я живий, – засміявся вітчим. – Може, трапиться так, що не я, а ти станеш першим доларовим мільярдером у нашій родині. Дій.

І Максим почав діяти. Він і раніше кілька разів перетинався з Альбіною – в ресторанах, на прийомах, концертах. Вони сім'єю гостювали в Андрієвських, а старий Андрієвський з донькою – в них. Раз у маєтку, а раз у київській квартирі. Максим знав усі прийоми спілкування з такими дівчатами (точніше – дамочками). Він грався словами, імітував здивування, веселість, захоплення, він почувався актором і клоуном, який насправді заманює жертву у свої тенета, наче павук – дурну довірливу муху, йому було приємно відчувати, як бринить натягнута ним павутина в передчутті тої, яка до неї прилипне. Він грався м'язами, і вони теж бриніли, Альбіна дивилася на них, у його очах до захоплення додавалося ледь-ледь насмішкватості, й це теж, він знав, вабило жінок. Бо – як сказала колись ще одна «Альбіна», тільки з трохи вищим інтелектом, – у жінці, навіть дуже розумній і впевненій у собі, є потреба почуватися хоч раз чи два в житті трохи дурненькою і безпорадною біля сильного повелителя, якого от-от приручиш.

– Я тобі справді потрібна? – Альбіна спитала це, на мить притиснувшись до нього, її очі безсоромно кликали й відштовхували, заохочуючи до ще більшої гри.

– Дуже, – сказав Максим.

– А навіщо?

– Все життя будемо гратися, й ти будеш поруч зі мною вільна, – сказав Максим.

– Та ти ідеальний чоловік, – засміялася Альбіна.

– Біля ваших ніг, мадам.

З цією, як визначив батько, сучечкою не часто грали всерйоз, не часто її надовго кликали чоловіки у своє життя. Вона й не прагла чогось серйознішого, але, як усяка жінка, навіть найрозумніша, потаємно бажала справжнього серйозного чоловічого ставлення до себе. І Максим своєю поведінкою, увагою, де поєднувалися гумор, гра і нібито непідробне захоплення, обіцяв таке ставлення, кликав у щось значиміше. Вона готова була піти, тим паче Максим був і вродливим, і сильним, і упевненим, і діловитим сином бізнесмена, хай не надто, але багатшого за її батька. Вона, очевидно, сказала собі, що пора нарешті спробувати, що воно таке – справжнє заміжжя й сімейне життя. Цей претендент їй підходив.

Через місяць Максим переспав з нею і показав клас, поєднуючи грубуватість із ніжністю, яка мовби соромливо визирала у доторках до інтимних місць, у позирках вродливих очей, що, як і руки, трохи сором'язливо, але пристрасно обіймали її.

Вранці він подарував їй золотий ланцюжок, який увінчував діамант, вставлений в сердечко.

Прошептав:

– Спасибі.

Поцілував у вушко і шию. І відчув – її хоч завтра можна вести під вінець.

Після того він пішов прийняти ранковий душ і раптом, дивлячись у дзеркало на стіні, побачив глузливого незнайомого чоловіка, який наче визирав з-за чийогось плеча.

– Така селявуха, – сказав він.

А далі подумки: тебе, братухо, не обдурюю. Я й після цього буду вільним. Життя теж, по суті, бізнес.

Відкрутив крана, по тілу вдарили холодні й злі струмені. Довго їх терпів, бо інакше було би боляче терпіти самого себе.

Через день, переходячи площу, він зустрівся поглядом з дівчиною у скромній курточці, котра обдала його поглядом. Звичайним. Була бідненько вдягнута, таких на їхніх заводах і фірмах працювало чимало. Ще більше бродило по цьому місту.

Чому ж тоді йому потім захотілося перейти майдан, щоб побачити цю дівчину?

Дівчини не побачив, але...

Ввечері він не поїхав, як було домовилися перед тим, до Альбіни. Подзвонив, послався на термінові справи. Наступного вечора збрехав, що їде у відрядження.

А як він зрадив, коли побачив те дівчисько на мосту...

Ба, він зрадив у глибині душі (радість, поєднана з прикрістю), коли вона, явно його злякавшись, все ж дала гідний відлуп.

І зрадив, коли сказала, де працює.

Ще більше зрадив (ха-ха!), коли зрозумів, що доведеться докладати зусиль, щоб завоювати це дівчисько. Нахабне, на яке не справили враження ні його джип, ні його пропозиція пообідати, ні його вигляд, чоловіча врода. Яке, він зрозумів, не можна було викрадати, до якого не можна було застосовувати будь-яке насилля...

Чому?

Він знав, що слідування архаїчним моральним принципам – уділ слабаків і нічого, крім поразок, не приносить.

Він десь читав, що закоханість, кохання, так звані почуття – то звичайнісінький невроз. А взаємна обопільна закоханість – не що інше як збіг (на якийсь час) двох неврозів. Чи неврозів у двох. Обох. І все.

Максим пригадав, що він читав це в журналі, який, здається, називався «Країна». Їх промовила в інтерв'ю молоденька дамочка. Судячи з вигляду – упевнена в собі. І він повністю був з нею згоден.

Невроз. Влучно сказано.

Його країна, країна, в якій він жив і почувався господарем, з якої не збирався нікуди втікати, як і його батько, була повна невдах і лохів, над якими стояли такі, як він. Кожен мав свою роль і своє призначення, яке відробляв.

Це була зрозуміла система.

Дівчина, яку звали, виявляється, банально і старомодно – Ліза, – з цієї системи випадала.

Чи йому так здавалося?

Хай як би там було, але її належало в ту систему повернути. Якщо так трапиться, то буде щось більше, ніж його персональна перемога. Дівчина хоче нав'язати свої правила гри, а він, Максим, нав'яже свої, й вони обов'язково переважать. Шостим, дванадцятим чи сто сьомим відчуттям він раптом усвідомив: перемога над цією дівчиною, за особливими правилами, вартує значно більше, ніж одруження з тією дурною, хоч і багатую, Альбіною.

Так він розпочав цю гру. Зі щоденної купівлі квітів у крамничці, де Ліза заробляла якісь копійки.

Розділ 25

Сьогоднішній обід блискуче довів, що вибрана Максимом тактика була правильною. Обід був другим етапом завоювання Лізи, і він обережно й уміло пішов на облогу. Спочатку вів мову про те, про се – про свого колишнього сусіда з його дивною звичкою у вихідні об'їжджати Київ, пересідаючи з трамвая на трамвай, з автобуса на автобус, тролейбуса на тролейбус, про те, що з Володимирської гірки найліпше спостерігати, як місто восени поступово вкривається багрянцем, про свій похід з хлопцями в ніч на перше травня на Лису гору, де відьми нібито саме тоді влаштовують свій шабаш, про те, що в Києві є території, схожі на маленькі села посеред великого міста, і як вони школярами крали яблука в садках коло тих хаток, про свою любов до математики і нелюбов до літератури, і як змушував себе вивчати напам'ять кожного дня по віршу, про свою мрію в дитинстві, та й підлітком, обов'язково стати відомим боксером... Він показував: я звичайний, простий київський хлопець, зі своїми вподобаннями, захопленнями, схильностями й недоліками. Я такий, як є. Я творив себе, як міг. Я не граю, а розповідаю й довіряюся.

Ліза поступово втягалася в розмову, спочатку скупю, а потім дедалі відвертіше стала розповідати й про себе. Коли ж Максим узявся розказувати, як проводив ще дошкільне дитинство, а потім і канікули в селі у бабусі Федори (то була реальна бабуся, мати його справжнього, себто біологічного батька), Ліза не витерпіла, і з її вуст полилася переривчаста схвильована розповідь про власне дитинство. Вона мов поспішала вилити все це, позбавитися спогадів, а там будь що буде. Вона кидала ще один виклик – ось я така, і таку ти, звичайно, не сприймеш, така тобі, сину багача, не годиться для любові. Так Максим дізнався про її бабусю Павлину, просту робітницю, яка, правда, любила читати художню літературу, бабусю, яку Ліза врешті стала називати мамою. Довідався, що Лізин батько Олег був кримінальником, доволі жорстоким, тричі сидів у в'язниці, де зрештою й загинув. А мати зникла невідомо де. Максим хотів було спитати, як звали Лізину матір, як її прізвище, можливо, допоміг би через свої зв'язки знайти, якщо вона ще жива. Та зупинив себе – цього не треба робити. Це та знахідка, яка може вибухнути.

Коли Ліза спинилася, перериваючи відверту розповідь, і Максим побачив, як зблиснули на її очах краплини сліз, він нахилився, взяв її руку в свою і притулив долонею собі до щоки. Ліза... Ліза руки не забрала, тільки очі її ще більше зволожилися.

«Не треба, Лізо», – хотів сказати Максим, але не промовив і півслова. Відчув – тут не треба слів.

– Пробачте, – тихо сказала зате Ліза.

Максим несподівано відчув, як за вікном ресторанчика запахла хвоя сосни. Чи навів це собі? Запах увірвався в його розгубленість. А може, вона покликкала той запах...

Він подумав, що сповідь Лізи ще йому колись згодиться, і раптом засоромився цієї думки. Чорт, така відверта, розгублена, неначе повністю розкрита перед ним, ця дівчина йому ще більше подобалася... Лізли в голову дурні слова: «Я хочу випити твої сльози».

Обережно поклав руку дівчини на стіл. Яка ж вона маленька і тендітна, ця рука!

І тут Максим гранично чітко зрозумів: ця дівчина мусить належати йому. Тільки йому і більше нікому. Надовго. Назавжди. Він відчув, як йому нестерпно хочеться, ні, не фізичної близькості, а взяти її на руки. Відчуті її легкість, невагомість. Скільки в ній ваги? Від сили якихось п'ятдесят кілограмів. Він завиграшки піднімав таку штангу, навіть набагато більшу. У цьому ресторанчику, він знав, є кімната з диваном, де можна усамітнитись, що колись уже й робив. Але з Лізою так не зробить. Партія мусить бути дограна до кінця без фальшивих нот і без браку.

Він заговорив про те, що вірить: все прикре у вас, Лізонько, вже позаду. Запропонував випити ще краплину вина.

– Може, ми вже поїдемо?

Ліза вимовила це не вимогливо, а зніяковіло й прохально. І це був добрий знак.

– Вип'ємо ще кави і з'їмо морозива, – сказав Максим з такою ж інтонацією. – Це ж моє якщо не останнє, то передостаннє прохання.

Останнє він висловив уже в машині. Заготовлені слова просилися на язик по закінченні Лізиної відверто-викличної сповіді (добрий момент) і коли дякував за чудові дві години, проведені з нею (і то була правда), а в кишені намацав коробочку із тонким золотим ланцюжком з витонченим, ледь помітним гравіюванням, з камінчиками, й не відважився вручити подарунок. Він уперше боявся відмови і був трохи розгубленим. Щось наче розірвалося в іншому ланцюжку – добре продуманому ним плані дій.

Все ж у машині він сказав, що повинен зізнатися: цей обід мав би відбутися трохи пізніше. Двадцять п'ятого листопада. Але він не витерпів до цієї дати.

– Я повинна спитати, чому саме цього дня? – Як не дивно, в Лізиному голосі Максим не вловив звичної іронії.

«Розумна дівчинка, – подумав Максим і додав теж подумки, із ніжністю: – Нахабеня».

– Так, я цього чекаю.

Пауза. Він затамував подих.

– Бо дуже хочу зустрітися з вами саме цього дня.

Ще одна пауза. Десь щось гучно тріскає в повітрі.

– У мене двадцять п'ятого листопада день народження. Я хочу провести цей день саме з вами. І клянуся – надалі жодного посягання на вашу... вашу...

Недоречним було закінчення нібито з гумором «вашу порцелянову величність». Чи «вашу дорогоцінну особу». Він його відкинув і сказав:

– Розумієте, ну, ще одна примха цього бісового сина якогось там мільйонера. Я хочу відсвяткувати цей день тільки з вами. У нашому будинку. Удвох. Повірте, я не запрошую вас до замку Синьої Бороди. Може, зробите такий подарунок?

По хвилині чи дві мовчанки Ліза видихнула:

– Навіщо?

Він хотів сказати: «Така вже примха», а вимовив:

– Не знаю. Нав'язлива ідея.

Цього разу вона відповіла майже відразу:

– Останній акорд вашого охмуряння?

Він скупко всміхнувся:

– Звичайно. Ви дуже розумна дівчина, Лізо. Тільки біда в тому, що все, що я задумую, ви розгадуєте і відкидаєте.

– Не все, – сказала Ліза. – Я ж пообідала з вами.

– Один – нуль на вашу користь.

«На мою користь, – подумав. – На мою, Лізонько».

Машина справно намотувала кілометри на шляху повернення. Він сподівався – кілометри дороги його перемоги. Його... Інакше й не могло бути.

Вже при в'їзді до Києва сказав із хвилюванням, на яке тільки спромігся:

– То як? Не відмовляйте, прошу вас. Не в ресторані, не ще десь, а в моєму – не приховую – небідному домі. Де нікого більше не буде. І клянуся – жодних посягань на вашу королівську особу. Щось хіба перекусимо і для мене – розкіш спілкування з вами. Вибачте за цю фразу. Не бійтеся. Я думаю, ви вже переконалися – дядечко Макс не страшний.

І Ліза сказала:

– Гаразд. Якщо по правді, мені цікаво побачити, як живуть олігархи. Досі бачила тільки по телеку. Але далі більше ніяких зустрічей. Даєте

слово?

– Окей, – радо відповів Максим. – Якщо вже ви дали згоду, то як і сьогодні – зустрінемося о третій?

– Ви не встигнете підготуватися до прийому справжніх гостей...

– Ніяких більше гостей не буде. Але давайте я приїду о першій, до темряви вам дещо покажу.

Вони попрощалися біля її будинку. І тут Ліза сказала:

– Може, підкажете, що дарують на день народження олігархам Попелюшки, які не хочуть бути принцесами?

Він відштовхнув слова, які просилися на язик: «Себе».

– Щось зроблене вашими руками. Не за ці тижні, що будуть, а колись... Ну, навіть у шкільні роки. Яюсь я згадаю і своє дитинство, і ваш подарунок. Дядькові Максиму це буде приємно.

Ліза промовила майже з розпачем:

– Ну чому мені хочеться вам вірити?

– Бо я кажу вам правду...

– Я подумаю над подарунком, – сказала Ліза.

Двері машини зачинилися, і вона пішла.

Максим читав у якомусь вірші рядок: «Вона пішла, а я за нею».

Не міг піти, хоч дуже хотілося.

«Я спокійний, як удав», – від цієї думки стало справді спокійніше на душі, яка, можливо, в нього й була.

Трохи від'їхав і набрав номер її мобілки. Номер, про який дізнався у їхній фірмі, але яким ще жодного разу не користувався.

«Відгукнися ж», – попросив.

Ліза відгукнулася. Він почув не тільки її голос, але, здавалося, і її дихання. А може, так було... Вдихнув її подих у себе.

– Це я, Лізо. Вибачте, хочу ще дещо вам сказати...

– Я так і знала, що ви маєте мій телефон, – перебила Ліза. – Це, звісно, нахабство, – усміхнувся Максим. – Більше не буду, клянусь бампером свого джипа...

– Не намагайтеся мене розсмішити, – мовила Ліза. – Я й так п'яна й смішна.

– Не вірю, – сказав Максим. – А дзвоню тому, що хочу перед вами покаятися. У кишені вашої курточки ви знайдете малесеньку свиночку... Пробачте великодушно, але боявся вам її вручити і вдався до такої контрабанди. Все, вимикаюся, бо тепер боюся вашого гніву. При бажанні можете викинути, як і мою візитівку. Хоч я цього не хотів би... Сподіваюся, до зустрічі.

Він вимкнувся. Чомусь був певен, що, відчинивши коробочку з його дарунком, Ліза його не викине.

– Чортзна-що, а збоку бантик, – сказав Максим уголос.

І пригадав їй справді смішні хуліганські хвостики.

...На дорогу серед лісу виповзав довжелезний лісовоз. Навіть здалеку було видно, що він наповнений кругляками. Ну, ці фокуси він знає. Час пригальмувати був. Звертати на бокову доріжку не став. Безглуздо, щоб його спробували знищити саме після такого побачення.

Майнула думка – спинити джипа, вийти зі зброєю в руках, зіграти в рулетку, дізнатися, чого їдуть, хто послав, реальна це небезпека чи ні? Ліс не належить їм, Качулам, але прилягає до їхнього маєтку. Уже взявся було за ручку дверей. Але спинив себе. Безглуздо ризикувати саме такого вечора. Після такого побачення...

Він проїхав, розминаючись, ледь не тернувшись боком, хоч тілом пробіг холодок, а потім всередині все неприємно заціпеніло. Міцніше стис кермо, аж хруснули пальці. Скинути навіть його потужний джип у кювет чи трахнути об дерево, як то кажуть, справа техніки. Але він бував ще й не в таких перетрусках.

Слава Богу, пронесло! Але яка зараза відважилася різати ліс майже поруч з їхнім (Качул!) маєтком?

Максим набрав номер начальника охорони.

– Вітя, дзвякни до нашого пана майора, хай його хлопці перекриють виїзд з Бурівського лісу лісовозу, номер... Скажи, що я просив, хай перевірять, хто там заготовляє. Все, дій.

Він виїхав з лісу, на окраїні якого і розташований маєток. Далі за якийсь кілометр починається село. Там інші небідні люди облаштували собі житла.

Пора міркувати, що скаже вітчиму. Максим чи не вперше так назвав Дмитра Пилиповича.

Чомусь налетіла хвиля злості, бо вгадував, що старий впиратиметься. Нехай. Він готовий до будь-чого.

Тут він зрозумів, що йому шкода, шкода, дідько візьми, батька, вітчима, як його не називай... По суті, той старший Качула – нещасна людина при всім своїм багатстві. При всьому тому, чого досяг сам чи з допомогою тестя. У нього було багато грошей і багато коханок, йому корилися, віддавали себе, своє тіло й душу сотні жінок. Більшість з них просто продавалися, і в кожній була своя ціна. Одних треба було різними способами – і відверто, і приховано – купувати: за гроші, великі й менші, за діаманти, дорогі прикраси й одяг. Гм, дарувати одяг, щоб потім роздягати!

Яка гра, доступна тільки багатим! І його вітчиму-батькові. Іншим жінкам досить було пригрозити чи, навпаки, подати якусь надію, хоча б її зблиск... Їх потім, якщо вони були не згодні на умови гри, обдурювали, кидали, а то й просто прибирали, це йому знайоме.

Але йому тепер знайоме не тільки бажання володіти конкретною дівчиною чи жінкою, а щось інше. Зовсім інше. Ліза мусить бути його, це факт. Але не тільки це. Не тільки це важливе. І те, назви чому не знаходить («любов» – занадто просто, він опирається цьому слову), росте, стає таким всеосяжним і могутнім, що йому доводиться коритися. Але ця покора приємна, ця покора – наче він сам, вийнятий зі свого тіла. Водночас його почуття ніби маленька кулька, яку виймаєш з кишені, а ще ліпше – з-за пазухи, де ти зігрів її своїм теплом, і милуєшся. А всередині кульки – Ліза, ти це знаєш і бачиш. Вона ще недоступна, але вже твоя, як і має бути. І цей шлях до неї, розуміє він, – це найкраще, найрадісніше, що було в його житті. Кулька не повинна тріснути чи розбитись, а спласнути сама, щезнути, розвіятися – і тоді він посадить Лізу на свою долоню.

Максим аж засміявся з такої химери. Але химери приємної. Як і його несподівано виниклі почуття, відчуття й видіння Лізи, яку йому належить здобути, зробити остаточно своєю, і тоді отримати те, що й має отримати. Не тільки фізичну близькість, не тільки її тіло, навіть не її душу, а більше, більше! Більше за нього самого, а може, і за весь світ, це він тепер добре розуміє.

Максим подав умовний сигнал, ворота відчинилися, він заїхав усередину. Вийшов, передав машину «автослужбі», попрямував до басейну, збираючись прийняти душ. І тут за заведеним ритуалом до нього вибігли двоє його улюблених собак, яких за спеціальним сигналом випустив з вольєрів охоронець, – алабай Султан і коллі Черрі. Максим вітально посмикав обох за вуха (що вони дуже любили) і пішов далі в супроводі своїх улюбленців. Окрім боротьби з конкурентами і перемог над ними, жінок, боксу, гри у старовинний віст, гри у гольф і гонок на малих яхтах, якісного віскі та дайвінгу, Максим Качула також любив собак. Тут, у цьому маєтку, було рівно десятеро псів. Двоє піттбультер'єрів і двоє сеттерів належали вітчиму. Сеттери тому, що старший Качула був схибнутий на полюванні, й ці мисливські собаки аристократичної, як він вважав, породи наче наближали його до чогось, до чого він насправді не належав. Щодо піттбулів, то, на погляд Максима, ці дурні, хоч і сильні, грізні й небезпечні пси були абсолютно їм не потрібні. Але як признався якось, прийнявши зайву чарку віскі, Дмитро Пилипович, у ньому здавна жила підозра, що колись хтось все одно спробує обійти охорону, перехитрити сигналізацію і

проникнути на територію маєтку. І тоді зловмисника чи зловмисників мали знешкодити піттбультер'єри Ватсон і Джек. Це, звісно, була абсолютна бздуря, бо той, хто посмів би забратися у маєток, беззбройним не з'явився б, і на Ватсона і Джека вистачило б двох куль доброго снайпера чи навіть просто вмілого учасника АТО. Але Качулу-старшого було не перебороти, і піттбулі, єдині із їхніх собак, мали привілей – вночі бродити маєтком. Тварюки змушували тремтіти й проводити ніч на деревах білочок, які жили в тій частині лісу, що безпосередньо входила до маєтку.

Троє песиків тут належали матері Регіні, саме песиків, бо то були шпіц, мопс і чихуахуа. Максим не міг збагнути, яка втіха у цих істотах, ще більш безмозких, ніж піттбулі. Ті принаймні мали силу. А яка втіха ходити з песиками, дурними і лінивими, тримаючи їх на руках, туди-сюди по доріжках? Щоправда, іноді котрогось із них Регіна Вікторівна брала в поїздки до двох подруг своєї бурхливої молодості, з якими досі підтримувала зв'язок і навіть час від часу робила їм подачки.

Подарунком дружині від чоловіка був коллі. Та пес їй не сподобався, мама Регіна казала, що на ньому надто багато шерсті й він надто смердить псиною. Черрі, либонь, відчув ставлення господині, тому потягся всією псячою мордочкою й гострим, як виявилось, розумом до Максима. Це врятувало його від долі бути комусь проданим чи просто застреленим. Що ж до алабая, то Максимові відразу сподобався й подобався все дужче цей могутній, потужний собацюра, страшенно відданий, схильний до скупії, але ласки до свого господаря. Максим знав, що десь там на Сході Султан не вважався просто бойовим псом, а пас би отару, і саме ця обставина й призначення алабая йому подобалися найбільше.

Третім його псом був Горд – стара кавказька вівчарка. Він доживав свого віку і вже майже нічого не бачив. Горда колись подарував йому покійний дідусь по мамі, коли він тільки підростав, й Максим досі пам'ятав дідусеві слова: «Запам'ятай, Максе, цей пес унікальний. Він може бути відданим тільки своєму хазяїну, до того ж одному-єдиному на все життя. Якщо господар з якоїсь причини зникає з його життя, він ніколи не визнає іншого. Його можна застрелити, але не заново приручити. Така вже особливість цих псів. Я бажаю, щоб ти побачив, як він постаріє і здохне таким відданим. А ще бажаю, щоб у тебе в житті були такі ж “вівчарки Горди” людської породи. Це трапляється рідко, але добре було б, щоб у тебе були такі люди-слуги».

Коли Максим пригадував ці слова, які назавше в'їлися в пам'ять, йому не раз здавалося, що дід Віктор чогось не доказав. Чи не зміг, чи навмисне... Хотів, щоб онук, на якого він, колишній високий

партпрацівник і господар життя, покладав великі надії і в якого вклав великі кошти, сам додумався чи додумав за нього щось невимовлене...

Поки що Максим додумати не міг, але кілька разів уже перевіряв на відданість своїх охоронців і слуг. І тих, хто з ним працював у фірмах і на підприємствах. І хто був засланий, як таємний агент, у фірми конкурентів. Йому були віддані чимало людей, доводили цю відданість, але чи були вони тими «кавказькими вівчарками людської породи», про яких казав дід?

Султан побіг трохи вперед, а Черрі лишився поряд. Максим раптом подумав, що коллі має неодмінно сподобатися Лізі. Що Черрі призначався не матері Регіні, а саме Лізі.

Думка його здивувала. І зворушила. «Ти, друже, здається, здатен повірити у щось містичне», – такою була наступна.

Максим нахилився і погладив Черрі. Пес підвів до нього свою розумну і, треба визнати, досить симпатичну мордочку, ніби хотів спитати, що тривожить господаря.

– Хочеш познайомитися з Лізою?

Пес тернувся об ноги. Максимові здалося – з особливою ніжністю.

– Ще трохи і познайомишся, собацюро.

Вже коли зайшов до критого басейну і став під душ, подумав, що нелегка розмова з вітчимом, яка була попереду, має бути легкою. Навіть веселою! А чому б і ні? Сьогодні розпочнеться не просто новий етап у його житті, а те, до чого він досі лише йшов, – його остаточна перемога над вітчимом і підкорення його собі. Дві нібито рівноправні досі партії мусять стати однією. Його, Максимовою. Пора Дмитрові Качулі переходити до іншої категорії, трохи понизитися в класі.

Водночас розмова продемонструє його здатність до лідерства, до демонстрації саме його сили і закладання фундаменту нової будівлі.

Він обдавав себе різкими холодними струменями, коли почув голоси.

«Ти це серйозно, Максе? Та ти жартуєш, дражниш мене, як це я зразу не здогадався...»

«Ні, папа, я не жартую. Я справді хочу одружитися з цією дівчиною. Привести її сюди, в цей дім».

«Ти... Ти хочеш сказати, що заради якоїсь бідної, безрідної шалави ти здатен розвалити все, над чим я стільки працював, докладав стільки зусиль...»

«Не тільки ти, але й дідусь Віктор, і я також, хоч мої зусилля, звісно, менші. До того ж, зовсім не розвалити, папа».

«Нехай. Нехай не розвалити, але похитнути, завдати удару, призупинити хід добре налагодженого механізму. І це ладен зробити ти,

якого я вважав надзвичайно розумним, практичним, тверезомислячим! Зробити це заради цієї шалави, дівки, підстилки».

«Вона не шалава, папа! І не сьвка, і, тим більше, не підстилка. Вона нормальна, добра, досить вродлива і симпатична дівчина, яку я хочу зробити і зроблю щасливою. Тобі не хотілося бодай раз у житті, не промайнуло бажання не просто трахати жінку, куплену чи здобуту силою, яку хочеш просто як самець, а мати в обіймах кохану, заради якої здатен і на безумство, як ти вважаєш, не хотілося, папа?»

«Я не забороняю тобі мати її як коханку. Будь ласка, якщо вже так припекло. Можеш обдарувати її чим завгодно, звісно, в межах розумного».

«І за це мерсі, сенк'ю, данке шьон і як там ще... О, дзенькую бардзо... А Ліза не може бути коханкою».

«Не іронізуй. Все одно ти мусиш одружитися з Альбіною, а після смерті Андрієвського ми повинні прибрати до рук його, як дехто каже, імперію. Більше такого шансу не буде».

«Буде, папа. Я зроблю все, все, щоб Альбіна не вискочила за когось заміж завчасно. За відсутності Андрієвського будуть десятки, а може, й сотні способів і прийомів розхитати, роздрібнити його імперію. Зате ти отримаєш чудову невістку, яка має природний розум, як я відчуваю, а я рідко помиляюся, набагато більший, ніж у цієї потасканої сучки АА. Ми введемо її у наш світ, нашу Лізу, і це, повір, папа, добра прикмета».

Максим вимкнув душ і водночас зупинив уявний можливий хід майбутньої розмови з вітчимом. Розтираючи посвіжіле пружне тіло рушником, думав, що в старого повинно стачити розуму не дійти до погроз позбавити чогось там його, єдиного спадкоємця, чи застосувати інші репресії. До цього він уже підготувався. Він мав свої депозити в банках, свою частку прибутків, записану на нього квартиру в Києві. Мав місце під майбутній власний маєток, якщо доведеться його будувати. А ще є один, записаний на родичку, який, доклавши певних зусиль, постарается забрати. За допомогою дуже вмілих хакерів, на яких вийшов, були зламані певні ходи, а потім прибрані до рук дорогоцінності в банках і кошти у двох офшорах. Але він сподівається, що до всього цього, до такого конфлікту з вітчимом не дійде. Качулі-старшому буде й надалі потрібен такий помічник, як він, Максим. Про всяк випадок ще попросив про зустріч з давнім другом дідуся, який колись мав дуже значну посаду, був ще живий, рухався на своїх двох і зберіг вплив у певних колах і теперішніх верхах. Друг маминого тата досі мав гострий і підступний розум. А ще він з колишніх часів ненавидів та й зневажав Дмитра Качулу. «Парвеню» було ще лагідним словом. Якщо все вийде добре, допомога не знадобиться, він

просто навідається до старого, привезе якийсь подарунок, тому буде приємно.

Максима, як завжди, обидва улюблені пси – і Султан, і Черрі – чекали вже біля виходу з басейну. Гарзд, сьогодні вечірніх вправ не робитиме. Погладив псів. Подумав, що Черрі, він має передчуття, стане улюбленцем і Лізи.

І тому далі сказав:

– Лохмачу, ти ще побачиш Лізу.

Черрі підняв розумну мордашку. Максим вирішив провідати старого вірняка Горда. Посміхнувся – попросить благословення у відданої вівчарки, тільки йому і більше нікому, на розмову з папа́. Ха-ха, папа́! Він готується до важливої перемоги, а в старого пса були свої перемоги, навіть двоє загризених, чії трупи спочивають в іншому лісі. То були ті, хто спробував спокуситися на Максимове тоді ще зовсім юне життя.

Максим почув, як до маєтку заїжджає машина. Значить, теж вернувся. Він сподівається, що все буде в порядку. Порядок – це й уміла гра на нервах. Сьогодні поспішати назустріч він не буде... Знаменита його поспішалівка!

І тут озвався його айфон. Глянув – Ліза! Що ж вона скаже?

– Що скажеш, Горде? Тримайся, старий...

Задрипано-горде дівчисько!

– Максиме, – сказала Ліза. – Я знайшла ваш подарунок. Я... Я його не викинула. І дякую. Але... Не треба було, Максиме, так робити. До побачення.

«Треба, треба, Лізонько», – подумав Максим.

Ще одне благословення на вдалу розмову з вітчимом, ха!

Розділ 26

Осінь поступово, день за днем і година за годиною старіла, на деревах де-не-де лишилися останні листки, мовби забуті вітром, що дедалі частіше розхитував дерева і стукав об стіни, вікна та двері, просячись до хат. Адам думав, як то вітрові незатишно й зимно, весь зітканий з холоду, він прагне його віддати людям, бо ж у них є печі й грубки, а стіни обкладені назгрібаним по садках листям, аби тепліше було зимувати. Ще холодніше було тільки голим-голісіньким деревам: їх не було кому захистити, але, може, їм хоч на хвилю ставало тепліше, коли до них тулився вітер, коли їх вдень ще трохи гріло сонце і гладила невидимими пальцями ніч. А ще ж були зорі, які по краплинці струшували на землю свою зоряну росу й вона теж, осідаючи на кору гілляччя і стовбурів, хоч на мить лишала своє слабеньке, але тепло.

Так думав Адам, і від тих думок днями і безсонними ночами снувалися інші думки – про досконалість Божого світу, про щастя жити й дихати в ньому. Дома, в якій тепер жив, називалася празником, вона прикрашала й Адамову душу рушниками, які висіли на стінах, світлі й лагідні, повні квітів і невеликих променів, котрі розбігалися в різні боки і які бачив тико Адам. Бо Єва до них звикла, промені, майже такі самі, жили на кінчиках пучок неїних пальців, а на місці тих, що розбігалися по хаті, народжувалися нові. Адам те теже бачив і радів.

А ще за одним із рушників жив крихітний павучок, він заснував там собі маленьке гніздечко, і Адам боявся, що Єва, звикла до порядку і чистоти, помітить того маленького павучка, живу Божу істоту, і він здасться їй зайвою в цьому й так наповненому життям світі, і змете павучка разом з його оселею. Тому Адам просив павучка не надто старатися у своїй ткацькій роботі. Потрошку собі рухайся, гніздо-хатиночка в тебе й так зугарне. Адам тривожився, що ж у цій чистій хаті, що звалася і празником, і раєм, їсть той павучок. Бо ж і мух нема пізньої осені, а що йому зловити, чим нагодувати, Адам не знав.

Єва помітила, що Адам часто підходить до того рушника і придивляється.

Спитала:

– А що ти там виглядуєш?

– Нічо, – сказав Адам. – Нічо, то я так... К'яти* мені на твоїх рушниках сильно подобаються. Ти їх, певно, на лужкові назбирала.

Єва вже звикла до чудернацької Адамової мови. І до того, що той її

чоловічок, геть висохлий, як не читає свою Біблію, смішно ворущачи губами, то човгає по хаті й питає, що йому робити.

– Що, що, – сердилася Єва, – можеш із себе скіпок нащипати та наскладати, буде чим грубку розпалювати. Тико твої скіпки зразу на порохно розсиплюються.

– Атож, – посміхався Адам на всі свої щерби. – Ну во, яка з мене польза... А дров я таки принесу.

– Хату всю завалиш тими дровами.

Дров їм привіз Митриковий син Денис, небіж Євин, котрий у лісництві робив. Вона йому заплатила, хоч і не хотів брати грошей. Денис тоже постарів, але ще тримався. Казав, що Ольку свою має доглянути і ще найменшого сина, Сашуню, вивчити в університеті, у того була кебета до математики.

Єва, звісно, час від часу за бабоцькою звичкою бурчала, для того причина знаходилася, а то й сердито гриміла каструлями, та неїне бурчання було для Адама наче котяче муркотіння. Він ще й посміхався, що їх у хаті дві пари, дві сім'ї живуть. Він із Євою, чи Єва з ним, і його кицька Нюрка з Євиним котом. Єва звала свого кота Мурчиком, Мурчиськом, Адам по-своєму – Іваниськом. Не Іваном, який з кота Іван, а Іваниськом. Чогось йому так вподобалося. Бо Іванисько давно мав таке назвисько, тико ни знав про те, доки Адам йому не сказав.

Раз, як Єва сильно розбурчалася, Адам узяв до рук Святе Письмо, так дорого колись куплене, і став читати уголос. Про жінок юдейських, їхні гріхи і спори, про Целодхадових жінок (ніяк не міг запам'ятати це чудернацьке слово), кілька разів прочитав: «Вони стануть за жінок тим, хто їм подобається».

– Ага, – сказав Адам, перервавши читання, – то я тобі подобаюся, раз вийшла за мене.

– Старе жвандило*, – одказала Єва. – Що ти цідиш крізь свої щерби, старе жванидло?

– Святі слова, щоб твої руки зігріти, – сказав Адам. – А хоч' потримай Біблію, вона тепла.

– Ти не жвандило, а чудило, – визначила Єва, переінакшивши назву Адама. – Почисть ліпше бульбу*, зваримо, то й ти зігрієшся. Ще в холодильник трохи масла є.

У Єви був і холодильник, і телевізор. У Єви було все. Холодильник мав чудернацьку звичку засвічуватися всередині, коли його відчиняли. Адам пару разів крадькома, як Єви не було в хаті, одчиняв і зачиняв

холодильник, так йому подобалася та блимавка, хоч і знав, що так робити не можна, бо тоді в нутро холодильника знаходить тепло, а од нього те буркотливе, як і Єва, дивисько могло простудитися, така вже в нього натура – простуджуватися од тепла, а не холоду.

По телевізору Адам любив дивитися новини і картинки, які Єва звала мультиками. Там люди й звірі були не справжніми, а намальованими. Адам якось подумав – чи їх кожен раз малюють заново, чи той намальований світ існує так само, як і справжній? Значить, то третій світ. Перший оно за вікном і тут, в хаті, другий, якого тре' ховати, в Адамовій незугарній голові, там граються у схованки його думки, а третій – люди намалювали. Таке відкриття Адама тішило, але відчував, що про три світи Єві казати не тра' вона не тико Красна Ружа, а й розумна, як холера. Якби частинку свого розуму позичила Адамові, може, він поклав би його до кишені й час од часу ним би хвалився.

– То ти підеш по бульбу чи мені самій іти? – Єва обірвала Адамові думки, й він схопив кошика.

У Єви був і льох, де зберігалася частина бульби.

«А зате в мене тепер є Єва», – подумав Адам, спускаючись до льоху.

У Адама не було льоху, тому не водилося й мишей, хіба іноді до хатини забігали, але їх появу пильнувала кицька Нюрка. А в Євиному льосі темно, як у негра в дупі. Десь Адам чув цей вислів, він не знає, що то тепер недобре – не так сам вислів, як вимовляти слово «негр». Чорних людей Адам бачив тико по телевізорі. Але не будемо наводити його слова про них, а то і йому, і автору пильні тітоньки і деякі толерантники припишуть расизм, хоч Адам навіть не знає такого слова. Він сторожко прислухався, чи не чути мишей і щурів. У льосі було тихо, крізь відчинені двері пробивалося трохи світла. Миші причаїлися і нишком сміялися з Адама.

Адам набрав бульби, а поверх поклав у кошика трохи моркви, головку капусти і пару бурячків. Хоч Єва не казала їх принести, але, може, згодяться. Бо жінка весь час дорікає йому: ти сам ніц не зробиш, тико вимагаєш – кажи, що робити... От він і взяв капусту та моркву. Та Єва за те його похвалила, бо завтра збиралася варити борщ.

Адам чистив бульбу й чекав, коли настане вечір. Небо ніби чисте, місяць повинен визирнути. Він мусив з ним порадитися, перш ніж казати Єві про свій задум. До Адамової голови пару днів як завітала думиця й дедалі більше гльогала*-у тім'я. Та думка така: Адам хотів повінчатися з Своєю. Не просто жити, як вони живуть, а неодмінно повінчатися.

Колись Адам був свідком, як батюшка – не цей, що тепер, а колишній, старший – одмовив Каленикові Пуцикові і його жінці у сповіді. Сказав, що

не має права, бо вони живуть у блуді, невінчані, церковним шлюбом не поєднані. Адам жодного разу не ходив до сповіді, хоч ніколи не був одружений і взагалі не знав жінки. Але балакали, що на сповіді тре́ розказувати геть про всі гріхи, а отже, треба буде признаватися про його жінку, любов до Катрусі... Про те знав тико він та хіба якусь дещицю вона, а як розказати іншим, навіть батюшці?

«Бог і так про теє знає», – подумав Адам.

А ще він почув якось, що невінчані чоловік і жінка, які жили разом, ніколи не стрінуться на тамтім, гинчім світі, куди людина потрапляє після смерті. Адам засмутився, бо виходило, що він там ніколи не побачить Катрусі... «Як то?» – думав Адам, і виходило, що житимуть десь там, у кращому світі, роз'єднані невидимою стіною, не бачачи одне одного, не маючи змоги колись зустрітися. Становище із Катрусею вже виправити не можна, скільки не проси... А гинше діло з Євою. Подумавши про Єву, Адам раптом злякався, вельми злякався. Бо ж виходило так, що й Єви він там не побачить. Зновика буде сам, як і на цім світі. І вічне життя без Єви, яке, Адам тепер збагнув, було його зримим цьогосвітнім раєм, здалося йому страшним, порожнім, неможливим. Як то так – нарешті напитати, знайти собі жінку, свою Єву – і знову втратити неї... Адам відчув, як йому заболіло десь коло серця, не саме серце, а десь ніби глибше, що й не можна знайти і назвати те місце. Він зрозумів, що треба якось рятуватися. І той порятунок був тико у вінчанні з Євою.

Доки ще обоє топчуть ряст і сніги не замітають їхні сліди.

Доки існує стежка, по якій нарешті ідуть двоє. Хай не йдуть, а дибають, але ж двоє.

Але біда була в іншому – як сказати про його бажання Єві?

Адам начистив бульби, Єва поставила варити, а сам Адам почав нетерпляче ждати появи місяця. Той останнім часом викочувався на небо великим і гарячим. Такий місяць неодмінно мав дати якусь розумну пораду.

Адам наївся м'ятої бульби з салом і квашеними огірками. Прихвалив Єву, що вигадала добру вечерю, випив ще чаю з якимись трьома травами, заготовленими влітку Євою (здається, материнка, м'ята і листя суніці), перехрестився і цього разу не пішов дивитися з Євою телевізора. Сказав, що хоче подивитися, який цього вечора викотиться місяць.

– Чудисько Тихіське, – буркнула Єва.

«Чудисько Тихіське» сіло коло вікна і стало ждати появи вечірнього світила. І таки діждався Адам, і місяць справді виявився величезним, у півнеба, яскраво-червоним. Адам подумав, що з таким місяцем варто

говорити надворі, одягнув куфайку і видибав з хати. Він стояв, дивився, як Місяць поволі викочується все вище, і шукав слів. Вони мали бути особливими, та такі слова ніяк не приходили.

«Ну, ти ж усе й так знаєш, – подумав Адам. – Ти ж Боже явлення, то й належить заглядати не тико в людські вікна, а й у людські душі».

Щось тернулося об ногу. Його Нюрка чи Євин кіт?

«І кіт неїн теперка мій», – подумав далі Адам і сказав уголос:

– Дивися й ти на місяця, я ни бороню.

Він стояв, мерз, а місяць піднімався все вгору і вгору й від того робився меншим. Треба було поспішати.

– То як сказати Єві? – спитав Адам.

– Рішай сам, ти ближче до цієї жінки, – відповів місяць.

– Ну добре, добре, як довіряєш, то вже сам рішуся, – сказав Адам.

Тре' було вертатися до хати. Місяць от-от мали закрити хмари, які й собі виповзали на небо. Адам радісно подумав, що він ще не такий і старий, раз добре бачить і місяць, і хмари. Ну, може, трошки ни так добре, як ото колись.

Рипнули двері, й Адам почув Євин голос:

– Адаме, де ти? Ти тут?

– А де ж би мені бути, – сказав Адам. – Оно місяця підсадив вище на небо. Тепер дивлюся, щоб не впав случаєм...

– Сміхолодник, – сказала Єва. – Я вже думала, мо', знов поплентався до своєї пухти.

Адамові стало тепліше од тих слів. Підійшов до Єви і торкнувся неї своїм плечем. Шкода, що в нього шерсті нема, як у кота. Почув, як Єва тихо дихає. Хоч, може, то йому чується тихо...

– Куди ж я од тебе піду? – Адамові було добре питати ни то Єву, ни то місяця, а може, й неїного кота.

Він таки сказав другого дня вранці, що мають повінчатися. Отак просто, аж самому дивно, і сказав.

– У тебе гаречки нима? – Єва аж підійшла і справді помацала Адамового лоба. – Хоч' на всеньке село наробити сміху?

– Та чого б то... Я ж не шуткома, а всурйоз...

– Всерйоз ліпше помовчи, – сказала Єва.

– Я ж і на тім світі хочу бути з тобою, – жалібно сказав Адам.

– А я, може, не хочу, причеписько старе...

Та по Євинім голосі Адам відчув, що швидше вона збентежена, ніж сердита. Те його порадувало. Просто треба знайти якісь слова, щоб переконати Єву. Але слів не знаходилося.

До Пилипівського посту, коли вже не можна буде вінчатися, лишалися лічені дні, тре' було поспішати. Адам же заганяв слова, котрі знаходив, назад усередину.

Він думав про те, що має знайти особливе слово. Хай не два, не три, а хоча б одне, може, півсловечка, але таке, що йшло до нього цілий, цілісінький вік. Той, який десь розсипав. За яким іде тико їдне слово й проситься, щоб його узяв до себе. Життя, вік і оте слово, як їх примирити? Як зробити, що вдіяти, аби вони стрілися?..

– Ти уже вмивався?

Євин голос почувся мовби здалека. Ніби вона не питала, а звідкись його кликала. А нащо питає про вмивачку?

– Атож, – сказав Адам.

– То ставай, разом помолимося. Ото й буде наше вінчання.

– Добре, – згодився Адам.

Вони обоє стали перед образами. Перехрестилися, і Єва почала голосно проказувати слова молитви. І «Отче наш», і «Богородице Діво, радуйся», а потому до якогось святого (Адам і не чув такого) звернуту проказала.

Як закінчила, Адам раптом виразно почув:

– Чи береш ти, Адаме, за жінку цю Єву?

– Беру, – одказав Адам.

А Єва, замість того щоб і собі почути Божий голос і дати на нього своє слово, промовила зі скрушним зітханням:

– Ой, чудисько ти моє...

– А гинчого чудиська тутика, в цій хаті, й нема, – сказав Адам. І подумав, що тре' буде молитися разом кожен день. Мо' , й справді стрінуться на тім світі...

Вночі Адам прокинувся од того, що хтось треться об його бік. Кіт чи кішка, чи й обоє разом? Але щось завелике для котів...

«Господи, Єва», – здогадався Адам і мало не задихнувся.

То була таки Єва, яка тулилася до його боку. Ще й за звичкою забурчала:

– Посунься, а то впаду. До самого ранечку тоді кістки збиратимеш...

Адам поволі, аж його старечі кістки захрустіли, посунувся і став повертатися на лівий бік, до неї.

– Мабуть, ввечері мало грубку напалили, бо якось холодно стало, – сказала Єва. – Та не кречки так, я й до спини твеї притулюся. Ни грубка, та ще якесь тепло йде.

Адам почув, як Єва задихала йому в шию. Подумав, що, певно, увечері цибулю їла, і засоромився цієї думки.

Враз йому нестерпно захотілося знайти Євину руку, і він став неї шукати. Почув:

– Чого тобі, Адаме?

– Руку твою хочу найти, – сказав Адам. – Їй же, певно, тоже зимно, то, може, зігрію.

Розділ 27

Чим ближчим ставало двадцять п'яте листопада, тим тривожніше, бентежніше, ніяковіше робилося на душі в Лізи. Що ж діяти? Їхати – не їхати на ту зустріч, дивне відзначення його дня народження? Треба було їхати, бо вона необачно дала слово. До того ж узяла подарунок. Треба було не брати, а взяти. А як було не взяти, коли знайшла в кишені? Просто викинути, як викинула візитівку? Це виглядало б, наче вона дурне комизливе дівчисько. До того ж, не обманюй себе, Лізо, ланцюжок, більше схожий на кольє, тобі сподобався. Ти ще не носила таких, нібито простих і в той же час, ти ж розумієш, дуже дорогих речей. Який на ньому малюнок-візерунок і два камінчики... Лізу підмивало піти в якусь скупку чи ювелірну крамницю і дізнатися, скільки коштує ця річ на думку справжніх оцінювачів.

«Боюся, що дуже дорого», – сказала собі Ліза. А може, хтось, хто знав неї ліпше за неї саму.

Виникла думка повернути подарунок при новій, тепер уже остаточно останній зустрічі. Але якби ж це не було в його день народження... Виглядатиме не дуже... Якщо чесно – зовсім кепсько, геть по-свинськи.

Подзвонити до зустрічі й сказати, що передумала, що повертає подарунок? Вона так і зробить.

І раптом Ліза зрозуміла, що в неї не вистачить мужності так вчинити. Не вистачить і все. Ну і що? Зрештою, хіба вона не може просто прийняти подарунок, цей, тричі ха, широкий жест сина олігарха, одного з найбагатших людей України... Ну, не найбагатшого ж, як там сказано в цьому чортовому Інеті?.. Перша півсотня чи що? Над чим ти мучишся, Лізо? Сприйми як просто подарунок, що ні до чого не зобов'язує. Він сотнями вже дарував такі іншим. Для нього це просто, як для тебе купити якийсь дешеве брязкальце.

Інша річ, що їй стало нестерпно хотітися одягти цей ланцюжок на шию. Ліза так і зробила. Вдома. Крутнулася перед дзеркалом. Як їй личив цей Максимів подарунок! Вона сказала «Максимів»? То й що?

Біда була в іншому – їй хотілося з'явитися з цим подарунком перед... Скажімо, перед Лесею, Іркою... А чому б ні?

«І перед Степаном, Степашком?» – раптом подумала Ліза.

А її коханий Степашко став поводитися якось дивно...

Коли дзвонив, озивався (рідше!), говорив якось сухіше, без звичних дотепів та історійок. Без підколючок. Дивних своїх компліментів. Ще без

багато чого...

І приїжджаючи, якось не так поведився.

І кохав не так. Обіймав не так.

Та в якийсь момент Ліза зрозуміла, відчула – це їй хочеться, аби було не так. Вона мовби готувала собі виправдання. Виправдання на випадок чого?

Ліза розсердилася. На саму себе. Нічого ж не буде, тільки маленькі гостини в багатенького мажора, ну, може, невеличка екскурсія по тому маєтку. Нехай. Що від того зміниться? Може, зміниться... Хіба, може... Ні, ні і ще раз ні!

Ліза вирішила поки що не хвалитися подарунком. Покаже після тієї справді останньої зустрічі. Вона надягала ланцюжок під светрики, в яких ходила восени, а коли вбралася в червону блузочку, то сховала прикрасу в коробочку, яку взяла з собою.

«Це моя примха», – подумала Ліза.

Лишати вдома без сумніву дорогу річ не могла. В будинку вже пограбували кілька квартир, одну – в їхньому під'їзді. Одного разу Ліза знайшла підозрілі подряпини і біля свого замка. Красти в неї, звісно, не було чого, трохи грошей лежало на депозиті, «критичний запас», як вона його називала, тулився в сумочці, а сумочку вона міцно тримала в руках або, перекинуту через плече, ще міцніше притискала до боку правою рукою.

Коли раз ввечері прийшла додому, озвався мобільник. Глянула і чомусь похолола – Максим. Хоч би її голос не затремтів.

Вимовила якомога безжурніше й відстороненіше:

– Слухаю.

Після обміну вітаннями він сказав:

– Вибачте, що турбую, Лізонько, – його голос був зняковілим (чи здалося?), – ви, звичайно не повірите, але мені просто хотілося почути ваш голос.

– Що ж, ви почули...

– І дуже радий цьому. І не буду казати банальності, який він у вас прекрасний...

– Ви вже сказали...

– Ох, Лізо, Лізо... – Пауза, і після неї: – У моєму календарі з'явилося свято – день нашого обіду.

«Напрошується до мене чи що?» – Лізу налякала ця несподівана думка.

– Максиме, я не знаю, що говорити... Давайте про щось порозмовляємо при нашій останній зустрічі.

– Значить, ви приїдете... Їй-Богу, я хвилююся. І не знаю, чим вас пригостити...

– Я не вибаглива, – сказала Ліза. – Якщо дала слово, то приїду.

– Я знову заїду за вами. О першій?

– Гаразд. До побачення?

Вона вимовила це саме так – з питальною інтонацією. І відразу ж розсердилася на себе.

– Якщо ви не бажаєте розмовляти, – сумирно сказав Максим, – то я теж скажу до побачення. Але все ж запитаю: у вас усе добре?

– Дуже добре... Квіти купують набагато ліпше, ніж раніше.

Підозрюю, що теж якісь ваші фокуси.

– Що ви, Лізо... Хіба купують мої хлопці?

– Ні, але...

Він після паузи:

– Ви така прониклива, що я, так і бути, признаюся. Я рекомендував деяким моїм знайомим купувати квіти на всякі там урочистості саме у вашому магазині. Сподіваюся, хоч це можна?

– Можна. Дякую за рекламу.

– Радий хоч якось прислужитися.

Вони обмінялися ще кількома фразами. Відключивши свій мобільний (стіленьчок, казав філолог-всезнайка Степашко), Ліза подумала, що не знає, яку оцінку ставити собі за цю розмову – п'ятірку з плюсом, теперішньому дванадцятку, чи, навпаки, двійку? Щось засмоктало під ложечкою, а далі вона сердито подумала: а чому треба якось оцінювати? Себе, їхню розмову... Чому вона не вірить, що мажор (не мажор, а мажорище) може просто закохатися... Як звичайний молодий хлопець, ну, нехай не молодий, але живий – із серцем, нервами й почуттями... Ну й хай собі покохає в думках, щось, може, й поуювляє, попереживає, йому і таким, як він, це корисно. У світі крім доларів, маєтків, заводів, газет, пароплавів і чого там ще, якими вони володіють, є любов, яка розпалює, оживляє серця і синам олігархів...

Ліза ще не підозрювала, що через кілька днів їй самій доведеться набирати номер Максима Качули.

Вона й раніше знала, що на вулиці, якою йшла від магазинчика до зупинки метро, є невеличкі двері, над якими напис: «Ювелір». І збоку, біля дверей, за вікном табличка: «Скупка, ремонт, поправка ювелірних виробів. Виключно якісна і чесна робота». Раз Ліза зайшла. За столиком, відділеним від зальчика склом, сидів і в чомусь корпався чоловік років за тридцять, доволі симпатичний, хоч із невеликими залисинами. Спитав: «Ви щось

принесли, дівчино? На прийом чи в ремонт?» Ліза сказала, що ні, нічого не принесла, просто заглянула подивитися, вона шукає одну прикрасу. Чоловік пояснив, що вони тут нічого не продають, тільки купують і ремонтують, можна зробити і дрібну поправку. «Але ж для чогось скупляєте», – хотіла сказати Ліза, однак промовчала.

Тепер вона знову зайшла, побачила того самого чоловіка і почула ті самі завчені фрази. Повагавшись, дістала з сумочки ланцюжок і спитала, чи не міг би пан оцінити цю річ? Коли ювелір узяв до рук Максимів дарунок, Ліза помітила, як загорілися його очі. Він обдивився, ледь-ледь прицмокнув і сказав, що може дати за нього цілу тисячу.

– Ні, – сказала Ліза. – Я не продаю.

– Ви не зрозуміли, пані, – сказав ювелір. – Я вам дам не тисячу гривень, а тисячу доларів.

У Лізиних грудях щось тенькнуло. «Ну-ну», – ледве не вирвалося.

– І все? – вимовила вона майже весело.

– Ну гаразд, – ювелір із залисинами, які стали за цей час ще виразнішими, криво посміхнувся, – дві тисячі.

Ліза вимовила цього разу з притиском:

– Я ж сказала, що не продаю, а прошу оцінити. І ціна тут не дві тисячі...

– Звідки ви знаєте?

Ювелір поглянув якимось ще по-інакшому – іронічно і в той же час зацікавлено.

– Здогадуюся, – сказала Ліза. – Це подарунок, тому й не продаю.

– І подарунки, панночко, продаються за гарну ціну. Моя найостанніша ціна – п'ять тисяч. Купите собі ще ліпший ланцюжок. Здуріти треба – я даю вам п'ять тисяч доларів!

– Ні, – сказала Ліза. – Давайте...

– Сім тисяч. Це вже справді остання ціна.

Ліза зрозуміла, що річ цьому жевжику дуже сподобалася і що її ціна ще більша, ніж сім тисяч доларів. Вона знову наполегливо простягла руку.

– Добре, добре, – забурмотів жевжик. – Воля ваша. Вибачте, я...

Ланцюжок з його рук випав. Ювелір нагнувся за ним до самої підлоги, пошукав під столиком, підняв, дмухнув і простяг Лізі.

– Ось, візьміть. Вибачте. Справді цінна річ.

Ліза вже хотіла вкинути Максимів дарунок до сумочки, та щось їй завадило це зробити. Вона піднесла до очей ланцюжок і пополотніла. З ланцюжка зникли вигадливі фігурки і два маленьких камінчики з обох боків. Це був зовсім інший ланцюжок, хоч теж золотий. Чи тепер позолочений?

Далі відбувся такий діалог.

– Пробачте, але це не мій ланцюжок.

– Як не ваш? А чий же?

– Не знаю. Поверніть мені мій.

– Не намагайтеся мене зробити дурнем, дівчино. Беріть свою річ і йдіть. Ваша афера не пройшла.

– Я зараз викличу поліцію.

– Це я викличу поліцію. Зараз натисну цю кнопочку, тут пост поруч. Не раджу чекати поліцейських. Тобі ж буде дорожче... Ну? Іди, йди, дівко, по-доброму. Тут уже бачили і не таких аферисток.

Ліза зрозуміла: очевидно, в цього чоловіка свій контакт з поліціантами. Вона знала про різні операції на базарі. А тут, де справу мають із золотом, іншими коштовностями... Чи не є ця лавочка прикриттям чогось більшого, ніж просто скупка?..

Що ж робити? Оце халепа... І сором. Перевірити ціну дарунка захотілося...

І тут наче блискавка пронизала – Максим. Він може бути її порятунком. Соромно і перед ним, але... Ні, вона так легко не підніме лапки!

Ліза не взяла той інший, певне, не тільки дешевший, а й фальшивий ланцюжок і вилетіла з кімнатки. Уже в дверях почула смішок. Що ж, побачимо, як ти зараз заспіваєш... Вона стала збоку від входу. Дістала мобільника, набрала номер Максима.

На щастя, він відгукнувся майже одразу.

– Добрий вечір, Лізонько. Який сюрприз! Спасибі, що подзвонили. Тільки не кажіть, що передумали! Правда ж, ні?

– Я не передумала, – сказала Ліза. – Але... Мені потрібна ваша допомога. Мені перед вами соромно, але...

– Я завжди до ваших послуг.

Намагаючись говорити спокійно, хоча відчувала, як на очі вже набігають сльози, їй справді було соромно і ніяково, Ліза, збиваючись, описала халепу, в яку влипла.

– Не панікуйте, – сказав Максим. – Ви дзвоните від тої сволоти?

– Ні, з вулиці.

– Тоді верніться і дайте йому трубку.

Ліза так і зробила. Ювелір спершу не бажав брати мобільника, та все ж узяв. Ледве сказав «Слухаю», як у трубці гучно зазвучав Максимів голос:

– Слухай, йо...ний мудака...

Лізу так вразив і тембр голосу, і незвична брутальність Максимових слів, що вона аж відійшла вбік. Почула, як ювелір каже явно перелякано:

– Так-так, буде зроблено. Вибачайте, вийшла помилка... Звичайно, звичайно...

Він простяг мобільник Лізі. Руки в нього тремтіли, а очі тепер дивилися по-собачому віддано.

– Лізонько, – сказав Максим. – Я трохи йому по-чоловічому виписав. Зараз цей вишкребок поверне вам ланцюжок. Тримайтеся. Радий, що допоміг. До зустрічі. Головне – не хвилюйтеся.

– До зустрічі, – сказала Ліза. – Дуже дякую.

– Пусте. Радий був знову чимось прислужитися.

Чоловічок простяг Лізі її ланцюжок.

– Вибачте, ради Бога. Не знав, що ви... Вибачте. Ось, візьміть маленьку компенсацію за завдані моральні збитки. – Він простяг Лізі гарну брошку. – Візьміть. Вона досить дорога і гарно виглядає.

– Засуньте її собі в дупу, – грубо сказала Ліза і вийшла на вулицю.

Серце її співало. Її, правда, здивував грубий тон і слова Максима, але подумала, що з такими негідниками інакше не можна. Нарешті за неї посправжньому, по-чоловічому заступилися. Допомогли і, по суті, врятували. Несподівано до голови залетіла інша думка: а чи зміг би так допомогти Степан, Степашко?.. Навряд... А якби й подзвонив, чи так би відразу послухалася ця наволоч? Чи ювелір посміявся б, як і з неї... Ліза засоромилася цих думок і пішла швидше, майже побігла. Потім трохи стишила ходу, але осінній вечір тепер здавався теплим і пахучим. Ніби весь Київ казав їй: «Я тебе люблю, Лізо!» І вона любила це місто, людей, що поспішали з роботи, і... саму себе. А ще кого... Степана чи... чи Максима? Чи обох відразу? Але хіба таке можливо?

Вона зателефонувала до Ірки.

– Іруню, ти знаєш, що таке щастя?

– Щастя – це коли багато кави, шампана і бажаючих носити тебе на руках, – сказала Ірка. – І коли правильно занесуть, куди треба.

– Щастя, коли... коли я... ти...

Ліза не доказала, затнулася, збилася на півслові. Вона раптом зрозуміла: не знає, що сказати. Слова кудись поділися, й думки теж. Все було наче очевидним і... нічого не означало. Вона йшла посеред міста, яке належало їй, любило її і було... незнайомим.

– Подруго, ти чого замовкла? – Ірка озвалась явно стривожено. – Що з тобою? Та ти дихаєш так, наче за тобою женуться сто вовків чи... десять кавалерів.

– Нічого, – сказала Ліза.

– Тю, та ти чи не закохалася знову?

– Звичайно, я закохана, Ірусь, ти ж знаєш, – сказала Ліза.

– Я маю на увазі не твого Стефані, – сказала Ірина з наголосом на останньому складі. – Признайся, подруго, сталося?

– Ні, ні і ще раз ні, – заперечила Ліза з великою впевненістю. – Чуєш, ні, Іринище. Не вигадуй. Просто мені зробили одну добру річ. Просто я переходжу через міст і наближаю берег.

– Ти точно п'яна, – констатувала Ірка. – Дивися, не впади зі свого мосту. Давай, завтра розкажеш, хто тобі так допоміг, чи що там ще... А то в мене тут зібралася тепла компашка. А хоч – вали до нас. Тут хлопчики-бурундучки і дівчата-пташечки. Знайдеться і для тебе місце. То як?

– Я поїду додому, Ірк... Мені потрібен добрий душ.

– Чао-какао, – сказала Ірка. – Ти справді на мосту? Не впадеш?

– Турботлива ти моя... І знаєш, що таке щастя...

Ліза вимкнула мобільник. Ось і станція метро. Вона потрапляє у свій вир. І її потік. У неї своє життя. Вона любить, кохає. Дуже кохає Степанка. Степашка. Через чотири дні вона попрощається з ілюзіями, які десь там було виникли. Там, на тому останньому побаченні вона, може, зрозуміє, навіщо була потрібна Максимові.

І все ж про своє останнє (останнє?) побачення, зустріч з Максимом Качулою Ліза не сказала Степанові. Не змогла. Наче чогось страшилася. Того, що приховує? Самої себе? Своїх почуттів і вагань?

Може ж вона собі дозволити цю маленьку, трохи фантастичну пригоду... Степан уже знає про її зустріч з Максимом у придорожньому лісовому ресторанчику. І знатиме ще багато чого. А про це – ні... Розкаже коли-небудь, коли вже житимуть довго і щасливо. Ось так. Обоє посміються. Степанко, може, запізнило поревнує.

Зустріч мала відбутися в суботу. Вона сказала Степанкові, що нехай не приїжджає, у неї буде дівчачник. У неділю догулюватимуть, а зустрінуться десь наступного тижня. Все, поки-сороки...

У п'ятницю Ліза зателефонувала власниці крамниці й попросила відпустку за свій рахунок на один день. Їй дуже необхідна. Якщо треба, вона відпрацює.

– Звичайно, Лізонько, – сказала власниця. – Але чому відпустка? Та ще й за власний рахунок? Ви заслужили на більше. Ви дуже добре працюєте, я вами задоволена. Будемо вважати, що ви працюватимете і в суботу, а в магазинчик я пришлю когось іншого на підміну.

– Дякую. Але...

– Ніяких «але», Лізонько. Ви великий молодець, і я це ціную. Зараз до вас приїде дівчина, і ви дасте їй ключі від крамнички. Можете не виходити

і в неділю. У понеділок у вас вихідний. Вийдете на роботу у вівторок. До побачення, Лізонько. Ви велика розумниця, дитино моя.

Після цієї розмови Ліза не знала, що їй думати. Вперше власниця, її недосяжна господарка, так з нею розмовляла. Не просто розмовляла, а її мова лилася медом. Суперлагідно і суперпривітно. Що сталося? Згадала ті викуплені Максимом квіти?

І раптом всередині Лізи все похололо. Власниця, дамочка із залізним характером, яка враз так подобришала, знає про її зустріч з Максимом?.. Звідки? Чи навіть знає щось більше... І як вона буде поводитися, коли довідається, що Ліза порвала з Максимом, сином великого олігарха? Від цих запитань загуло в голові.

Ліза подумала: «А хто ж тепер за мене заступиться? Степан, Степашко безпорадний?»

Вона відчула, що місто знову їй чуже. І чужіє вона сама собі. Їй захотілося, щоб щось трапилося – зараз, негайно. Таке, щоб звільнило від геть усіх проблем. Вона чекала дива, якому не було назви, імені.

Щось Леся перестала до неї заглядати – заздрить? А чому? Вона ж боїться йти до Лесі, боїться можливих запитань.

Ліза бажала, аби швидше закінчився робочий день. Може, дорогою додому або вдома їй полегшає.

Приїхала дівчина, що мала підмінити її на два дні. Ліза віддала їй ключі від крамнички. Дівчина була молоденька, ще молодша за неї. Ліза подумала: «Цікаво, а вона б сподобалася Максимові?»

Дівчина розмовляла з нею якимось запобігливо. Чи вони всі подуріли, чи їй здається? Що з нею?

Робота закінчилася, та Лізі не полегшало. Виходячи з крамнички, вона вирішила заглянути до Лесі. Але в тої вже було зачинено.

Тут до неї підбігла жінка. Схопила за рукав.

– Дівчино, пробачте, це ж ви продаєте квіти?

– Я, – сказала Ліза.

– Може, ще продасте букетик, завтра у внучки день народження, а я про квіти й забула. Подарунок оце купила, а про квіти тільки тепер згадала.

Ліза продала їй букет пізніх хризантем. Пропонувала троянди, але жінка вибрала хризантеми. Ліза цього разу не сказала, що молодим більше личить дарувати троянди.

І тут вона згадала, що сама ж не взяла букет для Максима. Подарунок уже теж приготувала, а про квіти забула. Наготувала, поставила у спеціальну вазу з водою і забула. Ось ці троянди – не з підсвіткою, а білі-білі. Вона чомусь їх вибрала. Білі. Білі-білі. Ліза, наче заведена, повторює

ці слова...

Розділ 28

Ліза не знала, які на вигляд двері до раю і що за ними, який краєвид відкривається тому, хто за ті двері потрапляє. Двері до маєтку Качул повільно відчинилися, розсунулися на два боки після того, як Максим натис кнопку пульта, що дістав з шикарного «бардачка».

До того він заїхав за нею, як і домовлялися, о першій годині. Ліза не могла не затриматися хоча б на десяток хвилин. Вона пару днів повагалася і помучилася, що ж їй одягти цього разу. Хотіла знову натягти свій хуліганський викличний прикид, але подумала, що все-таки день народження – це є день народження, до того ж вони уже ніби добрі знайомі (більше, Лізо, особливо після злосчасного подарунка і того, як Максим швидко, ефектно і просто допоміг повернути його), тому варто з'явитися в чомусь святковому.

Знову чимось здивувати? Але чим здивуєш супермажора? Та ще й, вочевидь, розумного, як стадо зараз-холер. Ліза перебрала свою вдягачку – нічого не підходило. Знову подумала про купівлю чогось не вельми дорогого, але оригінального. Ні, не буде вона розпинатися перед хай і добре знайомим супербагатієм. Нащо? Ти вже й так виграла у свою лотерею, Лізко-облизко, пора й честь знати. Ця субота – це фініш, фініш і капець твоєї дивної пригоди.

Майнула думка: може, щось позичити у Ірки чи у Лерки, в них є багато, як тепер модно казати, ексклюзивних шмоток. Та довелося б дещо пояснювати чи вигадувати, особливо причепі Ірці. Врешті-решт спинилася на купленій за кордоном (у Литві) білій блузочці й зв'язаній колись мамою-бабусею довгій спідничці – імовірно, вона служитиме під час того візиту оберегом і від спокус, і від злих впливів. Одягла й той дарований ланцюжок – вирішила, що йому буде приємно. Цього разу хвостиків не стала замовляти, сама собі зробила сякий-такий начіс. У пакету, окрім квітів, лежало його замовлення-дарунок: справді зроблені колись власноруч малюнки з тих шкільних літ, коли вона вчилася малювати і навіть мріяла стати художницею, лялька-мотанка, змайстрована колись у школі, і її давня ікебана із засушеного колосся, гілочок і доданих цієї осені листків. Ще вона купила у книгарні на Хрещатику антологію англійської поезії. Англійською мовою. Імена поетів, окрім Шекспіра і Байрона, – якісь там Кітс, Блейк, Гарді, Оден і тому подібні – нічого не говорили Лізі. Все ж він навчався в Оксфордському університеті, хай знає, що й ми не ликом шиті.

А він спитав першим ділом:

– А де ж ваші суперсимпатичні хвостики?

– Загубила, – скала Ліза, але тепло припливло до її щічок.

Вона хотіла було вручити букета, але Максим сказав:

– Дякую, вручите в будинку, я ж сякий-такий естет, а виглядаєте ви в цій білій блузочці, білій курточці з білими трояндами потрясно. Прикрасьте, будь ласка, цим виглядом мою хатину.

Перш ніж вони опинилися перед «хатиною» у два з половиною поверхи, до них вибігли двоє псів. Породу одного з них Ліза знала і навіть любила цих собак з довгою шерстю, з вигляду симпатичних і добродушних – коллі, шотландських вівчарок. Така собака з розумною мордочкою жила і в їхньому будинку, і, зустрічаючи її іноді зі старим привітним хазяїном, Ліза віталася до них і гладила коллі Лару.

Пси підбігли і зупинилися. Максим сказав, що це його собаки. «Не дивуйтеся, в нашій сім'ї кожен має своїх собак. Це ось Султан, порода алабай, це він тільки з вигляду такий грізний, не бійтеся, Лізо, але я мушу вас обійняти і тоді Султан знатиме, що ви не просто моя гостя, а що ми з вами дружимо». І на хвилю Максим справді пригорнув Лізу. Обійми були миттєві, але вона відчула силу його рук і водночас, сказати б, обережну ніжність, з якою пригортав. І тепло... сильне тепло цих рук.

– Ну, а це наше диво – Черрі, – кивнув Максим у бік коллі. – Він дуже розумний і добрий. Черрі, привітайся з Лізою і запам'ятай – це найкраща у світі дівчина. З такими варто дуже дружити.

Черрі підійшов до Лізи, і дівчина поклялася б, що він ледь-ледь усміхнувся, а тоді простяг Лізі лапу. Зворушена Ліза потисла лапу, сказала: «Привіт, Черрі» – і погладила такого привітного пса – раз, вдруге, втретє – по голові.

Вони пішли до будинку алеєю, обсадженою високими струнками пірамідальними тополями. Максим пояснив, що це тополі тільки чоловічої статі, тому вони не алергічні навіть влітку, бо не народжують пуху.

Будинок, до якого підходили, був невисоким, але довгим. Він нагадував давню, ще позаминого століття поміщицьку садибу, в той же час мовби перенесену в століття двадцять перше, бо було в його вигляді щось невловиме, проте відчутно сучасне. Це була забаганка Дмитра Качули, який хоч і був нуворишем і навіть певною мірою за своєю суттю тим, кого називають парвеню, все ж вважав себе спадкоємцем давніх могутніх господарів – поміщиків. Колись у нього був більший і вищий домище, але Максим, коли підріс, наполог, щоб вітчим його продав – той мав надто помпезний і аляпуватий вигляд.

Перед будинком Максим рухом фокусника дістав звідкись маленький фотоапарат, не смартфон, а саме апарат, з якого вискочила довга патиця, і зробив селфі їх удвох, а далі попросив Лізу стати на сходах з букетом у руках. Потім було ще одне селфі обох тепер уже на фоні будинку.

Тут Максим сказав, що йому чомусь хочеться, перш ніж вони зайдуть у будинок, показати хоча б частину їхнього господарства. «Ну, така вже, Лізонько, півняча похвальба перед прекрасною панною. Ви дозволите?» Звісно, Ліза дозволила, їй самій не терпілося не на картинці в газеті чи по телеку, а зблизька, на власні очі побачити, як живуть олігархи. І вони рушили втрех, бо уважний Максим Качула сказав, що «здається, Лізо, ви все ж остерігаєтесь алабая, тому Султан повернеться до своєї оселі». І грізний псисько слухняно пішов.

Те, що побачила Ліза, вона потім називала казковим сном чи раєм у казці. А побачила вона ставок-озеро, обсаджений плакучими вербами, і Максим сказав, що тут можна половити рибу, тут запуснені різні види, можна помилуватися, вода чиста і прозора. І Ліза помилувалася, як плавають риби, а деякі вискакують з води. Далі були і тенісний корт – справжній, навіть з невеликими трибунами, – і поле для гольфа, і альтанка, з якої відкривався потрясний краєвид на міні-гори. І дивна напівбудівля, в центрі якої лежав майданчик з деревами, а на ньому були розкидані камені. Максим сказав, що це імітація японського саду Рендзю. Коли станеш біля нього, можна побачити лише чотирнадцять каменів, а п'ятнадцятий схований від ока, хоч їх таки п'ятнадцять, і так буде, з якої б точки не дивитися. Таємниця побудови цього саду ніким не розгадана, розумні й хитрі япошки бережуть її, але цю їхню імітацію уклали справжні японські майстри. А за садом вже японський краєвид.

Лізі з дитячою безпосередністю захотілося переконатися, чи справді видно тільки чотирнадцять каменів, і вона обійшла сад і переконалася, що це дійсно так.

– Браво, – сказала Ліза і заплескала в долоні.

При демонстрації іншого саду, вже геть українського (яблуні, сливи, груші, вишні, терен, калина) Максим сказав: шкода, що уже кінець листопада, а не серпень, он там на вершечках лишилась тільки пара пізніх яблук. Він зірвав гроно ягід калини і церемонно вручив Лізі. Потім забіг наперед і зробив ще одну світлину. Сказав, що з калиною вона має ще шикарніший вигляд, ніж з трояндами. Показав зазнимковане Лізі, і вона на тій фотці сподобалась сама собі – усміхнена, симпатична і струнка панночка-дівчуля в білій курточці, з-під якої виглядає біла блузочка – і з червоним кетягом калини в руці! Він таки був естетом, цей Максим,

холерочка ясна!

А Максим зауважив, що ця нахабна з його боку екскурсія, мабуть, стомила Лізу, але перед тим, як вертатися, він ще хоче коротко показати, пробачте вже, два чи три місця. Він підійшов до невеличкого будиночка біля саду і викотив звідти маленьку, майже мініатюрну відкриту машинку з лише двома сидіннями.

– Прошу, мадемуазель Лізонько-кізонько, – і зробив ще один церемонно-запрошувальний жест.

Ліза сіла, машина майже безшумно рушила. Поруч, саме з Лізиною боку, побіг Черрі. Ліза простягла руку і погладила розкішного пса, який їй все більше подобався. Черрі біг поруч і далі, і повертав голову до Лізи.

– Він хоче бігти під вашою рукою, – сказав з усмішкою Максим.

Ліза простягла руку, погладила, і раптом пес весело гавкнув. І скільки не їхали, біг під Лізиною рукою і терся об неї.

Минули якісь будівлі, звідки почувся собачий гавкіт і, Ліза б поклялася, приглушений дикий тигрячий рик. З вольєрів обіч дороги майнули силуети павичів.

Першим з обіцяних місць виявився лужок, на якому паслися двійко коней – буланій і сірий з чорними крапками по шкірі та білою смужкою в гриві. Максим сказав, що взагалі-то конюшня в іншому місці, але цих двох забажав побачити на цьому тижні один чоловік, ось і привезли їх сюди. Максим підійшов до коней і погладив по черзі обох. Притулився до гриви сірого, і Лізі враз захотілося сфотографувати отак його, про що вона й повідомила.

– Чудово, – сказав Максим, – у мене залишиться знімок, зроблений вашим пальчиком.

Потім він сказав, що хоче сфотографувати Лізу теж разом з конем. Ліза вибрала буланого, Максим зауважив, що це кобилиця Альба, а коня звати Надим, він сумирний і, здається, закоханий в Альбу. А ще Максим сказав, що це здорово – їздити на конях, і він проситиме богиню сну, аби йому приснилося, як вони з Лізою мчать поруч. Наче схвалюючи цю мрію, до коней гавкнув Черрі.

Другим місцем, яке ще відвідали, був шматок соснового лісу, захоплений маєтком. Тут Ліза побачила білочок, які збігали з дерева, а одна стрибала по траві. Вона ледве не закричала «Білочка, білочка!», як коли вперше з мамою-бабусею побувала в зоопарку. Одна з білочок побігла до них, а за нею й ще одна. Максим раптом простягнув до Лізи долоню, на якій виявилися горішки.

Сказав:

– Дайте їм. Вони це люблять.

Ліза випростала руку з горішками, й білочка схопила одного, потім другого, але не втримала, упустила. Максим теж простяг руку і білочка... стрибнула на неї. Максим підніс звірятко до Лізи, й вона побачила злякане око. Розкрила пальці, білочка, зробивши кульбіт, стрибнула на землю. Але не втекла, а повернула мордочку й чи то хитро, чи допитливо зиркнула на Лізу.

– Та тут вас усі люблять, – сказав Максим. – Я вже починаю ревнувати.

– До білочки?

– А може, це білчун...

«Боже, здається, мені добре з ним, – подумала Ліза. – Але навіщо це?..»

Їй хотілося, щоб швидше закінчилася ця екскурсія і щоб... вона не кінчалася. Час, який було розтягувався, почав стискатися.

Перш ніж зайти до палацу, господар завів її ще до басейну і спортзалу. Виявилося, що басейнів є два – критий і відкритий. У спортзалі було повно залізяччя, Максим показав, як працюють один, другий тренажери, на яких можна і м'язи покачати, і поімітувати біг. Підняв штангу. Потім він підвів гостю до турніка і раптом... скинув куртку, розбігся, стрибнув і вчепився обома руками в перекладину. І став крутити «сонце». Ліза дивилася, як все швидше обертається дуже, пружне чоловіче тіло, і в неї самої почала крутитися голова. Разом з тим стало рости захоплення і цим чоловічим тілом, і його власником. Вона згадала товстих пузатих буржуїнів на малюнку в книжці, яка лишилася від мами-бабусі Павлини, й усміхнулася.

Те, що Максим Качула повівся як звичайний чоловік, хлопець, якому хочеться похвалитися перед гостею, дівчиною, до якої, видно було, більш ніж небайдужий, зворушило Лізу найбільше.

Їй... раптом стало якось затишно.

Вона маленька пушинка на чийсь долоні.

Той, на чий вона долоні, дивиться на неї і боїться здмухнути. Максим Качула нарешті зістрибнув на підлогу. Коли підійшов до Лізи, вона здивувалася: він зовсім не був задиханим після такої шаленої крутанини. Дихав майже рівномірно.

Їй раптом захотілося доторкнутися до його біцепсів. До... до волохатих грудей, які виднілися з-під сорочки.

– Ходімо? – Ліза ледь здригнулася, почувши це слово.

«Невже він помітив, як я дивилася?»

Кому адресувалося це запитання, Ліза не знала. Невже їй самій?

У будинку він промовив:

– Чесно кажучи, я зголоднів і каюся, що стільки вас вимучив...

Потерпіть ще хвилинку...

Хвилинка, звісно, розтяглася. Ліза пройшла через кілька багато умебльованих кімнат. На стінах була ціла виставка картин. Картин відомих іноземних і українських художників. Які коштували великих грошей. Всього, що вона побачила, не можна було увібрати. Вона тільки трохи постояла біля картини, на якій хлопець виходив до дівчини, що несла воду. Почула раптом пісню «Несе Галя воду». Пісню в ній самій. Несе Ліза воду... Вона заплющила очі й прогнала видиво. На сусідній картині смаглявка рвала виноград, а збоку визирала чиясь цікава мордочка... Ліза в уяві на мить опинилася на тому гарячому півдні не знати якого століття. «Потрясна пригода», – подумала.

Але те, чим вона, ця пригода, закінчилася, перевершило все можливе. А може, її сподівання? То сподівання все-таки були?

Коли вона їхала сюди, передбачала, що Максим Качула, спробує завести мову про продовження їхніх взаємин, про ще одну зустріч. Вона заготувала слова – відмова повинна бути гнівною і рішучою. Вона не вірила, що їй судилася доля Попелюшки, яку полюбив і зробить щасливою королевич... Чи як там – олігархевич абощо... Принц не для неї... До того ж її принц з'явився надто пізно, вона вже закохана...

І все ж... все ж... все ж...

Малесенька пташечка дзьобала її душу, докірливо цвірінкала, маленька мишка намагалася прогризти дірочку, жалібно пищала, просилася випустити, вона візьме лише дрібненьке зернятко, невже тобі шкода, Лізо... Все решта лишитья тобі...

Розділ 29

То був маленький зальчик зі всього лиш кількома картинами на стінах – українські пейзажі, якась абстракція, а ще картина, на якій були тільки різнокольорові маленькі й більші крапки. В зальчику стояли невелика книжкова шафа й інша шафа, в якій були розставлені різні фігурки – люди, звірі, птахи, а ще фігурки загадкові й безформенні. Біля стіни був диван, поруч – два шкіряні крісла. Посередині – стіл, на якому розставлена їжа – кілька тарілок з м'ясними стравами і салатами, фрукти, а ще кілька пляшок вина і особливі пляшки, Максим пояснив, що це віскі й коньяк. Віскі – то його улюблений спиртний напій, який він іноді собі дозволяє, а коньяк називається «Камю», але це справжній французький коньяк, бо тільки цей виріб за міжнародними правилами має право називатися коньяком, а все інше – то бренді. «Коли ми ввійдемо колись до Євросоюзу, – посміхнувся Максим, – то найбільшим ударом для деяких наших відомих українців буде те, що доведеться пити бренді, як воно називається у всьому світі, або ж купувати справжній коньяк, який виробляється у французькій провінції, що так і називається. Можемо випити вина, тут, на ваш вибір, – назви Ліза не запам'ятала, – це сухе вино, біле й червоне, напівсолодке, гарної витримки, або “Камю”, щоб скуштувати, який на смак отой французький письменник і філософ. Або я вип'ю віскі, а ви вино, яке виберете...»

Ліза вибрала коньяк. Вона вирішила, що нагоди скуштувати цей напій (справжній!) може й не трапитися більше в її житті. Напій виявився м'який, не обпik, а наче попестив піднебіння й не мав нічого спільного з тим «коньяком», який продавали на їхньому базарі.

До того було вручення подарунків. Максим позахоплювався Лізиними дитячими малюнками, сказав, що він сьогодні перший раз шкодує, що колись не пробував малювати й собі, признався, що вперше бачить ляльку-мотанку, повідомив, що поставить на особливій полиці його особливої колекції. Тут ось ті речі, які його дуже здивували при першому погляді на них, тому й купував, а це буде подарунок! Похвалив ікебану з дивними словами:

«Це ви, Лізо, дякую». Про антологію англійською мовою: «Лізо, чесне слово, я зворушений». І тут же, заглянувши у книжку, закрив її і прочитав напам'ять вірш англійською. Сказав:

– Це Кітс. Ми його в Оксфорді вивчали, сперечалися. Диви, не забув.

Про те, чому вони святкують саме в цій кімнаті, пояснив, що кімната особлива, сюди він приходив, коли йому треба усамітнитися. Не коли

Йому важко на душі, тоді або можна побродити на природі, або просто завалитися на диван чи ліжко деінде й постаратися відключитися, або погасити депресію якоюсь розвагою. У цю кімнату він приходиться, коли його настрій не можна пояснити словами, коли й болісно й начеб радісно, коли чекаєш чогось такого, що неодмінно має прийти, коли ти сам і водночас із цілим світом. А ще приходиться сюди, як настають рідкісні періоди вмиротворення, коли геть нічого не хочеться, а хочеться повірити, що світ добрий і лагідний, а не злий, підступний і брудний. Його батько і мама знають, що в цю кімнату не можна заходити, що це його кімната, як каже мама – правда, трохи з іронією, – замок його душі.

– Я гадаю, Лізо, ви пробачите цю мою примху посидіти з вами в цій кімнаті. Справді посвяткувати. Повірите, іншого відзначення у мене сьогодні не буде. Ви, мабуть, здивовані, що нікого не побачили й не зустріли в цьому маєтку, правда ж, Лізо?

– Так, – призналася Ліза.

– Не буду приховувати, в нас є і охорона, і обслуга, – сказав Максим, – але мені хотілося якщо святкувати, то по-справжньому. Удвох. Щоб були тільки ми. А мені ж прикро, що ми за вашою волею більше не побачимося. Знаєте, який у мене тоді настрій... Не суптєся, Лізо. Я жива людина. Я сьогодні впустив у цю кімнату білу пташку. Розумію, надто красиво... Чорт, мені чомусь не хочеться шукати інших слів. Давайте вип'ємо, що ми тут удвох.

– Сьогодні ще були Черрі, коні і білочки, – сказала Ліза. – І ваш Султан.

– Так, але вони не в рахунок. Хоча... Признайтеся, білочки вам сподобалися... І Альба..

– А особливо Черрі, – усміхнулася Ліза. – Якби я жила не в однокімнатній квартирі, я спробувала б його у вас купити...

– Він буде вашим, Лізо, – сказав Максим. – Якщо захочете, звичайно...

«І житиме в моїй халабуді, – подумала Ліза. – А хто ж його виводитиме гуляти?»

Вони випили. Ліза зробила однюсінький ковток. Їй треба бути тверезою. Чому в ній дедалі більше оселяється страх?.. Страх, який приходиться на зміну довірі... Довірі до Максима, його слів, поведінки. Це мовби хлопець, якого вона знала давно, тільки який не знати чого розбагатів. Він змінив, перекреслив усі ті уявлення про синків багатіїв, мажорів. Йому раптом захотілося повірити. Ця віра народжувала щось нове в Лізі. У ній самій.

Наче знайомила з іншою Лізою, котра чекала свого часу, щоб прийти на зміну тій, колишній. Ця Ліза розминалася з Лізою до того, довірливо і

водночас зневажливо посміхалася. Вона знала щось таке, чого не знала Ліза колишня. І вже не дізнається. Ось у чому річ. Новій Лізі було шкода себе колишню. І вона промовляє за себе і за неї: «Я тут!»

«Повна шизуха, – подумала Ліза. – Мені добре, тільки й усього, хоч казки і кінчаються. За вікном уже вечір, скоро прийде пора повертатися з балу».

Тут Ліза зрозуміла одну з причин її страху. Вона у величезному маєтку була в повній владі чоловіка, який сидів навпроти. Він міг зробити з нею що завгодно. Всупереч її опору. І ніхто не прийде на виручку – ні таємнича схована обслуга чи прислуга, ні невидима охорона. Потужна сила струменіла з усієї його постави. Не може бути, щоб такому чоловікові не хотілося мати жінку, дівчину тепер, негайно. Тим більше таку, якій зробив стільки компліментів. І подарунок. До якої явно не байдужий. З якою зустрічається востаннє, найостанніше ще раз, щоб потім зустрітися знову. Ні, ні і ще раз ні. Цього не буде ніколи.

Йому двадцять дев'ять. Через рік буде тридцять. І нехай. Вона трапилася на шляху, тільки й усього. Її вини тут нема.

Чи є? У чому?

«Наше спілкування дике», – подумала Ліза.

Хтось сказав би їй: «Його можна приручити». Себто дике спілкування. Зробити його свійським. Домашнім. Чи воно вже приручене, і приручений цей син олігарха... Це не так, не так, але щось має статися. Не даремно ж Ірка якось сказала, що в Лізі поруч з наївністю живе здоровезна жіноча інтуїція. Бабська, сказала Ірка. А чого чекає вона, Ліза? Пропозицій продовжити спілкування, яке вже її забавляє і, чого там, інтригує? Вона чекає? Он як?..

Що має статися, Ліза довідалася по закінченню їхньої трапези. Чи ближче до кінця. Максим підвівся і сказав, що зараз принесе кави. «Сподіваюся, не відмовитеся від гарячої арабіки?»

Ліза не відмовилася. Він вийшов. Делікатний, хоче сам прислужитися, хоча й іменинник. Що там вона йому бажала? Щоб здійснилися всі його мрії? Може, щось накаркала собі?

Вона була... була, була сама не своя. Хотілося встати і втекти, зробитися маленькою пташечкою, яка б вилетіла через он ту квартиру. Чому вона так тремтить? Невже так сп'яніла? Ні, річ у тім, що...

Коловерть думок, які пронеслися її бідолашною головою, змусила Лізу остаточно протверезіти. Вона була готова до всього, навіть дорого віддати своє життя. Життя за що і кому? Подумала, чи варто буде дарувати його, якщо запропонує щось несусвітнє. Наприклад, лишитися в цьому палаці на

ніч. Звісно, не згодиться. А як він поведеться далі... Зміг же бути цілісінькі дві години, коли сиділи за столом і вели всілякі ля-ля (Ліза твердила весь час до себе: не можна, не можна бути надто відвертою, – і все одно була), поводитися чемно-чемно і торкнутися тільки зо три рази її руки. Ну, коли вона вітала його з днем народження, притиснув до себе таки міцненько, і поцілунок в губи таки вийшов задовгим, і ще й шию цьомнув (нахаба!) надто пристрасно, правда, вимовив: «Пробачте». Ліза пробачила його і пробачила саму себе. Була благодушною, як та кішечка, яку гладять на сонечку. Мур-мур! Бо їй було не бридко, а приємно. І перед очима поставало дуже тіло, що крутило «сонце» на перекладині. І знову чувся тепер зблизька, зовсім близько, той чоловічий дух, дух, який ішов од нього, коли чалапали поруч величезним маєтком. «Сонце» і дух переважували навіть побачене в маєтку. Все добро в ньому завтра зникне, розчиниться, розчиняться його слова, а «сонце», тіло, подих, підозрювала Ліза, в її пам'яті можуть лишитися надовго, якщо не назавше.

Максим сказав, що хотів, аби вони були у будинку вдвох, а будинок належав тільки їм обом. Що батько в діловій поїздці, вернеться пізно, мама в подруги, так що втрюх відсвяткують пізно ввечері або завтра. Виходило, що на сьогодні вона для нього стала найважливішою. Ось так і не інакше. Це він казав про її схожість із цінною порцеляною, яку боязко нести, щоб не впустити.

Ліза не раз втрачала голову, закохуючись у тих, що кохали інших, а потім повертала свою дурну головешку на місце. Вона була майстром по створенню перешкод на своєму життєвому шляху. І ось тепер, коли всі пригоди, перешкоди, драми і комедії, як вважала Ліза, позаду, на її дорозі трапився цей чоловік, у саме існування якого, не те що в його почуття до неї, було важко, майже неможливо повірити.

Але дотеперішні й навіть теперішні переживання, оті «сто мільйонів терзань», про які вона десь читала (схоже, коли вивчали в школі «Горе від розуму» Грибоедова, хтось там так писав про його героїню, яку теж, здається, звали Лізою), всі ці терзання були так собі, майже мильною бульбашкою порівняно з тим, що чекало Лізу.

Бо після пиття кави Максим Качула сказав: те, що він зробить зараз, не повинен робити, він, мабуть, підписує собі вирок, він принаймні повинен був зробити це пізніше, але...

– Лізо, я вже не можу далі терпіти. Не можу, Лізо, тож пробачте, пробачте... Я сьогодні народився, хоч і майже тридцять років тому, проте, їй-Богу, день сьогодні особливий, просто фантастичний день, і я мушу його завершити фантастичним вчинком.

Колись у дитинстві дідусь сказав мені, що я в цей день можу загадати найнеможливіше бажання, а вони спробують його здійснити, – продовжив Максим, і Ліза побачила, як блищать якимось особливим блиском його очі. – Ну, і я сказав, уявіть, що хочу саме сьогодні проїхатися на велосипеді по кладці через річку біля дідусевої дачі на другий берег. Розумієте, річка була не широкою, метрів сорок, може, трохи більше, а може, й менше, але кладка була вузькою, по ній навіть іти було боязко, а мені захотілося проїхатися! До того ж річка була мілкою, але дно під кладкою густо вкрите камінням. Якби я впав, не знаю, що було б далі... Ну, мама, бабуся і ще кілька гостей в крик, але дідусь сказав, що він дав слово і його треба дотримати, особливо в такий день. Ну, бабуся покійна: «Ви обоє божевільні, хай вже той малий дурень, але як ти можеш дозволяти таке...»

Він зробив паузу, і Ліза спитала:

– І ви... поїхали?

– Не тільки поїхав, а раз я перед вами – то й переїхав... Я зараз спробую повторити цей вчинок...

– Максиме, хіба біля вашого маєтку є річка? Що ви задумали?.. – Річка в цій кімнаті, Лізонько... і місток, чи кладка, в цій кімнаті...

З цими словами він рухом фокусника дістав з кишені дві невеликі коробочки. З ними переніс своє крісло ближче до Лізи. Поклав коробочки на стіл.

– Найперше я прошу вас прийняти у відповідь на ваші дарунки цей мій маленький подарунок.

– Максиме, більше ніяких подарунків! Я й так каюся, що прийняла той... Який ви таємно мені підкинули. І допомогли повернути.

– Лізо, будь ласка, – сказав Максим жалібно. – Відкрийте коробочку.

Ліза... Ліза всміхнулася. Те, що вона побачила, спочатку змусило шалено загупати серце, а потім все довкола попливло перед очима.

У коробочці лежала золота каблучка з великим блискучим каменем посередині. При всій Лізиній недосвідченості вона зрозуміла, що то діамант. Та ще, мабуть, неабиякий.

Вона сказала, намагаючись поводитись якомога спокійніше:

– Максиме, я не можу прийняти такий подарунок. Це не для мене. Відвезіть, будь ласка, мене додому.

– Я відвезу, Лізо... Але вислухайте спочатку. Цей подарунок вас ні до чого не зобов'язує.

– Якраз зобов'язує, і ви це добре знаєте, – відповіла Ліза. – Ні, Лізо, ні, повірте, це від щирого серця. Я бачу, ви й досі мені не вірите.

– Я б хотіла вам повірити, але ж ви знаєте, що в мене є наречений, якого

я кохаю і який любить мене.

– Я, Лізо, люблю вас ще більше! – вигукнув Максим і раптом опустився на праве коліно.

– Що ви робите? – Ліза не вигукнула, а швидше прошептала ці слова.

– Я дуже вас люблю, Лізо, – сказав Максим. – Сьогодні тут, у цьому маєтку і в цьому будинку, я остаточно зрозумів, як я вас кохаю. Ви для мене, людини, яка досі не вірила в любов, є найдорожчою на світі. Я прошу вас, не покидайте мене, вислухайте до кінця, а тоді вже скажіть своє слово, винесіть свій присуд.

Ліза хотіла встати, йти геть (будь що буде!) – і не могла. Щось наче прикувало її до крісла.

Наче прикувало, зробило важкими руки й ноги. Геть неслухняними.

– Я люблю вас, Лізо, – сказав Максим. – І прошу вас стати моєю дружиною. Я не п'яний, Лізо, я трохи випив, але повірте, можу випити набагато більше... Я тверезий, як ніколи, Лізо.

– Сядьте, Максиме, і послухайте мене, – сказала Ліза. – Ми не рівня, ми не...

Максим посміхнувся й сів у крісло. Однак перебив її мову:

– Лізо, ми рівня, а головне, я хочу, щоб ви були щасливою... В ін подивився на Лізу. Ліза зустрілася з його очима – вони були розгублені і, їй здалося, готові от-от наповнитися сльозами.

Син могутнього олігарха і сам олігарх от-от заплаче? Але казати подумки «Ха!» чомусь не хотілося.

Максим не заплакав, а сказав уже спокійніше:

– Лізо, ви бачили, як ми живемо. Так, не приховую, ми живемо багато. За мірками багатьох у цій країні – дуже багато. Я не винен, що народився в такій сім'ї. Але я запрошую вас у цю сім'ю.

Голос його звучав спокійно, проте мовби клекотав десь там, у грудях. Звідти він діставав слова і складав їх докупи, вибудовував чи викладав їх перед Лізою.

– Ви бачили цей маєток. У нас є ще інший. І ще один – недобудований. Є квартири у Києві. Є житло за кордоном. Я певен, що мої батьки з радістю приймуть вас, але якщо вам не сподобається жити разом, ми могли б жити чи в іншому будинку, чи в Києві. Де ви забажаєте. Якщо ви мені не вірите, я згоден, щоб ми спочатку уклали шлюбний контракт, де передбачили, що вам належатиме на випадок якоїсь непередбачуваної ситуації. Я згоден, Лізо, на таке. Або на що ви забажаєте... Вирішуйте, Лізо...

«Чому я слухаю все це?» – подумала Ліза і раптом відчула, як з її розгубленості, навіть жаху виростає відповідь – тому що вона хоче це

слухати. Вона, а не хтось інший. Їй... їй потрібні такі слова... Всупереч її волі. Всупереч, наперекір чомусь, що жило досі в ній. Вона... вона хоче, щоб ці слова були правдою. Щоб здійснилося щось неможливе. Раптом Ліза вперше за час їхнього знайомства торкнулася його руки, поклала на неї свою руку.

– Максиме, я не знаю, що вам відповісти... Повірте, не знаю... Це так несподівано і неможливо, що я... Давайте поїдемо... Відвезіть мене додому...

– Добре, Лізо, – сказав Максим. – Зараз ми поїдемо. Але все, що я сказав, залишається в силі. Я прошу. Дуже прошу вас зробити мене щасливим і стати моєю дружиною. Повірте, ви жодного разу не пошкодуєте про це. Це звучить надто банально і голосно, але я справді хочу покласти весь світ до ваших ніг. У цій другій коробочці два персні – для нас обох. Я чекатиму на вашу відповідь скільки потрібно. Але не кажіть відразу «ні».

І Ліза... Ліза не сказала. Більше того, вона, гордячка Ліза, обіцяла подумати. Це була не її «відчеплівка», а щось інше. Нехай, вона справді подумає і тоді скаже «ні». Тим більше, що в нього день народження. Вона не псуватиме такий день.

Вона, звісно, відмовилася взяти каблучку з діамантом. Максим покірно згодився, що вручить її пізніше. Попросив тільки відкрити другу коробочку, нехай Ліза хоч гляне на ті персні.

– Давайте іншим разом, – сказала Ліза.

На язык просилися слова: «Відкриєте для іншої», – але вона їх не вимовила.

Ліза покидала палац сама не своя. Начеб ішла не вона, а хтось інший. Хтось інший ступав по килимку, далі по паркету. Хтось інший приймав на плечі з рук Максима її курточку. Комуś він надягав курточку й на мить притулювався до чийогось плеча.

Вони вийшли надвір. Хоч тут було світло, як удень, за парканом вже на них чатував вечір. Довго ж вона загостювалася!

Ліза підвела голову до неба і побачила, як крізь хмари і залите земне світло пробивається слабеньке сяйво одинокої зірочки.

Може, то дивиться її ангел-охоронець?

На сходах сидів гарний розумаха Черрі. Дожидався. Коли побачив їх, підійшов і тернувся об Лізину ногу. Мов засоромившись, відійшов трохи вбік. Вже внизу Максим сказав:

– Черрі, ти ж хочеш ще тут побачити Лізу? Попроси Лізу, щоб вона обов'язково повернулася.

І Черрі... Черрі опустився на землю і підповз до Лізи. Ткнувся їй мордочкою в ногу.

– Черрі, – видихнула зворушена Ліза.

Нагнулася, погладила пса і раптом відчула, як зрадливо зволожуються її очі.

Розділ 30

Ліза тієї ночі довго не могла заснути. Додому її, звісно, підвіз Максим. Вибачився, що час пізній і він мусить взяти охорону. Такі вже реалії нашого життя, Лізо. До того ж він ризикував би не тільки собою...

«Якби я прийняла його пропозицію, мені теж довелося б їздити з охороною?» – Ліза намагалася думати іронічно, але якось не виходило. Невже їй стало приємно від такої думки?

Ліза розсердилася. Звісно, на себе. Ах ти ж пані-мадам! Уже злетіла на тин і кукурікаєш?.. Чи сокориш, як та курка...

Отож до Києва їхали двома машинами.

Максим сказав було:

– Ви, звичайно, не залишитесь ночувати? Зовсім в іншій кімнаті, ніж я... гарантую безпеку.

– Ні, – коротко відрізала Ліза.

І все ж... все ж... Вона чекала цих слів. Хоча б для того, щоб сказати своє коротке «ні».

Машину вів шофер. І хоч від нього відділяла товста перегородка, як підозрювала Ліза, броньована – якесь ніби задимлене скло, – за всю дорогу Максим проказав хіба пару речень. Він узяв її руку в свою, потім переплів свої пальці з її пальчиками й так тримав. Ліза... Ліза не прибрала руку, не висмикнула сердито. Вона вже не вміла сердитися. Хай цей день закінчиться на мажорній ноті. Мажорна нота з мажором...

Дивно було їхати поруч з чоловіком, який щойно освідчився, сказав, що так любить. Вірити й не вірити йому. Більше вірити, ніж не вірити. Який же відповіді.

«Я стомилася, – подумала Ліза. – Надто велика вага для мене. І забагато вражень. Швидше б приїхати...»

Десь на півдорозі Ліза відчула, що її справді дедалі дужче облягає втома, приємна втома. Затягує у своє невидиме павутиння. І вона таки задрімала, як не боролася з дрімотою, і схилила голову на Максимове плече. Плече було тверде і тепле, що відчувалося навіть крізь шкірянку.

– Пробачте, – сказала Ліза, коли отямилася.

– За що? За те, що подарували мені радість? Я навіть не мріяв, що так закінчиться цей день.

– Я більше не буду, – сказала Ліза.

– Будьте, – почувла. – Будьте, Лізо, і... взагалі будьте. Ви ж не розумієте, що ви живе диво...

– Де ми? У Києві?

– Так, вже ідемо Києвом.

І вони приїхали. На прощання Максим узяв її руку, поцілував долоню, потім обцілував кожен палець. І цього разу поцілував і другу руку майже так само. Вийшов з машини і відчинив їй двері – саме уособлення галантності.

Сказав:

– До зустрічі, Лізо. Я дуже ждатиму вашого дзвінка. Якщо дозволите, то подзвоню теж.

– Я подзвоню, – сказала Ліза. – Я подумаю і подзвоню.

– Тоді до зв'язку?

– До зв'язку.

І ось Ліза сидить у своїй манюсінській однокімнатній квартирці. Порівняно з маєтком, з якого вона повернулася, навіть з палацом у тому маєтку, її квартирка як дрібненька ягідка, ні, дрібнює зернятко порівняно з великим кавуном. Навіть десятьма чи й більше кавунами. Кавуни солодкі, а її зернятко гірке. Досі Ліза була ним задоволена, жила, як могла. Як уміла. Тепер, виходить, усе змінилося?

Так, змінилося, і не треба себе обманювати.

Про таку пропозицію, яку отримала вона, мріють тисячі, а може, й сотні тисяч, мільйони дівчат з Києва і провінційних містечок і сіл. В усьому світі. Ті дівчата сподіваються на щастя, на фантастичне везіння, недаремно ж такими популярними є численні серіали про сучасних Попелюшок, до яких приходять чи яких знаходять багатий принц і робить їх щасливими. Ліза дивилася не один такий серіал, але доволі скептично ставилася до удач героїнь, котрих знаходили або котрі самі ловили тлустих синиць і вродливих «обаяшок» – синів олігархів чи розлучених багатіїв. А то й тих, що кидали своїх стервозних дуреп-дружин заради молодої і чистої душею Попелюшки. Ха-ха і ще раз ха! У неї не було наміру когось ловити і на щось сподіватися. Вона знала свій рівень і своє середовище. Всі її хлопці були з того середовища. За когось із них вона, може, згодом і вийшла б заміж. Але зустріла Степана, Степанка, Степашка. Він був не схожий на інших, досі знаних, і вона серцем відчула цю інакшість. Спочатку підсміювалася, іноді сердилася, але все більше й більше закохувалася. Їй було добре з ним і в ліжку, й поза ліжком – у місті на каві, на вулиці, на концерті. Вона почала навіть потроху любити й, здається, розуміти той занудний його джаз. Блюзи, від яких спершу тільки крадькома позіхала. Коли вона серцем, всіма своїми відчуттями й тілом занурилась у щастя, смакувала його, як добре вино чи запашну каву, на її дорозі з'явився

Максим Качула. Теж не схожий. На Степана і на тих синів багатіїв, про яких вона чула – нахабних, безцеремонних, для яких не було нічого недосяжного. І жінок, і дівчат. Вона виявилася недоступною для Максима Качули. Тонюсінька перегородка її захисту зупинила його.

Ліза тепер думала, що він теж завойовував її, як міг. Лізли до голови якісь незнайомі чи напівзнайомі слова. Ха, вона знайшла їх – елегантна благородність.

Саме так ставився до неї Максим, тепер це треба визнати. Скільки разів вона дивилася у фільмах сцени, де багаті негідники гвалтують чи пробують згвалтувати молодих дівчат, домогтися, лишившись наодинці. Максимові за поведінку можна було поставити велику дванадцятку.

Коли їй було важко, тривожно чи мучила чергова депресія, Ліза намагалася вдома порятуватися од них роботою. Прибиранням, витиранням, пранням, нарешті, приготуванням непотрібної їжі. Тепер же не хотілося нічого робити. Не тому що вже пізній вечір, а тому що... що... що вона мовби перебуває в якомусь вакуумі. Вона і ще з десятків таких самих розпачливо-самотніх Ліз, які вперто не бачать чи не можуть побачити одна одну.

Що ж їй робити, що діяти після цього освідчення і пропозиції руки і серця?

У серіалах, які дивилася, книжках, які читала, у дівчаток-попелюшок або переважно не було хлопців, або вони якимось легко і слухняно, хоч і ображені, відходили вбік, іноді комизилися, але все ж відступали. Або й самі виявлялися такими-сякими.

У Лізи був Степан-Степашко, якого вона любила, кохала, досі кохала цього недотепу. Але якого мусила покинути, бо доля їй послала не тільки шматочок сиру, як тій вороні, великий шмат, а щось більше, зовсім інше... Може, це й називається щастям?

Ліза отримала фах продавчині, закінчивши профтехучилище – називайте його як завгодно: ліцей, коледж-шмоледж, це все одно профтех, ПТУ. Вона була задоволена роботою, яку знайшла – не продуктивний магазин, не щось метушливе, а затишна квіткова крамничка. Степан закінчив педколедж, навчався заочно в університеті. Зарплата в обох була не дуже, та вони не скаржилися. Може, з часом Ліза знайшла б собі ліпше місце, а Степашко перебрався б на роботу до Києва. Хоча б у школу десь на околиці міста, а не в селі. Планували, що переселиться жити до неї. Згодом (колись) стягнулися б, якби пішли діти, на двокімнатну квартиру. Спадщини від мами-бабусі Павлини вистачило б хіба на частину. Степан казав, що їх можуть трохи підтримати його батьки. Можна, зрештою, взяти

кредит. Це мало бути їхнє звичайне, очікуване життя й очікувані, хоч і не вельми радісні перспективи.

Тепер перед Лізою з'явилося, не замаячіло, а було зовсім поруч – реальне, зрине – цілком інше життя. В тому маєтку, де вона була, чи в іншому. Чи в Києві.

Вона буде господаркою цього життя. Господаркою того, що їй належить, що й мало належати. Слова маєток, палац, яхта досі були для неї недосяжні. Не самі палац чи яхта, а навіть слова, що їх називали. Могла хіба уявити, подивитися в кіно чи по телевізору на ті атрибути багатства.

Колись у дитинстві мама-бабуся Павлина дістала для Лізи путівку в дитячий табір біля Одеси. Перебування там, морська прогулянка на катері були для Лізи дивом. Одного разу, коли всі полягали спати, вона пробралася до берега. Знайшла там неприв'язаного човна і спробувала відпливти. Весла давалися важко. Все ж вона – натужно, через силу – змусила їх коритися. І коритися весь човен. Та коли відпливла від берега, їй стало лячно. Над берегом, десь там, за містом, піднімався великий червоний місяць. Раптом вона відчула, як човен далі й далі відносить у море проти її волі. Ліза закричала, але хто мав почути її такої пізньої пори? І Ліза збагнула, що єдиний порятунок – вистрибнути з човна, доки не пізно, і спробувати допливти до берега. Вона так і зробила, хоч було дуже страшно. Вона пливла, боролася із хвилями, а збоку небом плив місяць. І Ліза таки випливла, впала, геть знесилена, на пісок. Тепер вона теж мусить випливити і дістатися свого справжнього берега.

Ліза певна – Максим її не дасть образити нікому, навіть батькам. До того ж він пропонував шлюбний контракт. А чому б і ні, якщо пропонує... Господи, вона лише раз була за кордоном – у Болгарії, їздила по шмотки в Прибалтику і Білорусь, тільки мріяла при нагоді відпочити в Туреччині. Ліза спитала під час розмови за столом у Максима, де він був – на Канарах, Мальдівах, Лазурному березі? Він відповів, що і там, і там, і там, ну ще на Сейшелах і Таїті. А той згаданий ним будиночок у швейцарських горах... Вілла в Іспанії, про яку читала в Інтернеті... Невже вона теж скрізь побуває? Якось Ліза подивилась передачу про Мертве море, в якому не можна потонути, таке воно солоне, і їй дуже захотілося там побувати. Леся літала в Туреччину, Ірка з якимось своїм черговим хло-хло у Хорватію. Чим вона, Ліза, гірша за них? Як вона раділа, коли Степан подарував їй золотий ланцюжок за кілька тисяч гривень. Навіть насварила його за витрати. Елегантно-вигадливий, суперелегантний Максимів ланцюжок вартував у десятки разів більше. У сотні.

Ліза оглянула свою кімнату, і погляд упав на фотографію мамі-бабусі

Павлини, яка стояла в невеличкій рамці на столі. Давня фотографія, тут вона ще майже молода. Її, Лізин, оберіг і пам'ять.

Ліза схопила світлину-портрет бабусі-мами Павлини і взялася його обцілювати:

– Мамусю, рідна, бабунечко, я ж звичайна дівчина... Мені ж хочеться жити... Не так, як ми жили... Ні-ні, я тобі не дорікаю. Ти все для мене робила, що могла. Ти сама казала, що дуже хочеш, щоб я була щасливою. Може, це ти на тому світі намолила мені цю удачу...

Ліза притулила фотопортрет мами-бабусі до грудей. Серце тривожно билось. Чи схвалила б її рішення (так, вже, по суті, рішення) мама-бабуся Павлина? І тут майнула думка – саме з нею треба порадитися. Завтра вона з'їздить на кладовище й геть усе розкаже, нічого не приховуючи. Може, почує якийсь сигнал...

Чому ж їй ніхто не дзвонить, ніхто не озивається? І тут Ліза згадала, що вона в маєтку відімкнула мобільний, а потім забула ввімкнути. Ввімкнула тепер. Три пропущені дзвінки. Звісно, Ірка, ще одна подружка, Тонька, і незнайомий номер. Нехай, кому треба, передзвонять. Набрала номер Ірки. Пізно, та подруга довго не спить. Як дуже часто буває, номер зайнятий. Що ж, почекає. Степанко не дзвонив і не повинен був дзвонити, вона ж йому набрехала про дівчачник. Вона подзвонить завтра, але що скаже?

Ліза вийшла на балкон. І поруч, і далеко, аж до краю міста, світилися вогні. Внизу чулися голоси пізніх гуляк, збоку – сердиті, певно, сваряться випивохи. Може, кинутися вниз і разом вирішити всі проблеми, позбавитися од усіх сумнівів? Чи піднятися на дах... Ще певніше.

Та раптом Ліза відчула, що їй зовсім не хочеться кидатися вниз. Що їй жагуче хочеться жити, дуже хочеться жити. Жити щасливо, і багато в цьому житті встигнути, і багато чого в світі побачити. І вона буде йти своїм шляхом, тільки її і нічий іншим. Тим, який вона вже вибрала. Шляхом з Максимом. А до мами-бабусі вона завтра обов'язково поїде, раз вирішила.

Вона так і зробила. Вирушила в неділю рано-вранці, мовби втікала зі своєї оселі. Бо міг заявитися Степан, а до зустрічі з ним треба підготуватися. Вчора ввечері вона таки полялякала з Іркою, подруга навалила купу новин про спільних знайомих. Цікавилася, де це Ліза пропадала, що була вчора така недоступна. Довелося вигадувати історію про зустріч з однією знайомою, та хитра Ірка щось запідозрила, і Ліза призначила їй здибанку завтра під вечір.

Ліза дісталася зупинки, звідки відправлялися маршрутки до кладовища. Вже в маршрутці подзвонив Степан і довелося вигадувати про нібито вчорашню дівочу розвагу. Ліза сказала, що їде до мами на цвинтар,

зустрінемося на тижні, у тебе все в порядку? В нього все добре, крім одного – сумував за своєю Лізкою і жахливо (так і сказав – жахливо) хотів її побачити. Знайти ще не обціловані місця. Просто поглянути, якою вона стала ще гарнішою.

Ліза подумала, що остаточна розмова зі Степашком буде нелегкою, вона не зможе подивитися в його безсовісно наївні очиська. Подумала: а може, востаннє зустрітися зі Степашком у себе на квартирі, подарувати йому останню палку ніч кохання і вже після цього сказати все, як є? Відчула: вона не зможе так зробити. Не вистачить сили. Скаже про все, про те, що поєднає долю з Максимом, по мобільному. Степанові не звикати, його вже кидали – й нічого, лишився живим, не надто й переживав, знайде і тепер ту, яка його утішить, якусь нову Лізку чи МариськуЛариску... Може, підсунути йому Ірку? Але Ірці потрібен уже птах іншого польоту, як і їй, Лізі.

На цвинтарі, що примостився за містом, біля лісу, дув пронизливий осінній вітер. Ніби й не надто холодний, а пронизливий. Здавалося, він от-от підхопить, понесе. Куди? До лісу чи на те місце, де ще не було могил? На весь цвинтар сьогодні приїхало десятків, а то й менше людей. Незатишно. Минула осіння поминальна субота. Ліза тоді не їздила, як раніше. А треба було. Ось і мамина могила. Раніше це був край цвинтаря, а тепер за могилою вирросло ціле якщо не містечко, то велике село мертвих.

Мама-бабуся Павлина дивилася на Лізу сумно й печально. Це одна з останніх її світлин. Мама заповідала, щоб помістили на пам'ятник не якесь молоде фото, як часто буває, а ось таке. Природніше, сказала бабуся. Лізі захотілося, так жагуче захотілося колись називати її ще й мамою. І бабуся не заперечила проти цього дивного бажання. Теж хотіла мати дочку?

Тільки сказала: «Ось вернеться твоя справжня мама, нас буде тоді двоє». Ліза теж не заперечила. Але їй хотілося мати маму вже тепер, зараз.

Ліза поклала привезені квіти, помолилася, поцілувала маму-бабусю, що була, як і в житті, задуманою і сумною. Не зовсім сумною, а трохи з іскринками в очах. Стояла, подумки розповідала про Степана, Максима, про свої сумніви, про бажання бути щасливою.

Спитала вголос:

– Що робити, мамо? Що робити, бабуню?

Стояла, мовби справді чекала відповіді. Цвинтарна тиша огортала неї так щільно, що стало важко дихати. У спину подув ще холодніший, набагато холодніший вітер. Хтось наче став за плечима. Ліза боялась озирнутися. Їй захотілося об щось обпертися, вчепитися руками. Пронизала думка: «Я ж прошу в мами-бабусі благословення, дозволу на зраду».

Степана, себе і... мами-бабусі Павлини?

Ліза стрепенулася. Прошептала самими губами: «Ні, ні, ні...» Квапливо поцілувала пам'ятник. Очі ковзнули по напису, який вона придумала: «Я тебе знайшла, мамо». Відвернулася, зіщулилася і пішла, швидко, швидко, майже побігла крізь ряди могил. Від чого вона втікала – від мами-бабусі, від себе, від німих свідків її думок, що стояли довкола? Але ж це пам'ятники, а не люди...

На краю кладовища Ліза озирнулася, подумала: «Мертвим – мертво, а живим – живе». Десь вона чула ці слова...

Живим – жити.

І вона житиме. Так, як хоче.

Вона стояла наскрізь продута вітром, очікуючи маршрутку, і тут озвався мобільний. Максим.

– Доброго дня, Лізонько. Я тільки хочу спитати, як ви там?

– Я на кладовищі, – сказала Ліза правду. – Їздила до мами. Мами-бабусі. Ви ж знаєте, я так її називала... – І додала жалібно: – Мені холодно, Максиме.

– Ви приїхали маршруткою?

– Так.

– Я на південному краю міста. Зараз пришлю по вас машину.

– Дякую. Не треба. Вже підходить маршрутка.

Про маршрутку вона збрехала. Поїхала десь за півгодини. Але сам його дзвінок начеб зігрів. Про неї тепер турбуватимуться так, як належить, і захищатимуть. Так, як належить.

Ліза повернулася до Києва майже заспокоєною. Ввечері, як і домовлялися, зустрілися з Іркою. Розповіла все, як і мамі-бабусі, тільки ще відвертіше. Сказала і про свої сумніви.

– Та ти що, здуріла, подруго? – Ірка схопила її за руку. – Тобі випав такий виграш, такий шанс, а ти ще сумніваєшся?! Баба-фортуна не всім так усміхається. А тебе, заразу таку, ще й за ручку взяла. І веде у світле майбутнє. Все, не комизся і не будь дурною. Які перспективи, холера ясна, перед тобою! І як тільки знаходять таких супербагатеньких?

– Я не знаходила, він мене сам знайшов. На мосту. А побачив уперше на площі.

– І втріскався? Ну, блін, Лізко, ти відьма. Не в смислі мармизки, тут у тебе порядок, а в смислі удачі. Не, з тебе п'ятдесят, не, стограмчик файного коньячку.

– Ми пили з ним «Камю», – похвалилася Ліза. – Не наш, а справжній французький.

– Ліз, у мене вже слинок повен рот...

Ірка її підтримала по-особливому. Дала й пораду – не дзвонити Степанові («Степашкові» – протягла з особливою інтонацією), просто не дзвонити і все. А припреться сам – сказати, що полюбила іншого, ліпшого, така її доля, і його така, привіт-салют, чао-какао, арівідерчі й що там ще... Така житуха. «Тримай хвоста пістолетом, подруго, ти на коні. Будьмо!»

Якщо відверто, кінь під Лізою хитався. Сумно іржав. Не кінь, а шкапа. Чим його підгодувати, щоб в'їхати в щастя?..

Ліза вирішила, що скаже Степанові вже після своєї згоди на заміжжя, даної Максимові. А йому вона подзвонить у вівторок, ліпше в середу. Або четвер. Або взагалі в неділю. Чи в її вихідний – понеділок. Ні, до понеділка далеко, і в суботу тоді доведеться зустрічатися зі Степашком й удавати, що все як і було до того. Вона не витримає. Чого доброго, потягне його вгору, на дах, щоб разом кинутися вниз.

У сум'ятті Ліза прожила понеділок, вівторок, середу... У понеділок Степан ще подзвонив, розмовляючи ніби як звичайно, Ліза хапала дрижаки. Вона тремтіла, як самотнє дерево в полі біля того цвинтаря. Яюсь закінчила розмову. Він знову запитав: «Що з тобою, Лізо?» Дівчина бадьоро запевнила, що все добре, йому здається.

А у вівторок він не подзвонив. І в середу – ні. Ну й нехай, подумаєш, велика цяця.

«А раптом щось трапилося?» Ліза здригнулася від цієї думки.

Аварія, напад? Усе ж може бути. А раптом його хтось надумав пограбувати, і тепер він в лікарні чи ще гірше...

У середу Ліза не витримала і сама подзвонила йому. Степашко не відповів. Раз і вдруге.

У четвер вранці Ліза після десятка дзвінків у довідкове (зайнято!) і слізних благань, коли таки додзвонилася, дізналася номер телефону його школи. Набрала. Почула жіночий голос. Подумала, що це ж, певно, Лариса Платонівна, його директорка.

– Лариса Платонівна?

– Так, – здивовано. – А хто це?

– Скажіть, будь ласка, що зі Степаном Петровичем?

– Чому ви питаєте?

– То що з ним?

– А що з ним мало статися? Він зараз на уроці.

– До побачення.

Ліза вимкнулась. Он як, він живий-здоровий, якщо на уроці. Чому ж тоді не дзвонить?

Степан озвався аж у п'ятницю по обіді. Спитав, як справи. Сказав, що сьогодні й завтра не зможе приїхати. І взагалі не зможе приїхати.

– Розумієш, Лізо, я покохав іншу, – голос його тремтів. – Пробач, будь ласка. Якось так сталося несподівано. Пробач і будь щаслива. Ти гідна ліпшого, ніж я.

– Хто вона? – Ліза все ж встигла, змогла спитати.

– Дів... Дівчина. Вчителька.

– З вашої школи?

– Так, з нашої школи. Я тебе справді дуже любив. Але так сталося, що в ці дні...

– Бувай, – сказала Ліза. – І тобі великого щастя.

І вимкнулась. Опустилася за прилавок. Їй було прикро і разом з тим... Разом з тим відчула неабияке полегшення. Ось як все просто вирішилося! Хтось ніби звільнив її від мук, докорів самій собі.

Він теж, виявляється, полюбив. Покохав. Іншу. Отак ні з того ні з сього! Мабуть, між ними було щось, багато чого й раніше, а її, Лізу, він просто дурив, уміло, підло дурив, користувався. Ну що ж, нехай буде щасливим з тією своєю вчительцею. Може, вона вже вагітна? Народить йому цілий десяток... Десяток вилупків! Що вона там викладає – мову й літературу, математику, фізику... Чи, може, теж навчає першоклашок? Але ж і підляк! Ось тобі, дурна Лізо, ще один урок цього фейкового життя. Тримайся міцніше за нього, воно таке, як є, і ти в ньому. Максимові вона дзвонити не буде, він обов'язково подзвонить сам і тоді вона й скаже: «Так! Я згодна».

Розділ 31

Щось почало мучити, тривожити Лізу в ніч із п'ятниці на суботу. Ще ніколи так не було, щоб вона прокидалася через півтори години після того, як заснула. Пів на першу. Що її збудило? Ліза лежала і думала про дивний збіг: і вона, і Степан знайшли собі інших коханих, пасій, чи як там, майже одночасно. Дивно, дуже дивно. Перст долі? Мама-бабуся Павлина любила цей вислів. Виходило, Ліза мало того, що була улюбленицею долі, так ще й хтось звільнив її від докорів сумління.

Цей хтось звався Степан. Степашко.

Її вже колишній коханий.

Як він міг так вчинити?

Так спитала Ліза, а загадковий хтось у відповідь теж спитав: «А як ти могла?»

– А що я зробила? – Ліза те вимовила уголос. – Я ще нічого не зробила.

Справді, вона ще не сказала Максимові про свою згоду стати його дружиною, не повідомила Степана про свій вибір. То чого тривожитись? Хоча сенсу казати щось Степанові тепер не було. Повернулася на бік, спробувала заснути. Але не спалося. Вона загадала: якщо сьогодні подзвонить Максим, значить, все буде добре. Бо інакше її дзвінок до нього матиме такий вигляд, ніби вона сама напрошується після того, як її покинув той, кого вона Максимові називала нареченим. Максим, звісно, про це не знатиме, але ж знатиме вона.

Бісова гордячка Ліза!

І чому вона не може, не хоче повірити, що Степашко міг так вчинити?.. Ще й як міг!

Але вона стала пригадувати їхні пестоші, його слова, сказані і з гумором, і з дивною, зворушливою, ніби безпорадною ніжністю, і раптом подумала: якщо все це виявилось нічого не вартим, то й світ цей теж нічого не вартий. А чого варте її життя, якщо її обдурюють навіть такі, як Степашко?..

Від цього можна було збожеволіти, задихнутися від несправедливості та образи.

Ліза вже забула (чи воліла забути), що вона сама готувалася до зради. Що готова була кинутися в обійми багатого.

Вона встала, ввімкнула телевізор, спробувала подивитися фільм, нічну розважальну передачу, якусь політичну дискусію – і не змогла ні на чому зосередитися. Відчинила холодильник, дістала пляшку й випила чарочку

горілки. Тільки й того, що обпекло піднебіння і закашлялася. Більше пити не хотілося.

Максим подзвонив, коли Ліза з червоними од невиспаності очима йшла до метро. Вона заснула десь о третій, потім знову прокинулася, знов заснула, а тоді треба було зовсім прокидатися і вже майже бігти на роботу, бо запізнювалася.

Він сказав:

– Лізонько, вітаю вас. Доброго ранку. Хочете, вгадаю, що ви зараз робите? Ви поспішаєте на роботу, адже так?

– Так, – сказала радо Ліза. – Доброго ранку, Максиме. Я біжу, бо заспала.

– Вам не спалося вночі?

– Так, так, Максиме. – Ліза майже задихалася од швидкої ходи, од поспіху, од щастя... Щастя? Так!

А далі він повідомив, що зараз за кордоном, у Швейцарії. Що сьогодні вранці, щойно, перед тим, як подзвонив, вийшов зі свого будинку.

З-за найближчої гори визирали перші промені вранішнього сонця. І раптом він побачив на вершині гори її, Лізу. Вона стояла така гарна, осяяна тими промінчиками, у своїй білій блузочці, з білими трояндами, що аж заплющив очі від несподіванки, а коли розплющив – ніякої Лізи, звісно, не побачив, але вирішив, що треба зателефонувати, бо...

– Бо, Лізо, ви досі стоїте на тій горі, а я дуже хочу, щоб ви стояли поруч зі мною і дивилися на всю ту красу, на все, що я зараз бачу.

– Вважайте, що я стою поруч з вами, – сказала Ліза.

– Лізо, це правда? – Голос його став ще схвильованішим. – Отже, ви... Лізо, не кажіть нічого такого, що... Так, Лізо?!

– Так, так, Максиме. Я кажу так.

– Ви зробили мене найщасливішою людиною у Швейцарії. Та що там у Швейцарії! У всьому світі!..

Далі він сказав, що мусить бути тут, у відрядженні, до середи, у середу ввечері повернеться, і в четвер уранці буде в неї.

– Я приїду під ваш будинок, і не заперечуй, будь ласка, Лізо... Я приїду до тебе...

– Я й не заперечую, – сказала Ліза. – Я вже нічому не заперечую... Ось я, виявляється, яка...

– Ти чудова, Лізонько... Найчудовіша! До зустрічі! Я тебе цілую!

– І я тебе, Максиме, – сказала Ліза.

Вона справді почувалася щасливою. Найщасливішою. Вона стояла там, на горі у Швейцарії. Якби могла, полетіла б туди, щоб справді стояти. Щоб

він, Максим, дивився на неї, а вона теж дивилася, наближалася до нього...

Вона хотіла б наблизити й четвер, розсунути час або, навпаки, спресувати його в маленький тюк, ще меншу кульку чи квадратик. Щоб час цей слухняно лежав у неї на долоні й називався четвергом. Четвергом їхньої зустрічі після того, як вона сказала так. Четвергом з великої літери.

Далі дні стали для Лізи калейдоскопом і водночас літописом у мініатюрі, який потрібно було заповнити. Знайти слова і... зрозуміти, що вони означають.

Отже...

Отже, субота. Ліза примчалася на крилах, що вирости, до своєїкрамнички. Привезли квіти. Багато і різних. У цьому вона теж побачила знак. Вона продасть людям більше квітів.

Та покупеців, як на зло (а може, й на краще, сказала собі Ліза), не було. Одна жінка, котра, підозрювала Ліза, час від часу купувала сама собі квіти. Більше ввечері, а часом і вранці, як сьогодні. Як... Як минулої суботи. Очі в жінки, сумні, але з надією і водночас загадкою, дивилися крізь Лізу і верталися назад, щоб зупинитися на ній, щоб Ліза запам'ятала їхній погляд, вони наче хотіли щось запитати й... не могли.

– Все буде добре, – сказала Ліза.

– Авжеж, – відповіла жінка.

Коли вона пішла, Ліза пригадала, що минулої суботи не була на роботі, отже, не могла бачити, як жінка купувала квіти. Сама собі. До чого тут це, розсердилася Ліза. До чого... Але ж згадалося і подумалося про ту суботу...

Вона подумала, що мусить з кимось поспілкуватися. Поділитися радістю. Ні, ділитися не буде, але їй хочеться просто поговорити. Бо лишатися самій у крамничці зробилося раптом незатишно. І наче страшно. От іще... Чого б то... Так ще теж ніколи не було...

Ліза вийшла на вулицю, чомусь підозріливо озирнулася, замкнула крамничку й попрямувала до Лесі, яка цілий тиждень не заходила до неї. Але в посудному магазинчику стояла за прилавком незнайома жінка. З Лесею працювала ще одна продавчиня, яка її заміняла, а часом продавали вдвох. Але тепер була зовсім інша, трохи старша за Лесею. Ліза привіталася і спитала, де Леся.

– Леся? А, це та жінка, що тут працювала... Вона звільнилася.

– Звільнилася? Чому? Коли?

Тоді Ліза почула, що минулої суботи. Що Леся повернулася додому, в містечко на Чернігівщині. Що Леся вийшла заміж за свого земляка, чоловіка з двома дітьми, якому вона колись відмовила. А тепер ось

верталася до нього, на двоє дітей...

– Та більше знає Мирося, яка з нею працювала, – сказала нова продавчиня. – Ви посидьте, вона зараз прийде...

– Хай тоді зайде до мене, – сказала Ліза. – Тут поруч, у квітковий магазин.

Ліза вийшла збентежена. Ні про яку давню любов до її подруги якогось там чоловіка вона не знала. Леся багато про що розповідала їй зі свого минулого, а про це – ні.

Мирося забігла десь через годину. Від неї Ліза дізналася не набагато більше. Леся перед тим їздила додому. А як вернулася, вирішила, що варто звільнитися. Що виправлятиме свою давню помилку. Так буде справедливо.

– Вона ще, як від'їжджала, казала, що тебе хоче побачити, – сказала Мирося. – Щось тобі передати мала.

– У того чоловіка померла жінка?

– Ні, що ти... Леся розказувала, що жінка покинула його з дітьми і десь повіялася з іншим, молодшим. Десь у Білорусь чи що...

– Он як...

– А так, що всілякі чудеса трапляються на цім світі... Ще Леся сказала, що ці діти могли бути її. Що вона, насправді саме вона колись любила того чоловіка... Ой, та вона б ліпше тобі розказала. Жаль, що ти тоді була у відгулі...

– У тимчасовій відпустці, – виправила Ліза.

Коли Мирося пішла, Ліза стала пригадувати якесь дошкульне слово, яке начеб вимовила напарниця тепер вже колишньої продавчині Лесі. Ага, те слово було «повіялася». Он як! Повіялася. Ну й нехай. Справді, як могла та незнайома жінка покинути двох дітей? Ліза ж нікого не кидала і не могла покинути. Крім Степашка. А він дорослий.

Дітей від Степашка у неї не буде. Будуть від Максима. Її дітей чекатиме гарне, не жебрацьке майбутнє. Не таке дитинство, яке було в неї.

Все ж Лізу щось мучило, ніби розпилювало її чи намагалось розпилити. Не те, що вона вибрала Максима. То її справа, кого вибирати. Щось інше. Щось іще намагалася пригадати і не могла.

Пригадала вже вдома ввечері. І тут із Лізою сталася істерика. Тому що вона згадала: Максим, як перед тим Степан («Той дурнуватий Степашко», – подумала Ліза), обцілював їй пальці на обох руках. Спершу на одній, а потім на обох. Чому вони зробили так обидва? Спочатку Степан, а потім і Максим. Наче змовилися... А може, й справді змовилися... Та такого не могло бути. Але чому Максим наче продублював Степашка? Чи Степашко

(дурнуватою Степашко) знав, що потім це робитиме Максим...

«Я так збожеволю, – подумала Ліза. – Ну, обом так захотілося, тільки й усього. Не дурій, Лізко, нема з чого...»

І все ж заспокоєння довго не приходило. Скільки його не кликала. Та ледь прийшло, як вона подумала про інше. Про те, чому вона не згадала про Степанкові обцілювання пальців тоді, коли так само зробив Максим? Не хотіла, загнала згадку бозна-куди? Чи щось інше...

Досі її просто цілували: і лице, й інші частини тіла. Але так – пальці – не здогадався жоден із кавалерів?.. Першим був Степан, Степашко... Далі – Максим. Такі дуже різні, ось на чому вони зійшлися... Тричі ха-ха!

Скільки не іронізуй, а мабуть, знову не засне. Вирішила подивитися будь-яку передачу, будь-який фільм. Споглядання чергового «мила» перебив дзвінок від Ірки. Подруга сказала, що, здається, теж знайшла собі підходящого кавалера. «Не такого, звичайно, багатого, як у тебе, Лізулинко, але якщо не бреше, то має непоганий бізнес. Дуже навіть непоганий. Щось пов'язане із машинами». Ірка додала: «Та хоч із чортом. Мо', й западе по-серйозному».

Після цієї розмови Ліза раптом відчула, що їй дуже хочеться подзвонити до Лесі. Але номера Лесі не мала – працювали поруч, то нащо передзвонюватися, коли можна кожного дня забігти, перекинутися словечком-другим. Може, в Миросі Лесин телефончик є? Але що вона скаже Лесі? Просто розпитає, а потім похвалиться, що таки упіймала свою синицю, великого синичища, свого супербагатенького. Ліза стала дивитися далі серію: тягучу, як гумка або, ліпше, смола. Доки не заснула в кріслі, а прокинулася майже під ранок, щоб уже зовсім не заснути до поїздки на роботу.

Неділя. Десь одразу після обідньої пори у крамничці з'явилася ця жінка. Чи дівчина, з вигляду трохи старша за Лізу. У звичайній дешевій куртці, по якій розсипалося довге русяве волосся. На правій щоці під оком виднівся трохи замаскований пудрою чималий синець.

– Ви Ліза?

– Так, ось...

Ліза тицьнула пальцем у бейджик на куртці. Спитала, які квіти хоче вибрати панночка.

– Я не буду купувати квіти, – сказала пр ійшла. – Я б хотіла з вами поговорити. Недовго, але наодинці. Ви можете замкнути двері, щоб сюди ніхто не зайшов?

«Божевільна чи що?» – Ліза зиркнула вже тривожно.

– Ми можемо десь посидіти, – запропонувала. – В якомусь кафе чи барі.

– Ні, я не можу піти з вами. Якщо – то тільки тут, а ліпше, якби у вас була ще якась кімнатка. Бажано без вікон. Не хвилюйтеся, я цілком нормальна. Просто маю вам дещо сказати... Що може вас зацікавити. Бачте, я приїхала з маєтку Качул. Я там у ролі досить своєрідної служки. Можу з вами поспілкуватися півгодини, не більше. То як?

Ліза вагалася. Що їй хоче повідомити ця мара? Щось погане, вилити якийсь компромат на Максима? Чи в неї самої був із ним роман? Може, прогнати її та й по всьому...

І все ж у Лізі переважила жіноча цікавість. Що б вона не почула, це нічого не змінить у її ставленні до Максима. Вона йому повірила, раз і назавжди.

– Ходімо, – сказала Ліза.

Замкнула двері й завела незвану гостю в малесеньку підсобку, яка була при крамниці. Тут, у вузькій кімнатці, розташовувалися умивальник і унітаз, стояв манюній тапчанчик. На нього й присіли.

– Як вас звати? – поцікавилася Ліза.

– Не важливо, – сказала дівчина. – Називайте, скажімо, Лією.

– То що ж ви таке хочете сказати, Ліє?

Лія (чи псевдо-Лія) відповіла, що бачила Лізу в маєтку. Крадькома спостерігала за їхньою екскурсією. «Вас не здивувало, що нікого більше в такому величезному маєтку не зустріли?» Лізу здивувало, але Максим усе пояснив.

– Що він хотів бути лише з вами?

– Так, але яке це має значення?

– Правильно, ніякого, – згодилася Лія. – Це було природне бажання. Але дещо я вам все ж скажу. Знаєте, як називається моя посада в маєтку? Неофіційно...

Ліза:

– Скажете, то й знатиму.

І Лія сказала. Що вона служниця для зняття стресів. Стресів матері Максима Качули – Регіни. Це означає, що пані Регіна Вікторівна зганяє на ній свою злість. Попросту б'є її, служку, коли в самої поганий настрій. А настрої досить часто кепський, такий уже в неї характер. Надто на старості. Б'є і по тілу, і по обличчю, ось видно цей свіжий синець, дряпає, тягає за волосся, Лія повинна мати спеціально довге волосся.

– Вибачте, але я вам не вірю, – перервала її мову Ліза.

– Що ж, я б теж не повірила. А тепер подивіться сюди...

І Лія зняла спершу куртку, а потім блузочку під нею.

Ліза побачила тіло з синцями, гематомами, зажилими і ще незажилими

ранами й подряпинами. Грудям, гарним, високим, особливо дісталоя. На якусь мить Лізі захотілося торкнутися до них губами.

Вона сказала – не сказала, а простогнала:

– Це неправда, скажіть, що неправда. Навіщо ви прийшли?.. Чому ви прийшли? У вас щось було з Максимом?

Лія простягла до неї руку. Обережно торкнулася Лізиної руки.

– Заспокойтеся, Лізо, – сказала. – Чому я прийшла, я й сама не знаю. Мабуть, в якийсь момент я вам справді позаздрила. Але не бійтеся... На вас чекає зовсім інша доля. Ви можете стати справжньою господинею того маєтку. Або іншого. Якщо, звичайно, вистачить характеру. А я гадаю, вам вистачить. Бо, мабуть, Максим дійсно вами захопився, раз надав перевагу вам над іншою претенденткою на його руку і серце. Інша – така собі донька олігарха, багатство якого хочуть приєднати до статків Качул. І приєднують, бо той олігарх невиліковно хворий, а родина Качул уже чигає над ним, ще живим.

– І Максим бере в цьому участь?

– Бере. Але не так, як вони. Тому й хоче одружитися з вами, а не з тою, іншою. Він веде свою гру і свою партію. Ви можете стати йому гідною партнеркою. А щодо того, як він ставиться до мене... Як до чогось потворного, огидного, до чого й доторкнутися бридко. Як до волохатої гусіні чи комахи.

– І він... він знає, що ваша хазяйка витворює з вами?

– На жаль, знає.

– Чому ж не заступиться за вас? Мені здавалося... здається... – Що він благородніший за них? А втім, ви ж їх зовсім не знаєте... Бачите, у пані Регіні своє минуле і своє теперішнє... Свій світ... Гадаю, я – то свого роду відкуп і Максима, і його батька Дмитра перед цією жінкою. До мене була інша дівчина, інша служка для зняття стресів. Вони обидва усунули пані Регіну, та ще й зважаючи на вади у психіці, від усіх справ. Їй лишилися собачки, яких дуже любить. Вбрання. Подруги. Молоді альфонси, яких у Києві вистачає... Які ласі на великі гроші й на багату жінку під сімдесят...

– А та дівчина... що була до вас... Де вона зараз?

– Чесно кажучи, не знаю. Я намагалася дізнатися... Але зупинилася... Я ще трохи хочу пожити... Поіснувати... Як сказав один пальцями великий чиновник, що побував у нашому маєтку, – просто як фізична одиниця...

– Чому ж ви згодні на це? Чи вас викрали, змусили?..

Ліза спитала і завмерла. Стала наче неживою. Це вона відчула явно – фізично і морально. Або це страшний сон, або вона справді нежива. Вже перемістилася кудись, в інший світ.

Вона почула:

– Лізо, мене ніхто не випустить. Спершу йшлося про звичайну прислугу. На яку вельможна господиня просто піднімала руку. І коли я запротестувала, зі мною відверто поговорили... Я буду в статусі особливої служки... За дуже великі, як для мене, гроші. Я подумала... Подумала і згодилася... На той час мій молодший брат уже мав білокрів'я. Потрібні були гроші на його лікування за кордоном. Великі гроші. А тут ще й моя мама впала і зламала кістку тазу. Я згодилася... Бо повинна була згодитися.

Ліза:

– А до них... Ви не зверталися по допомогу...

Лія:

– Чому ж, зверталася... Максим дав чималу суму... Але її не вистачало... І тоді він запропонував мені підписати контракт, таємний контракт наперед... Мені виплачують гроші за мою майбутню роботу протягом п'яти років, але я вже терпітиму, чого б зі мною не робила пані Регіна. Я теж згодилася.

Ліза:

– А коли мине строк...

Лія:

– Лізо, не хвилюйтеся так. Що буде потім, я не знаю. Підозрюю, що мене не випустять звідти, що я просто зникну... Знаєте, у мене є диплом психолога... Але... Мій братик, Костик, він дуже талановитий. Я так собі, а Костик... Він так хотів стати піаністом. Йому ж всього дванадцять, а він... Він уже має дипломи за перемоги на міжнародних конкурсах... Може, бачили фільм «Не стріляйте в піаніста»? Так от, Лізо, я не дам цій проклятій карзі з косою вбити мого Костика, чого б це мені не коштувало. Не дам... Все, Лізо, мені треба йти... Там один з охоронців, здається, у мене таємно закоханий... Навіть пропонував утекти разом. Але куди... І я не можу підвести брата. Він віз якийсь папірець у якусь там контору і таємно взяв мене до міста. Зараз він заїде по мене. Бажаю вам успіхів, Лізо. Я кажу це щиро, повірте, а втім, мені однаково, повірите чи ні. Старі Качули, я підслухала, я виробила свою систему підслуховування й існування... Так от, ці двоє старих монстрів уже змирилися з тим, що ви приїдете в маєток, бо така примха їхнього сина, який за них сильніший, але щось проти вас задумують... Моє існування, гадаю, від вас до певного часу приховуватимуть... Але, може, ми ще зустрінемось. І я ще чимось вам допоможу... Все, Лізо, я, бачу, вас шокувала... Але повірте, я на вашому боці... Мені вас шкода, хоча й, чого там, я десь вам і заздрю... Я не кажу – бережіться їх, Лізо... Хоча б вистійте. Мусить же хтось вистояти. У мене є

фантастична надія, що ви зламаєте цей гадючник зсередини. І мені чомусь здалося, що буде ліпше, якщо ви ступите до нього без ілюзій.

Лія змахнула рукою. А далі швидко, поспішно вислизнула спочатку з підсобки, а потім з крамнички, яку відчинила Ліза. Дівчина-привид зникла, розчинилася в людській юрбі на вулиці.

Ліза опустила на стілець за прилавком. Їй було холодно. Все в ній протестувало і відмовлялося вірити почутому. Ця дівчина – може, вона якраз і є таємною, підступною посланницею старих Качул? Максим так мало розповідав про батьків. Загадково сказав: ще познайомишся... Я тебе не дам нікому скривдити... Ти будеш мені гарною помічницею.

Лія сказала, що бажає їй вистояти. Вона, Ліза, якщо потім виявиться, що все почуте – правда, мусить порятувати саму Лію. Яюсь порятувати... Але що чекає на тебе, до чого ти готова, Лізо...

Розділ 32

У Лізиному літописі настав рік на ім'я Понеділок. Її вихідний, геть вільний день. Її особливий день. Прокинувшись, Ліза зрозуміла, що він буде довгим, надто довгим. Може, й нескінченним.

Але вона вже знала, що має зробити. Чим заповнити цей день, як порятуватися од його тягучості й нескінченності. Поїде в те село, до Степана. Вона мусить, мусить пересвідчитися, що Степашко казав правду, страшну, неприємну, але правду – в нього хтось є. Та дівка чи жінка, на яку поміняв її, Лізу. Якщо так, то вона готова на свою долю з Максимом. На своє місце в тому маєтку, на боротьбу за нього, навіть на те, щоб підірвати зсередини, як сказала Лія, цей маєток. Ні, вона сказала інакше – цей гадючник. Та чи мала вона підстави так називати?

«Все буде добре, Максим не обдурює, навіть ця Лія зрозуміла, що він до мене не байдужий, – подумала Ліза і додала подумки: – Ще й як не байдужий!»

Всю дорогу їй хотілося підігнати маршрутку і водночас стримати її рух. Бо вона прагла якомога швидше поставити останню крапку в цій історії, у взаєминах із колишнім коханим і боялася, так, боялася зустрічі з ним. Боялася тієї прикрої, образливої правди. І ще чогось зовсім інакшого. Вона мовби відчувала його запах, гіркий смак.

У нав'язливій рекламі по телевізору дівчина, чимось схожа на Лізу, одягала сукню, яка була наполовину чорна, а наполовину біла. Дівчина вимазувала своє гарне платтячко, прала й потім задоволено промовляла: «Біле лишається білим, а чорне лишається чорним». Досі в Лізи теж все лишалося зрозумілим. Принаймні вона так вважала. Біле – то біле, а чорне – то чорне. Тепер ці кольори начеб змішалися. Що було білим? Коли вона дізнається, що Степан сказав правду й досі її душив, як останню тютю? Чи коли раптом виявиться, що він їй збрехав, коли казав про ту свою нову (чи нову стару) пасію... Ту спокусницю, якій так легко піддався. Недавно чи давно, геть давно, ще до зустрічі з Лізою. Може, то була та, яка покинула влітку Степана й вийшла за іншого, а тепер вернулася...

Від цих думок міг перекинутися мікроавтобус. На зупинках з нього виходили й до нього заходили люди. Тим, що виходили, Ліза хотіла гукнути: «Візьміть і мене з собою!» А до тих, що заходили, вона придивлялася підозріливо, наче кожен з них мав сказати їй щось неприємне.

Нарешті вибігло назустріч те, Степанове село. Крім Лізи тут вийшла

тільки одна жінка. В неї Ліза й спитала, як дістатися до школи. У Лізи тремтіли ноги і з кожним метром сповільнювалася хода. Вона аж розсердилася на себе.

«Дурна затія», – подумала.

Але як уже приїхала, то вдвічі ганебніше вертатися. Отак, з цієї вулиці. І Ліза пришвидшила крок. А школа неминуче пішла їй назустріч, тут недалеко, сказала та жінка, оно на тій вулиці. На шкільному подвір'ї було тихо-тихо, по спортмайданчику бродив білий кіт із сірими лапками. «А чому так, – подумала Ліза, – мало би бути навпаки, так було б красивіше, гарніше, миловидніше – сірий кіт з білими лапками».

«Коте, – подумала Ліза, – ти не вмієш грати у футбол, то чого тобі бродити по тому майданчику, ти тут чужий, а дітиська вредні, навіть ті Степашкові Миколи, Олеги й Еріки, вони вредні особливо і відірвуть тобі хвоста». Лізі було мулько, вона от-от могла побігти за котом і сама відірвати йому пишного хвостиська. Або хоча б наступити на нього. Вона спинилася, сказала: «Киць! Киць!» Кіт вловив своїми антенами її поклик, теж спинився, а потім бочком рушив до Лізи. Вона почекала кота, погладила, тоді попрямувала до школи. Тепер ступала набагато певніше. Так вони вдвох і втрапили за двері. Тут назустріч їм виступила охматиста жінка зі шваброю і спитала:

– Ви до кого?

– Я до Степана Петровича, – сказала Ліза. – Як його знайти, де він?

– Де ж їм бути, – здивувалася жінка. – На уроці. Вам покликати чи почекаєте?

– Почекаю, – вирішила Ліза.

– То добре – ждіте, – схвалила жінка і спитала, чи то її кіт.

– Якщо нічий, то може й моїм бути...

– То ви не з котом приїхали? Бо бачу, що ви не нашенська... – Кота я знайшла, – сказала Ліза, і жінку, вочевидь, задовольнило таке пояснення.

Ще Ліза поцікавилася, де кабінет третього класу, і довідалася, що до кінця уроку цілих двадцять хвилин. Вона відчула, що їй ліпше було б, якби до кінця уроку лишилося хвилин сорок або якби він і взагалі ніколи не закінчувався.

Кіт втратив інтерес до Лізи, яка не мала нічого їстівного, і кудись поплентався. Ліза стала чекати, спершись об підвіконня. Подумала, що, здається, не так чекатиме того Степана Петровича, як когось іншого, хто з'явиться перед нею. Або й саму Лізу, донедавна кохану підступного вчителя третьокласників.

Час поповз, як стадо найповільніших старезних черепах. Ліза подумала,

що даремно дозволила котові покинути її. Їй конче треба було гладити того котиська.

І все ж неслухняний час таки подарував їй закінчення уроку. І крізь відчинені двері, з яких висипали Олеги-Миколки-Еріки, Ліза побачила вчителя, що сидів за столом. Вчитель Степашко дивився кудись углиб класу і, напевне, шукав там ще одну відсутню ученицю. Лізу, Єлизавету Соломаху, яка перестала приходити на його уроки.

«Повернись», – наказала, тремтячи, Ліза, і він повернувся.

І пішов по лезу її погляду. І не впав, хоч лезо було гострим. І вона почувала тремтячо-хрипке запитання:

– Ти?

– Я, – сказала.

А він спитав ще одним словом:

– Навіщо?

– Приїхала познайомитися з твоєю коханою вчительцею, – відповіла Ліза і раптом вимовила те, чого од себе ніяк не сподівалася: – Ходімо, вона, певно, стоїть там, за дверима.

Степашко слухняно пішов за нею. За дверима школи Ліза злостиво подумала: «Хай померзне», – бо ж був у тоненькому піджачку.

Надворі Ліза мусила першою почати мову, бо якби не почала, то б закричала, зарепетувала, як остання істеричка. Піти самій покликати Галину Василівну, чи Віру Степанівну, чи як там її?

Він жалібно попросив, щоб вона його не мучила. Він тепер щасливий, чого і їй бажає. Великого щастя, ага!

З дверей вибігли дітлахи. Ліза подумала, що вони от-от розпочнуть довкола них водити хоровода. І співати про коровай, якого спекли – ось такої височини і такої ширини. Та дітям, вочевидь, було не до коровайних справ. А очі у Степана Петровича, які спіймала, були сповнені такого суму й болю, що Ліза відчула: вона от-от упаде, й до Києва її доставлятиме не маршрутка, а «швидка допомога», вкрай невідкладна допомога.

– Я так розумію, що кохану вчительцею ви, Степане Петровичу, заховали під якусь парту, й важко буде її знайти, – сказала Ліза і несподівано побачила, як на вулиці посеред сірого дня вже календарної зими, більше досі схожої на осінь, з'явилося яскраве світло й стало наближатися до них, готове от-от спалахнути. Їй стало чітко видно серед того світла і саму себе, і збентеженого Степашка.

– Він приїздив сюди? – вимовила Ліза залізним голосом.

– Хто? – Степан зробився геть переляканим.

– Дядечко в манто, – сказала Ліза і схопила його за руку. – Приїжджав?

Коли? Коли приїжджав Максим Качула?

– На позаминулomu тижні... Здається, в понеділок ввечері.

Тонoм справжнього слідчого Ліза взялася ставити питання за питанням, міцно схопивши Степашка за руку. Повз них – назад, у приміщення – пробігли діти. Продзеленчав дзвоник. А Ліза питала... І випитала все, що їй було потрібно, точніше, не потрібно, бо з кожним запитанням і відповіддю вона мліла й мліла. Вона довідалася: Максим сказав, що мусять поговорити по-чоловічому. Що він зробить Лізу щасливою, дуже щасливою. А для того треба, щоб Степан відмовився від неї.

– Він... Він спочатку погрожував, потім запропонував мені... Сказав, що купить у Києві двокімнатну квартиру і я працюватиму в гарній київській гімназії. Що може забезпечити машиною...

«Ось яка, виявляється, моя справжня ціна», – подумала Ліза.

– І ти згодився?

Вона завмерла, а тоді шарпнула Степана за руку:

– То ти згодився!

– Ні, ні, Лізо, що ти, – вигукнув Степан. – Я його не злякався, я... просто подумав, що ти справді маєш бути щасливою. З ним набагато щасливішою. Від його подачок я відмовився... Але ти, ти маєш бути щасливою, щасливішою, ніж зі мною. Тому подзвонив і...

– І збрехав про вчительку...

– Так.

Ліза поглянула в очі худорлявому, худющому хлопцеві, зовсім не схожому на вчителя. «Ну, зовсім не схожому», – промайнуло в її голові. Вона чітко, гранично чітко, аж ніби щось продзвеніло в цьому зимово-осінньому повітрі, відчула: дорожчого нікого за цього хлопчика – вчителя і не вчителя – в її житті не було і не буде. Як вона могла навіть у думках зраджувати його?.. Вона ж його кохає й кохатиме. Кохає й кохатиме.

– Йди на урок, бо простудишся, – наказала Ліза. – А ввечері прийдеши до мене, чуєш, чудище ти горохове?..

– Ч-чую, – сказав Степан. – Може, тоді поїдемо обоє? В мене ще тільки один урок.

Ліза погодилася. Степан сказав, що дасть їй ключ від його кімнати в баби Марини. Сказав, як туди потрапити – це зовсім близько, треба тільки он там або, як каже бабця Марина, он та-мечки звернути на другу вулицю, праворуч і третя хата, з синіми вікнами – баби Марини.

– Сині вікна – це романтично, – сказала Ліза.

– Ну, із синіми віконницями, – сказав Степан. – Синіми рамками. Та ну тебе! Можна подумати, що в нас філолог ти, а не я.

Із цими словами він ставав звичним Степаном. Степашком. Ні, вона його так більше не називатиме. Якщо вже ніжно, то Степанком. Хай і Степурчиком.

А Степурчик, вручаючи ключа (для цього мусив пірнути у школу, вийшов у куртці наопашки), сказав, що в баби єдина хата на вулиці, де ще не поставлені пластикові вікна. І баба воює із сином, який живе десь у Києві, до останнього обороняє свої сині вікна. Степанко раптом засоромився і сказав, як уже бувало, зі своєю зніченою усмішкою: «Ти ж не читатимеш моїх що... щоденників, Лізо?..»

Цей телепень, що задарма відмовився від київської квартири, вигідної роботи в столиці й навіть машини, що подарував було її, Лізу, синові олігарха, виявляється, вів щоденника! Ліза, звісно, сказала: «Як ти можеш на мене таке подумати?!» Але цікавість її вже висолопила свого язичка...

Хата з синіми вікнами всміхнулася до Лізи. Баба Марина, улюблениця Степанка, поралася на подвір'ї і відповіла на її привітання. Бабця як бабця, в станику* й хустині, що ледь не торкалася краями землі, бо бабця була низенька, схожа на засушеного колобка.

– Я посиджу в хаті, – сказала Ліза. – Мені ось ваш квартирант дав ключа од кімнати.

– Ну, з ключем можеш і посидіти, – сказала бабця Марина. – З ключем можна, раз тобі така довіра.

Вона пильно глянула на Лізу, наче таки запідозрила, що та здатна щось украсти, й раптом змахнула руками, мов збиралася злетіти.

– Господи, то ти ж, певно, Ліза?

– Ліза, я Ліза, Степана Петровича наречена. – Ліза ледь не сказала, що готова документи показати.

– Та ти ж обнаковенна дівка, – констатувала бабця Марина. – А я думала, яка царська дочка, на кареті приїхала. Ти диви, обнаковенна. І худа, як той Петрович. Може, вже й він посвітліє, бо я думала, що посварилися, такий він темний оті остатні дні ходив.

Ліза теж посвітліла од того бурчання бабці Марини.

– Вам Степан Петрович про мене розповідав?

Бабця відказала:

– Розповідав... Та ти, дівонько, у мене отут-о в кожному вусі сидиш і виглядаєш, як та пташка. Ну, йди вже, жди свого Петровича.

– Дякую, – сказала Ліза, рушила було до хати, та раптом спинилася й спитала, чи можна подивитися на козу.

– Господи, і про козу розказав! – Бабця стала ще задоволенішою. – А кози я тобі не покажу, а то ще зіврочиш. А в мене вона молочниця, щитай,

як корівка.

– У мене добрі очі, – запевнила Ліза.

– Та вже подивишся, тико потому. Йди, я щось же вам зготовити мушу. Отам-о вхід до твого Петровича. – Бабця Марина різко повернулася і потупцяла до маленької хатки обіч – певно, літньої кухні.

Ліза відчинила двері до явно прибудованої кімнатки. Вона вдруге у своєму житті ступила до сільської хати. Ще була в Тупталах, селі зі смішною назвою. У Степановій кімнатці її привітала інша Ліза – з великого портрета на стіні. Степан знімав її кілька разів на свій мобільник. Стільничок, як він казав. Ліза на стіні визирала серед великого буйства квітів – то був знімок, зроблений у її крамничці. І сама була схожа на квітку. Ледь-ледь усміхалася, але якось так, що здавалося, ніби от-от покаже язика. А вона його не раз показувала Степанкові.

Ліза підійшла до портрета й занурилася у квіти. Заховалася в них. Готова була геть сховатися.

Потім одвернулася. Кімната раптом попливла. Ліза опустилася на стілець.

«Може, я вагітна?» – подумала Ліза і далі: «Це було б доречно, дуже доречно».

Їй не вистачає сина. А може, доньки. Навіть двох одразу. Яких вони привезуть до Степанкових батьків. Вона ж там не була в них, все відклала й відклала. Передавали їй привіти, і вона передавала.

Ліза сиділа й дивилася на стіну, потім глянула у вікно. Їй було добре, і чогось вона боялася. Зрозуміла: боїться себе самої, нової, такої, яка щойно народилася. Чи вистачить у неї сили такою й залишитися? Ліза не знала, і це її лякало. Відчувала, як щось млоїть всередині. Вона шукала опори, але була в кімнаті сама.

Згадала: на стіні ж інша Ліза. Щаслива, закохана, тої пори, коли ранньої осені до її душі завітала весна. Дівчина повернулася до світлини. Здалося: Ліза зі стіни дивиться вивчально й насмішкувато.

І підбадьорливо – з тої осені-весни.

– Ну, привіт, подруго, – сказала Ліза. – Ти ліпша, ніж я. І не дивися так... Скоро до мене все одно поїдеш.

У кімнатці тільки й було, що стіл, шафочка, етажерка з книгами й ліжко. Ліза подумала, що ліжко досі не освячене їхнім коханням, а тепер, певно, й не буде – його ж не забереш із собою до Києва.

На столі лежав стосик книжок, а збоку товстенький зошит у світло-зеленій обкладинці. Ліза здогадалася, що то Степанів щоденник, од читання якого він застерігав. Сіла за стіл, підперла щоку рукою і стала

інтенсивно боротися зі спокусою прочитати цей щоденник. Чи хоч сторіночку з нього. Там же, певно, той бевзь щось писав про неї. Щось таке, чого не хотів, щоб вона читала.

Ліза сиділа й сиділа, щока, котру підпирала, от-от мала впасти. Сама собою, бо вона явно не хотіла, на відміну від Лізи, читати чужого щоденника. «Не ступай точно в чужий слід, не радій чужому горю і не зазираєш без дозволу в чужу душу», – казала колись мама-бабуся Павлина.

Але ж Степанко їй не чужий, уже не чужий. Вона його робила чужим і не змогла.

Ліза раптом пригадала, як в іншому селі, там, на далекій Волині, коли вона гостювала, то хтось помер і бабуся Єва зібралася йти на похорон, а Ліза напросилася з нею – вона ще ніколи не бачила, як ховають людей, хіба по телевізору. Бабуся Єва сказала, що нічого хорошого в тому нема, але все ж дозволила піти. Лізі запам'яталося, як чужого, ще не зовсім старого чоловіка виносили з хати і тричі піднімали труну над порогом. Як ішли вервечкою жінки в чорних хустках. А найбільше слова, які раз у раз крізь плач промовляла дружина померлого: «Ой як же ми без тебе будемо жити, наш рідненький, ой хто ж нам порадить, хто порятує, мій чоловіченьку, од напасті й чорноти великої, хто ж то підкаже, як далі жити...»

Не було кому підказати тепер і Лізі.

«Я сама собі підказала, – подумала вона. – По-дурному, але підказала. І як же я житиму без того палацу, без дорогущих машин і дорогущих речей? А отак і житиму, як мама-бабуся жила, як бабуся Марина живе».

Тут вона почула жалібний голос. Квилала та чужа жінка. В далекому селі. Промовляла щиро чи просто ритуально, бо так треба було. А може, й справді не уявляла свого життя без чоловіка, за тілом якого йшла згорьована...

«А якщо Степанко ще живий і я жива, – подумала Ліза. – Ну Боже ж мій, де взялася та любов на мою голову? Що з нею робити, і що зі мною робити, я проста київська дівка, дівуля, що ж я роблю... Може, ще не пізно втекти?»

Вона підвела очі й поглянула на свій портрет. І тут їй здалося, що та Ліза посміхається тепер трохи глузливо. І каже їй, теперішній: ти мені чужа. Чужа, якщо хотіла і досі хочеш продати своє щастя, якого зазнала. Продати за той же палац, маєток, діаманти, за багато що... Не раз чула Ліза слова: «Це мій бізнес». Її бізнесом виявилася власна душа. Не продаж квітів, бо то були чужі квіти, які приносили прибуток власниці крамнички, а душа і любов. Вона б за них вторгувала дуже багато. Може, більше, ніж той дядько з бородою, якого бачила на картинці. Як там його... Щось

мекаюче. Ні, мекаючим було в того, хто купував душу. Ліза згадала про бабину козу. Треба глянути на те диво природи, про яке розповідав Степанко.

Але коли вона підвелася, погляд знову впав на зошит у світло-зеленій палітурці. І тут вона пригадала, що десь читала, як якийсь чоловік, здається, письменник, перед одруженням дав прочитати свій дуже відвертий щоденник майбутній дружині. Як та була шокована і все ж вийшла за нього. Ліза... Ліза пригадала, що колись у школі про цей випадок розповідала їм вчителька. І що письменника звали Толстой. Лев Толстой. А його дружину Софією.

«Ну, Степанко ж не Толстой, – усміхнулася Ліза. – І я не... не...»

Подумала:

«Зараз прийде Степанко...»

І кинулася до зошита. Вирішила: прочитає хоча б останній запис. Найостанній. Коли Степан повідомив, що начебто закохався в іншу.

«3 грудня. Нарешті закінчується цей довгий день. Є прощена неділя, а яка була в мене? Я прощаю самому собі. Прощаю? Вчора була моя персональна поминальна субота. Вперше до чортиків напився. На самоті. Сьогодні дав слово, що більше не питиму. Ні сам, ні з кимось. Може, й дотримаю. Біда в іншому – я зрозумів, що я не тільки звичайна слабка людина, але й великий егоїст. Я не зможу бути щасливим тільки від того, що десь там буде щасливою з іншим Ліза. Я не просто страждатиму, а завжди бачитиму її поруч із собою. Пам'ятатиму її голос, її тіло. І чомусь здається, що навіть будучи щасливою з тим іншим, багатим, Ліза теж страждатиме. Покине його? Але ж це означає, що я двічі егоїст. Я бачив подібну сцену в якійсь “мільній опері”. Я не хочу такого “хепі-енду”, от яка біда. А чого я хочу? Я хочу бути поруч із нею, гладити її волосся, вдихати, мати її всю, до останньої краплини. Банально? А мені боляче. І вже розумію, що ніколи цього не матиму. Існує, існує якийсь вихід. Але, може, найбільша мужність сказати не їй, а собі, тільки собі: “Будь щасливою, Лізо”? І тільки цього й бажати? Може, це і є найвища любов? Але ж як болить...»

Ліза дочитала, відклала, стрімко закрила зошит. Невидима дуга здушила груди. Вона стала, як в тумані, шукати щось очима. І знайшла. Це була подушка, та подушка на ліжкові, на якій щоночі спав Степан. Її Степанко. Чому вона досі сюди жодного разу не приїхала?

Ліза кинулася на ліжку і впала обличчям на подушку. Вона вдихала запахи (його запахи!), а в голові лунали слова зі щоденника: «вдихати,

мати її всю».

Вона мала його і матиме довіку.

Її привели до тьми голоси. Вернувся Степанко? Ліза піднялася з ліжка, поглянула у вікно. І зустрілася поглядом з білим рогатим створінням.

Коза.

Частина п'ята

Розділ 33

Очікуючи на повернення і візит до неї Максима Качули, Ліза тремтіла в душі, як ціла хмара осикового листа. Вона усвідомлювала свою велику владу над ним, інакше він не поводився б так, не вів би вмілу й небезпечну гру із нею, простою, бідною київською дівчиною. Що гра була, вона розуміла все більше, коли пригадувала історію їхнього знайомства, взаємин. Він справді вміло (чи як умів), крок за кроком завойовував її. Але кілька разів – у понеділок, вівторок, середу – у вухах і мозку Лізи звучали слова Лії: «Подумайте, Лізо, як може він дозволяти так принижувати мене, якщо справді любить вас?»

Однак голос Максима був таки наповнений любов'ю, коли в середу ввечері Ліза почула в трубці його впевнений, мужній і водночас ніжний голос:

– Лізонько, я вже в Києві...

Ліза повагалася цілих півхвилини, перш ніж озватися, коли побачила на своєму мобільнику слово «Максим». Але телефон вперто не вмовкав. І вона за ці секунди вирішила: скаже відразу все, бо інакше... Інакше вона завтра здасться, або вночі кинеться з даху над вісімнадцятим поверхом. Вона попросила було Степанка, щоб він того вечора лишився з нею. Так певніше почувалася б під час розмови, хай і телефонної. Але потім вона буквально виштовхала коханого зі словами:

– Я сама, сама, сама... Сама все скажу йому.

– Лізо... – Степан дивився на неї жалісливо і... І захоплено. Щоправда, сказав: – Я боюся за тебе, Лізо.

– А ти не бійся. Я буду мужня, як сто тисяч спартанців.

– Горобеня моє, – сказав Степан. – Їх було триста. Хоч і проти великої армії, але триста. А ти будеш одна.

– Ні, не одна, – вперто сказала Ліза. – І бачиш, я навіть знаю, хто такі спартанці.

– Тоді тримайся, спартаночко. Нас чекають нелегкі дні.

– Ти маєш рацію. З моєї крамнички мені, певне, доведеться піти.

– Чому? Ти думаєш, що він...

– Він всесильний...

– Але не над нами, – довершив її фразу Степан. – Головне, що ти у мене є.

– А ти у мене.

Легко їм було казати. А тепер перед Максимовим голосом Ліза зробилася, відчула себе маленькою мишкою у нірці, в яку сунулася лапа kota. Тієї миті, коли задзвонив її смартфон, протягом тридцяти миттєвостей, навіть більше, маленька мишка Лізка ще не знала, що перед нею, що вона чує дихання не kota, а великого грізного тигра. Поки ж що вона почула його ніжний голос:

– Лізонько, я вже в Києві. Мчався на крилах не тільки в прямому сенсі. Вирушаю з Борисполя. Може, я відразу заїду до тебе? Я заїду по тебе?

Звичайно, він очікував почути тільки «так». Вона вже сказала своє «так» і мусила його підтвердити. Словами «Так, я тебе чекаю» чи іншими, подібними. «Я тебе дуже чекаю».

– Ні, Максиме, – сказала маленька мишка Ліза. – Давайте зустрінемося завтра.

– Але чому? Ми могли б разом повечеряти... Я дуже хочу побачити тебе – зараз, негайно...

– Я не можу зараз. Ми поговоримо з вами завтра.

– З вами... Ти знову кажеш мені «ви»? Що сталося, Лізо?

– Сталося, Максиме. Я... Я зрозуміла, що кохаю Степана і не можу бути з вами. Я була в нього, і він був у мене... Пробачте, будь ласка...

– Гарні у нас з тобою справи. – Голос Максима став не тільки розчарованим, а й виразно покрижанів. – Я зараз негайно приїду до тебе.

– Не треба, Максиме. Я...

Ліза ледве не вимовила «Я вас боюся» чи «Я боюся зустрічі з вами». Затремтів не тільки її голос, але й вона вся. Ще більше, ніж перед цією розмовою.

– Треба, Лізо, – твердо сказав Максим Качула. – Краще відразу все вяснити. Я зараз буду в тебе. До зустрічі, моя люба.

Він відімкнувся. Ліза міцно стисла свій мобільник, в якому жив голос грізного тигра. Що тигра – вона ясно відчула, збагнула якоюсь десятою чи сто десятою жіночою інтуїцією.

– Степанку, – жалібно сказала Ліза вголос. – Даремно я тебе відпустила... Даремно я тебе прогнала... Що тепер буде?

А що буде, вона зрозуміла, коли поглянула на портрет мами-бабусі Павлини. Та дивилася на Лізу і... і печально, але й підбадьорливо всміхалася. Ліза кинулася, схопила фотопортрет мами-бабусі й притисла до грудей. Вона тисла й тисла його, і раптом відчула, як їй стає тепліше і кудись зникає страх. Вона не почула голосу мами-бабусі «Я з тобою», але наче зримо відчула її присутність у цій маленькій квартирці. Світлини

Степана в неї не було, він жив у її смартфоні, місяць тому Ліза за гроші зі свого «таємного фонду» купила дорожчий апарат, аби зазнімкувати коханого – вона була дитиною свого часу. Ліза поставила портрет мами-бабусі на стіл і подумки поруч поставила фото Степана. Вона була готова до розмови з Максимом Качулою.

Він знав, де вона живе, в якій квартирі, й Ліза знала, що він знає. Але здригнулася, вся напружилася, коли пролунав її деренчливий дверний дзвінок. Завмерла на якусь мить, а тоді поширше вдихнула повітря й пішла відчиняти.

За дверима стояв, пронизав її поглядом він сам. Один. Хоча Ліза відчувала – приїхав, як і належало людині його рангу, з охороною. Двері у їхньому під'їзді на сигналізації, отже, він знав, як їх відчинити. Як, звідки – про це годі питати. Одягнутий у дорогий костюм, хоча без краватки.

– Здрастуй, Лізонько, – сказав Максим і простяг до неї руки. Ліза відхилилася. Відступила в бік, пропускаючи його. У руках він тримав чималий пакет.

– Це тобі, – сказав Максим.

– Навіщо?

– Тому що я купив для тебе.

– Знову діамант?

– Даремно іронізуєш. І діамант, і дещо з одягу. Я думав, що вже можу собі це дозволити щодо тебе.

Ліза не відповіла. Якесь слово, наче незнайоме і їй, завмерло на вустах. Вони пройшли до кімнати. Він обвів поглядом її маленьке помешкання.

– Ось так ти живеш...

– Дуже бідно, як бачите, – сказала Ліза.

– Тоді тим більше варто поговорити.

– Про що, Максиме? Я бачила, яке життя на мене чекало.

Він відповів – не іронічно, не саркастично, не зневажливо – якимось і вбивчо спокійно, і в той же час пристрасно:

– Ти ще не все бачила. Далеко не все. Ти навіть не уявляєш, яке розкішне і достойне життя тебе чекає.

– Чекало, – сказала Ліза.

– Ні, чекає, – Максим вимовив це голосом не те що впевненої людини, а так, наче іншого ніколи, ні за яких обставин і бути не могло. – Ти дозволиш присісти? Ми маємо поговорити.

– Якщо ви так хочете...

У Лізиній кімнаті крім ліжка і шафи стояли ще складане крісло-диван, на якому спала колись мама-бабуся Павлина, і два стільці. На крісло Ліза й

показала рукою. Але Максим сів на стілець. Ліза присіла на інший.

Після невеличкої паузи Максим сказав:

– Як я зрозумів, твій Степан сказав тобі про нашу розмову з ним. Невже ти не зрозуміла, чому я щось там пропонував йому?

І далі Максим сказав – пропонував, бо думав про неї. Як і тепер.

– Чи платив за мене? За відмову Степана від мене? Гарна ціна! – Ліза вимовила це несподівано різко. Здивувалася і трохи злякалася цим словам.

– А якщо й так, то що? Я гадав, він буде задоволеним. Хоч ти маєш рацію – твоя ціна значно вища. Значно. Тому ти передумаєш.

– Ні, – сказала Ліза. – Я лишуся з ним. Це моє остаточне рішення. Вибач, але інакше я не можу. Я кохаю його. Може, й сама не знаю за що. Дуже прошу – вибач.

Вона підвелася. Підвівся й гість. Від Максима Качули йшов не тільки запах дорогих парфумів, а й інший – міцний чоловічий. І раптом Ліза відчула, що її хтось захищає. Мама-бабуся Павлина? Степан? Обоє?

Чи Бог від її персонального – вона пригадала, як зветься той спокусник на картині, – від її персонального Мефістофеля. Хоч вона навіть не Фаустина, а звичайна дівчина Ліза.

– Я теж кажу своє «ні», – сказав Максим Качула. – Ні твоєму вибору. Ти хочеш лишитися жити в цій – вибач, скажу прямо – конурі? Але я цього не хочу. Ти будеш або моєю, або нічиєю.

– Це погроза? – Ліза намагалася говорити іронічно, однак зрозуміла – нічого не вийшло. З денця її душі визирнув страх.

– Ну що ти, Лізонько?! – У голосі Максима була справжня іронія – це вона відчула.

І далі він сказав, що дає Лізі два дні для перегляду свого помилкового рішення. У суботу, особливий для них день, він приїде й забере її. Поки що житиме в одній із їхніх київських квартир. Тим часом буде оформлено шлюбний контракт, дуже вигідний для неї. Після цього вони поїдуть у Європу – вона побачить і Іспанію, і Швейцарію, за бажанням – Париж і Рим. Багато чого побачить. Різдвяні канікули проведуть на Сейшелах чи Мальдівах – за вибором. Офіційно шлюб можна зареєструвати і в цьому році, а можна і після Різдва, коли вони повінчаються. Як, Лізонько, хочеш. Він бажає, щоб все було законно, хай навіть і старомодно.

– Мені поки що буде досить, Лізо, що я люблю тебе, – сказав Максим Качула, – тому ніяких заперечень, вони не приймаються. І ніяких фокусів у ці два дні до суботи – ні з твого боку, ні з боку так званого нареченого. Його життя й безпека теж у твоїх руках. До речі, мої пропозиції йому лишаються в силі. До побачення, Лізо, я кохаю тебе, і ти будеш моєю.

Інакше й не може бути, повір мені. До суботи.

Розділ 34

Коли двері за Максимом Качулою зачинилися, Ліза зрозуміла – вона в золотій клітці! Остаточо й безповоротно. Назавжди. Назавжди?

«Я перехитрю тебе, Максиме Качуло», – подумала Ліза.

Так, вона розпочне свою гру, на якийсь час прикинеться, що пристає на його умови, а там спробує вирватися із золотої клітки. Тим більше, якщо на руках у неї буде шлюбний контракт.

І тут щось неприємно зашкребло у неї всередині. Отже, вона таки готова зрадити Степанка, зрадити своє кохання, хай тимчасово, але зрадити. Для Максима Качули питання зради Лізою Степана не існує. Для нього Степан взагалі не конкурент, так собі, дрібна комашка, на яку й зважати не варто. Хіба що можна роздушити й не помітити. А для неї?

Усі, хто мав з нею справу, казали, що в неї потрясна інтуїція. Потрясна інтуїція підказувала Лізі, особливо після того, що вона почула: вирватися із золотої клітки буде нелегко, а то й неможливо. Отже, треба або скласти лапки й крильця, або боротися негайно.

Ліза подивилася крізь двері, і погляд впав на тумбочку в коридорчику. Там лежав пакет, залишений Максимом. Дівчина набрала його номер.

– Так, Лізонько, – озвався він майже відразу. – Сподіваюся, я тебе не образив?

– Ти забув у мене свій пакет, свою коробку, – сказала Ліза, зігнорувачи його запитання.

– Не забув, а залишив, – сказав Максим. – Все, що всередині, – твоє.

– А якщо я не хочу приймати твого дарунка?

– Спочатку хоча б відкрий. Подивися, що там. Все, Лізонько, до зустрічі. Не хвилюйся, і все буде добре. До речі, вже завтра можеш звільнитися з роботи. Я скажу тій бабі, щоб тебе гарно розрахувала.

– Ти хочеш насильно зробити мене щасливою?

– Просто щасливою, Лізо. На добраніч, любя. Я тебе цілую. Раптом щось шпигонуло Лізу. Уколело. Наче згадалося... Як вона раніше не подумала про це, дурна?..

– Зачекай, – майже вигукнула Ліза. – Я повинна тобі сказати... Я вагітна, Максиме.

Коротенька пауза і спокійно-іронічний голос:

– Хочеш сказати, від твого Степана?

– Так. – Ліза ледь не сказала: «А від кого ж іще?»

– І скільки? – голос Максима почувся виразно і водночас наче з іншої

планети. Спокійний. Швидше, спокійно-відсторонений.

– Що «скільки»?

– Як давно ти вагітна?

– Я не знаю. Але вагітна. Я це відчуваю. Жінки це відчують. – Отже, ти не знаєш. Тобто лише підозрюєш. Або й просто хочеш мене обдурити. Не треба, Лізо.

– А якщо це справді так?

– То й що? В суботу ми це з'ясуємо.

– Ми?

– Ну, ти сама. Ти можеш це зробити і до суботи. Без зайвих хвилювань, Лізо.

– А якщо я справді вагітна? Ти мене відпустиш?

– Лізо, не сміши. Повір мені, я добре розбираюся в людях. Якби ти була вагітна давно, то сказала б мені про це. Тому й запевняю – не хвилюйся. Повір, у нас ще будуть наші діти – гарні й розумні. Спочатку син, а потім донька. Чи навпаки.

– А якщо я втечу від тебе?

– Дякую, що попередила. Але куди, Лізо? У нашій країні щодня зникають десятки, а то й більше людей. Дев'яносто відсотків зниклих не знаходять або знаходять мертвими.

– Ти хочеш сказати...

– Я нічого не хочу сказати, окрім того, що я сказав, Лізо. Я не дам тобі зникнути. Колись ми вдвох будемо згадувати з усмішками ці наші пригоди. Все, Лізонько, бувай, і пам'ятай, що я тебе люблю. Дуже. До речі, я відчуваю, за тобою сумує Черрі. Я зараз скажу йому, що вже сьогодні бачив тебе.

Ліза відімкнулася. Зрозуміла: він перекрив і перекриє за будь-якої спроби втекти всі можливі шляхи. Та й де сховатися? У Києві можна вирахувати всіх її друзів. Крім того, заручником лишається Степанко. Вона могла б винайняти десь квартиру, Київ усе ж велике місто, в якому можна загубитися, переждати. Зачаїтися. Поміняти номер телефону. Але думка про те, що з коханим, не даватиме їй спокою. Справді, щодня передають про зниклих людей. Чоловіків. Треба втікати, зникати, розчинятися удвох. Але куди? Може, в село, до Степанових батьків? Там би знайшлася робота для обох, як не в селі, то десь у райцентрі. Та Максим Качула знав, де працює (працював) Степан, отже, вирахувати, звідки він родом, не так і складно. Виїхати за кордон? Проте ні в неї, ні в Степанка немає закордонного паспорта, а виробляти, навіть терміново, вже нема часу. Звернутися до поліції? Але що вона скаже? Про підозри щодо намірів сина

одного з найбагатших і найвпливовіших людей України? Не сміши, Лізо. До того ж у нього, напевне, і в поліції все схоплено і охоплено.

Лишалось одне – приймати умови Максима Качули. Покірно чекати суботи. Проте після двох сьогоднішніх розмов – у квартирі й телефонної – Ліза не могла бути з ним. Не могла. Світ і характер Максима поставали зовсім іншими. І те, що могло бути далі з нею, мало інакший вигляд. Треба боротися, але як? Втікати, але куди? Думай, Лізо, чи в тебе думалка зламалася?..

Ліза сиділа, гарячково думала... І раптом згадала – у мами-бабусі Павлини є сестра. Її двоюрідна бабуся Єва. В далекому селі на Поліссі зі смішною назвою Туптали. Туп-туп... Ось куди вона «потупає», де сховається разом з коханим. Вона жодного разу не обмовилася перед Максимом, звідки родом мама-бабуся Павлина. Мами-бабусі вже нема на світі, отже, спитати не буде в кого. Там і пере чекають лиху годину, і придумують, що робити далі. Там вони й офіційно одружаться, а то й повинчаються. Завтра вона збере всі свої запаси, яких повинно вистачити хоча б на кілька місяців. Збере манатки.

Ліза до пізньої ночі складала плани подальших дій і втечі. Вона недаремно любила детективи, чимало їх і надивилася, і начиталася.

Вранці вона склала найнеобхідніший одяг у сумку. Безтурботно розмахуючи іншою, маленькою сумочкою, вийшла з дому. Поїхала, як завжди, на роботу. Знала – востаннє.

У крамниці вона трохи попродавала квітів. Вирішила, що на щастя треба продати сім букетів. Після сьомого букета набрала номер власниці крамнички. Та відгукнулася на диво оперативно.

– Світлано Ігорівно, – Ліза постаралася надати голосові сумної (але не дуже) інтонації, – на жаль, я змушена звільнитися. У мене міняється життя.

– Я знаю, Лізонько, – голос у власниці був медовим. – З чим вас і вітаю. Ви хочете, щоб вас розраховали вже сьогодні?

– Так, – твердо мовила Ліза. – Вже сьогодні. В суботу ми вирушаємо в подорож.

– Це чудово, Лізонько, – схвалила власниця. – Просто чудово. Зараз вам доставлять розрахунок.

– І трудову книжку.

– Так-так. Я дуже задоволена вами («Особливо останнім часом», – подумала Ліза), тому випишу премію за вашу роботу. – І далі трохи вкрадливо: – Сподіваюся, ви не забудете у своїй новій якості, що я дуже добре ставилася до вас.

«Ще б пак, – подумала Ліза весело. – Бо знаєш, хто за мною стоїть.

Знала б ти, що я задумала...»

– Так, дякую, Світлано Ігорівно. Якщо вам буде потрібна підтримка – звертайтеся, – закинула гачок-обіцянку.

Власниця зраділа ще більше, аж розчулилася.

– Ви справді диво, Лізонько. Бажаю вам щастя. Ви його заслужили.

«Чао-какао», – подумала Ліза.

Через годинку з хвостиком їй доставили і трудову книжку, і розрахункові гроші, і обіцяну премію. Коли Ліза вже за порогом крамнички заглянула в один і другий конверт, то аж присвиснула. Їй виписали двадцять тисяч розрахункових грошей, а премія за її гарну роботу, якою так була задоволена власниця, становила аж тисячу доларів. З цими сумами плюс її заначка вже можна було жити і втікати.

Ліза насамперед вирушила в іншу крамницю на їхньому базарчику. Там вона купила мобільний, а потім у крамниці на вулиці, що вела до банку, де вона мала депозит, – ще один стільничок. Її план набирал обертів, ставав реальністю.

Банківський клерк, до якого звернулася Ліза, вперся було, що знімати гроші з депозиту до закінчення дії угоди не можна. Та Ліза сказала, що виходить заміж і виїжджає за кордон. Клерк продовжував гнути своє, тоді Ліза назвала йому ім'я майбутнього чоловіка й пригрозила, що зараз йому подзвонить, хай пан сам пояснює, що можна, а що – ні, й кому. Клерк недовірко і скептично глянув на Лізу, щось набрав на комп'ютері, потім кудись сховався, а коли вернувся, то сказав, що для пані вони зроблять виняток. Лізин «таємний фонд» (або просто заначка на чорний день), плюс одержані гроші від щедрої Світлани Ігорівни, плюс зняті з депозиту – і Ліза перетворилася на такого собі «багатенького Буратіно». А може, багатеньку Мальвіну.

Ліза полялякала зі Степанком і Іркою. Йому вона наказала не сумувати й ловити в жменю свою синицю, чим неабияк здивувала.

– Що трапалося, Лізо?

На ці слова Ліза заспівала слова пісні «Пригадай, пригадай, як ми потрапили у рай», наштотуючи здогадливого Степанка на деякі думки. Ірці затараторила про своє неймовірне щастя, яке здобуває після важких роздумів. А от потім з нового, щойно купленого мобільника зателефонувала до Степана. Вона мала сильну підозру, що її номер на контролі, а Степанів – ні. На щастя, Степанко відгукнувся на незнайомий номер.

У відповідь на слова коханого: «Я вже тривожуся, Лізо. Чому ти дзвониш з чужого телефону?», вона сказала:

- Слухай мене уважно. У нас немає часу. Якщо ти мене кохаєш...
- Дуже, – вставив Степанко.
- ...якщо кохаєш, то зробиш, як я зараз скажу.
- Добре, – згодився Степанко.

Ліза:

– Завтра ти візьмеш відпустку за свій рахунок, у тебе хтось серйозно захворів, знаю, що гріх і небезпечно, але виходу нема. Чи щось вигадай, а то й просто втечи. Під вечір їдь до Києва, з собою візьми необхідні для життя речі, якщо є – гроші. У Києві доберися до Поліської автостанції й там чекай на мене. Я приїду пізно ввечері або вранці. Що далі буде – дізнаєшся. Якщо любиш – чекаю. На цей номер і взагалі – не дзвони. Все.

Ліза, вся наструнчена, стривожена і сповнена злості – на себе саму, що робить найавантюристичніший вчинок у своєму житті, на Качулу, який оголосив її, по суті, своєю власністю, на весь світ, де так незатишно і не можна бути просто щасливою, – повернулася додому. Вона знала, що не дасться звалтувати себе, а по суті, Максим хотів це зробити, що вона три, десять, сто п'ятдесят разів дурна, але в неї ще є честь і совість. У неї є Степанко. Недотепа, хлопчисько, якого вона любить.

Після тривожної, майже безсонної ночі Ліза вирішила поблукати Києвом. Може, востаннє. Дісталася Хрещатика, потім Андріївського узвозу, Володимирської гірки. Місце, які вона любила. Пройшлася набережною. Серце пораним птахом билося в грудях і силкувалося вирватися. Ліза знову стала добре нагостреним ножем. Озвався мобільник. Максим.

– Лізо, ти дуже сердися на мене?

– Ні, ні, вже ні, – сказала Ліза. – Тільки завтра я ще висловлю тобі деякі прохання.

– Згоден на все, крім одного. Ти знаєш, про що я.

– Я знаю. Я здаюся.

– Це звучить сумно, – зауважив він. – Ти не здаєшся, а робиш мене щасливим. Приймаєш мій подарунок?

– Так, – відповіла Ліза. – Дякую. Я ще не носила таких речей.

– Віднині носитимеш.

Вона справді відчинила залишену ним коробочку. Побачила і кільце з діамантом, і, мабуть, дорогий жіночий годинник, і розкішну ажурну білизну. Після споглядання цього багатства билася добрих півгодини в істериці, вже хотіла сама собі викликати «швидку», а потім опустила на холодну підлогу.

– Я божевільна, – прошептала Ліза, потім вимовила голосніше. Враз її

божевілля стало тихим. Далеко чулися якісь слова – Максима, особливої служки Лії, поставали діти, яких вона має від Максима народити, в яких буде блискуче майбутнє.

«Я загубила себе чи знайшла?» – Ліза подумала це й підвелася.

Сказала:

– Тебе нема, Лізо, і ти є. Так не буває, але так є.

То було вчора, а сьогодні Максим висловив побажання (чи наказав), щоб на завтрашню зустріч з ним вона наділа і кольє, і годинник, і, головне, подаровану ним білизну.

– Сподіваюся, я не помилився розміром, – сказав він.

– Ні, Максиме, – сказала Ліза.

– От і добре. До зустрічі завтра, любя, в наш день.

– До зустрічі.

«Я ошуканиця», – подумала Ліза.

І раптом відчула, що їй приємно одурювати цього могутнього чоловіка, який проголосив її своєю власністю.

«Маленька моя», – казала мама-бабуся Павлина.

«Я не маленька», – сердилася Ліза.

«Тоді велика моя», – погоджувалася мама-бабуся.

«І не велика. Я самасвійська».

«Яка-яка?»

«Самасвійська і дика. Я така, мамуню. Я така, бабуню».

Ліза міркувала зараз, що підготує тому Максові сюрприз. Мусить щось учварити. Швидше додому. Бо завтра має бути проголошений цим чоловіком їхній день. Великий день смерті бідної Лізи і вошестя на престол багатой Лізи.

Напередодні того дня пізнього вечора Ліза з рюкзаком за плечима і валізкою в руці вислизнула зі свого будинку.

Тепер за нею не повинні слідкувати. Максим Качула певен у собі, своїй силі й перемозі, у своїм праві робити людину щасливою, навіть усупереч її волі.

Ліза спочатку пішки, потім на метро, далі на таксі й знову пішки дісталася автостанції. Коли вона побачила Степанка, поруч з яким стояв його рюкзак, то завмерла. Подумала, що зараз останній шанс втекти і від нього, і від себе самої. Більше не буде. Ніколи. Як і насильно щасливого, але суперзаможного життя. Ліза стояла і вдивлялася у Степана, у ніч за вікном.

Благала – підведи нарешті голову.

І він підвів. І підвівся. Вдвічі, втричі незахищеніший, ніж вона.

Самостійний у своєму чеканні на неї. Ліза кинулася до нього і притислася до його грудей, як була – з рюкзаком і валізою.

Він прошептав:

– Чого ж ти плачеш, Лізо?

– Я не плачу, – сказала Ліза.

– Ти вся зарюмсана.

– Ой, Степанку, що ж ми робимо і що на нас чекає...

А чекала на них зимова ніч. Автостанцію на майже околиці Києва зачинили. Вони то сиділи на лавочці у скверику поруч і хапали дрижаки, то ходили: зайшли в якийсь нічний барчик, де було повно шуму й диму, і вийшли. Вони були чужі серед цього світу зі своїм приреченим коханням, зі своєю втечею, із ніччю, серед якої намагалися знайти прихисток.

Місто спало і не спало. Довкола автостанції бродили якісь люди. Двічі якісь компанії намагалися до них чіплятися. Один раз Степанко насмішив Лізу, бо прийняв боксерську стійку. Обійшлося. Знову настав холод самоти, коли треба було дожити якимось до ранку, до втечі, до зникнення, «розчинення». Чекання тяглося нестерпно, холодне і тоскне.

Але їх було двоє, із двома заплічниками. І валізою, в назві якої ховається таке саме слово, як ім'я дівчини. Холодна ніч тяглася довго, але й вона закінчилася. Вони перемогли і її. Рано-вранці сіли в першу маршрутку, що йшла на Ковель. Геть змерзлі, тулилися одне до одного. За вікном маршрутки навздогін бігло прагматичне двадцять перше століття, яке їх не вполювало.

Розділ 35

Максим Качула подзвонив Лізі в суботу вранці. Номер не відповідав. Зателефонував уже з офісу – те саме.

– Засранка, – вимовив зло і вилаявся.

Невже ця дівуля навіть після останньої розмови вирішила його все ж ігнорувати? Що вона собі думає? Ніби від нього можна десь сховатися чи просто його уникнути? Не вийде, голубонько.

«Цікаво, де ж вона тепер?» – Максим подумав це і зателефонував до начальника їхньої телефонної спецслужби. Наказав дізнатися, де в цей момент мобільний з таким-то номером. Через кілька хвилин йому повідомили, що ця мобілка в Києві, на лівому березі, неподалік від Княжого Затону, вулиця... Номер не відповів і на дзвінок начальника спецслужби.

Виходило, що Ліза благополучно перебуває у своїй квартирі. Чому ж тоді не відповідає? Принцип? Дика впертість? І тут Максимовим тілом пробіг легкий струм – щось сталося з Лізою... Може, під впливом своїх дурних сумнівів, примх і вагань наковталася пігулок чи ще щось із собою зробила. Навіть перерізала собі вени. Від цього видовища – його кохана Ліза (так, дідько візьми, кохана) стікає чи вже стікла кров'ю – струм у Максимовому тілі став потужнішим на кілька сотень вольт. Звелів негайно подати машину.

Через якихось півгодини (бісові київські затори) двійка позашляховиків підкотила до Лізиноного будинку. Ліквідувати код у вхідних дверях знову вдалося без зайвої мороки. Чоловік наказав одному охоронцеві чекати внизу, а з іншим поїхав на дев'ятий поверх. Ніхто не відгукнувся на дзвінок – раз і вдруге.

– Виламуй, – наказав Максим. – Чи вирізей.

Охоронець дістав спеціальний лазерний пристрій і вирізав замок.

– Чекай тут.

Ніхто не зустрів Максима Качулу за дверима. Нікого не було і в кімнаті. Максим метнувся на кухоньку, потім до ванної, але там Лізою й не пахло – ні мертвою, ні живою.

Максим Качула вернувся в кімнату й оглянув її. На столі лежала коробка з його подарунками. Біля неї мобільник. Портрета Лізиної мами-бабусі не було, зате стояв намальований, очевидно нею самою, портрет. Чи, точніше, автопортрет Лізи з висолопленим язиком. Дівчина, віддалено схожа на ту, яку він знав, глузливо посміхалася. У всякому разі так здалося

Максимові. Біля автопортрета лежала записка. Максим прочитав: «Вибач. І не шукай мене. Я розчинилася».

– Сука, – сказав Максим Качула. – Дурна, підла сука!

З його горла готовий був вирватися крик. Якби це сталося, це був би крик ображеного самця тигра.

Але Максим умів, умів добре опановувати себе. Схопив портрета підлої дівки, щоб порвати, та зупинився. Він запхне це свідчення його тимчасової поразки тій зрадниці й насмішниці в горлянку і змусить з'їсти. А що він її знайде, не сумнівався. Дістав з коробки кольє і годинник, засунув до кишені. З коробкою перед очі охоронців не з'явиться.

Охоронцеві біля дверей він сказав:

– Усе в порядку, вона поїхала до родичів. Пришлеш майстрів, щоб вставили нові двері.

Тут же подумав, що охоронців, котрі стали свідками його поразки, доведеться прибрати. Шкода, особливо Миколу – сильного, відданого, як пес, готового до дій без роздумів, і до того ж недурного. Але Ніколай, Колька – свідок не тільки цієї його поразки, а й найпершої, тоді, за мостом. По суті, це теж була поразка. Добровільна і від того ще прикріша. Отже, він тим більше мусив зникнути. Він приречений, а шкода. Та гарних охоронців, особливо колишніх спецпризначенців, у Києві вистачає.

Вийшовши з будинку, Максим озирнувся довкола. Це було стандартне подвір'я стандартної київської багатопверхівки, ще старої забудови. Ось цю стежку за його наказом усипали квітами, по яких мала ступати стандартна київська дівуля, котра здавалася йому особливою. Вартою завоювання і гри.

Ідіотизм!

Що з ним сталося? Заради чого він, блискучий, розумний Максим Качула, вів таку витончену гру, перегравав і матір, і особливо вітчима... Що тепер їм сказати? Передумав, ладен підняти лапки і одружитися з цією дурною гускою Альбіною? Ще гірший вияв поразки.

Чому ж він, усе порахувавши, не зумів завоювати, перемогти цю Лізу? Адже був щирий у своїх почуттях... Його невроз скінчився?..

Максим Качула сів у джип. Наказав повертатися до офісу. Дорогою продумав, а в кабінеті додумав свої подальші дії. Куди могла втекти Ліза? Заховатися у Києві? Навряд чи ризикнула б. Втекти з цим своїм задрипаним «нареченим» до його батьків? Про всяк випадок наказав працівнику їхньої приватної спецслужби з'їздити в те село. Довідатися такі-то дані. До кінця дня він знав, що Степан Коваленко взяв двотижневу неоплачувану відпустку нібито у зв'язку із хворобою батьків. Поїхав з

Лізою до них? І все ж щось підказувало Максимові, що шукати Лізу потрібно не там. А де? Закордонного паспорта в неї нема. Поїхала світ за очі? Навряд. Де ж вона «розчинилася», як написала? Сховалася у когось зі своїх подружок, знайомих чи, може, родичів?

Родичів?

І тут аналітичний розум Максима Качули осінило. Ліза хвалилася, що вона киянка від народження. А її покійна бабуся, яку вона називала мамою-бабусею?..

Ліза «розчинилася»? Він її знайде і складе. А вже з тим пазлом зробить що захоче.

Максим Качула тільки за два дні викликав приватного детектива, який уже блискуче виконав кілька його складних прохань, а одного разу знайшов чоловіка, котрий, здавалося, не те що розчинився, а зник під землю. За плечима в агента була розшукова робота в органах, впровадження в іноземну фірму.

– Ось що, Платоне Івановичу, – сказав Максим. – Мені потрібно дізнатися, звідки родом така собі Павлина Соломаха. Вона вже покійна, працювала будівельницею в якійсь будівельній організації, будуправлінні чи що.

– Пробачте, Максиме Дмитровичу, це вся інформація? – спитав досвідчений найманець.

Максим сказав, що решту детектив може довідатися з могили на Лісовому чи якомусь іншому кладовищі, він сам володіє мінімумом інформації. Але дані про місце народження Павлини Соломахи йому дуже потрібні. «Шукайте в архіві ЖЕКу чи ЖЕКів, будівельних управлінь, трестів, Київміськбуду, у паспортних столах, архівах управлінь внутрішніх справ, не мені вас учити. Через два дні я чекаю дані».

– Максиме Дмитровичу, доведеться, якщо випадково не пощастить, перерити купу документів, перелопатити огром інформації, – жалібно сказав нишпорка. – Тим більше, якщо йдеться про померлу людину. Дайте строк хоча б до кінця тижня... Якщо знайдемо раніше, я відразу повідомлю.

– Добре, – згодився Максим. – Чотири дні й ні днем поверх цього. Беріть усі свої найкращі кадри. Але не більше двох. Всім подвійний гонорар, а вам – потрійний. І особлива премія. Все, почали...

Коли детективчик виходив, подумав, що й цього шкода буде втрачати. Тямущий дядечко, міг би ще згодитися. Але все в цій справі має бути чистим і тільки так. Навіть опосередковано про Максимову поразку не повинен знати ніхто. Не здогадуватися чи мати якусь підозру.

Всі ці дні, доки шукали сліди й місце народження Павлини Соломахи, Максима гриз черв'як сумнівів. Що він пропустив, зробив не так у стосунках із Лізою? Тупий нючий біль – мов зуб десь віддалено болів – не давав заспокоїтися. Дзижчала над вухом надокучлива муха, яку не прогнати. Вдома випив ледь не півлітра улюбленого віскі й не сп'янів. Ударив ногою Черрі, який нагадував про Лізу, і відчув щось схоже на вину перед псом. Блукав маєтком, і вгорі місяць, що виринув з-за хмари, сміявся з нього. Максим дістав пістолета й вистрілив у небесного насмішника. Потім стрельнув у одного з улюблених пітбулів його вітчима, що вибіг назустріч, і відстрелив шматочок вуха.

Звісно, старий почув постріли й вичовгав надвір. Стояв, схожий на великого кажана.

– Що сталося, Максиме?

– Нічого не сталося. Порозважався.

– Щось із тою дівкою? Облом?

Цей трухлявий мухомор був до біса проникливим. Надто проникливим.

– Ще одне слово, – сказав Максим, – і я випущу в тебе рештки обойми.

– Дак-с, – промовив у відповідь Дмитро Качула. – Може, підемо вдвох вип'ємо?

– Вже, – сказав Максим. – Випив і за тебе. А з дівкою в мене все в нормі, можеш не сумніватися.

– Тоді що?

– Письмово написати звіт чи послати есемеску?

– Ох, сину, – видихнув старий.

– Я тобі такий син, як ти патріот України, – сказав Максим і пішов по сходах.

У кімнаті подумав, що в Лізи дивне прізвище. Мало би бути Саламаха – козацька каша. Вона розповідала, що соломаха – то міцно скручений великий куль соломи, якого ні порвати, ні порізати.

«Чи та гадська любов таки є?» – од цього запитання йому стало холодно і водночас незатишно й бридко, наче щось рідке, схоже на ту ж кашу, заповзло в кімнату. А якщо таки є? Ніби вперше він не знає відповіді на дуже просте запитання.

Простісіньке.

Наче перед ним стояли маленька дівчинка й досвідчена повія і пильно дивилися, питали безмовно: то є любов чи нема?

Він знав, що потрібно зробити, щоб уникнути запитання й можливої відповіді на нього. Наступного вечора викликав дорогу повію, одну з так званих елітних київських повій. Подзвонив і до Альбіни Андрієвської,

запросив до себе. Звів їх обох, хотів улаштувати оргію – не оргію, а щось таке, що запам'яталося б обом надовго. Звелів обом роздягатися. Альбіна було заартачилася: ти знаєш, чия я донька? Він дав їй у морду і зрозумів, що зазнав остаточної поразки: розважатися з двома відразу чи поодиноці – однаково противно. Сказав, що можуть вимітатися, а можуть випити втрьох. Повія відповіла, що для неї будь-що не проблема.

– Ну й прекрасно, – резюмував Максим, – а тобі як, Альбіночко?

– Проведеш мене, – не розгубилася Альбіна.

Максим слухняно провів її до виходу. І біля дверей почув:

– З нас вийде гарна пара, Максе.

– Твою мать, – сказав Максим.

– І твою, і мою, – сказала Альбіна. – Все, цьомочки і па.

А хоч' , остануся, тільки без цієї дорогої шльондри.

Максим вп'явся своїми губами в її губи. І відчув, що для остаточної поразки мусить одружитися з цією курвою. І зробити її наркозалежною абощо. Після облomu з Лізою йому майже все одно.

Цю ніч він провів із повією. А під вечір у четвер йому доповів детектив: Соломаха Павлина Пилипівна (ха, виявляється, у батьків його вітчима і мами-бабусі були однакові імена) народилася в селі Туптали на Волині, район тепер такий-то.

Детектив отримав свої преміальні. А вранці Максим викликав найкрутішого і найдовіренішого бійця з їхнього приватного спецзагону. Проінструктував щодо подальших дій. Веньчик мав узяти ще одного бійця і на двох машинах вирушити в Туптали. Одна з машин – джип із затемненими вікнами, з камерою на задніх сидіннях, друга – старі «жигулі». Джипа лишити у лісі десь неподалік села. Захопити в селі Степана Коваленка і Єлизавету Соломаху, які там повинні перебувати, і доставити під Київ за такою-то адресою. Дорогою зняти номери з «жигульця» і втопити його в якійсь річці чи озері. Поміркував, чи не послати більше бійців, але вирішив – забагато честі для тих задрипанців. До того ж чим менше людей, тим менше привертатимуть уваги. Заявляться в село на старих «жигулях». Веньчик, він певен, проведе операцію акуратно, без шуму.

Коли у п'ятницю ті двоє поїхали, Максим уже знав, що зробить із Лізою та її коханцем (саме так – коханцем). Нареченим повинен був стати він, Максим, та не став. І не стане? «Ні», – сказав собі Максим.

Ті сотні жінок, яких знав, були різними. Шлюб з Альбіною мав бути шлюбом за розрахунком. Але ж був десяток, а то й два справді гідних дівчат, неодружених і тих, що вже були в шлюбі, з сімей, рівних їхній, з

посадами, з іменами, готових поєднати свою долю з ним і тут, і у Великій Британії під час навчання. Чому ж усе заклинилося на цій безрідній дівці, бідній, аж синій, сироті та ще й із кримінальником-батьком?.. Скільки разів стримував свою пристрасть до неї. Чому?

Неповаги, а тим більше зневаги, Максим ніколи не прощав. Ліза, вважав, розтоптала не тільки його почуття, а й усі його зусилля, і приниження (так, по суті, приниження перед нею) лишилося назавжди його ганьбою. За це належало платити. Сповна.

Після того як їх буде доставлено, обох чекає спосіб розплати, про який він читав. Спосіб, за яким з любові виростає ненависть і навіть огида одне до одного. Вони будуть голими поміщені в маленьку кімнатку, де існуватимуть і спатимуть на підлозі серед власних екскрементів. Після кількох місяців такого животіння, якщо не збожеволіють (покінчити життя самогубством їм не дадуть), на них чекає різна доля. «Нареченого» він віддасть одному з власників жебрацьких мереж. Якщо треба, ампутують або покалічать ноги, підріжуть язика, спотворять обличчя. У нього буде жебрацьке життя до самої смерті. Лізу відправить підсобною робітницею на їхню розташовану в лісі замиську ферму, потім віддасть бомжацькій зграї на довге користування. Чи навпаки: будуть кілька місяців гвалтувати, а тоді вона стане прислугою і попихачкою на тій же фермі. Що робити з собою – то вже її справа.

Він хотів для неї добра й розкішного життя. Вона ж виявилася дурепою, до того ж спробувала насміятися з нього. Такою була подяка за його любов! За все те, що хотів дати їй, пішов навіть на конфлікт з рідними... «Помста має бути адекватною», – подумав.

Раптом гострий біль з лівого боку пронизав Максима Качулу. Він сидів і не міг поворухнутися. Озвався телефон, а він... він не зміг дотягнутися до нього – од ще різкішого болю потемніло в очах. Єдина думка, яка прийшла до нього, була такою: «От і все». Та думка лише розізлила його – а що все? Щось із серцем? Рано ще, рано. Він повен сил і розквіту. Повен сил і планів. Остання поїздка до Швейцарії вийшла дуже вдалою: до їхньої качулівської імперії додалася ще одна фірма, яка мала філіали у восьми країнах Європи. Це був новий етап. А попереду – приєднання власності Андрієвського. Купівля за безцінь за сприяння найвищих владних структур ще одного агрохолдингу. Теперішнє їхнє становище – то тільки старт. Справжній старт його, Максима, а не цього підстаркуватого пенька-вітчима. Й історія з якоюсь там козявкою на ім'я Ліза, чи як там її, – то тільки малесенький епізодик на його життєвому шляху. Він обминув його. Невроз пройшов. Тим більше, що збігу неврозів не було. У неї збіг з іншим,

таким же босяком. Ну й нехай, то вже їхня справа, про яку не раз ще пошкодують.

Та чому ж так болить... Чому взагалі виник цей підступний біль? Невже його спровокувала ця сучка? Він знищить і її, і її хахалю, примітивного, як і вона. Ніхто не повинен ставати на його дорозі навіть маленьким епізодиком.

Але ж яке блискуче майбутнє пропонував він їй! Які подарунки робив! Яку виставу грав! І все заради чого? Такий обман заслуговував на велику кару.

Ще одна думка прийшла до Максима. Не думка, а зойк подумки: «Лізо!»

Через десяток хвилин, а може й більше, біль трохи вщух. Максим зміг дотягтися до телефона. Викликаний особистий лікар – неабиякий спец – констатував передінфарктний стан. Сказав, що, може, був мікроінфаркт – у лікарні визначить. Але після зроблених уколів і масажів тут-таки в кабінеті Максим відмовився від госпіталізації. На нього чекали невідкладні справи. Полежав трохи в кімнаті для відпочинку при кабінеті. Провів кілька потрібних розмов по своєму суперайфону. Одна з них поліпшила йому настрої: підняв лапки ще один з конкурентів.

Життя тривало. Він попередив усіх причетних до його пригоди – нікому про неї ні гу-гу. Навіть Дмитру Качулі.

Він розслабився. Лежав і посміхався. Хотілося встати і крутнути «сонце», як крутив недавно, хизуючись перед цією придуркуватою дівулею. Ще не раз крутитиме. Адже ще може у своєму віці. Раптом щось наче застукало до голови. Наче здалеку прийшла якась мелодія. Слова пісні. Не зміг пригадати тих слів. Підвівся. Вийшов у кабінет. Почув, як стукають краплі об скло. Підійшов до вікна. Справді стукав рясний зимовий дощисько.

І тут він пригадав нав'язливі слова з тієї пісні російською мовою, чуті колись:

И сердце плачется невольно,
Когда дожди стучат в окно —
Не потому, что сердцу больно,
А потому, что есть оно.

«Але ж коли мені заболіло, дощу ще не було», – пригадав Максим.

Він посміхнувся, подумав далі: «І серце моє не плаче». І раптом знову відчув тупий, ниючий, начеб віддалений біль у серці. Його серце плакало?..

Розділ 36

Нічого про те, що на них чекає, Ліза і Степанко не знали. Дорогою до Ковеля Ліза всякий раз напружувалася, коли маршрутку обганяла дорога іномарка, їй здавалося, що їх от-от підіржуть і до салону ввірвуться міцненькі хлопці, а то й сам лютий-прелютий Максим, і накажуть їм зі Степанком виходити. Або їй самій. В такі моменти вона міцно стискала руку коханого. На зупинках Ліза теж боялася вибиратися назовні. Коли на другій зупинці Степан пішов, щоб купити кави, не могла його дочекатися. Та все обійшлося, вони благополучно дісталися спочатку до Ковеля, потім до райцентру, а вже звідти в Туптали.

Зустріч вийшла радісною. «Бабуню, ой, бабуню», – шептала Ліза. Бабуся Єва стала її останньою опорою в житті, якщо не рахувати Степана. Їх належало рахувати обох. Ліза тулилася до бабусі й міркувала, як тоді, коли вперше побачила її: якою ж вродливою, певно, була Єва в молодості, в юності. В ті далекі роки, коли нею, Лізою, і не снилося. Бабуня Єва пахла молоком і милом. Її руки гладили Лізу, і Ліза поступово меншала і ставала маленьким дитинчам чи й кошеням. І Лізі було приємне таке перетворення.

А з хати вичовгав дрібненький худенький дідок, і бабуся Єва сказала:

– Знайомтеся, мій Адам.

Ура, подумала Ліза, бабця Єва нарешті вийшла заміж, і це ж треба – за Адама. Справжнього Адама, з Біблії, якому хтозна-скільки літ, он який висохлий і сивий.

– Ви справді Адам? – спитала вона.

– А чого ні, – сказав Адам. – Направду, можу й паспорт показати. То показати?

– Не треба, – сказала Ліза, аж злякалася.

– І за те декую, вельми декую, – сказав дідок Адам-справжній.

З дідом Адамом подружився Степан, вони були чимось схожі між собою, хоч дідок був худий і маленький, пригнутий до землі, а Степанко видався теж худющий, але високий, довгущий, мов тичка, як казала чи то Ірка, чи то Леся, чи й обоє.

Чоловіки часто відходили вбік, ішли в садок або на вулицю, про щось там говорили, розповідали один одному. Часом розмахували руками, а то надовго завмирили на місці безмовні.

Згадка про київських подруг повернула Лізу до Києва, і ще повертатиме, їй щеміло в грудях, і тоді вона бігла до Степана, щоб переконатися, що коханий нікуди не подівся.

Якби Лізі хто сказав, що вона своїм вчинком, втечею і взагалі поведінкою виправдує любов і людство взагалі, доводячи, що любов таки не лише невроз, а щось незмірно більше, цінніше, ніж гривні, навіть долари в кожному оці і в кишенях та банках, вона б скорчила гримасу. Ліза б напевне дуже здивувалася, якби їй сказали, що здійснене за покликом серця нею, Степаном і ще мільйонами й мільйонами до них (сподіваємося, що й після них) – то дуже великий захист і виправдання існування людини як такої. Вона просто жила, кохала свого Степана, розмовляла з бабцею Євою, допомагала їй по господарству, відкривала для себе її й діда Адама, доторкалася до Степанових рук і вуст, брала його за руку і вела в сад, потім у зимове поле, ще не присипане снігом, їх обдував там холодний вітер, і Степан брав у свої руки її пальці й зігривав своїм диханням.

Вони сходили в гості до родичів бабуні Єви, одних і других, посиділи трохи, сходили на цвинтар, який тут називали моголки з наголосом на першому складі, й Ліза дивувалася, скільки, виявляється, в неї родичів – живих, а ще більше мертвих, і раптом подумала, що й вона повинна продовжити їхній рід, навіть якщо й під іншим прізвищем. Бо в її жилах текла маленька часточка їхньої крові, й вона повинна була влити в цю кров і свою, свіжу. Вони обидві – і Ліза, і Єва – дивувалися, чому раніше ставилися одна до одної якимось не так – настороженіше й чужіше. Єва ще сказала, що заведе Лізу до родичів її діда Арсена в сусіднє село. Адам же на могилках повів Степана до могили, на якій ріс кущ бузку, але не сказав ні слова, хто тут похований, а Степан подивився на його обличчя і несподівано подумав, що дід Адам без слів довіряє йому свою таємницю. З портрета на пам'ятнику посміхалася до них жінка на ім'я Катерина, навічно сорокалітня.

Ліза розповіла бабусі Єві й дідові Адаму про причину їхньої втечі, майже про геть усе, що з ними трапилося. Очі бабусі Єви зволожилися, і їй на мить здалося, що її бабуня (хай і двоюрідна, та ріднішої в неї нема) десь далеко – може, і в своїй молодості. Єва сказала, що пожити вони можуть і в них, пошукають роботу і продавчині, і вчителя, якщо треба. І ще бабця Єва додала, що вона трохи грошей має, то могли б і квартиру купити – в Ковелі чи в райцентрі, якщо не схочуть жити в селі. Ліза подумала, що в її житті починається щось нове, таке, що виникло несподівано, а стає необхідною реальністю. Що стає нею самою, якої вона ще не знала.

Часом до неї навідувався жаль – волохатий і мокрий, тихо скавчав, мов просився кудись ще глибше за її душу. Але Ліза його гладила й проганяла. Вона жила почуттями, дмухала на них, мов на поранену руку, вона відчувала, що живе і житиме доти, доки поруч Степанко, доки вона йому

потрібна, а він потрібен їй. Єдине, чого їй хотілося, як спраглому хоча б маленького ковтка води, – мати дитину, сина або доньку, або й двох одразу. Вона б зуміла їх доглянути. І ще їй здавалося, що існує якийсь потаємний, не знаний ними вихід із ситуації, яка склалася. Десь він зовсім поруч, той вихід, тільки простягни руку – і наштотхнешся. От-от... «От-от», – повторювала подумки Ліза.

Ліза почала вчитися в бабці Єви вишивати. Несподівано інтерес до вишивання виявив і Степанко, і якимось у нього це вдавалося ліпше, ніж у Лізи. Бабця Єва дивувалася й хвалила Степана, а Ліза сердилася й називала коханого «пані Стефа». Він відповів, що вони ще відкриють салон з продажу вишитих ним рушників і сорочок... Степанко промовляв це, дивлячись на Лізу закоханими очима. Він сявав, мов сто свічок, жодна з яких не хоче гаснути, а запалюється знов і знов. Вогники тих свічок не хотіли нікуди йти з його очей і зігрівали Лізу, розтоплюючи її потаємний жаль.

Єдине, що не вдалося під час їхнього перебування в селі, – це відразу зареєструвати шлюб. Тут не діяв принцип швидкого одруження, сьогодні на сьогодні, чи як там у Києві. Подали тільки заяву, а розписатися мали вже через місяць, після Нового року.

Ліза, коли згадувала Київ, життя в ньому, намагалася пригадати щось таке, головне, що визначило і її вибір, і її втечу, і те, що вона не попливла тепер за течією, не піддалася спокусі. В якийсь момент, коли прокинулася серед ночі в сільській хаті, здалося, що довкола неї вогонь і дим тої пам'ятної зими, коли й вона стояла на Майдані. Поруч металися людські силуети, вони кудись ішли, бігли, і Ліза прошептала: «Візьміть і мене з собою». Але вона була тут, а ці люди роз'їхалися, розійшлися хто куди. У кожного було своє життя. «Але щось же лишилося», – подумала Ліза. Вона хотіла когось упізнати. І раптом зрозуміла – свого Степана, Степанка, який лежав поруч з нею, її коханого. Час і простір мовби замкнулися, подумала Ліза.

...У п'ятницю рано-вранці Єва прокинулася в тривожному передчутті. Щойно їй приснився дивний сон. Наче вона стояла на березі їхньої річки й дивилася, як пливе новенька, навіть не пофарбована крипа*, в ній не сидять, а стоять двоє чоловіків з геть розмазаними лицами. Чорні, мовби припливли десь аж із самої Африки. Крипа пристала до берега, чоловіки вийшли з неї і попрямували до Єви. І глухими замогильними голосами, повторюючи слова один одного, стали питати, чи вона не знає, де живе її сестра Павлина. Єва відказала, що сестра тут давно не живе, що неї вже й нема на світі. Тоді один з чоловіків дістав якийсь аркуш і прогугнявив: «Як

же нема, як тут написано, що вона жива і живе у вашому селі. Покажи-но, де вона, ми щось їй маємо сказати, веди, чуєш... Ми до завтра маємо успіти».

Єва, прокинувшись, лежала сама не своя, геть змокрила од поту. Тривога облягла неї, а потім почала стискати бідолашну стару голову тугими лещатами. Такий сон не на добро. У Єви завжди була, як казала Миколчина внука Віка, потрясна інтуїція. І передчуття майже ніколи неї не обманювали. Особливо в старшому віці. Вона відчувала: десь уже насувається, наближається до Туптал біда. Як не сьогодні, то завтра огорне їхню хату чорним, чорнішим за зимову ніч крилом.

Єва підвелася, заглянула до другої кімнати, де спали Ліза й Степан. Навіть у темряві, ще в зовсім ледь сірому світанку, було видно, як вони туляться одне до одного. Наче бояться, що прокинуться обоє самотні.

– Втікайте, дітки, – тихесенько, одними губами прошептала Єва.

Але куди їм, бідолашкам, втікати? Може, дарма вона тривожиться? Ні, чує, передчуває, як наближається лиха година, мов птаха з підбитим крилом, котра не може злетіти, те відчуває.

За сніданком Єва розповіла про свій сон і сказала, хай вони всі подумують, що їм треба робити. «Всі, й ти, Адаме».

– Він знайшов нас, – тихо сказала геть зблідла Ліза.

– Той олігарх? – Єва проказала теж тихо, але на диво спокійно.

– Так, – сказала Ліза. – Ми зараз поїдемо.

– Куди? – Єва.

– Десь заховаємося. Мусить же бути таке місце, де не знайдуть.

– Вони перепинять вас. А приїдуть, певно, завтра, як той чорний чоловік сказав. Сни не обманюють.

– То що робити?

– Будемо захищатися, – сказав Степан, і до Адама: – У вас є хоча б рушниця?

– Рушниця? – Адам здивувався і тут таки підвівся. – Ружа нима. Але ви-те, тойво, не сійте гарячку. Не панікуйте, дітоньки. – Адам стояв незвично прямий і суворий. – І ти, Євцю, притримай свою козу.

– Яку козу? – Єва перелякано зиркнула на чоловіка, мовляв, що з ним таке?

– А таку, перед якої ти до водопою вже побігла... – Адам спинився на хвилю, а потім продовжив, аж так якимось урочисто: – Я тойво, таке міркую... Тікати на правду ни тре'... Їй-бо, ни треба... А про ту, як там неї...

– Рушницю, – сказав Степан.

– Ага, про рушницю, то ти добре, що нагадав, внучку. У мене ото неї зроду-віку ни водилося. Але от я зара до Романа пуйду. Він чоловік розумний і контетний*, щось придумає. У него і ружо є, він же на качок і на зайців ходив колись. Ну, тойво, без паніки, як наш старшина у войську казав: паніка – враг сознання і жолудка.

Адам почалапав до Романа й, вернувшись десь через дві години, сказав, що вони придумали, як тих супостатів стрітити, коли, ни дай Бог, приїдуть.

– Роман – то, мої любенькі, таки голова. Мо', й поможе. А типерка давайте обідати, а завтра раненько я одведу Лізу й Степана, хай в гинчому місці день-два пересидять.

– Куди ще? – Єва насторожилася. – Що там надумали з тим ворохобницьким Байчиком?

– То воєнна тайна, – усміхнувся Адам і за звичкою потер носа. – Не жіночого ума діло.

– Ова, відколи то таким розумним став, – сказала Єва. – Мо', ліпше було б у поліцію заявити?

– А шо ти їм скажеш? Про свій сон? Не мороч голову, хоч ти й Красною Ружею була.

– Я й зара Красна Ружа, – сердито сказала Єва.

Розділ 37

Посланці Максима Качули дісталися Туптал у суботу близько опівдня. Вони заночували в мотельчику коло Сарн – міста, ближчого до Ковеля.

– Субота! – зойкнула того дня вранці Ліза, ледь прокинувшись.

Субота була днем її казки й ілюзії, але й днем краху всіх ілюзій і втечі. Втечі від себе самої, тої, яку наче купила було у світу, де геть усе можна було купити.

Нащо вона втекла?

«А нащо треба любити? Не продаватися, а любити?» – Ліза подумала це і зістрибнула з ліжка на підлогу.

Степан ще спав. Щось він там учора балаболив про рушницю, якою захищатиметься, ха-ха. Та він, певно, й не знає, як нею користуватися, вояка-забіяка...

Ліза приклала дуло уявної рушниці собі до грудей і сказала подумки: «Відійди, Максиме, а то я зроблю собі вогняне харакірі». Максим послухався і став задкувати зі словами: «Все, все, Лізочко, живи довго і щасливо». Звісно, уявний Максим, якого й близько не було тут, мав так і зробити. Відчуваючи, що її награна веселість от-от стане істерикою, Ліза як була, в самій нічній сорочці, вискочила надвір. Холодний, морозний вітрище змусив її вертатися до теплої хати.

– Що тобі, Лізенько? – голос бабці Єви, зовсім не сонний, почувся з кухні. – Ще б могла поспати.

– Ой, бабуню... – Ліза підбігла до бабці й припала до її плеча. Бабця вже катала тісто на столі. – Я боюся, бабуню.

– Значить, пора вже будити того сплюха Адама, – сказала Єва.

«Сплюх» Адам повів після швидкого сніданку Лізу зі Степаном до Романового внука, щоб там їх заховати. Сказав, що після того, як відведе, пуйде до своєї доми.

– Не переч, Єво, так тре'. То наш план. А як хтось до тебе припреться, бо до кого ж їм ще їхати, то ти скажи, що діти обоє у моїй хатині. А що буде далі, то потом узнаєш. Як до мене пойдуть, то ти бігом до Романа, не, ліпше Ганьці, не, Марині скажи, вона молодша, бо яка з тебе бігунка... Хай швидко пре до Романа, не, ни пре, у неї ж та тіліфона є, мобілка-кобилка, ну то номер Романів хай набере, казав Роман, що вона знає. І хай тико їдне слово скаже: «Приїхали». Пойняла?

– Чом би не зрозуміти, – одказала Єва. – Не вчорашня.

– Ото й Гітлер капут, – сказав Адам. – Хоть раз послухайся чоловіка.

Веньчик з напарником і справді приїхали за три години по тому. А може, й дві. Спитали в одній, другій хаті, де їхні родичі, Ліза й Степан, мають бути – вони сюди до якоїсь своєї бабці чи діда поїхали... Терміново їм треба зустрітися. Так і дізналися, що то, певно, йдеться про хлопця з дівчиною, котрі до Красної Ружі приїхали пару днів, а може, й тиждень тому. Там-о, через три вулиці вона живе, третя хата од краю, там ще така стара ялина коло тину росте.

Двоє на потріпаних «жигулях», як і належало, знайшли ту хату. А в хаті за столом побачили бабцю, яку говірлива тітонька назвала Красною Ружею. Спитали, де зараз їхні друзі Степан і Ліза.

– А я вам не скажу, – вимовила Єва.

Вона вирішила, що порушить план Адама. Чи Адама з Романом. Бо ж, певне, Адам вигадав, що є якийсь план. Ще, чого доброго, покалічать його цієї гицеляки, оно які в них лиця дикі. Хай уже в неї питають, вона їм на правду ніц не скаже. Присяй-бо, не скаже. Вона вміє тримати слово.

– Скажеш, бабо, – пообіцяв Веньчик. – У нас ще й не такі говорили.

– Ну-ну, – сказала Єва. – З мене хіба порохно посиплеться, а слова не діждетесь. Бити будете?

– Гірше, бабцю, – озвався напарник Веньчика, котрий мав прізвисько Босоногий, бо ходив навіть узимку в легкому взутті. – У тебе, бачу, утюжок є, і розетки, а в нас і пилочки...

– Як розпиляєте, то не забудьте у скриньку поскладати, – глумливо сказала Єва.

Босоногий дістав з торбини, яку приніс із собою, якийсь апарат, ввімкнув у розетку і, грубо схопивши за руку, підтягнув Єву ближче. Тілом Єви пробіг струм, справжній струм, а Веньчик уколів щось у другу руку. Єва застогнала од болю і відчула, що от-от знепритомніє. Але вона залишалася при пам'яті й бачила, як їй розтуляють рота, щоб щось влити всередину.

– Бабцю, – майже співчутливо проказав Веньчик, – нащо тобі мучитися? Два слова, де ті твої тараканчики, і ти вільна. Ми тільки заберемо у них гроші, які вони у нас вкрали.

– Брешеш, – простогнала Єва, – Ліза нічого не крапа.

– Тоді ми дещо в тебе заберемо, – сказав Босоногий, і двоє бандитів знову почали бити і катувати Єву.

Вони не бачили, як за ними спостерігав хлопець років чотирнадцяти-п'ятнадцяти з хати, розташованої на цій же вулиці. Хлопець бачив, як до оселі баби Єви під'їжджала старенька машина, як з неї виходили двоє. Як ішли до хати. Ті, що вийшли з машини, були молодими і з вигляду не

схожими на солідних людей. Швидше на бандитів, яких хлопець бачив у російських, а тепер уже й українських кримінальних серіалах чи бойовиках. Чого б то таким приїжджати до баби Єви? Але тут він пригадав, що до її хати приїхала інша молода парочка. Дівчину спостережливий хлопець знав, то була якась родичка бабці Єви, двоюрідна внучка чи що. А от худючий чувак був незнайомим. Хахаль Євчиної внучки?

Хлопець, якого його батьки називали Сашуньо, зайшов на подвір'я баби Єви, наблизився до вікна і побачив, як двоє гевалів катують її. Сашуньо тихо відійшов, а тоді нахилився, знайшов камінчика, кинув його у вікно, а сам відбіг за ворота. З хати вийшов Босоногий і спитав, чого треба.

– Я знаю, де ті двоє, що ви їх шукаєте, – сказав Сашуньо.

– І де?

– Сто баксів, – спокійно промовив Сашуньо.

– Що? – Босоногий став наближатися до хлопця.

Сашуньо трохи відступив.

– Сто баксів за корисну інформацію.

– Та я тебе зара підстрелю, засранця, – пообіцяв Босоногий. – Вам невігідно стріляти, – сказав Сашуньо. – Зайвий шум і пил. А так матимете те, що шукаєте. Всього за сто баксів.

– Ну зволоч. – Босоногий сплюнув. – Зажди, падлюка.

І він повернувся до Євиної хати. Там поінформував про несподівану пропозицію старшого напарника. Веньчик лайнувся і вискочив з хати з пістолетом у руці. Сашуньо про всяк випадок відступив ще далі.

– Слиш, сморчок, – Веньчик дивився в бік нахабного Сашуні явно з інтересом, – п'ятдесят баксів, більше нема.

– Сто і ні грама менше, – сказав Сашуньо. – Кладете бакси на капот вашої машини, я забираю і видаю інформейшн. Слово патріота, що не обдурю. Я ж не хочу мати дірочку там, де не треба.

– Треба ж, у цім задрипанім селі такі бандюки водяться, – прикро констатував Веньчик і зрештою таки пристав на умови Сашуні.

Забравши гроші, «патріот» сказав, що дівка з її коханчиком в Адама Тихіського, то такий дідок, на третій вулиці звідси, його хатина на курячих лапках он там, поворот направо, а далі наліво, там спитаєте в сусідів. Сам бачив, як старий сьогодні вранці їх повів. Успіхів, сеньйори-помідори.

Після того як її мучителі поїхали, Єва вирішила, що таки треба йти до Марини. Вельми боліла попечена й проколота рука, дедалі більше запливало око, пекло всередині, куди щось влили, але Єва якось видибцяла через силу надвір. І почвалала, хитаючись гірше від п'яної, до сусідки Марини. Та зойкнула, побачивши побиту бабу. «Цить, – наказала Єва, –

дзвони до Романа». І Марина подзвонила й сказала заповітне слово: «Приїхали». А тоді взялася прикладати примочку до великого синця під Євиним оком.

Отримавши сигнал, Роман дістав свою давню рушницю, а тоді згадав про ще один предмет і забрав його з комори. То був рупор, з яким колись ходив на рухівські мітинги Романів син Юрко. Син давно в місті, а рупор сиротливо лежав у скрині.

«Згодився», – подумав Роман.

Зайшов до хати й прокричав у рупор до своєї лежачої жінки:

– Стара, ліворуція зновика в Тупталах. Сепари наступають.

– Свят, свят, геть здурів, – проказала перелякана баба Тамара.

З рушницею і рупором у руках Роман подався до Адама. Дорогою вистрілив у повітря – то був умовний сигнал для Платона й Омеляна. Втрюх вони й зійшлися неподалік Адамової хатини. Обидва тоже озброєні: Платон зі старою дубельтівкою, а Омелян з обрізом, який приборіг хтозна з яких часів. Побачили «жигулі», що стояли біля воріт.

– Побідніли тепер бандюки, – констатував Платон.

Роман показав, де кому стати, щоб і стріляти мона, й уберегтися, а далі сам сховався за Адамів хлівець, приклав рупора до вуст. Закричав, скільки найшов сили:

– Здавайтеся, ви оточені! Виходити по-одному!

Потім повторив заклик, приправивши його смачним матюком і погрозою стріляти по вікнах. І один таки вийшов – Босоногий.

Прогугнявив:

– Чо' надо, дед?

– Відпустіть Адама, – наказав Роман у рупор. – І виходьте. Сюди вже їде поліція. Вам все одно капець. Лучче без жертв.

Босоногий і собі матюкнувся – люто і брудно. А тоді рушив у бік Романа. Той стрельнув. Куля пролетіла, може, за сантиметр од вуха Босоногого. Бандит спинився. На постріл висунувся було Венчик, та його змусив пірнути назад у сні постріл з Омелянового обріза.

– Через десять мінут тута буде поліція, – прохрипів у рупор вожак тупталівських дідів. – Здайтеся ліпше нам, мо' скажемо за вас яке добре слово.

Венчик у снігах гарячково міркував, що робити. Засісти в хаті і спробувати оборонятися? Ризиковано. А раптом ментяр-поліціантів виявиться з десяток, а то й два? Хтозна, що ті діди наплели. Спробувати з поліціантами домовитися? А як не вдасться? Якщо доведеться здатися – кранти, називати ім'я того, хто послав, в жодному разі не можна, інакше

смерть. Як не тут, то в Києві чи ще десь, у клятого Макса лапи довгі. Подзвонити до начальника охорони чи й самого Макса, попросити заступитися теж не можна, це означало б визнати поразку, провал операції, а за це буде ще крутіша розправа. Думки шалено крутилися у Веньчиковій голові. Треба рятувати свою шкуру, зникати, а там приставати до якоїсь банди чи проситися на службу до іншого бізнесяки. Іншого виходу нема.

Веньчик висунувся з сіней.

– Слиш, дед, проїдаю соглашеніє. Ми отпускаємо вашого пенька, а ви дайте нам уїхати. Лади? По-моєму, вигодний гешефт.

– Чорт з вами, – сказав у відповідь Роман. – Виводьте Адама, щоб ми бачили, що він живий, а тоді бігом по одному до машини. Стріляти не будемо, гарантую. Даю три мінути.

Адама, який ледь тримався на ногах, вони таки вивели. Він одразу прихилився до одвірка. Бандюки прожогом кинулися до машини, і через півхвилини за «жигулями» потягнувся довгий хвіст куряви. Ще через годину, як і наказував Максим Качула, Веньчик втопить «жигулі» в річці, але разом із застреленим ним Босоногим, а далі поїде до Києва на джипі сам.

Тупталівські діди оглянули побитого Адама і хотіли завести його до хати, аби полежав там, поки фельдшерку покличуть. Та Адам заартачився, що мусить іти до Єви, щоб подивитися, як там вона.

– Помогти? – Роман узяв його під руку.

– Я сам, – гордо сказав Адам. – Ще можу йти сам. Скажи ліпше Лізі й Степанові, хай додому до нас вертаються. Шура-бура, видать, минулася, хоч, може, й ни надовго. Декую, братки. Ви таки свої хлопці.

– А хто б тибє спас?

То сказав Платон, а Омелян додав, що за перемогу над тими супостатами й чарку варто було б перехилити. Рішили, що зберуться у Красної Ружі ввечері.

– Мо' пождемо поліцію? – Омелян спитав.

– Яку ще поліцію? – Роман дивився весело – от-от зарегоче. – Став би я поліцію викликати... Та я, по правді, так спішив нашого Адаська рятувати, що геть про ту поліцію забув.

– Виходить, на пушку їх взяв, – стримано посміхнувся Платон.

– Ну, може, й подзвонив би, якби припекло... Ходімо, хлопаки...

І вони пішли, рушив і Адам, тяжко волочачи ноги.

Адам ішов, боліло в грудях, тяглася нога, по якій боляче вдарили. Видать, і ребро їдне чи й два поламани, судячи з болу в спині, вже не кажучи про синці на лиці. Та якось дійде. Аби ж із Євкою щось лихе не

вчварили...

А Єва вже йшла, дибцяла, як могла, йому назустріч. Угледів неї Адам, заспішив. І беркицьнувся. Та так, що земля в Тупталах, здавалося, задвигтіла. Бік геть забив. Мусив поволечки підводитися. Спершу сів, а як підвестися без палки? Добре, що Єва якраз наблизилася, руку простягла. То й звівся якомсь, риплячи, як старий віз. Тримався за Євину руку, а потому все ж ступив – крок, другий... Спинився. Тяжко було. А йти все одно тре' Тре' от яке діло.

Єва тільки й спитала:

– Били? Бачу, що били. Ходімо?

– Ходімо, – сказав Адам. – Диб, диб...

І двоє старих, із синцями на лицах, із побитими тілами, поволі потупцяли далі. У Єви геть запливло око, ледь ним бачила. Спиралися одне на одного, так якомсь і дибали. Натужно, але помалу переставляли ноги.

Адам озвався:

– Ти ж мене, певно, не послухалася? Ни одразу тих бандюків до мене направила... От і маєш цяцьки.

Адам докоряв, а Єві було приємне те докоряння. І добре, що відразу не направила. Бо зовсім би забили Адама, а так наче трохи його частку собі забрала. Може, ще й виживуть...

– Мовчи й диш, – сказала Єва. – Зара додом якомсь доберемося, то я тобі чаю заварю з липовим цвітом. Мо' хоть усередині полегшає. Мовчи, на мене спирайся.

Так вони ще трохи протупцяли, й Адам озвався:

– А я ни буду мовчєти... Бо таке діло, чуєш...

– То й не мовчи, – сказала Єва. – Жванди собі. Може, од того потеплішає.

– Якби-то, – сказав Адам. – А я, тойво, про що хотів... Як ото їх вів до Грицька, Ромкового внука, то чуєш, що мені Стипан той сказав...

– Ну, не тягни...

Адам пожував губами якусь невидиму нитку, виплюнув і промовив:

– Як обійдеться, казав той хлопець, то все їдно їм втікати доведеться. Ну, то він що надумав... Казав, до армії піде служити, на той Домбас...

– Господи, на війну зібрався? – Єві аж усе похололо всередині. І руки затремтіли. – Який же з нього вояка...

– А точно, що таки на войну, – потвердив Адам. – Він, казав, і раніше туди хтів було потрапити, тико у воєнкоматі нібито забракували. У резерві оставили. Казав, що підозрює: директорка їхньої школи руку приклала, бо не хтіла його відпускати. Кажє, чуйво, – Адам скупо всміхнувся, – що

двадцять літ, як вона тамика директуркою, а жедного чоловіка в школі над малими дітлахами, яких отово Стипанко наш учить, ще не було... А типерка надіється Стипан, що родич його поможе, він тамика, на Донбасі, офіцером важним. То й попросить, щоб у войско поміг піти за контрактом. Ну, Ліза наша, як почула, то мало ни в плач... дівка дівкою... Ото як ти, Євко, – який з нього вояка... А потому погоделася, що їдне місце, де можна од того Максима сховатися – то армія, война. Собі, казала, туди тою, як ото... ну, в теї, що армії помагають, запишеться... Чи санітаркою, чи тою...

– Волонтьоркою, – підказала Єва і спинилася. – Господи, що ж то за житте таке настало, що од насильства і смерті видимої тре' на війні ховатися... А як підстрелять обох?

– Мо' й не підстрелять, – сказав Адам. – Зразу й підстрелять, розквоталася... Ну бабоцька натура...

– Мовчи вже, – сказала Єва. – Та до мене тулися... Все ж тепліше буде...

– А чого ж, – погодився Адам. – Навіть такому шкарбуку, як я, хочеться хотя б до якоїсь старої холери притулитися...

Єва аж спинилася. Блиснула своїм незаплилим оком.

– То я то стара холера по-твоему?

– Їй-бо, шістнадцятка, – сказав Адам.

Та Євин гнів уже кудись пошумів. Щось дивне, аж мрійливе, з'явилося в неї на побитому обличчі.

– А знаєш, Адамцю, – озвалася вона ще через десяток-другий тяжких повільних кроків. – Тато мої покійні казали, що стара холера – то любов, яка ніяк померти не здатна. Того й ходить по світу, людей зораблює*. До кого у вічі заглядає, той довго жити буде, бо його душу насінням особінним засіває.

– Все то ти знаєш, – сказав Адам. – Ни дарма на пошті робила.

– Та то тато мій казали так.

Єва замовкла. Поволі тупцяли далі, спираючись одне на одного. Так справді ніби легше було йти. Холоднішало, здавалося, от-от і сніг піде, бо ж таки грудень, зимова пора. Заждалися снігу і люди, і земля.

Вони не знали, що після Різдвяних свят, у січні, захурделить, село геть засиплють сніги, потоне в них хата, і вони обоє, старі-старезні, але ще живі, з теплим духом у грудях, стоятимуть в тій хаті перед образками і молитимуться, щоб оберіг Бог Лізу і Степана, котрі на той час уже будуть на донецькій землі, на тій страшній, далекій війні. А помолившись, Адам подумає про те, як добре їм обом у теплій хаті і як холодно, незатишно, певно, на тій війні Степанові й Лізі. Єва ж подумає, що вони, старі, мусять,

мусять ще пожити трохи, щоб хоч би чимось, хоч цею молитвою і жалем своїм обергти тих, молодих, котрі тепер далеко і котрих вона в уяві тулить до свого серця.

1

Хата (*діал.*). – Тут і далі прим. авт.

2

Квасоля (*діал.*).

3

Лайлива (*діал.*).

4

Пляшку (*діал.*).

5

Швидко (*діал.*).

6

Тютюн-самосад (*діал.*).

7

Лелека (*діал.*).

8

Нирка (*діал.*).

9

Комуністична спілка молоді Західної України.

10

Заявляються (*діал.*).

11

Вагітна (*діал.*).

12

Піджак (*діал.*).

13

Гарбуз (*діал.*).

14

Кімната (*діал.*).

15

Намисто (*діал.*).

16

Тарган (*діал.*).

17

Колише (*діал.*)

18

День народження (*діал.*).

19

Сир, розмішаний у сметані й кислому молоці (*діал.*).

20

Слова О. Богачука.

21

Насвариться (*діал.*).

22

Голові (*діал.*).

23

Бузок (*діал.*).

24

Західно-поліським діалектом петрусь – сонечко, бедрик.

25

Лопата (*діал.*).

26

Тітка (*діал.*).

27

Назва книжки П. Сороки.

28

Нездала людина (*діал.*).

29

Не буркочи, не виправдовуйся (*діал.*).

30

Фельдшерсько-акушерський пункт.

*

Квіти (*діал. полонізм*).

*

Той, хто багато даремно говорить (*діал.*).

*

Картоплю (*діал.*).

*

Дзьобала (*діал.*).

*

Ватяна безрукавка (*діал.*).

*

Човен (*діал.*).

*

Розважливий (*діал.*).

*

Спокушає (*діал.*).